

T.C.

ANKARA YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI

**MODERNİTEDEN KÜRESELLEŞMEYE
MİLLİYETÇİLİĞİN VE ULUS DEVLETİN DÖNÜŞÜMÜ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MESUT ARSLAN

SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI

ANKARA, 2019

T.C.

ANKARA YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**MODERNİTEDEN KÜRESELLEŞMEYE MİLLİYETÇİLİĞİN VE
ULUS DEVLETİN DÖNÜŞÜMÜ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Mesut ARSLAN

SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI

Prof. Dr. Cevat ÖZYURT

DANIŞMAN

ANKARA, 2019

ONAY SAYFASI

Mesut ARSLAN tarafından hazırlanan “Moderniteden Küreselleşmeye Milliyetçiliğin ve Ulus Devletin Dönüşümü” adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından oy birliği ile Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı’nda Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Unvan ve Adı Soyadı	Kurumu	İmza
Danışman Prof. Dr. Cevat ÖZYURT	ANKARA YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ/İTBF/SOSYOLOJİ	
Jüri Üyesi Doç. Dr. Zafer ÇELİK	ANKARA YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ/İTBF/SOSYOLOJİ	
Jüri Üyesi Dr. Öğr. Üyesi Refik YASLIKAYA	KIRIKKALE ÜNİVERSİTESİ/ İİBF/KAMU YÖNETİMİ	

Tez Savunma Tarihi: 22.10.2019

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı’nda Yüksek Lisans tezi olması için şartları yerine getirdiğini onaylıyorum.

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdür V.

Doç. Dr. Seyfullah YILDIRIM

BEYAN

Bu tez çalışmasının kendi çalışmam olduğunu, tezin planlanmasından yazımına kadar bütün aşamalarda patent ve telif haklarını ihlal edici etik dışı davranışımın olmadığını, bu tezdeki bütün bilgileri akademik ve etik kurallar içinde elde ettiğimi, bu tezde kullanılmış olan tüm bilgi ve yorumlara kaynak gösterdiğimi beyan ederim.
(22.10.2019)

İmza

Adı SOYADI

Sevgili eşim Zeynep'e

TEŞEKKÜR

Yüksek lisansa başladığım andan itibaren desteğini benden esirgemeyen, en başından itibaren fikirleri ve önerileriyle yol gösterici olan ve bu çalışmanın ortaya çıkmasını sağlayan danışmanım, hocam Prof. Dr. Cevat ÖZYURT'a, jüride bulunarak tezin nihai halini almasına değerli katkılar sunan hocalarım Doç. Dr. Zafer ÇELİK'e ve Dr. Öğr. Üyesi Refik YASLIKAYA'ya teşekkürü borç bilirim.

İhtiyacım olduğunda gereken desteği sunmaktan hiçbir zaman çekinmeyen AYBÜ İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Sosyoloji Bölümü'nün emektarları, değerli araştırma görevlisi arkadaşlarım Bahattin CİZRELİ'ye, Serhat KÜRKLÜ'ye, Feyza Korkmaz SAĞLAM'a, Alkan ÜSTÜN'e ve Fatma Betül COŞKUN'a teşekkür ederim.

Birlikte başladığımız yüksek lisans ve özellikle tez yazımı sürecinde ne zaman arasam ulaşılabilir olan ve desteğini benden esirgemeyen Sefa ALTAY'a, tavsiyeleriyle yanımda yer alan kütüphane arkadaşım Dr. Yunus TURHAN'a, temin etmekte zorlandığım kitaplara ulaşmamı sağlayan Öğretim Görevlisi Talha TURHAN'a teşekkür ederim.

Metnin son okumasını yaparak dil, imla vb. hataların düzeltilmesinde katkı sağladıkları için Sefa ALTAY'a, Bahattin CİZRELİ'ye, Serhat KÜRKLÜ'ye, Feyza Korkmaz SAĞLAM'a, Alkan ÜSTÜN'e ve Fatma Betül COŞKUN'a ayrıca teşekkür ederim.

Son olarak her koşulda yanımda yer alan fedakâr eşime ve çocuklarıma, dualarıyla her zaman bana destek olan anneme ve kardeşlerime, her konuştuğumda yaptığım işe dört elle sarılmamı sağlayacak motivasyonu bana kazandıran babama, desteklerini hiçbir zaman esirgemeyen kayınbabama ve kayıinvalideme sonsuz şükranlarımı sunarım.

ÖZ

Moderniteden Küreselleşmeye Milliyetçiliğin ve Ulus Devletin Dönüşümü

Mesut ARSLAN

Çalışmanın konusunu, “milliyetçiliğin” ve “ulus devletin” moderniteyle beraber ortaya çıkışı ve “Küreselleşme” ile birlikte bu iki fenomenin yaşadığı dönüşüm oluşturmaktadır. Sosyal bilimlerde kabul edilen görüşler “ulus devletin” temellerinin Orta Çağ’ın hemen ardından Batı Avrupa’da ortaya çıktığı; modernite dediğimiz ekonomik, siyasal, toplumsal değişimlerin ulus devleti meydana getirdiği, “milliyetçilik” hareketlerinin önce Avrupa’yı ardından da tüm dünyayı etkisi altına almış olduğu yönündedir. Yaşanan değişimlerle beraber ortaya çıkan ulus devlet ve milliyetçilik, insan topluluklarını sınırları belli olan siyasal ve toplumsal organizasyon etrafında birleştirmiştir. Bu organizasyonu ayakta tutacak manevi bağ milliyetçiliğin temel unsurları olan; ortak bir tarih, ortak bir vatan, ortak bir dil ve içinde din ve etnisitenin bulunduğu ortak bir kültür aracılığıyla kurulmuştur. Bu unsurlar; ortak bilinci meydana getirme ve devamlılığını sağlama görevini uzun süre sürdürmüş olmalarına rağmen 1960’lardan itibaren ortaya çıkan “etnik canlanma”; “milliyetçiliği” ve “milliyetçiliğin toplumdaki görünümünü” sorgulamaya açmıştır. Bu sorgulamayla beraber milli kimliğin türdeşliğine dayanan “tek kültürlü toplum” düşüncesi eleştirilerin hedefi olmuştur. “İnsan hakları” alanında meydana gelen ilerlemeler, “ulus-toplumların” “çokkültürlülüğe” saygı duyan ve “çoğulcu” bir anlayışa sahip olmaları yönünde bir baskı oluşturmuştur. Bu durum “küreselleşme” sürecinin etkisiyle giderek daha da artmıştır. Bununla beraber küreselleşme sürecinde bir taraftan da bütün dünyada milliyetçi hareketlerin artması durumu söz konusu olmuştur. Bu bağlamda milliyetçiliğin ve ulus devletin önce “modernite” içerisinde nasıl ortaya çıktığını ve ardından “küreselleşme”nin meydana getirdiği koşullarda nasıl bir dönüşüm yaşadığını ortaya koymak, çalışmamızın temel hedefini oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Siyaset sosyolojisi, milliyetçilik, ulus devlet, modernite, küreselleşme.

ABSTRACT

The Transformation of Nationalism and Nation State from Modernity to Globalization

Mesut ARSLAN

The subjects of the study are the emergence of “nationalism” and “nation state” with the modernity and the transformation of these two phenomena with Globalization. The view accepted in the social sciences is that the foundations of the “nation state” emerged in Western Europe immediately after the Middle Ages; that the economic, political and social changes that we call modernity constitute the nation state, and that the “nationalism” movements have first influenced Europe and then the whole World. As a result of the change, nation state and nationalism merged human communities around the political and social organization of which borders are defined. The spiritual bond that will keep this organization alive is the basic elements of nationalism; a common history, a common homeland, a common language and a common culture of religion and ethnicity. Although these elements had long maintained the task of creating and maintaining common consciousness; the “ethnic revival” that arose from the 1960s, started to question “nationalism” and the views of nationalism in society. With this questioning, the idea of a “monoculture society” which based on the homogeneity of national identity has been the object of criticism. Progress in the field of “human rights” has put pressure on “nation-states” to have a “pluralistic” understanding that respects “multiculturalism”. This situation has increased with the effect of “globalization” process. On the other hand, in the process of globalization, there has been an increase in nationalist movements all over the world. In this context, the main objective of our study is to reveal how nationalism and nation-state first emerged in “modernity” and then undergo a transformation under the conditions created by “globalization”.

Keywords: Political sociology, nationalism, nation state, modernity, globalization.

İÇİNDEKİLER

TEZ KABUL ONAY SAYFASI.....	ii
İNTİHAL/BEYAN.....	iii
İTHAF.....	iv
TEŞEKKÜR SAYFASI.....	v
ÖZET.....	vi
ABSTRACT.....	vii
İÇİNDEKİLER.....	viii
1. GİRİŞ.....	1
2. MİLLİYETÇİLİĞİN UNSURLARI VE MİLLİYETÇİLİK ÖRNEKLERİ.....	14
2.1. Milliyetçiliğin Unsurları	15
2.1.1. Etnisite	15
2.1.2. Dil	17
2.1.3. Tarih ve Gelenek.....	20
2.1.4. Din	22
2.1.5. Coğrafya (Vatan)	24
2.2. Milliyetçilik Örnekleri	26
2.2.1. İngiltere.....	27
2.2.2. Fransa.....	30
2.2.3. Almanya.....	33
2.2.4. Amerika Birleşik Devletleri.....	35
2.2.5. Rusya	37
2.3. Sonuç	40

3. MODERN ULUS DEVLETİN ve MİLLİYETÇİLİĞİN ORTAYA ÇIKIŞI.....	42
3.1. Modern Devlete Yaklaşımlar.....	43
3.2. Modern Siyasetin Oluşumu: Rönesans, Reform ve Aydınlanma	48
3.3. Mutlak Monarşiler	55
3.4. İktidarın Yeryüzüne İnmesi ve Sosyal Sözleşme	63
3.5. Fransız Devrimi ve Ulus Devlet	69
3.6. Devrimlerden Sonra Ulus Devlet.....	75
3.7. Milliyetçiliğin Yükselişi	78
3.8. Milliyetçiliği Oluşturan Faktörler.....	84
3.9. Milliyetçiliğin Sınavı: İki Dünya Savaşı Arası.....	89
3.10. Sonuç	95
4. İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI SONRASI ULUS DEVLET VE MİLLİYETÇİLİK.....	98
4.1. Küreselleşme ve Ulus Devletin Dönüşümü	99
4.1.1. Ulusal Egemenliğin Yukarıdan Aşınması	102
4.1.2. İnsan Hakları Olgusu ve Ulusal Egemenliğin Aşağıdan Aşınması	105
4.1.3. Ekonomik Küreselleşme ve Sermayenin Milli Niteliğini Kaybetmesi.....	108
4.2. Küreselleşme Sürecinde Milli Kimlik ve Milliyetçiliğin Dönüşümü	115
4.2.1. İktisadi İdeolojilerin Zayıflaması, Kimlik Siyasetinin Yükselişi ve Çokkültürlülük	116
4.2.2. Küreselleşme Karşıtlığı Olarak Milliyetçilik.....	124
4.2.3. Farklı İnançlara Tepki Olarak Milliyetçilik.....	126
4.3. Ulus Devlet ve Milliyetçiliğin Geleceği	128
5. SONUÇ.....	132
6. KAYNAKÇA	145
7. EKLER	156
EK-1. Özgeçmiş.....	156

1. GİRİŞ

Bu çalışmada milliyetçilik ve ulus devlet, ortaya çıktıkları andan bugüne kadar yaşadıkları dönüşüm üzerinden ele alınmaktadır. Siyasal bir ideoloji olarak milliyetçilik, ulus devletin ortaya çıktığı modern zamanların başlangıcından itibaren siyasetin merkezinde yer almıştır. Neredeyse bütün siyasal ideolojiler, özellikle modern dünya düzeninin temel aktörü olan devleti yönetmek adına icra makamına geçtiklerinde bir şekilde milliyetçilikle hemhal olmuşlardır. Bu durum, millet egemenliğine dayanan siyasal sistemin gereklerine uygun bir şekilde davranmanın kaçınılmaz sonucudur. Çünkü modern ulus devletlerde iktidarın kullanımı halk adına gerçekleştiği sürece meşru görülmektedir (Beriş, 2014: 69). Bununla beraber milliyetçiliği sadece siyasal bir sonuç olarak ele almak meselenin önemli bir boyutunu göz ardı etmek anlamına gelmektedir. Millet, yerel bağlarından kopmak durumunda olan modern insana bir kimlik sunar. Milliyetçilik siyasal bir olgu olduğu gibi aynı zamanda sosyal bir olgudur. Milli bir kimliğin inşa edilmesi ve üretilmesinde devletin önemli bir rolü vardır ancak bu meselenin sadece bir boyutudur. Milli kimliğin aynı zamanda kültürel kaynakları da vardır ve bu kültürel kaynakların bir kısmı modern öncesi dönemden aktarılmaktadır (Smith, 2013: 25).

Milletler kendilerini tanımlarken kadim bir geçmişe atıfta bulunarak kültürel birlikteliklerinin modern zamanlarla sınırlandırılmayacak kadar eski olduğunu iddia etmektedirler. Dolayısıyla milliyetçilikle alakalı olgular ele alınırken onların ortaya çıkışlarını ve anlam dünyamızdaki varlıklarını nasıl sürdürdüklerini anlatmadan “efradını cami ağyarını mâni” bir açıklama yapmamız mümkün değildir. Bununla beraber meseleyi çok boyutlu ele almak bazı sınırlamaları da yapmamızı zorunlu kılmaktadır. Bu konuyu açacak olursak; dünya üzerinde onlarca millet vardır ve bu milletlerin her birinin özgül tarihsel anlatıları mevcuttur. Buna ek olarak, süregelen zaman her milletin farklı serüvenler yaşamaya devam etmesi demektir. Şüphesiz Türk milliyetçiliği, Fransız milliyetçiliği, Alman milliyetçiliği, İngiliz milliyetçiliği ve bunlar gibi çoğaltılacak bir sürü örnek kendi içerisinde barındırdığı olaylar ve sonuçlarla daha sınırlandırılmış başka çalışmaların konusu olabilmektedirler. Ancak bu durum, milliyetçilik konusunda genelleme yapılacaktır.

ortak özelliklerin olmadığı anlamına gelmez hatta bir yerde bu mecburi hale gelir. Bu yolun bizi gerçeklikten tamamen ayırdığını söylemek de doğru olmaz çünkü milliyetçilik her millette yerel vurgularla varlığını devam ettirse de geneli içine alacak açıklamaları yapmamızı sağlayan ortaklıklar barındırmaktadır.

Milliyetçilik ve ulus devlet konusunun bu şekilde ele alınması ülkemizin ve dünyanın yakın dönemde yaşadığı olayları ve içinden geçtiği süreçleri anlamlandırmak için ortaya çıkan sorulara cevaplar bulma çabasının da bir yansımasıdır. Bu yönüyle bu çalışma güncel problemlere çözüm bulmak arayışındadır. Bu bağlamda çalışmamızda cevap bulmak istediğimiz soruları şu şekilde sıralayabiliriz:

1. Milliyetçiliğin her yerde geçerli olacak bir tanımını yapmak mümkün müdür?
2. Ulus devlet hangi tarihsel koşullarda ortaya çıkmıştır ve moderniteyle bağlantısı nedir?
3. Milliyetçiliğin modernite ile ilişkisi ve küreselleşme sürecindeki değişimi ne yöndedir?
4. Ulus devlet, küreselleşmeyle beraber nasıl bir dönüşüm içine girmiştir?
5. Kimlik veya etnisite siyasetinin yükselişi, milliyetçilik olgusunu nasıl etkilemiştir?
6. Modern tek kültürlü toplum paradigmasından postmodern çokkültürlü toplum paradigmasına geçiş ve küresel insani hareketlilik milliyetçilik olgusunu nasıl etkilemiştir?

Modern ulus-toplumlarında insan hayatı başta eğitim, askerlik, siyasal katılım, istihdam, seyahat olmak üzere her yönüyle devletin ve milletin varlığıyla ilişkilendirilmiştir. Dünya üzerinde yaşayan herkesin bir devlete vatandaşlık bağıyla bağlanması, yaşamsal bir önemi olmamasına rağmen genel kuraldır (Kadıoğlu, 2008: 22). Çünkü bütün devletler sınırları içerisinde yaşayan insanların sunulan haklardan tam manasıyla faydalanması için vatandaşlık bağını şart koşarlar. Vatandaşlığın kazanılması ya da kaybedilmesi karışık bir konudur. Devletin sınırları içerisinde doğan ya da yaşayan herkes vatandaşlık statüsü elde edemeyebilir. Bunun yanında farklı bir ülkede doğmuş ya da yaşıyor olsa bile bazı insanlara vatandaşlık statüsü verilebilir. Devletler bu konuda farklı ilkeler benimsemişlerdir. Her devlet vatandaşlığın kazanılması ya da kaybedilmesini belli yasalarla düzenlemiştir. Bu statüye katılmak aynı zamanda bir milletin üyesi olmak

anlamına gelir mi? Milletler bütün üyelerinden ortak bir kimliğin gereklerine uygun bazı standartları taşımalarını beklerler. Ancak milli kimlik vatandaşlık gibi hukuki bir statü olmadığından kolay bir şekilde alınıp verilemez. Bu durum bize meselenin ne derece karmaşık hale geldiğini gösterir. Ama bu karmaşıklık bir şekilde çözüme bağlanmalıdır. Çözüm modern zamanlarda toplumsal düzenin temel belirleyicisi olan devletten beklenir. Düzenin devamı devletin uygulanmasını garanti altına aldığı yasalarla mümkündür. Bütün devletler eşit bir ilişkinin muhatabı rolünü üstlenir ve karşılıklı olarak sistemin devamını sağlarlar. Sistemin temel şartı egemenliğin belli sınırlar içerisinde bağımsız bir devletin kontrolünde olmasıdır. Evrensel olarak kabul edilmiş bu sistem kaynağını milletlerden alır. Bu sebeple yaklaşık yüz yüz elli yıldır devlet ve millet yaşamımızın ayrılmaz unsurları haline gelmiştir. Hayata gözlerimizi açtığımız hastane, küçük yaşlardan itibaren eğitim almak için gittiğimiz okullar, hayatımızı devam ettirmek için çalıştığımız iş yerleri ve hatta öldüğümüzde defnedildiğimiz mezarlıklar bir devletin sınırları içerisinde yer alıyor. Bize sunulan bu imkanlardan yetkin biçimde faydalanmak o devletin vatandaşı olmakla yakından ilişkili. Bununla beraber bu imkanlar bazı sorumlulukları da beraberinde getiriyor. Millet olmak iyi günde kötü günde aynı kaderi yaşamakla ilişkilendiriliyor. Devlet vatandaşlarına sadece bir hak sağlayıcı olmakla kalmıyor bunun yanında bazı görevler de yüklüyor. Bu durum millet olmanın aynı zaman da fedakarlıkla da ilişkili olması demektir. Hakların ve sorumlulukların bir arada anılması toplumsal düzenin devamının da devletin sınırları içerisinde yaşayan insanlar tarafından sağlanacağı anlamına gelir. Bu durumda toplumu ve milleti ayrı şeylermiş gibi düşünebilir miyiz? Devletin gözünde millet toplumu oluşturan ve egemenliğin kaynağı olan insanlardan meydana gelir. Günümüz siyasal düzeninde bu ikisi ayrılmaz şekilde birbirine bağlanmıştır.

Ulus devletler ve milletlerin bütün dünyada siyasal ve toplumsal düzenin ana aktörü olarak kendini kabul ettirmesi milli kimliklerin sorgulamaya kapalı bir alan olduğu anlamına gelmez. Milliyetçiliğin çok uzun zamandır konu olduğu akademik çalışmalarda daha çok marazi bir durum olarak görüldüğü gözlemlenmektedir. Bunun altında yatan temel sebep doğal olarak algılanan milli kimliklerin aslında insanlık tarihi dikkate alındığında yeni bir aidiyet biçimi olarak görülmesidir. Özellikle İkinci Dünya Savaşından sonra milliyetçilik konusunda yapılan akademik çalışmalarda milletlerin milliyetçiliğin bir sonucu olduğu fikri ağır basmaktadır. Bu düşüncenin ortaya çıkmasına sebep olan tarihsel gelişmeleri görmezden gelmemiz mümkün değildir. Milliyetçilik dünyanın yaşadığı en büyük felaketler olarak görülen iki büyük savaşın müsebbibi olarak görülmüştür. Özellikle

İkinci Dünya Savaşı'nda görülen ırkçılık milliyetçilikle ilişkilendirilmiştir.

Milli kimliğin dışında etnik kimlikler, dini kimlikler, Avrupalılık, kozmopolitan kimlik gibi başka kimlikler yaklaşık elli yıldır siyasetin gündeminde yer almaktadır. Milli kimlik artık rakipsiz değildir. Bugün dünyanın pek çok yerinde gerek ekonomik gerek toplumsal gerekse de siyasal sebepler yüzünden farklı kimlikler bir arada yaşamak durumundadır. Avrupa bir dönem işgücü ihtiyacını karşılamak için bir gün geri döneceklerini düşünerek göçmenlere kapılarını açmıştı. Bu insanların çocukları ve torunları kültürel kimliklerini koruyarak buralarda yaşamaya devam etmeye azimli görünüyorlar. Gerek ekonomik gerekse politik faktörler, insanların her geçen gün daha fazla Batı Avrupa ve ABD'ye göç etmesine neden oluyor. Bu göçler hem resmi hem de gayri resmi süreçlerle gerçekleşiyor. Son birkaç yıldır savaş ve istikrarsızlıktan kaçan insanlar ülkelerini terk edip daha güvenli bir yer olarak gördükleri bu yerlere göç ediyorlar. ABD bir göç ülkesi olarak tanımlanmasına karşın Meksika sınırına duvar örerek göçe engel olmanın yollarını arıyor. Göç artık istisnai bir durum olmaktan çıkıp neredeyse bütün toplumların karşı karşıya kaldığı genel bir problem olarak görülüyor. Meselenin problem olarak ele alınmasının temel sebebi yeni gelen insanların işleyen toplumsal düzeni bozacaklarına yönelik korkudur. Modern batılı devletler için yeni durum, kendi içlerinde var olan kültürel farklılıklara yönelik uygulanacak politikalar konusunda bile net bir karar verilememişken, yeni bir krizin baş göstermesi anlamına gelir. Sonuç olarak milli sınırlarla örtüşen kimliğin savunulması yönünde yabancı düşmanlığına dönüşebilen tepkiler ortaya çıkar. Toplumlar kendilerine yönelik bir tehdit algıladıkları durumlarda korumacı bir tutum takınarak güvenli bir liman arama yolunu seçerler. Ulus-toplumlarında milli kimliğin ekonomik ve politik kriz anlarında diğer kimlikler karşısında daha sağlam bir sığınma alanı oluşturması sebebiyle hala baskın olduğunu söyleyebiliriz. Dolayısıyla milli kimlik konusu milliyetçilikle alakalı çalışmalarda önemli bir yerdedir.

Küreselleşmeyle beraber bir taraftan ulus devlete karşı meydan okumalar artarken diğer taraftan da yabancıyla artan temas sonucu kimliğin milliyetçi şekilde ifadesi kendini göstermektedir. Oysa Castells tarafından milliyetçiliğe yönelik üç saldırının milliyetçiliği öldürdüğü yönünde bir düşünce ortaya atılmıştır. Birincisi ekonomik küreselleşme ve uluslararası siyasi kurumlar; ikincisi kültür, eğitim, okur yazarlık, kentleşme ve modernleşme gibi konularda yaşanan küreselleşme; son olarak da milleti "hayal edilmiş cemaatler" olarak, seçkinler tarafından "inşa edilmiş", "yapay tarihsel icat" olarak gören

bilimsel saldırıdır (Castells, 2006: 42). Castells'in burada bahsettiği bilimsel saldırı milliyetçiliğin modernist kuramının önde gelen isimleri olan Ernest Gellner, Eric Hobsbawm ve Benedict Anderson'un milletlere dair düşüncelerinden kaynaklanmaktadır. Bu isimlere benzer şekilde Etzioni'ye göre de milliyetçilik; küreselleşmeye engel olduğu için, Avrupa Birliği'nin büyümesini engellediği için, şiddet içeren çatışmalara yol açtığı için, ulus devletler arasındaki sorunların çözümünü zorlaştırdığı için ve göçmenlerin yaşamını zorlaştırdığı problem teşkil etmektedir ve son bulmalıdır (Etzioni, 2001: 144). Ancak milliyetçiliğin son bulacağı ya da son bulması gerektiği beklentisi gerçekleşmemiştir. Son yıllarda gündelik hayatımızda sık sık milliyetçiliğin görünümleriyle karşılaşırız (Greenfeld ve Eastwood, 2010: 261) Konu milliyetçilik olduğunda genellikle aşırılıklara vurgu yapılıyor. Gazetelerde televizyonlarda aşırı milliyetçilikten bahsediliyor ve dünyanın giderek farklı olana tahammülün azaldığı bir yere doğru gittiğine dair korku senaryoları üretiliyor. Ancak hedefe konulan daha çok milliyetçiliğin aşırıya kaçmış olarak değerlendirilen boyutu. Aşırı milliyetçilik vurgusu milliyetçiliğin makul seviyelerinin örtülü bir şekilde kabul edilmesi anlamına geliyor. Bu bir nevi millet sisteminin doğallığının kabul edilmesi demek olmaz mı?

Çalışmamızın **birinci bölümü** iki kısımdan oluşmaktadır. İlk olarak milliyetçiliği oluşturan unsurlar olan etnisite, dil, din, tarih ve coğrafya üzerine odaklanılacaktır. Bu kısımda; Genel geçer bir milliyetçilik tanımı yapmak mümkün müdür? Her milliyetçilik farklı unsurlar üzerine mi inşa edilir yoksa ortaklıklardan bahsetmek mümkün müdür? Bütün milliyetçilikler etnik bir kökene mi dayanır? Ortak bir dil neden her millet için olmazsa olmazdır? Tarih vurgusu neden bütün milliyetçilikler için önem arz etmektedir? Modern ulus devlet laik karakterli olmasına rağmen milliyetçilikle din arasında nasıl bir ilişki kurulabilir? gibi sorulara cevaplar aranmaktadır. Böylece tarifi kolay olmayan bir olgu olan milliyetçiliği anlamaya yardım edecek bir açılım ortaya konmak istenmektedir. Milliyetçilik farklı ülkelerde farklı tarihsel kökleri olmasına karşın bazı ortaklıklar barındırır. Bu unsurlar sayesinde milliyetçiliğe dair ortak kabul görmüş kavramsal açıklamalar yapılabilmektedir. Bununla beraber bu unsurların her milliyetçilik için farklı ağırlıklara sahip olduğunu ifade etmek gerekir. Örneğin Alman milliyetçiliği için etnisite vurgusu öne planda iken Fransız milliyetçiliği daha çok vatan sevgisini vurgulamaktadır. Ancak vurguların farklı unsurlar üzerinden gerçekleşmesi, diğer unsurların tamamen önemsiz olarak görüldüğü anlamına gelmez. Bu kısmın çalışmamıza katkısı oldukça karmaşık bir olgu olan milliyetçiliği unsurlar üzerinden açıklamak ve farklı

milliyetçiliklerin ortak yönlerini ortaya koymaktır. Bölümün diğer kısmında ise İngiltere, Fransa, Almanya, Amerika Birleşik Devletleri ve Rusya üzerinden milliyetçilik örnekleri ortaya konmaktadır. Bu ülkelerin hepsi için milli bilincin oluşum aşaması özgün bazı unsurlar içerir. Bu özgünlük bu ülkelerin milliyetçiliklerinin de farklı şekillerde gelişmesine sebep olmuştur. Bu kısımda: Ele alınan ülkeler özelinde milli bilincin nasıl ortaya çıktığı? Milli bilincin ortaya çıkarıcı gelişmelerin modern dönemden itibaren ulus devletlerin milli kimlik politikalarını nasıl etkilediği? Bu ülkelerdeki milliyetçiliğin algılanış biçiminin süreklilik arz edip etmediği ya da varsa kırılmaların olup olmadığı? sorularına cevaplar aranmaktadır. Bu örnekler bize farklı milliyetçiliklerin devlet ile bağlantısını ortaya koymaları açısından değerlidir. Bu kısmın çalışmamıza katkısı yaptığımız kuramsal açıklamaların bu örnekler üzerinden daha anlaşılabilir hale getirilmesi olmaktadır.

İkinci bölümde milliyetçiliğin ve ulus devletin ortaya çıkmasını sağlayan tarihsel koşullar modernlik bağlamında ele alınmaktadır. Bu bölümde; Ulus devlet ne zaman ve hangi koşullarda ortaya çıkmıştır? Devlet moderniteyle beraber ne tür bir dönüşüm yaşamıştır? Millet egemenliği fikri nasıl oluşmuştur? Fransız Devrimi'nin ulus devletin ortaya çıkmasındaki rolü nedir? Modern devlet moderniteyle beraber ne tür bir özellikleri barındırır hale gelmiştir? Milliyetçilik modernite bağlamında nasıl açıklanabilir? Ulus devlet ve milliyetçilik İkinci Dünya Savaşı'na kadar nasıl bir dönüşüm yaşamıştır? gibi sorulara cevaplar aranmaktadır. Modern devlet üzerine yapılacak olan analizlerde devleti tarihsel süreç içerisinde ele almak bu sorulara cevap bulmakta bize katkı sağlayacaktır (Pierson, 2015: 13). Bu sebeple geleneksel devletin Orta Çağ'ın bitişiyle nasıl ortadan kalkmaya başladığı ve modern devletin hangi aşamalardan geçerek ulus devleti mümkün hale getirdiği açıklanmaya çalışılmıştır. Modernitenin ortaya çıkardığı değişimin siyasal yansımaları ulus devleti anlamamız için oldukça önemlidir. Aydınlanmayla beraber rasyonel düşüncenin öneminin artması, dinin toplumsal hayattaki geleneksel otoritesini kaybetmesi, sözleşme teorilerinin insanların zihninde iktidarın konumunu nasıl değişikliğe uğrattığı üzerinde durulan konulardır. Mutlak monarşilerin iktidarın merkezi konumunu güçlendirmesinden başlayarak zamanla millet adına yönetim anlayışının benimsenmesine kadar ortaya çıkardığı değişimler modern devlete giden aşamalar olarak anlatılmaya çalışılmıştır. Toplumsal ve siyasal değişimlerin bir yandan aynası diğer yandan da öncüsü olarak sosyal sözleşme teorilerinin önemi vurgulanmıştır. Fransız devrimiyle belirginleşen bir siyasal örgütlenme olarak ulus devletinin yapısı üzerinde durulmuştur. Moderniteyle

beraber ulus devletin artan fonksiyonu ve milliyetçiliğin giderek büyüyen bir olgu haline gelmesi açıklanmıştır.

Üçüncü bölümde ulus devletin ve milliyetçiliğin küreselleşmeyle beraber dönüşen görünümleri üzerinde durulmaktadır. Günümüzün milliyetçiliğini ve ulus devlet yapısını anlayabilmek için bu dönüşümü iyi açıklamak gerekir. Son yıllarda teknolojik değişmelere bağlı olarak iletişim ve ulaşım olanakları artmıştır. Devletlerin sınırları geçmişe göre daha geçirgen bir hale gelmiştir. Küreselleşmeyle beraber artan ekonomik ilişkilerin devletlere ve toplumlara ne tür etkileri olmuştur? Uluslararası ve uluslar üstü kurumların etkinliğinin artması ulus devletin egemenlik iddiasını nasıl etkilemiştir? Küresel iletişim olanaklarının artması ve göç hareketleri yaşadığımız toplumların kültürel çeşitliliğini arttırmıştır. Gelişen insan hakları ve demokratikleşme taleplerine bağlı olarak kültürel haklara yönelik taleplerin de arttığı görülür. 1970’li yıllardan itibaren artan kimlik siyaseti çokkültürlülüğün bütün dünyada tartışılmaya başlanmasına sebep olmuştur. Farklılıkların tanınması yönündeki talepler bir yandan da milliyetçiliğin yükselmesine sebep olmuştur. Bölüm sonunda ise ulus devletin ve milliyetçiliğin geleceğine dair öngörülerde bulunulmuştur.

Modern devletin ortaya çıkışını ve devletle milletin bir araya gelişini sistemli bir şekilde ortaya koyan **Hagen Schulze**’nin *Avrupa’da Ulus ve Devlet* adlı eseri bu çalışmada istifade edilen eserlerin ilk sıralarında yer alır. Schulze bu kitapta bugünün Avrupa’sını anlayabilmek için ulus devletin tarihine Avrupa üzerinden bir ışık tutmaktadır. Eserde, bu çalışmaya da yön verecek şekilde tarihin akışına göre bir sıralama göze çarpmaktadır. Bu doğrultuda geleneksel devletin Hristiyanlıkla olan ilişkisi ve modern devletin laikleşme süreci, mutlak monarşilerin iktidarı kontrollerine alarak modern devlete bir adım daha yaklaşacak şekilde merkezi bir yapı oluşturmaları, Fransız Devrimi’yle beraber milliyetçilik ve ulus devletin dönüşümü ve ulus devletlerin 19. yüzyıldan ikinci Dünya Savaşına kadar geçirdiği dönüşüm sistematik bir şekilde ele alınmıştır. Bu eseri öne çıkaran noktalardan birisi tarihin akışı içerisinde önemli sayılabilecek gelişmeleri sebepleri ve sonuçlarıyla daha geniş bir zaman diliminde ele almamızı sağlayacak bir perspektif ortaya koyabilmesidir. Böylece olaylar arasında bağlantı kurmak ve olguyu anlamak daha kolaylaşmaktadır. Bunun yanında ulus devletin ve milletlerin tarihini sadece Fransa ve İngiltere üzerinden okumaktan ziyade Avrupa’yı tamamını içine alacak şekilde ele alması (özellikle Almanya ve İtalya) eserin faydalı yanlarından birisi olarak öne çıkmaktadır.

Bunların yanında oldukça geniş ve yoğun geçen bir zaman dilimini ele alıyor olması, yazarı dönemin ana karakterini oluşturacak olguların üzerine daha fazla odaklanmaya zorlamıştır. Ancak bunun bir eksiklik olduğunu söylemek haksızlık olabilir çünkü bu niteliği sayesinde eser daha vurgulayıcı bir anlatım geliştirmekte ve akıcı bir nitelik kazanmaktadır.

Çalışmanın ilk bölümünde milliyetçilik örnekleri ele alınırken en fazla istifade edilen eser **Liah Greenfeld**'in *Milliyetçilik: Moderniteye Giden Beş Yol* adlı kitabıdır. Bu eser İngiltere, Fransa, Rusya, Almanya ve Amerika olmak üzere beş ülkede milli bilincin derin tarihsel köklerini ortaya koymak amacındadır. Bu doğrultuda her ülkenin kendi benzersiz koşullarının milliyetçiliklerine nasıl karakter kazandırdığı vurgulanmaktadır. Bu çaba, bu ülkelerin içinde bulunduğumuz dönemin milliyetçilikleriyle milli bilincin ortaya çıkışı arasında bir bağ kurması açısından önem arz eder. Greenfeld milli bilincin ilk olarak, kendine has özellikleri sebebiyle kültürel ve siyasal bir bütünlük oluşturmakta avantajlı bir durumda olan İngiltere'de geliştiğini savunur. Yazara göre, Amerika'da milli bilincin oluşmasında, Fransa'da ise kuvvetlenmesinde İngiltere'de ortaya çıkan milli bilincin etkisi büyüktür. Amerika'ya göç edenlerin İngiltere'den gelen kökleri sebebiyle içinde yaşadıkları toplumu zaten bir millet olarak düşündükleri ve Fransa'da İngiltere ile olan rekabet sebebiyle ortaya çıkan "hıncı" kaynaklı milli bilincin geliştiği düşünceleri bu önermenin dayanaklarını oluşturmaktadır. Eserde Rusya için Çarlık rejiminin, özellikle Büyük Petro'nun modernleştirici politikalarının ve rejim etrafında gelişen entelijansiyanın önemi vurgulanmaktadır. Almanya için ise milli bilincin bir devlet arayışı etrafında vücut bulması, Romantizm akımı ve Fransız Devriminin tamamlayıcı dokunuşu düşünceleri öne çıkmaktadır. Bu tür tikelliklerin vurgulanmasının yanında milli bilinç düşüncesinin bulaşıcı olduğunun ortaya konması oldukça değerlidir. Çünkü böylece milliyetçiliğin bir kez ortaya çıktıktan sonra diğer ülkeleri de etkilediği gösterilerek önemli bir noktaya parmak basılmaktadır. Eserde, ortaya konan örnekler için milli bilincin oluşum süreci üzerine odaklanıldığından bu ülkelerde milli bilincin modern bir hal alarak milliyetçiliğe dönüşmesinden sonraki sürece yer verilmemiştir.

Bu çalışmada **Anthony Giddens**'in milliyetçilik, millet ve toplumun kesişim kümesine dair düşünceleri önemli bir referans olmuştur. Anthony Giddens; yaşayan sosyologlar arasında milli kimlik, milliyetçilik ve milli-devlet olgularını ilişkili ve bütüncül olarak analiz eden nadir isimlerden biridir. Bununla beraber Giddens'in kapsamlı bir

milliyetçilik teorisi oluşturmak hedefinde olmadığı görülmektedir. Çünkü Tomlinson'un da ifade ettiği gibi Giddens'in milliyetçiliğe dair düşünceleri “geniş toplumsal-teorik analizinin” bir parçası niteliğindedir (Tomlinson, 1999: 130).

Çalışmada yararlanılan kaynaklardan olan *Modernliğin Sonuçları*'nda Giddens; modernliğin kurumsal boyutları olan gözetleme, kapitalizm, endüstriyalizm ve askeri iktidarın ulus devletle ilişkisini vurgulamaktadır. Giddens'a göre ulus devlet, modernliğin “ivmelenmesi ve yaygınlaşması” konusunda oldukça önemli bir yerdedir. Çünkü yukarıda sayılan modernliğin dört boyutu, modern devleti daha önce geleneksel devletin sahip olmadığı bir etkinlik düzeyine ulaştırmıştır (Giddens, 2018:63-66). Giddens'in bu eseriyle asıl amacının modernliğin çok boyutlu yapısını ortaya koymak olduğunu söyleyebiliriz. Böyle bir amaç makro bir kuramı ortaya koymayı gerektirir ve Giddens da bu çabası doğrultusunda yöntem olarak klasik sosyologların izlerini takip etmektedir. O da tıpkı Marx, Weber ve Durkheim gibi moderniteyle beraber ortaya çıkan büyük dönüşümü çözümlenmeye çalışır.

Giddens, milli kimliğin geleneksel yaşamdan kopmuş insanın “ontolojik güvenlik” ihtiyacına bir cevap niteliği taşıdığı düşüncesindedir. Buradaki “ontolojik güvenlik” kavramı milliyetçilik açısından oldukça önemlidir çünkü modern toplumlarda geleneğin sağladığı zaman uzam birleşmesi moderniteyle beraber “yerinden çıkarılmıştır”. Giddens “yerinden çıkarma” kavramını “toplumsal ilişkilerin yerel etkileşim bağlamlarını kaldırması ve sonsuz uzunluktaki zaman uzam boyunca yeniden yapılandırması” olarak tanımlar (Giddens, 2018: 27-28). Modern öncesi kültürel bağlar; akrabalık, din ve gelenek yapıları insanlarda aidiyet duygusu oluşturarak kendilerini güvende hissetmelerini sağlar. Modern hayatta bu bağların kopması “ontolojik güvenlik” ihtiyacının milliyetçi duygularla sağlanması demektir. Milliyetçiliğin bu niteliği, onun moderniteyle ortaya çıkmış psikolojik bir olgu olduğu anlamına gelmektedir (Giddens'tan aktaran Tomlinson, 1999: 130-131).

Bu çalışmada ayrıca Giddens'in önemli eserlerinden biri olan *Ulus Devlet ve Şiddet* adlı kitaptan da yararlanılmıştır. Giddens bu eserinde ulus devlete dair toparlayıcı, derinlemesine olmasa da şemsiye bir tarihsel çerçeve sunmuş ve bugün modern ulus devlette görülen endüstrileşmiş ekonomi, kapitalist üretim, politik bütünleşme ve askeri yönetim gibi kuramsal özelliklerin geçmişten bugüne nasıl geliştiği üzerinde durmuştur (Giddens, 2008: 356). Bu eserde devlet geçmişten bugüne geleneksel devlet, mutlakiyetçi

devlet ve modern ulus devlet olmak üzere üç aşamada açıklanır. Bu ayrım temel olarak iktidarın kontrol altında tuttuğu bölgelerde yaşayan insanların hayatına aktif müdahale edebilme kapasitesine göre yapılmıştır. Geleneksel devlet tebaası üzerinde gerektiğinde canlarını feda etmelerini isteyecek bir güce sahiptir ancak modern devletin aksine halkın gündelik hayatına sürekli etki edecek araçlardan yoksundur. Modern devlet gelişmiş teknolojik araçları kullanarak sınırları içerisinde tam bir kontrol oluşturmak ister. Modern devleti geleneksel devletten ayıran ve Giddens'in üzerinde durduğu en önemli özellik "gözetleme"dir. Bu da insanların yoğun bir şekilde yaşadığı kentlerin doğuşu ve kırsal yaşamın ortadan kalkmasıyla mümkün olur. Giddens'a göre modern devlet net şekilde belirlenmiş sınırlar içerisinde teritoryal bir egemenlik iddiasının sonucudur. Bu sebeple 1648 Westphalia Anlaşması geleneksel devletin sona ermesi için önemli bir gelişmedir. Bu anlaşma sayesinde devletlerin karşılıklı olarak sınırlara saygı duyduğu ve devletin bu sınırlar içerisinde tek otorite olarak görüldüğü bir düzen mümkün olmuştur. Giddens bu tarihten sonra ortaya çıkan mutlakiyetçi devleti modern devletle geleneksel devlet arasında bir ara dönem olarak düşünür. Modern devletin ortaya çıkmasına sebep olan askeri organizasyonun, vergi sisteminin, egemenliğin, sınırların, gözetlemenin ve kapitalizmin mutlakiyetçi devlette sınırlı olarak görülmeye başlandığından ve zamanla gelişerek modern devleti ortaya çıkardığından bahsetmektedir.

Bu çalışmada milliyetçiliğin ortaya çıkışı ve modernlik içerisinde bir bağlama oturtulması konusunda **Benedict Anderson**'un düşüncelerinin önemli bir yeri vardır. Anderson'un meşhur kitabına adını da veren "hayali cemaatler" kavramına milletler tanımlanırken sık sık atıfta bulunulur. Anderson iletişim araçlarındaki değişimin topluluk veya aidiyet algımızı nasıl etkilediğini açıklamaya çalışır. Anderson'a göre milletler, üyelerinin hayal ettiği, egemen ve sınırları olan bir siyasal topluluktur. Millet her ferdi hiç karşılaşmayacak olsa bile ortak değerleri paylaştığını düşündüğü bir grup insanın varlığından emindir. Aslında yüz yüze temasın mümkün olmadığı bütün topluluklar hayal edilir. Ancak milletleri diğer cemaatlerden ayıran bazı özellikler vardır. Anderson burada moderniteyle beraber ortaya çıkan ve geleneksel yaşamı kökünden sarsan kültürel değişimlere vurgu yapar. Bunların en önemlisi matbaa kapitalizminin yayılmasıdır. İnsanlar matbaalarda sayıları giderek artan bir şekilde basılan ve kitlesel sanayi üretiminin ilk örneği sayabileceğimiz kitaplar sayesinde yerel dillerde okuma yazma imkânı elde etmişlerdir. Böylece oldukça sınırlı bir çevrede okunup yazılan Latincenin kutsallığı yavaş yavaş ortadan kalkmıştır. Bunun yanında her gün basılan, birçok insana aynı anda ulaşan

gazeteler adeta kitlesel bir ayinin kaynağı olmuştur. Bu gelişmeler yerel ve sınır-ötesi aidiyetleri, kültürleri aşındırarak birbirini hiç tanımayacak insanların ortak bir milleti hayal etmesini sağlamıştır. Anderson buna halk dili milliyetçiliği adını verir ve bu durumun Avrupa’da milletlerin yayılması için önemli bir aşama olduğunu ifade eder. Anderson diğer millet kuramlarından farklı bir şekilde milletin hayal edilmesinin ilk olarak Güney Amerika’da ortaya çıktığını iddia eder. Bu milliyetçilik, Anderson’un “criollo milliyetçiliği” dediği farklı bir türdür. Bunu mümkün kılan sebep ise ataları İspanyol olmasına rağmen Amerika’da doğan “criollo”lardır. Criolloların anavatanda yani İspanya’da üst düzey görevlere gelmelerinin önü kesilmiştir. Bu insanlar Amerika’nın güneyinde İspanya Devleti’nin hizmetinde çalışmaya devam ederler. Anderson criolloların görevleri icabı sürekli gezgin bir yaşam sürmelerini hac yolculuğuna benzetir. Criollolar matbaa kapitalizminin de gelişmesiyle beraber bu bölgede milletin hayal edilmesinin öncüleri olmuşlardır. Milliyetçiliğin ilk olarak Avrupa dışında bir yerde, Güney Amerika’da ortaya çıktığını iddia etmesi Anderson’un en çok eleştiri aldığı noktadır. Ancak matbaa kapitalizmi sayesinde milletlerin hayal edilmesinin mümkün hale gelmesi ve bunun sağladığı kültürel değişime yaptığı vurgu milliyetçilik çalışmalarında önemli bir yer edinmesini sağlamıştır.

Çalışmamızın üçüncü bölümünde günümüz milliyetçiliğini anlamak için yararlandığımız kaynaklardan birisi **Gerard Delanty** ve **Patrick O’Mahony**’nin beraber yazdığı *Nationalism and Social Theory* adlı eseridir. Bu eserin yedinci bölümünde üzerinde durulan yeni milliyetçilikler günümüzde ortaya çıkan milliyetçilik görünümüne ışık tutmaktadır. Bu bölümde ifade edildiğine göre milliyetçiliğin farklı çağlarda farklı görünümünün olması doğaldır. Küreselleşme döneminde bir paradoks oluşturacak şekilde bir taraftan yeni milliyetçilikler diğer taraftan da kozmopolitan bir cemaat anlayışı birlikte görülür. Yeni milliyetçiliğin temel karakteri “tepkisel” olmasıdır. Küreselleşmenin yarattığı ekonomik belirsizlik bu tepkiselliği ortaya çıkaran temel sebep olarak görülmektedir. Bununla beraber göçmenlerin varlığı yabancı düşmanlığı olarak kendini gösteren radikal milliyetçi tepkilerin ortaya çıkmasına sebep olur. Radikal milliyetçilik kendini yeni radikal sağ, radikal etnik milliyetçilik ve radikal dini milliyetçilik olarak gösterir. Yeni radikal sağ milliyetçilik Avrupa’da, radikal etnik milliyetçilik eski komünist ülkelerde ve radikal dini milliyetçilik özellikle Asya’da ortaya çıkmaktadır. Bu görünümünün temel özelliği ise çoğulculuk karşıtı olmaları ve yabancı düşmanlığına dayanıyor olmalarıdır. Bu kategorileştirme sayesinde eser güncel milliyetçilik

tartışmalarının bir fotoğrafını çekmeyi başarmıştır. Ancak son dönem milliyetçiliğinin radikal boyutları üzerinde durup modern toplumların sıradan insanların milliyetçiliğinin durumunu göz ardı etmesi esere dair temel eksiklik olarak gözükmektedir.

Çalışmamızda son kısmında küreselleşmenin ortaya çıkardığı ekonomik, toplumsal ve siyasal düzen ve bu düzenin milli kimliklere etkisi üzerinde durulmaktadır. Bu başlık için yararlandığımız kaynaklardan birisi **Cevat Özyurt**'un *Küreselleşme Sürecinde Kimlik ve Farklılaşma* adlı eseridir. Bu eserde küreselleşmenin tarihsel ve toplumsal kökleri ve günümüzdeki durumu çok boyutlu şekilde ele alınmaktadır. Küreselleşme süreci ve bu sürecin kimliklere etkisi son dönemin milliyetçiliğini anlamak için oldukça önemlidir. Küreselleşmenin ulus devleti ve milli kimliği nasıl dönüştürdüğü konusunda eserde yer alan düşünceler çalışmamızın kapsamlı bir değerlendirme ortaya koyabilmesi açısından önem arz etmektedir. Eserde kimlik siyasetinin küreselleşme sürecinde yükselmesi ile tek kültürlü toplum düşüncesinden uzaklaşıldığı ve kültürel çeşitliliğin arttığı vurgusu yapılmaktadır. Özyurt'un ifadesine göre küreselleşme sürecinde ortaya çıkan insani hareketlilik ve göç, artan demokrasi talepleri, iletişim ve ulaşım olanaklarının artması, ulusallığın zayıflaması, küresel krizler, küresel tabakalaşma, küresel kitle kültürünün yayılması, siyasal ideolojilerin çekiciliğini kaybetmesi ve artan sivil toplum hareketleri kimlik siyasetinin de yükselmesine sebep olmuştur (Özyurt, 2017: 195). Eserin büyük bir kısmında bu olgular bağlamında küreselleşmenin çözümlendiği görülmektedir. Doğrudan milliyetçilik konusuna yoğunlaşmasa da bu olgulara yönelik açıklamalar çalışmamızda bu eserden faydalanmamızı sağlamaktadır. Çünkü milliyetçilikle kimlik olgusu arasında yakın bir ilişki vardır. Milliyetçilik bir yönüyle milli kimliğin ya da etnik kimliğin savunulması anlamına gelir.

Çalışmamız teorik nitelikte olup, literatür taraması bağlamında oluşturulmuştur. Literatür taraması; araştırma probleminin sınırlarının belirlenmesi, araştırmaya yönelik yeni konuların tespit edilmesi, kullanılmasında öngörülen yöntemlerin doğru seçiminin yapılması ve çalışmanın derinleşmesinin sağlanması noktasında temel araştırma yöntemidir (Köroğlu, 2015: 61). Aynı zamanda çalışmamızın temel konularından olan millet, milliyetçilik ve küreselleşme ele alınırken betimsel analiz yapılmıştır. Betimsel analiz; elde edilen verilerin veya bulguların düzenlenmesi ve yorumlanmasıdır (Yıldırım ve Şimşek, 2011: 224). Bu konuları açıklayan ve anlatan nitelikli birincil kaynaklar ve yardımcı unsurlar olarak da ikincil kaynaklar; çalışmanın veri toplama araçlarını oluşturmaktadır.

Yaşadığımız çevre ve bizi sürekli etki altına alan siyasal ve toplumsal etkenler, konunun bizim açımızdan ele alınışını zorlaştırır. Bir ülkenin sınırları içerisinde milli bir kimliğin taşıyıcısı olarak yer alıyoruz. Güncel bir mesele olması sebebiyle gazetelerde, televizyonlarda ve sosyal medyada bu konu sürekli gündemdedir. Dolayısıyla bu gelişmelerden etkilenmeden bağımsız bir değerlendirme yapmak oldukça zordur. Ancak bir yandan da bu durum araştırma yapmak için oldukça zengin malzemenin olduğu bir laboratuvar ortamı sunar. Zor olan meseleye mümkün mertebe popüler tartışmaların etkisinde kalmadan bakabilmektir. Araştırmanın her anında bu zorluk hissedilmiştir. Buna ek olarak geçmişten bugüne üretilen külliyatın oldukça geniş olması ve akademik çevrelerde bu konunun yoğun bir şekilde işleniyor olması sebebiyle sürekli yeni eserlerin ortaya çıkması özellikle yabancı dillerde yazılan eserlere erişimin zor olması bu çalışmanın sınırlılıklarını oluşturur.

2. MİLLİYETÇİLİĞİN UNSURLARI VE MİLLİYETÇİLİK ÖRNEKLERİ

Bu bölüm iki kısımdan oluşmaktadır. İlk kısımda milliyetçiliğin unsurları olarak etnisite, dil, tarih (gelenek), din ve coğrafya (vatan) üzerinde durulacak, ardından ikinci kısımda milliyetçiliğin İngiltere, Fransa, Almanya, Amerika Birleşik Devletleri ve Fransa'da geçmişten günümüze görünüşleri ele alınacaktır. Bu sayede öncelikle, unsurlar üzerinden milliyetçiliği anlamak için teorik bir zemin ortaya konulacak, ardından milliyetçilik örnekleriyle beraber bu unsurların farklı milliyetçiliklerin oluşmasında ve görünüşlerinde taşıdığı ağırlıklar açıklanacaktır. Milliyetçiliğin sayılan beş unsuru bütün milliyetçilikler için farklı anlamlar içerebilmektedir. Örneğin, Alman milliyetçiliğinin, sayılan diğer milliyetçilik örneklerine göre etnisite vurgusu daha ön plandayken, coğrafi vurgunun diğer milliyetçiliklere nazaran daha az olduğu görülmektedir. Diğer bir örnek olan Fransız milliyetçiliğinde ise dini değerlerden arındırılmış bir milliyetçilik anlayışı dikkat çekmektedir. Bununla beraber milliyetçiliğin sayılan beş unsurunun herhangi birisine yapılan vurgu diğer unsurların tamamen geçersiz olduğu anlamına gelmez. Etnisite unsuruna vurgu yapılması, Alman milliyetçiliği için vatan unsurunun geçersiz olduğu sonucunu doğurmaz. Ancak milliyetçilikler için milli bilincin ortaya çıkmaya başladığı andan itibaren süreklilik oluşturacak şekilde devam eden bazı karakteristik özelliklerinden bahsetmek mümkündür. Bu durum bize, farklı kökleri ve gelişim süreçleri olan milliyetçilikleri birbirinden ayırma imkânı vermektedir.

İlk kısımda milliyetçiliğin unsurlarını ortaya koyarken ulaşmak istenilen nokta milliyetçiliğin her yerde geçerli olacak ortak bir karakterinin olup olmadığını bulmaktır. Bu sebeple milliyetçiliğin unsurlarını açıklarken daha çok ortaklıklar üzerine yoğunlaşmıştır. İkinci kısımda ise milliyetçiliğin farklı örneklerinin neden ve nasıl oluştuğu sorusuna bir cevap aranmaktadır. Bu sebeple farklı milliyetçiliklerin özgün tarihsel tecrübeleri ve görünüşleri ortaya konulmaktadır. Önce ortaklıklardan sonra da özgünlüklerden bahsetmek bir tezat ortaya çıkarıyormuş gibi gözükabilir, ama aslında milliyetçiliğin karmaşık yapısını anlamak için böyle bir açılımın yapılmasında yarar vardır.

Bu karmaşıklık, milliyetçiliğin aynı anda birbirine tezat oluşturacak nitelikler barındırabilmesinden kaynaklanır. Örneğin milliyetçilik modern bir olgu olarak günümüz devletlerinin laik karakterine tezat oluşturacak şekilde din unsurunu içinde barındırabilir. Benzer şekilde milliyetçiliğin modern bir karakteri vardır ancak sürekli olarak geleneğe atıfta bulunur. Bu sebeple milliyetçilik olgusunu çok boyutlu bir şekilde ele almak zorunluluk haline gelmektedir.

2.1. Milliyetçiliğin Unsurları

Milliyetçilik oldukça karmaşık bir olgu olduğundan bir tanıma sığdırılması oldukça zordur. Bu sebeple milliyetçiliği oluşturan unsurları doğru bir şekilde ortaya koymak onu anlamamızı kolaylaştırabilir. Bu kısımda milliyetçiliğin unsurları olarak etnisite, dil, din, tarih ve coğrafya üzerinde durulacaktır. Her milletin kendi tarihsel gelişim sürecine uygun olarak nevi şahsına münhasır dinamikleri söz konusudur. Ancak bu durum milliyetçiliğin genel geçer ortaklıklarının olmadığı anlamına gelmez. Bu ortaklık, milliyetçiliğin aşağıda açıklanan unsurlarının her millet için özgül ağırlıkları farklı olabileceği gerçeğine aykırı değildir. Milliyetçiliğin modern dönemin siyasal yapısına uygun bir şekilde ortaya çıkmış olması, modernitenin evrensel karakterine uygun bir şekilde her milletin belli bazı ortaklıkları paylaşmasına sebep olur. Bununla beraber milletler kendilerini sadece modern döneme ait siyasal bir birliktelik olarak görmezler. Tartışmalı bir şekilde modern öncesi döneme dair varlıklarını kanıtlamak adına birbiriyle iç içe geçmiş unsurları barındırdıklarını savunurlar. Bu kısmın amacı bu iddianın haklı ya da bilimsel anlamda geçerli olup olmadığını ortaya koymak değildir. Bu tartışma halihazırda “milliyetçilik kuramları” olarak adlandırılan geniş bir literatür doğurmuştur. Bu tartışmanın zenginliğinden yararlanılacaktır ancak tartışmanın odak noktası olarak milliyetçiliklerin ortak unsurları üzerinden gidilecek ve zaman zaman da örneklendirilerek milliyetçiliğin bir fotoğrafı çekilmeye çalışılacaktır.

2.1.1. Etnisite

Milliyetçiliğin bir unsuru olarak etnisite ele alınırken, etnik kimlik ya da etnik milliyetçilik hareketlerinden ayrı şekilde değerlendirilmelidir. Bu şekilde etnisite, milliyetçilikler için modern öncesi dönemle bir bağ kurulması ve milletin kadimliğine dayanak oluşturulması, kültürel değerlere, ortak hafızaya, akrabalık ve kan bağına atıfta

bulunulması yönünde kullanılır. Modern milletlerin pek azı homojen bir kültürel kimliğe sahip olmakla beraber varlıklarını genellikle hâkim bir etnisiteye dayandırır (Somersan, 2004: 4). Millet, bu hâkim etnisitenin kültürel değerleri etrafında gelişen ama modernitenin etkilerine açık olduğu için çoğu zaman hâkim etnisitenin kültüründen zamanla farklılaşan yeni bir kültüre dayanır. Ancak hâkim etnisitenin gündelik hayatta pek pratik olmayan kültürel değerlerine romantik bir çağrı, modern hayatta da devam eder. Bu değerlerin sembolik kullanımı milliyetçiliğin unsurlarından birini oluşturur. Bu sebeple etnik milliyetçilik ile milliyetçilik içerisinde bir unsur olan etnik vurguyu birbirinden ayırmak gerekir. Etnik milliyetçilik söz konusu olduğunda etnisitenin kültürel farklılıklarına yönelik bir farkındalık, bir ayrışma yaratma yönünde bir çaba söz konusudur. Milliyetçiliğin bir unsuru olarak etnisiteye yapılan çağrışımlar ise daha çok milli kimliği güçlendirmek adına yapılır. Etnisite vurgusunun öne çıkması Alman milliyetçiliği örneğinde görüldüğü gibi milli kimliğin farklı kültürleri ayrıştırıcı ve dışlayıcı bir niteliğe bürünmesine sebep olabilir ve bu durum toplumsal uyumun gerçekleşmesinde katılımı zorlaştırıcı bir problem oluşturma kapasitesine sahiptir. Ayrıca bu dışlayıcılığın etnik milliyetçi hareketleri ortaya çıkarması muhtemeldir. Farklı etnik kimlikler içinde yaşadıkları toplumdan dışlandıklarını hissettiklerinde ve kendilerini o toplumun bir parçası olarak görmediklerinde ayrılıkçı bir tutum ortaya koyabilirler.

Milletlerin tıpkı aile şeklinde düşünülerek, kan bağına benzer bir ilişkinin milletin fertleri arasında oluşturulması milliyetçiliğin bir unsuru olarak etnisiteye vurguyla gerçekleşir. Çünkü etnisite, grup üyeleri arasında ortak köken ve soy bağı temelinde oluşur (Hobsbawm, 2014: 83). Modern milletlerin çoğu, derin tarihlerine atıfta bulunarak milletin etnik köklerine vurgu yaparlar. Bu sebeple milleti oluşturan etnik gruplar arasından öne çıkan, hâkim bir etnik grubun varlığı söz konusudur. Smith'in deyimiyle bu "etnik çekirdek" milletin kendine has özelliklerini şekillendirir (Smith, 2016: 70). Böylece milletin varlığını ispat için kültürel bir kimlik, bir toprak parçası üzerinde uzun dönemdir yaşıyor olmak, ortak değerlere sahip olmak gibi meşruiyet kaynakları üretilir. Bu açıdan bakıldığında milletin fertleri, geçmişte ortak anıları yaşamış, ortak tehlikeleri beraber atlattıkları ve ortak zaferleri beraber kazanmış geniş bir ailenin parçası olarak görülür. Aile ve akrabalık ilişkilerinin benzeri duyguları kullanmak milliyetçilik için çok sık rastlanır bir durumdur (Poole, 1993: 141). Böylece geçmişin inşa ettiği ortak kültürel değerler bir aidiyet unsuru olarak belirir. Milliyetçiliğin yükselişe geçtiği kriz zamanlarında aile ve akrabalık benzeri bağlar eliyle güçlendirilen dayanışma vurgusu giderek artar. Ataların,

tarihte üzerinden geldiği acılar ve zorluklar örneklendirilerek içinde bulunulan zorlu koşullarında aşılması adına motivasyon oluşturulur. Böylece bir yandan da geçmişle şimdi arasında bir süreklilik ortaya konulur.

Modern milletlerin neden etnik bir çekirdek ihtiyacı hissettiğini üç nedene bağlı olarak açıklayabiliriz. Birincisi, ilk milletler olarak tanımlanan milletlerin etnisite etrafında örgütlenmeleri ve bu modelin ilk milletleri örnek alarak ortaya çıkan milliyetçilik hareketlerine örnek teşkil etmeleridir. İkincisi, milletin etnik köken aracılığıyla geçmişte var olduğuna ve kültürel benzerlik gösterdiğine inanılan bir grubun varlığının tarihsel bir bağ oluşacak şekilde millet olma iddiasına uygun bir zemin oluşturabilmesidir. Üçüncüsü ise etnik bir kökene sahip olmasa bile öyle olduğuna dair bir anlatının oluşturulmasının millet olmak adına sağladığı avantajlardan yararlanma isteğidir (Smith, 2016: 72-73).

Milletin varlığı için etnik köken vurgusunun yoğunluğunun her zaman aynı derecede olmadığını söylemek gerekir. Çünkü milletle etnisite aynı şey değildir ve ikisi arasındaki kültürel farkları kapsayıcı olma derecesi farklıdır. Milletler bir toprak parçasıyla özdeşleşme ve bu toprak parçası üzerinde fiili olarak siyasal kontrol sağlama iddiasına sahip olduğundan, egemenliği altında yaşayan herkesin kabul edeceği bir aidiyet üretmek durumundadır. Farklı etnisiteleri kapsayan bir bütünlük üretebilmek, milletleri etnisitenin sahip olduğu kültürel homojenlik iddiasından uzaklaştırır. Bir etnisiteye mensubiyet için fiziksel ya da kültürel somut bazı belirtiler gözetilirken millete mensubiyet daha çok siyasal zeminde kurulur ve rasyonel temellidir. Ancak bu durum milletlerin etnik köken vurgusundan tamamen uzaklaştığı anlamına gelmez. Sadece belirsiz ve zamanla değişebilen esnek bir durumun ortaya çıkmasına sebep olur. Örneğin, milli kimliğin vatandaşlık temelli kurulduğu Fransa'da devrimden sonra, her türlü geleneksel ve yerel bağların görmezden gelindiği ve siyasal bağın temel alındığı bir milli kimlik modeli ortaya konulmasına rağmen, 19. yüzyılın son çeyreğinde milliyetçi duyguların artışı Dreyfus Davası sürecinde kendini gösteren bir etnik-kültürel seçiciliğin ortaya çıkmasına sebep olmuştur.

2.1.2. Dil

Bir topluluğun millet oluşturabilmesi için en önemli unsurlardan birisi o topluluğun kendi üyeleri arasında iletişimi sağlayacak bir dil birliğine sahip olmasıdır. Milletin belli bir kültürel bütünlüğe sahip olduğu düşünüldüğünde milli bir dilin varlığı millet oluşumu

için kritik bir önem arz etmektedir. Anderson'un ifade ettiği gibi “göz -insanın kendisiyle doğan o özel sıradan göz- aşık için neyse, dil de -tarihin kendisinin kıldığı anadili-yurtsever için odur” (Anderson, 2017: 172-173). Dil iletişimi sağlayan araç olarak, etkileşimin yolunu açar ve kültürel ortaklığın sağlanmasına yardımcı olur. Bu sebeple milli bir dilin, millet olmanın diğer unsurlarından daha önemli olduğunu söylenebilir. Dilin milli kimlik açısından taşıdığı önemin farkında olan milliyetçi ideologlar milli dili oluşturmak, korumak ve yaşatmak yönünde çaba sarf etmişlerdir. Bu anlamda Avrupa’da 19. yüzyıl içerisinde ortaya çıkan halk dilleri üzerine çalışmalar dikkat çekicidir (Vatandaş, 2010: 34). Örneğin Rus akademisinin Rusça sözlük ve gramerini yayınlaması, Josef Dobrovsky’nin Çek dili ve edebiyatının sistematik tarihini yazması, Norveç’te Ivar Aansen’in Norveççe gramer ve sözlük çalışmaları, Ukraynaca edebiyatın babası olarak görülen Taras Şevçenko’nun eserleri, Balkanlar’da yerli alimler tarafından üç farklı dil olarak Slovence, Sırpça-Hırvatça ve Bulgarcanın birbirinden ayrılması bu ülkelerde şekillenen milliyetçilik hareketleri için kurucu nitelikte olmuştur (Anderson, 2017: 89-91).

Ortak bir dilin kimlik (özellikle siyasal kimlik) açısından öneminin farkına varılması, milletleşme sürecinde milli bir edebiyata sahip olunması gerektiği düşüncesini doğurmuştur (Özyurt, 2014: 244). Milli bir edebiyatın oluşmasında, milletin her ferdinin anlayabileceği ve kendisiyle millet arasında bir bağ kurabileceği “hikayelerin” ve “mitlerin” önemli bir yeri vardır. Osmanlı İmparatorluğu’nun son döneminde *Genç Kalemler* dergisi etrafında ortaya çıkan “yeni lisan hareketi” dilin millileştirilmesi yönündeki çabalarıyla, milli edebiyatın oluşturulmasının bir örneğini sunmaktadır. Bu hareket Ali Canip, Ömer Seyfettin ve Ziya Gökalp gibi isimler öncülüğünde dilde sadeleşme ve konuşma dili ile yazı dili arasındaki farkların ortadan kaldırılması yönünde bir çaba ortaya koymuştur (Özyurt, 2014: 243-244).

Dil çalışmalarının milliyetçiliğe en önemli katkısı, halk tarafından sözlü şekilde kullanılan ve farklı lehçelere ayrılan dilin, yazılı hale getirilmesi yoluyla dilde standartlaşmanın sağlanmasıdır. Böylece geleneksel toplumun yerel cemaatlerini aşan bir birlikteliğin ortaya çıkması mümkün hale gelmiştir. Yerel dillerin yazılı hale gelip standartlaşması ve matbaa kapitalizmi yoluyla yayılması, milletin bir cemaat olarak hayal edilmesi açısından tarihi bir gelişmedir (Anderson, 2017: 62). Yerel halk dillerinin “derlenmesine” ve “dilbilim ve sözdiziminin dayattığı sınırlar içerisinde” yaygınlaşmasına matbaa kapitalizmi dört açıdan büyük fayda sağlamıştır. Bunlardan ilki, aynı dili konuşan

ama birbirlerini anlamakta güçlük çeken insanların halk dillerinin yazılı hale gelmesi sayesinde birbirleriyle basılı kağıtlar üzerinden iletişim kurma imkanlarının kurulmuş olmasıdır. Böylece aynı dili konuşan insanlar birbirlerinin farkına varmış ve milli bir cemaatin hayal edilmesinin nüveleri ortaya çıkmıştır. İkincisi, matbaa kapitalizmi yoluyla dilin standart hale gelmesidir. Böylece diller aracılığıyla milli kimliğin önemli bir unsuru olarak tarihsel süreklilik sayesinde geçmişle olan bağ sağlanır olmuştur. Üçüncüsü, dile ait olan pek çok lehçe içerisinde seçilen bir tanesi üzerinden idari bir dilin oluşturulması ve diğer lehçelerin zamanla ortadan kalkmasıdır. Sonuncusu ise biraz daha tali bir sonuç olarak dildeki standartlaşmanın “makyavelci bir ruhla bilinçli olarak sömürülebilir bir model haline almasıdır”. Böylece aynı dil ailesine mensup dilleri konuşan insanları, farklı şekilde standartlaşan diller üzerinden ayırmak ve farklı milli kimlikler oluşturmak mümkün hale gelmiştir (Anderson, 2017: 59-61).

Dilin milli kimliğin en önemli unsurlarından birisi olmasının sebeplerinden birisi de ulus devletin modern idari yapısının işleyebilmesi açısından ortak dilin gerekliliğidir. Millet egemenliği sisteminin bir gereği olarak modern devleti ayakta tutan olgu, vatandaşlarının siyasal karar alma mekanizmalarına katılımıdır. Siyasal katılımın dili ise genellikle devletin resmi olarak belirlediği ve milletle özdeşleşmiş hale gelen dildir. Siyasal kararlara bir vatandaş olarak etki edebilmek için bu resmi dili bilmek gerekir. Milli dili bilmek aynı zamanda devletin vatandaşlara tanıdığı haklardan da faydalanılabildiğini sağlar. Hukuki metinlerin milli dil ile yazılıyor olması (herkesin kanunları bildiği ve ona göre davranmak zorunda olduğu şeklindeki hukuki ilke düşünüldüğünde) bu dilin vatandaşların gündelik hayatını etkileme gücünün bir göstergesidir. Devletin dili olarak tanımlayabileceğimiz milli dilin toplumun geneline yayılması, hukukun toplumsal işleyişi etkileme gücüyle doğrudan orantılıdır ve bu modern bir olgudur.

Geleneksel devletin idari yapısında yönetenler ile yönetilenler arasında ortak dilin kullanımı zorunluluk değildi. Yöneticiler ile halkın aynı dili konuşması milli devletin ortaya çıkmasıyla gelişen bir olgudur. Böylece tarihte ilk kez sınırları belli olan bir alan içerisinde okur yazar egemen sınıflar, entelektüeller, din adamları ve halk aynı dili kullanır hale gelmiştir (Guibernau, 1997: 119). Modern dönemde milletle devletin bütünleşmesi ile devletin sınırları içerisinde yaşayan herkesin ortak kültürel değerleri paylaşması beklenir. Ancak geleneksel yaşamın çokkültürlü yapısı kültürel türdeşliğin önündeki en büyük engeldir. Bu sebeple modern devlet, bir dili merkeze alarak türdeşliğin sağlanması için

çaba sarf eder (Erözden, 1997: 107). Örneğin Fransız Devrimi'nin gerçekleştiği yıllarda "Fransızların" yüzde ellisinin Fransızca'yı hiç konuşmadığı, sadece yüzde on iki ilâ on üçünün Fransızca'yı doğru konuşabildiği ifade edilir (Hobsbawm, 2014: 80). Devrim'den sonra Fransızcanın tüm ülkeye yayılması ve bütün Fransızların kullandığı ortak dil haline gelmesi için eğitimin kontrolü devlete geçirilmiştir ve uygulanan politikalar 19. Yüzyılın sonunda özellikle Üçüncü Cumhuriyet'in eğitim seferberliği sayesinde başarıya ulaşmıştır (Busekist, 2010: 186-187). Sadece Fransa değil, 19. yüzyılda ve 20. yüzyılın ilk yarısında bütün modern devletler bu tür politikaları uygulamak konusunda istekli davranmışlardır. Devlet tarafından sağlanan eğitim faaliyeti aracılığıyla milli dil standartlaştırıp yaygın hale getirilmiştir. Modern devlet, bütün vatandaşlarının milli dili okuyabilmesi ve yazabilmesi için temel eğitimi şart koşar. Temel eğitimin dili ortaktır ve bu ortaklık kültürel türdeşleşmenin sağlayıcısıdır. Bu durum, sanayi toplumunun bir gereğidir ve devlet dışında bu denli yaygın bir eğitim faaliyetinin maliyetini karşılayacak bir örgütlenmenin bulunmaması, milletin oluşması açısından okulların önemini ortaya koymaktadır (Gellner, 2013: 113-116).

Çünkü eğitimin yaygınlaşması sadece okuma yazma öğrenmek açısından değil, bir topluluk fikrinin üyeler tarafından kabul edilmesi açısından da önemlidir (Guibernau, 1997: 123). Okullar aynı zamanda milli bilincin yayılması açısından da önemli işlevler üstlenirler. Merkezi bir şekilde belirlenen müfredat devletin sınırları içerisinde yaşayan bütün insanların milletin bir ferdi haline getirilmesini sağlar. Böylece küçük yaşlardan itibaren benzer eğitim süreçlerinden geçen insanlar için milli dil, milletin ortak değerlerinin vatandaşlara kazandırılması için temel araç haline gelir.

2.1.3. Tarih ve Gelenek

Milliyetçiliğin önemli öğelerinden birisi de milletin kadim bir geçmişinin olduğuna yönelik anlatıdır. Modern yaşamın, geleneksel yaşamın yerel bağlarını zayıflattığı ya da ortadan kaldırdığı bir durumda, insanların bu bağların yerini alacak yeni duygusal araçlara ihtiyacı vardır. Milli kimlik, diğer bütün kimliklerde olduğu gibi bir süreklilik düşüncesi üzerine kurulur. Milli kimliğin, süreklilik düşüncesi olmadan insanların bu denli yoğun bir şekilde kendini ait hissedeceği bir olgu olarak ortaya çıkması mümkün değildir (Vatandaş, 2010: 38). Milletin tarihle kurduğu bağ, milletin uzun zamandır var olduğuna ve ileride de var olacağına yönelik işaretler ortaya koyduğundan, milli kimliğin modern hayatın

psikolojik ihtiyaçlarına uygun niteliğe sahip olmasını sağlar. Milliyetçilik kalabalık bir grubun geçmişte birlikte yaşadığı ortak zaferler, yenilgiler ve ihanetler üzerine bir tarih anlatısı geliştirerek milletin üyeleri arasında ortak bir geçmiş üzerinden bir aidiyet geliştirir. Modern hayatta milletin, üyelerine bir kimlik sunabilmesi ancak bu milletin çok uzun zamandır var olduğuna yönelik ikna edici bir hikayesi olması ile mümkün olabilir. Bu hikâye kimi zaman keşfedilir kimi zaman da yaratılır (Poole, 1993: 135). Bu konuda eğitimci-entelektüellere büyük bir rol düşer. Bu kişiler milli duyguları harekete geçirmek için tarihin bir döneminde yaşandığına inanılan bir “altın çağa” atıfta bulunurlar (Smith, 2016: 111). Üstelik bu tarihin gerçekte bire bir yaşanmış olması gerekmez. Milletin üyeleri için ikna edici olması yeterlidir. Bu sebeple milli tarih yazımlarının, tarihi gerçekliklerin ideolojik çıkarlar doğrultusunda çarpıtılmaya en yatkın literatür olduğu söylenebilir (Vatandaş, 2010: 39).

19. yüzyılın öncesinde milletlerin bir tarihi olduğu ve yazılı hale getirilmesi gerektiği şeklinde bir düşünce bulunmamaktadır. Bu yüzyılın başında Avrupa’da milletler daha çok kurucu atalar üzerinden anlatılan yarım yamalak bazı hikayelere sahiptirler. Ancak kısa bir süre içerisinde milletlerin çoğu için, uzun yıllar öncesine dayanan kahramanca öğelerle donatılmış hikayeler ortaya çıkmıştır. Bu hikayelerin ortak özelliği milletin çeşitli zorlukların üzerinden nasıl geldiğini duygu dolu bir şekilde anlatıyor olmalarıdır (Thiesse, 2010: 163-164). Bu hikayelerin ötesine geçen bir tarih anlatısı ortaya koymak için kullanılan temel yöntem milli tarih yazıcılığıdır. Ulus devletin ortaya çıktığı ve milliyetçiliğin giderek kuvvetlendiği 19. yüzyılda Avrupa ülkelerinin pek çoğunda tarih kürsülerinin kurulması bu gelişmelerden bağımsız değerlendirilemez (Erözden, 1997: 110-111). Milli tarih yazıcılığıyla ortaya çıkan milli tarihler, milletlerin uzun zamandır var olduklarına bilimsel kanıt niteliği taşırlar.

Milli kimliğin sürekliliğini vurgulamak ve güçlendirmek için yapılan tarihsel vurgu kimi durumlarda yapay bir nitelik arz edebilir. Milletlerin geçmişle bağımlı kurmak için önemli bir araç olan, bilinmeyen bir tarih içerisinde ortaya çıkmış olduğuna inanılan “geleneklerine” modern hayatın işleyişi içerisinde sık sık rastlanır. Bu özellikleri sebebiyle bu geleneklere “icat edilmiş gelenekler” adı verilir:

“İcat edilmiş gelenek alenen ya da zımnen kabul görmüş kurallarca yönlendirilen ve bir ritüel ya da sembolik bir özellik sergileyen, geçmişle doğal bir süreklilik anıstırır şekilde tekrarlara dayanarak belli değerler ve davranış normlarını aşlamaya çalışan bir pratikler

kümesi anlamında düşünölmelidir. Aslında mümkün olan her yerde bu pratikler, hemen kendilerine uygun düşen bir tarihsel geçmişle süreklilik oluşturmaya girişirler” (Hobsbawm, 2013: 2).

Bu geleneklerin bir kısmı eski gibi görünmelerine karşın aslında yakın bir geçmişte ortaya çıkmıştır, bir kısmı ise oldukça yenidir (Hobsbawm, 2013: 1). İcat edilmiş geleneklerin temel belirleyici niteliği “yapay” ya da “uydurma” olmalarıdır. Geleneksel yaşamın kaybolmaya başlaması ve moderniteyle beraber ortaya çıkan köklü değişimler karşısında, icat edilmiş geleneklerin kamusal alanda simgesel olarak sergilenmesi eski olanı akla getirmek yoluyla ya da tekrar edile edile kendi geçmişlerini oluşturarak “değişmezliğe” dikkat çekilir (Hobsbawm, 2013: 3). Böylece milletlerin hem geleneksel yaşamda hem de modern yaşamda var olduğu ve dolayısıyla sürekliliği kanıtlanmış olur.

Süreklilik, uzun yıllar boyunca beraber yaşayan insanların sürdürdüğü bir topluluk olarak milletlerin, sadece bugüne ait değil geçmişten itibaren kader birliği etmiş nesillerden oluştuğu anlamına gelir. Tarih, süreklilik vurgusu sebebiyle milliyetçiliğin diğer unsurlarının tamamlayıcısı olma niteliği taşır. Etnisite, dil, din ve coğrafi bir yer olarak vatan tarih unsurları tarihin tamamlayıcılığı olmadan çok az şey ifade eder. Millet olmanın aynı zamanda bir duygu birliği olduğu düşünöldüğünde bu durum daha iyi anlaşılabilir. Çünkü milliyetçilik modern hayatın rasyonalitesine uyumlu olduğu gibi bir yönüyle de manevi yönüne hitap eder. Manevi açıdan modern insanı tatmin etmek için milli kimliğin sürekliliğinin var olması gerekir. Bu sebeple bütün etnisite, dil ve vatan gibi unsurlar geçmişten buna yana var olduklarına yönelik kanıtlar ortaya koymak suretiyle milli kimliği oluştururlar. Millet, uzun zamandır bir arada yaşayan bir insan topluluğunun devamı değilse; dil, onunla özdeşleşen millet tarafından çok uzun zamandır konuşulmuyorsa; vatan, o millet çok uzun zamandır o coğrafya üzerinde yaşamıyorsa manevi olarak çok az şey ifade eder.

2.1.4. Din

Modernleşme süreci ve ulus devletin ortaya çıkışı düşünöldüğünde millet düşüncesiyle din arasında ilke olarak doğrudan bir ilişki kurulamaz. Millet, modernleşme süreciyle beraber insan hayatında önemli hale gelmiş bir olgudur. Modernleşmenin en önemli özelliklerinden birisi de laiklik ya da dünyevileşmedir. Milletler, geleneksel yaşamda başat bir rolü olan dinin ve dini kurumların insan yaşamını kontrol etme

kabiliyetlerinin zayıflamasıyla belirgin hale gelmiştir. Ancak bu iki fenomenin modern yaşamda bir araya gelmesi düşünsel olarak mümkün gözükmesine de dinin kültürel bir öge olarak milliyetçiliğin önemli bir unsuru olması durumu söz konusudur. Çünkü milletlerin türdeş bir kültürel birlik düşüncesine dayalı bir şekilde ortaya çıkmaları, aynı dine mensup kişilerin öteki milletlerden ayırt edici niteliklere sahip olmasının bir belirleyeni olmasını sağlamıştır. Aynı dine mensup insanların belli siyasal sınırlar içerisinde bir arada yaşamasını kolaylaştıracak ortak kültürel değerlere sahip olacağı düşüncesi, milliyetçiliklerin ayırt edici bir unsur olarak dinsel öğeleri kullanmasına imkân sağlamıştır (Erözden, 1997: 112-113).

Din geleneksel yaşamda insan hayatına yönlendiren temel belirleyici olgudur. Ancak bilimin ve teknolojinin gelişmesi ve laik eğitimin etkisiyle çağdaş dünyada dinin kitleler üzerindeki etkisi azalmıştır (Hayes, 2010: 26-27). Bununla beraber milliyetçilik düşüncesi, gelenek ile modern arasında bir süreklilik olduğu düşüncesi üzerinden geliştiğinden, dini insanların yaşamından tamamen çıkarıp atmaz. Her ne kadar modern devlet laiklik ilkesi üzerine kurgulansa da din insan hayatında var olmaya devam eder. Din, milletin üyeleri için milli bağlılığın üzerinde bir aidiyet oluşturacak bir güç olabileceksede milliyetçilik için “paradoksal bir çimento”dur (Hobsbawm, 2014: 89). İlkesel olarak modern devletle yan yana getirilemeyecek olan dinsel aidiyet, örtük bir şekilde milletin karakterini belirleyen bir kültürel unsur olarak kabul edilir. Modern ulus devlet, vatandaşlarına sağlanan haklara erişim konusunda dini bir ayırım yapmaz. Ancak her millet için, özellikle kültürel öğeler üzerindeki vurgunun arttığı zamanlarda, muhakkak dini unsurlara rastlanır. Örneğin Türk milliyetçiliğinin kurucu isimlerinden ve Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluş felsefesine düşünceleriyle önemli etkilerde bulunmuş Ziya Gökalp’in düşüncesinde din toplumsal bütünleşmenin önemli unsurlardan birisi olarak görülmektedir (Özyurt, 2015: 228).

Dünya üzerinde bazı milliyetçi hareketler, kendi milletlerini ayırt edici bir şekilde tanımlamak adına dini aidiyet öğesini kullanırlar. Hatta bu aidiyet, diğer bütün öğelerden öne geçen bir tanımlama kriteri olabilir. İrlanda milliyetçiliğini İngiliz milliyetçiliğinden ayıran temel unsur İrlandalıların Katolik, İngilizlerin ise Protestan olmalarıdır. Hem İrlanda Devleti hem de İngiltere Devleti resmi olarak dini temeller üzerine inşa edilmiş devletler değildir ve farklı dine mensup kişilerin vatandaşlığı konusunda bir kısıtlama uygulamazlar. Ancak tarihsel olarak İngiltere ile İrlanda arasında mezhep farklılığı

üzerinden bir ayrışma ortaya çıkmıştır ve bu ayrışma iki farklı millet doğurmuştur (Şöhret, 2013). Bir diğer örnek ise Balkanlarda görülen milliyetçi hareketlerdir. Balkan milliyetçiliği köklerini Osmanlı döneminin idari yapısının dinsel cemaatler esas alınarak belirlenmesinden alır. Osmanlı millet sistemine uygun bir şekilde, bağlı oldukları kiliseye göre ayrı cemaatler şeklinde yaşayan insanlar için bu birliktelik modern dönemin milletlerinin temellerini oluşturur. Bu sistemin modern döneme uyarlanmış bir devamı olarak 19. yüzyılda Balkanlarda gelişen milliyetçi hareketler, ulusal bir kilise etrafında gelişir (Sadoğlu, 2016). Sırp milliyetçiliğinin ayırt edici unsuru Ortodoksluk, Hırvat milliyetçiliğinin ayırt edici unsuru ise Katolikliktir (Sancaktar, 2009: 95). Boşnakları bu milletlerden ayrılmasına ve ayrı bir milliyetçiliğin ortaya çıkmasına sebep olan şey ise Müslüman kimlikleridir (Krucic, 1998: 93).

2.1.5. Coğrafya (Vatan)

Her millet, üyelerinin birlikteliklerine devam edebilmeleri adına üzerinde yaşadıkları bir toprak parçasına ihtiyaç duyar. Bu toprak parçası bir taraftan ulus devlet sisteminin bir gereği olarak siyasal sınırları somutlaştırırken diğer taraftan da milletle coğrafi olarak yaşanan yer arasında manevi bir bağ oluşturur. Bu sebeple ulus devletin egemenlik alanını somutlaştıran ve diğer devletlerce de tanınmış olan toprak parçası, sadece coğrafi olarak tanımlanan bir gerçeklik değildir; aynı zamanda üyeleri için kutsal bir karşılığı çağrıştıran “vatan” kavramıyla tanımlanır. Vatan, üzerinde uzun zamandır yaşamış olması sebebiyle milletle özdeşleşir ve kültürel olarak da milletin temel özelliklerini barındırır. Bu sebeple vatan her milliyetçinin gözünde, ailenin birlikte yaşamına devam ettiği bir ev, bir yuva olarak görülür. Vatan milletin üyeleri için sadece kendilerine ait olan ve kimseyle paylaşmak zorunda olunmayan bir “manevi mülk”tür. Duygusal bir karşılığı olması nedeniyle bu bağ modern insanın toprakla zayıflayan ilişkisini yeniden kurmaya yarar (Poole, 1993: 135).

Ulus devletin siyasal sınırlarının net şekilde belli olması aynı zamanda milletin bir cemaat olarak somut şekilde hangi coğrafi alanda “hayal” edileceğini de gösterir. Milletin bir cemaat olarak hayal edilmesi ancak sınırlılık düşüncesi kabul edildiğinde mümkün olabilir. Somut olarak var olduğu düşünülen bir toplum, sınırsız sayıda insandan oluşamaz ya da mekândan bağımsız düşünülemez. Sınırlılık kabul edilmediği takdirde milletleri birbirinden ayırmak mümkün olamayacaktır. Çünkü dünyayı milletler baz alınacak şekilde

birbirinden ayırmak, milli kimliklerin ayırt edilecek şekilde farklı olduğu esasına dayanır. Modern devletler bu düşünceden hareketle siyasal sınırları net şekilde belirlemek ihtiyacı hissederler. Bu sebeple modern devletin önemli sembollerinden birisi de siyasi haritalardır. Haritalar, sınırlar içerisinde milleti hayal etmeyi sağlayacak kültürel birlikteliğin sağlanması için devletin idari işleyişinin bir parçası haline gelir. Sömürge devletlerinin idari işleyişi kolaylaştırmak adına çizdiği ve farklı kültürel özellikler barındıran kabileleri bir araya getiren siyasi sınırların, sömürge sonrası dönemde de milliyetçi hareketler için hayal etmenin sınırları haline geldiği görülmüştür (Anderson, 2017: 197-198).

Millet için vatan olarak tanımlanan toprak parçası üzerinde bulunan dağlar, tepeler, ovalar gibi coğrafi ögeler ve coğrafyayla bütünleşmiş bir hâl alan inşa edilmiş somut kültürel yapılar, milletin varlığının geçmişle ilişkili bir şekilde kurulacağı bir somutlaştırma aracıdır. Böylece oluşturulan “coğrafya romantizmi” ile toprak ile millet bütünleştirilir. Bölgede yaşıyor olmayı haklı hale getirecek şekilde, milletin üyeleri geçmişte o bölgede yaşayan atalarının kültürel mirasını devralır ve koruyarak gelecek kuşaklara aktarmayı bir sorumluluk olarak üstlenir. Bu yapılar aynı zamanda toprağın kutsallığını da arttırıcı bir nitelik taşır. Çünkü millet olmak ancak bu tip kültürel değerlere sahip olunabiliyorsa başkaları tarafından da kabul edilebilir hale gelir. Modern ulus devletlerin siyasal sınırları, milli sembollerle bezenmiş bir şekilde imar etme çabaları bu düşünceye dayanır. Bu semboller kimi zaman şehrin merkezine dikilmiş bir heykelde olduğu gibi milletin gündelik hayatta pratik kullanımına açık mekanlarda görülebilirken kimi zaman da bir dağ başında dalgalanan bayrakta olduğu gibi ülkenin en uzak köşesinde görülebilir.

Yukarıda ele alınan milliyetçiliğin unsurları toplumsal uyumun sağlanması açısından birtakım problemleri de gündeme getirebilir. Bu problemleri ortaya koyarak, olması gerekeni tarif etmekten ziyade mevcut durumun tespiti amaçlanmaktadır. Bu unsurların her biri milliyetçiliğin doğasına uygun bir şekilde, “sınır” belirlemek ve “öteki” ile bir ayrışma ortaya koymak hedefindedir. Milliyetçilik her şeyden önce kültürel farklılık üzerine temellenir. Ortak bir etnisiteye, dile, tarihe, dine ve coğrafyaya vurguda bulunmak başka milli kimliklerle benzersizlikler ortaya koymak anlamına gelir. Diğer milletlerle bir farklılık ortaya koymadan milli kimliğin inşa edilmesi imkânsızdır. Ancak bu unsurlar, tek tip bir kültür formu ortaya çıkararak milli kimliklerin ulus devletin sınırları içerisinde yer alan farklı kültürleri dışlaması sorunu doğurabilir. Özellikle 19. yüzyılın başından İkinci

Dünya Savaşı sonuna kadar süren ulus inşası döneminde milliyetçiliğin unsurlarının altının kalın çizgilerle çizilmesi ile bu unsurların dışlayıcı bir hal aldığı görülmüştür. Modern toplumların tek kültürlü bir yapıda düşünülmesi, bu unsurların herhangi birinin kapsamı dışında olan kültürlerin toplumsal uyuma engel oluşturacağı gerekçesiyle asimilasyonuna ve bunun mümkün olmadığı hallerde ise zorla göç ettirilmesine sebep olmuştur.

Milli kimliklere yönelik bir tehdit algılandığında milliyetçiliğin unsurlarına yapılan vurgunun artması toplumsal uyumun sağlanması konusunda bir engel teşkil edebilir. Küreselleşme çağında milli kimliklerin erozyona uğramasıyla tepkisel bir nitelik arz eden milliyetçi hareketlerin yükselmesi bu duruma örnektir. Küreselleşme, ulusal sınırları geçirgen hale getirirken milli kimlikleri üstten (küresel kültürün etkisiyle) ve alttan (etnik-yerel kimliklerin canlanmasıyla) aşındıran bir etki üretir. Milli kimliklere yönelik bu saldırı, bu kimliklerin cevapsız kaldığı ve teslim olduğu anlamına gelmez. Bu durumda milliyetçiliğin unsurlarına vurgunun artmasıyla işleyen bir tepkisellik ortaya çıkmaktadır. Bu tepkisellik ulusal sınırlar içerisinde yaşayan farklı kültürlerin varlığının kabul edilmesi ve böylelikle toplumsal uyumun sağlanması düşüncesine zarar verebilir.

2.2. Milliyetçilik Örnekleri

Çalışmamızın bu kısmında İngiltere, Fransa, Almanya, Amerika Birleşik Devletleri ve Rusya özelinde beş farklı ülke üzerinden milliyetçilik örnekleri ortaya konacaktır. Bu sayede farklı ülkelerin kendilerine has tarihsel süreçleri sonucunda oluşan milliyetçiliklerin özgül durumları ortaya konmak istenmektedir. Her ülke için ilk olarak, milli bilincin hangi koşullarda ve nasıl ortaya çıktığı anlatılarak milliyetçiliğin farklı görünüşleri anlaşılacak istenmektedir. Milli bilincin kökenleri, milliyetçiliğin sonraki süreçte nasıl geliştiğini belirlemek açısından önem arz etmektedir. Çünkü milliyetçiliğin başlangıç aşamasında sahip olduğu karakter çok önemli kırılmalar yaşanmadığı müddetçe varlığını devam ettirmektedir. Kırılma konusunda Rusya en bariz örnektir. Farklı ideolojilere sahip devlet tecrübelerine sahip olması, milli kimlik politikalarının değişime uğramasına sebep olduğundan Rus milliyetçiliği daha dalgalı bir seyir izlemiştir. Diğer örneklerde ise daha süreğen bir devlet geleneği olduğu için milli kimliğin algılanış biçimi çok daha durağan olmuştur. Bu durağanlık, bu ülkelerde milliyetçiliğin başlangıcından itibaren hiç değişmediği anlamına gelmez. Bütün dünyayı etkileyen savaşların, teknolojik gelişmelerin, ekonominin seyrinin, toplumsal yapılarda ortaya çıkan değişimlerin etkisi milliyetçiliğe

bakışı değiştirebilir. Ancak bu durumda değişimler daha durağan ve zamana yayılmış bir Şekilde geręekleřmektedir.

Farklı milliyetçilikleri örneklendirmek için bu ölkelerin Őeçilmesi tesadüfi değildir. Bu milliyetçiliklerin her biri özgünlükleri sebebiyle milliyetçilik konusunda ayrı başlıklar halinde değerlendirilebilecek özellikler barındırır. İngiliz milliyetçiliği ilk ortaya çıktığı andan itibaren bireysel çıkarlar ve özgürlükler üzerine inşa edilmiş özgün bir model ortaya koymuştur. Bu sebeple farklı inançlara ve değerlere alan ačan bir karaktere sahiptir. Britanya'nın bir ada oluşu nasıl ki kültürel bütünlüğün oluşması için elverişli bir ortam sağlıyorsa, ada içinde yaşayan farklı kültürel unsurların beraber var olduğu ortak bir yaşamın inşasına dair bir çözümler arayışını da içerir. Bu sebeple İngiliz milliyetçiliği her zaman uzlaşmacı bir karakter ortaya koymuştur. Fransız milliyetçiliği için ise bireysel çıkarlardan öte eřit olmak daha önemlidir. Çünkü Fransız milliyetçiliği genel karakterini, eski rejimin eşitsiz toplumsal yapısının reddedilmesi üzerine kurmuştur. Bu sebeple ölkelerin sınırları içerisinde yaşayan herkes, bölgesel (teritoryal) bir milliyetçilik anlayışı çerçevesinde eřit bir Őekilde değerlendirilir. Alman milliyetçiliği ise bölgesel değil tam aksine etnik-kültürel bir karaktere sahiptir. Alman olmak için kişinin nerede yaşadığı değil etnik kökeni önem arz eder. Amerikan milliyetçiliği ise diğer milliyetçilik örneklerinden farklı olarak bir kök, geğmişin derinliklerine uzanan bir tarih vurgusu içermez. Yeni Kıta'nın göçle kurulan bir yerleşim yeri olması geğmişe değil geleceğe dönük bir ideal etrafında birleşmiş bir topluluğun ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bu sebeple Amerikan milliyetçiliği özgürlükler ve belli değerler çerçevesinde birlikte yaşama arzusuna dayanır. Rus milliyetçiliğinin örnekler içine alınmasının sebebi ise milliyetçiliğin devletle olan bağını ortaya koymasından açılayıcı bir örnek olmasıdır. Rus milliyetçiliği Çarlık Rusyası, Sovyetler Birlięi ve Rusya Federasyonu olmak üzere üç farklı devletin milli kimlik politikalarının etkisiyle var olmuştur. Her devletin farklı milli kimlik politikası uygulaması Rus milliyetçiliğinin geğişim sürecini de etkilemiştir.

2.2.1. İngiltere

İngiltere'de milli bilincin ortaya çıkışını 16. yüzyıla kadar götürmek mümkündür. Bu durum millet (nation) sözcüğünün bu yüzyılda, halkı eşit ve özgür bireylerden oluşan bir topluluk olarak tasvir eden bir anlamda kullanılmasından anlaşılmaktadır (Greenfeld, 2017: 55-56). Bu yüzyılda daha çok bir fikir olarak edebi eserlerde yer alan duyguların olguya

dönüşmesi ise 17. yüzyıl itibariyle ortaya çıkan somut gelişmelere dayanmaktadır. Bunların başlıcaları; toplumsal hiyerarşide ortaya çıkan dönüşüm, toplumsal hareketliliğin artması, Tudor Hanedanlığı'nın etkisi ve Anglikan Kilisesi'nin Katolik kilisesinden ayrılması sürecidir (Greenfeld, 2017: 77). Bu gelişmeler millet dediğimiz topluluğun ilk örneklerinden birinin neden İngiltere'de ortaya çıktığına dair zemini anlamak açısından önemlidir.

Millet olmanın aynı zamanda politik bir karşılığının olması gerektiği düşünüldüğünde, halkın yönetime katılımı konusunda İngiltere Parlamentosu ile ortaya konulan öncü örneğin milletin oluşumuna giden yolda toplumsal değişimin en net göstergesi olduğu söylenebilir. Parlamento aracılığıyla yönetim mekanizmasına etki etmek imkânı bulan halk için bu durum, millet olmak anlamına gelmektedir. Bu noktada 1688 yılında kralın mutlak yönetme yetkisine son veren ve parlamentoyu güçlendiren “Şanlı Devrim” önemli bir aşama olmuştur. Bu devrim sayesinde demokratikleşme yolunda önemli bir adım atılmıştır. Bu değişim geleneksel toplumun temeli olan tabakalar arasındaki eşitsiz hiyerarşik ilişkinin de azalmasıyla mümkün olmuştur. Buna rağmen soyluluğun tamamen ortadan kalktığı söylenemez ancak asil olmanın temel kriteri artık yetenektir (Greenfeld, 2017: 78). Geleneksel aristokrasinin yerini tabakalar arası geçişin mümkün olduğu bir aristokratik düzen almıştır. Bu durumun ortaya çıkmasına sebep olan temel gelişme tarımın ticarileşmesiyle feodalitenin dönüşmeye başlamasıdır. Tudor hanedanının aristokrasiyi zayıflatan merkezileşme çabaları ile beraber düşünüldüğünde devrim niteliğindeki bu gelişme soyluluğun değil paranın önemli hale geldiği bir toplumsal düzen sağlamıştır (Moore, 2003: 32-33).

İngiltere'de milli bilincin oluşması sürecinde din unsurunun etkisi diğer bütün unsurların önünde değerlendirilebilir (Schulze, 2005: 117-118). İngiltere'nin hem ruhani iktidarı hem de siyasi iktidarı elinde bulunduran Roma Katolik Kilisesinden ayrılarak Anglikan Kilisesi olarak kendi ulusal kilisesini kurmuş olması, siyasal iktidarın milli bir şekilde merkezileşmesi adına önemli bir adımdır. Bu durum zaten var olan milli bilincin daha da gelişmesi ve yayılmasına büyük katkı sunmuştur (Greenfeld, 2017: 89). Kendi kilisesine sahip olmak, din ile birleşmiş ve halk arasında yaygın hale gelmiş bir milli kimliğin pekişmesini sağlamıştır. Bununla beraber dinin, milli kimliğin kuvvetlenmesi için sağladığı katkı, İngiliz milliyetçiliğinin tarihsel olarak süreklilik arz edecek şekilde dini bir karakteri olduğu anlamına gelmez. Çünkü din üzerinden oluşacak milli kimlik Britanya

Adası'nın bölünmesine yol açacaktır. Bu sebeple İngiliz milliyetçiliği din de dahil olmak üzere ekonomik ve siyasal özgürlüklerin bir araya getirilmesi üzerine inşa edilmiştir (Baron, 2007: 159-160). Çünkü Ada'da İngilizlerle beraber farklı milli kimliklere sahip İrlandalılar, İskoçlar ve Galliler birlikte yaşamaktadır.

Britanya Adası'nı İngilizlerle beraber paylaşan İrlandalılar hem etnik köken ve dil hem de Katolik mezhebine bağlı olmaları sebebiyle dini açıdan; İskoçlar ve Galliler ise farklı etnik kökene ve dile sahip olmaları açısından İngilizlerden ayrılmaktadır. Bu üç grubun milliyetçiliğini İngiliz milliyetçiliğinden ayırmamız mümkündür. Ancak İngilizler Orta Çağ'dan itibaren kontrolü sağlayan ve diğer üç grubu kontrol altında tutan bir güç olmayı başarmışlardır. Bunu başarmış olmalarının temel sebebi farklı din ve inançlara nefes aldirabilen bir bütünleşme tarzı ortaya koyabilmeleridir. Bu özelliği sebebiyle İngiliz milliyetçiliğini liberalizmle milliyetçiliği en fazla yakınlaştıran örnek olarak görmek mümkündür. Bu liberal eğilim farklı inançlara da alan açan bir tarz ortaya çıkarmış, farklı yoğunluklarda olsa da dört milli kimliğin aynı anda canlı kalabilmesine imkân sağlamıştır. Özellikle İngiliz dilinin hakimiyeti sebebiyle, İngiliz milli kimliğinin etkisinde gelişen ve adeta üst kimlik haline gelen Britanyalılık, bu dört milli kimliğin bir arada yaşayabileceği bir yapıda oluşmuştur (Gat ve Yakobson, 2019: 196).

İngiliz milliyetçiliğinin temel özellikleri; bireyci, yurttaşlığa dayanan ve etnik milliyetçiliğin tam zıttı bir anlayışa sahip olmasıdır (Greenfeld ve Eastwood, 2010: 266). Bu özellikleri sayesinde milliyetçiliğin olumsuzluklarının ortadan kaldırılması için de bir model oluşturabilir. Çünkü genel olarak milliyetçilik, üniterliği ve kültürel birliği çağrıştırırken İngiliz milliyetçiliği bu yaklaşımlardan uzaktır. Farklı kültürleri tanıyan bir yaklaşım içerisinde olması, etnisite ile milliyetçilik arasındaki çatışmayı yönetebilen bir anlayış ortaya çıkarmıştır. Bu anlayış, İmparatorluk döneminde yoğun sömürgecilik faaliyetlerinde bulunmasına karşın, bu bölgelerde kültürel bir yayılcılık içerisine girmemesi şeklinde kendini göstermiştir. Böylece eski sömürge devletleriyle günümüzde de iyi ilişkiler kurulmasının önünü açılmıştır. Bu devletler bağımsızlıklarını kazandıktan sonra İngiltere'ye karşı hasmane bir tutum takılmaktan uzak durmuşlardır. Bu çerçevede dekolonizasyon sürecinde İmparatorluk'tan ayrılan ülkelerle siyasal ve kültürel ilişkilerin devam ettirilmesi adına oluşturulan "commonwealth" (milletler Birliği) geçmişten itibaren İngiliz milliyetçiliğinin farklı kültürlerle olan liberal yaklaşımının bir sonucu olarak görülebilir.

Britanya'nın bu çok etnili yapısına ek olarak İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra sömürge bölgelerinden (Karayipler, Hindistan, Pakistan, Bangladeş ve Afrika) gelen göçmenlerin varlığı ülkeyi etnik çeşitliliğin fazla olduğu bir yer haline getirmiştir (Kearny, 2015: 306). Bu durum karşısında insan hakları konusunda dünyada yaşanan ilerlemelerle paralel bir şekilde bireye öncelik veren ancak kurumsal anlamda gruplara bir ayrıcalık tanımayan bir anlayışın öne çıktığı çokkültürlülük politikaları uygulamaya konulmuştur. Böylece özgürlükçü bir anlayış çerçevesinde, farklı kültürlerin bir arada yaşadığı bir toplumsal düzen inşa edilmiştir (Doytcheva, 2016). Bununla birlikte Ada'da daha önce var olan milliyetçi hareketlerin ortadan kalkmadığını ve İskoçya, Galler ve Kuzey İrlanda ile İngiltere arasında milliyetçiliklerin bir rekabet halinde varlığını sürdürdüğünü söyleyebiliriz. Küreselleşmeyle beraber iyice belirgin hale gelen kimlik siyaseti sebebiyle zaten 20. yüzyılın ikinci yarısında İngiltere için en temel problemlerden olan Kuzey İrlanda'nın bağımsızlık taleplerinin yanına İskoçya ve Galler'deki milliyetçi canlanış eklenmiştir (Kearny, 2015: 319-320). İngiliz milliyetçiliğinin zaten var olan özgürlükçü yapısı, çokkültürlülük politikaları ile daha da genişletilmiştir. Bununla beraber Britanya'nın farklı kültürlerle açık bir anlayışa sahip olması İngiliz milliyetçiliğinin ortadan kalktığını göstermez. Son dönemde büyük tartışmalara sebep olan Brexit konusunu İngiliz milliyetçiliği dikkate alınmadan değerlendirmek eksik olacaktır. Britanya'da, İngilizler dışında kalan grupların büyük çoğunluğu Avrupa Birliği çatısı altında kalmayı isterken, yapılan referandum sonrasında ayrılma yönünde bir karar ortaya çıkmıştır (Aras ve Günar, 2018). Bu durum, dünyada milliyetçi hareketlerin yükselişinden İngiliz milliyetçiliğinin de etkilendiğini göstermektedir.

2.2.2. Fransa

Fransız milliyetçiliği büyük oranda Fransız Devrimiyle beraber başlatılsa da Fransa'da milli bilincin Devrimden önce geliştiği söylenmelidir. Kültürel bir birlik olarak 17. yüzyıldan önce dini kimliğin etkisiyle Katoliklik etrafında gelişen Fransız kimliği, bu yüzyıldan itibaren politik bir karaktere bürünmüştür (Greenfeld, 2017: 176). Fransız kimliğinin ilk işaretlerinin dini bir karaktere sahip olması normaldir çünkü Fransa'nın sahip olduğu gücü ve merkezi konumu, Avrupa'da hamilik yapmasına imkân sağlayarak Fransız olmayı "iyi Hristiyan" olmakla eşdeğer hale getirmiştir (Greenfeld, 2017: 150). Hristiyanlık içerisinde mezhep ayrışmasına sebep olan din savaşları, bu konumu daha da güçlendirirken, Katoliklik etrafında gelişen milli kimlik ise daha da pekiştirmiştir. Bununla

beraber devletin merkezileşmesi ve Katolik kilisesinin siyasi otoritesini kaybetmeye başlaması kralın gücünü attırmış ve kral kiliseden bağımsız bir güç olarak hem siyasi hem dini kurumları kontrol etmeyi başarmıştır (Greenfeld, 2017: 176). Bu dönüşüm modern devlete seküler karakter kazandıran ve Orta Çağ'ın din devlet ilişkilerinin yerini alan modern siyasetin din-devlet ilişkileriyle yakından ilgilidir.

Milli bilincin gelişmesinin daha çok krala ve devlete olan bağlılık üzerinden gerçekleşiyor olması Fransa'yı İngiltere'den ayıran temel faktör olarak öne çıkmıştır. Oysa modern milli kimlik bir kişiye ya da kuruma bağlılıktan ziyade millet egemenliğine bağlılıkla ölçülebilir. 18. yüzyılda parlamenter bir model ortaya koymuş olan İngiltere, nüfuzunu giderek arttırmasının da etkisiyle Fransa'ya bir model oluşturacak durumdadır. Ancak İngiltere'ye karşı ülkede duyulan “hınç” onu model almayı zorlaştırmıştır. Ama bu hınç, aynı zamanda Fransız Devriminden önce ülkede milli bilincin giderek yayılması açısından belirleyici etkisi olan bir unsurdur (Greenfeld, 2017: 273).

Fransa'da milli bilinç, Fransız Devrimi'nden önce şekillenmeye başlasa da Fransız milliyetçiliği olarak bahsedeceğimiz olgu esas olarak Devrimin ilkelerine ve Devrimden sonra gerçekleşen olaylara dayanır. Fransız Devrimi sonrasında hedeflerinden birisi de devrimin ilkelerinin bütün dünyaya yayılmasıdır. Böylece köklerini aydınlanmadan alan değerler bütün dünyanın özgürleşmesini sağlayacaktır. Bu evrenselci hedef milli kimliğin verili olmadığı, iradi ve sözleşmeye dayalı siyasal vatandaşlık temelinde kurulmasına uygun bir zemin oluşturur. Dolayısıyla bir kişinin Fransız olması için bu değerleri benimsemesi yeterlidir. Ancak devrimin bu karakteri çok uzun sürmemiş, milli duygularla bezenmiş Fransız ordusunun değişime karşı duran diğer Avrupa devletlerinin ordularıyla karşı karşıya gelmesi içeride yabancı düşmanı dışarıda ise yayılmacı bir milliyetçilik anlayışının ortaya çıkmasına sebep olmuştur (Brubaker, 2009: 31).

Devrimden sonra “bir ve bölünmez” ilan edilen Fransız milleti için gerçek durum aslında pek de böyle değildir. Çünkü Devrim yıllarında bu düşüncüyü karşılayacak bir homojenlik tam olarak oluşmamıştır. Devrimle kurulan Cumhuriyet'in birlik vurgusunu geleneklerin ve dillerin çeşitliliği zedelemektedir (Dieckoff, 2010: 92). Bu durumun en net göstergesi bütün Fransızların kullandığı ortak bir Fransızcanın bu yıllarda henüz bulunmamasıdır. 1792 de yürürlüğe giren Öğrenim Yasası ile herkese Fransızca okuma ve yazma öğretilmesi bütün Fransa'da konuşulan ortak bir dilin sağlanması için ilk adımdır (Schulze, 2005: 157). Fransızcanın yaygınlaştırılması ve böylece yerel dillerin kullanım

alanlarının daraltılmasının millet düşüncesine iki yönden katkısı olmuştur. Birincisi merkezi bir propaganda aracı olabilmesi sebebiyle Paris’te konuşulan dilin ülkede yaşayan herkes tarafından anlaşılabilmesidir. Böylece Devrimin ilkeleri bütün Fransızlar tarafından anlaşılacaktır. İkincisi ise milli aidiyet unsuru olarak dil aracılığıyla ortak bir “cemaati hayal etme” durumunu gerçekleştirmektir (Dieckoff, 2010. 92).

Fransız Devrimi’nin gerçekleştiği yıllarda geleneksel yaşamın henüz belirgin bir şekilde çözülmemiş olması, devrimden sonra sağlanmak istenen “özgür, eşit ve kardeş” toplumu oluşturmak adına devlete bir görev yüklemiştir: 1789’dan önce oluşmuş olan milli bilinci olgunlaştırarak ve yayarak bir millet ortaya çıkarmak. Bu sebeple devrimden sonra devlet eksenli ve siyasal temelde oluşan bir millileştirme politikası yürürlüğe konulmuştur. Fransız milliyetçiliğini özgün bir model haline getiren bu bakış açısı daha sonra özellikle Üçüncü Cumhuriyet tarafından rehber edinilmiştir. Millileştirme çabasının en sembolik görünümü, devrimle beraber ortaya çıkan cumhuriyetçi fikirleri benimsemiş ve ortak bir Fransız kültürüne sahip vatandaşlardan oluşan bir millet yaratmak için uygulamaya konulan milli eğitim politikasıdır (Dieckoff, 2010: 92). Zorunlu ve parasız olarak bütün ülkeye yayılan okulların amacı eğitim yoluyla modern Fransız kültürünün bütün vatandaşlara kazandırılmasıdır. Bu okullarda eğitim veren öğretmenlerin misyonu “cahil halkı eğiterek onlara cumhuriyetin değerlerini öğretmektir”. Bu okullarda verilen eğitim Fransa halkını Fransız yapan bir mekanizma olmuştur (Weber, 2017: 405).

Fransız milliyetçiliğinin başat karakteri, siyasal bir niteliğe sahip olmasıdır ama bununla beraber kendini en çok kültürel birliğin sağlanması anlayışıyla gösterir. Fransız olmak için etnik ya da ırk anlamında bir ayırım yapılmaz ancak kültürel olarak asimilasyon temel hedeftir (Brubaker, 2009: 23). Bu anlayış milliyetçilikleri ayırmak için kullanılan batılı-doğulu, siyasal-kültürel, sivil-etnik şeklindeki ayrımlarda batılı, siyasal ve sivil milliyetçilik modeline karşılık gelir. Bu anlamları karşılayacak şekilde Fransız olmanın tanımını en sembolik şekilde ifade eden isim Ernest Renan olmuştur. Renan’a göre bir millet olarak beraber yaşayabilmek için “rıza ve istek” her şeyden önemlidir. Bu sebeple millet her gün gerçekleşen bir halk oylamasıdır (Renan, 2016: 51). Fransız milliyetçiliği bu tanım çerçevesinde şekillenmiştir. Milliyetin belirlenmesini için ırk, dil, din, çıkar birliği ve coğrafi birliktelik yeterli olmamakla beraber zorunlu şart da değildir. Bunların ötesine geçecek, hissiyata dayanan ruhani bir güç gereklidir. Bu da birlikte yaşama arzusuna dayanır (Renan, 2016: 50). Bu doğrultuda Fransız milliyetçiliğinin temeli modern bir

kurum olarak Fransız Devrimi'yle ortaya çıkan vatandaşlık sistemine dayanır (Brubaker, 2009: 59). Bu anlayış milletin bir ferdi olmanın verili değil, sözleşmeye yani iradeye dayalı olması anlamına gelir. Fransız milliyetçiliği yasal olarak kurulan vatandaşlığın siyasal bağlılık temelinde oluşması özelliğiyle çağımızın milli devletlerine de bir model oluşturur.

Fransız Devrimi'nden itibaren geçerli olan bu milliyetçilik anlayışı bütün dünyayı etkileyen büyük milliyetçi dalgaların etkili olduğu dönemleri dışarda bırakırsak istikrarlı bir yapı arz eder. Örneğin milliyetçi siyasetin bütün dünyada arttığı 19. yüzyılın sonunda milliyetçiliğin etnik-kültürel vurgusunun zirveye ulaştığı Dreyfus Davası bu sürekliliğin bozulmasına örnek olarak verilebilir. Benzer şekilde son yıllarda dünyada artan milliyetçi söylem Fransa'da aşırı sağın önemli bir karşılık bulmasına ve Marine Le Pen'in Ulusal Cephe Partisi'nin seçimlerde ikinci sıraya kadar yükselmesine sebep olmuştur. Bu durum tüm Avrupa'da olduğu gibi ülkenin gündeminin milliyetçi bir noktaya doğru kaymasına sebep olmuştur.

2.2.3. Almanya

Alman milliyetçiliğinin doğuşu Fransa ve İngiltere'den daha geç gerçekleşmiştir. Alman milli bilincinin, Fransız Devrimi sonrasında yayılcı bir milliyetçilik politikası izleyen Napolyon'un Almanya'yı kontrol altına alma çabalarına karşı verilen savaş sırasında, bir tepki olarak ortaya çıktığı söylenebilir. 19. yüzyılın henüz başında millet fikri dönemin önde gelen devletleri olan İngiltere, Fransa ve Rusya'da politik söyleme hakimken Almanya için böyle bir durumdan bahsetmek zordur. Alman milliyetçiliği geç ortaya çıkmış ve oldukça hızlı yol almıştır. 1815 yılına gelindiğinde Alman milliyetçiliği kendini kabul ettirmiş ve kendine has bir model ortaya koyabilmiştir (Greenfeld, 2017: 416).

Alman milliyetçiliğinin en dikkat çeken özelliği milli bir devletin desteği altında gelişmemiş olmasıdır. Bu özellik Alman milliyetçiliğinin karakterini oluşturan sebeplerin başında gelir. Alman milli kimliği, aristokrasi ve yönetici kesim tarafından değil orta sınıfa mensup olduklarını söyleyebileceğimiz eğitilmiş ve entelektüel kişiler tarafından geliştirilmiştir (Greenfeld, 2017: 416). Bu noktada kendini daha çok edebiyat alanında gösteren Romantik düşüncenin etkisi dikkat çekicidir. Alman Romantizmi doğrudan milliyetçilik düşüncesi ile ilgilenirse de Alman milliyetçiliğini etkileyerek, etnik-kültürel bir anlayış kazanmasına zemin oluşturmuştur. Romantizmin ortaya çıkardığı siyasal

düşünceye göre millet tarihi kökleri bulunan, kendine has bir karaktere, dile, göreneklere sahip olan halk (*volksgeist*) demektir. Romantik düşüncede devlet önemlidir ancak devletin temeli etnik-kültürel birliktelik oluşturan halka dayanır. Halk milliyetin kurucusudur ve devletle iç içe geçmiştir (Brubaker, 2009: 32). Halka dayalı olması sebebiyle Alman milliyetçiliği kolektif bir ruhun ifadesi anlamına gelir (Dieckoff, 2010). Bu düşünceler devletin olmadığı bir yerde milliyetçi düşüncenin ortaya çıkmasına imkân sağlamıştır. Bununla beraber etnik-kültürel unsurların önemi, Fransız tarzı cumhuriyetçi, laik ve dil merkezli siyasal milliyetçiliğin karşısına konumlandırabileceğimiz romantik Alman milliyetçiliğinin ortaya çıkmasına sebep olmuştur (Aktürk, 2006: 32). Bu milliyetçilik anlayışı aynı zamanda kültürel üstünlük vurgusuna dayanmasıyla, evrenselci bir anlayışa sahip olan Fransız milliyetçiliğinden ayrılır.

Alman milliyetçiliğinin ortaya çıkmasında ve yayılmasında 1806 yılında Prusya'nın Fransa'ya karşı aldığı yenilginin belirleyici bir etkisi vardır. Millet düşüncesi, 18. yüzyıl boyunca Almanya'da biliniyor olmasına rağmen, bu tarihe kadar bu düşüncenin fazla savunucusu olmamıştır. Ancak yenilgiyle beraber Prusya'nın dağılması, tepkisel karaktere sahip milliyetçi bir bilincin ortaya çıkmasına sebep olmuştur (Greenfeld, 2017: 537). Bu tarihten itibaren güçlenmeye başlayan milli duyguların temel hedefi milletin kırılan gururunu telafi edecek ve ruhunu yansıtacak birleşik bir Almanya'nın kurulmasıdır. Bu hedef 1871 yılında Fransa'ya karşı kazanılan zaferle gerçekleşmiş, dağınık bulunan prenslikler birleşmiş ve Alman milliyetçiliğinin hedeflediği milli devlet nihayet kurulmuştur.

Alman milliyetçiliği artık bir devlet çatısı altında somutlaşsa da uzun bir süre, kökenlerine uygun bir şekilde etnik kültürel özelliklerini korumaya devam etmiştir. 1913 tarihli Alman Vatandaşlık Yasası'na göre Almanya bir soy topluluğundan oluşmaktadır. Bu yasa Weimar Cumhuriyeti ve Nasyonal Sosyalist Partinin ülkeyi kontrolüne aldığı totaliter rejim boyunca devam etmiştir. İkinci Dünya Savaşı'nda milliyetçiliğin karşı karşıya kaldığı meydan okumaya rağmen, bu yasa küçük değişikliklerle 2000 yılına kadar varlığını korumuştur. Bu tarihte yürürlüğe giren Vatandaşlık Reform Yasası'na kadar Almanya tek etnili bir milliyet anlayışını devam ettirmiştir (Aktürk, 2006: 16-17). Bu yasayla beraber Almanya'nın bir göç ülkesi olduğu kabul edilmiş ve farklı etnik grupların asimilasyonuna dayanan yeni bir sisteme geçiş yapılmıştır (Aktürk, 2006: 129). Bu yasa daha önce Alman vatandaşı olmak için geçer şart olan Alman ırkına mensup olmak ilkesini

geçersiz hale getirerek farklı etnik gruplar için Alman vatandaşlığına geçişi kolaylaştırmıştır. Bu durum uzun bir geçmişi ve fikri zemini olan Alman milliyetçiliğine yeni bir yorum getirilmesi anlamına gelmektedir.

2.2.4. Amerika Birleşik Devletleri

Amerika Birleşik Devletleri'nde ortaya çıkan milliyetçiliğin fikri zemini İngiliz milliyetçiliğinden etkilenmiştir. İngiltere'den gerçekleşen göç ve Amerikan Kolonileri'nin İngiltere ile olan siyasal ve kültürel bağı, bu etkinin kaynağını oluşturmuştur. Amerika Birleşik Devletleri çoğunlukla İngiltere'den göçle bölgeye yerleşen kişilerin ve onların çocuklarının öncülüğünde kurulan bir devlet olduğundan, milli bilince sahip olmak bölgede yaşayan insanlar için yabancı oldukları bir durum değildir. Çünkü bu insanlar en başından itibaren İngiltere'den miras aldıkları şekilde, yaşadıkları toplumu millet olarak "hayal ederler" (Greenfeld, 2017: 600). Bu durum kıtaya devam eden göçle gelen herkesin içinde yasadıkları toplumu bir millet ve kendilerini de bu milletin bir üyesi olarak görmelerine ve aidiyet oluşturmalarına imkân sağlamıştır.

Kuzey Amerika'ya göç edenlerin yoğunluklu olarak İngiltere'den gitmiş olmaları sebebiyle, bölgede kendi kültürlerine belli bir sadakati taşıyor oldukları görülmüştür. Bu duyguların bir karşılığı olarak yaşadıkları bölgelere İngiltere'yle özdeşlik sağlayacak "New England, Carolina, Boston, Cambridge" gibi yer adları koymaları anlaşılır bir durumdur (Greenfeld, 2017: 602). Ancak bu birliktelik 18. yüzyılın ikinci yarısında yavaş yavaş ortadan kalkmaya başlamıştır. Milli aidiyetin kaynağı zamanla değişerek, Amerikan milli bilinci haline almıştır. İngiltere'nin ekonomik taleplerini artık karşılamak istemeyen Koloniler, bir bağımsızlık savaşı başlatarak kendilerini artık İngilizlerden ayrı bir millet olarak görmenin ilk adımlarını atmışlardır. Bu ayrılığın milli kimliğin İngiltere'den Amerika'ya miras kalan bireyselci yapısıyla doğrudan bir ilişkisi vardır. Hatta Amerikalılar için millet, İngiltere'dekinden daha vurgulu bir şekilde demokratik bir sistemle bağlantılı, bireyin özgür olduğu, siyasal haklara sahip ve eşitlik üzerine kurulan bir toplum olmakla aynı anlama gelmektedir (Greenfeld, 2017: 629). Koloniler, kendilerinin ödeyeceği verginin kararının İngiltere tarafından zorla yürürlüğe konulmasının, bireysel özgürlüklere ve demokratik işleyişe aykırı olduğunu gerekçe göstererek İngiltere'ye olan bağlılıklarının sonlandığını duyurmuşlardır. Böylece Amerikan milleti 1776 yılında bireysel özgürlükler ve demokratik değerler üzerine temellenmiş bir

şekilde hazırlanan Bağımsızlık Bildirgesini esas alarak kendi milli birliklerini tesis etmişlerdir.

Amerikalılar, ilk andan itibaren kendini müstesna ve seçilmiş bir millet olarak görürler. Bu düşünce bir boyutuyla dini bir şekilde teşekkül eder. Bu inanca göre Amerikalılar tanrı tarafından seçilmiş bir millettir (Ataman, 2014: 108-109). Müstesnalığın seküler boyutu ise aydınlanma geleneğine dayanır. Buna göre Amerikalılar akıl yoluyla önlerine çıkan tüm engelleri aşmayı başarmış, dünyanın en gelişmiş milletidir. Gelişmişliğinin arkasında yatan sebebin ise özgürlük, bağımsızlık ve insan hakları gibi konularda sağladıkları ilerlemelerin olduğuna inanılır (Ataman, 2014: 113). İstisnailik inancı, çeşitli ırkları ve kültürleri bünyesinde barındıran bir millet anlayışını doğurmuştur. Buna göre Amerikan olmak için belli bir etnik kökene sahip olmanın bir önemi yoktur. Önemli olan milli kimliği oluşturan değerlere ve bu millete bağlılıktır (Tatlısı, 2017: 35). Müstesnalığın kaynakları tartışmalı olmakla beraber Amerikan sisteminin başarısı kuruluşundan itibaren ilgi çekici olmuştur. Amerikalılar, tarihsel ve kültürel sınırlamalardan uzak bir şekilde kader birliği ederek bir araya gelmiş insanlardan oluşmuştur. Bu anlamda geçmişe değil geleceğe bakan bir anlayış hakimdir. Avrupa'dan buraya göç edenler arasında maceraperestler, heretikler, zenginlik peşinde koşanlar ve suçlular bulunmaktadır. Amerika bu kişiler için yeni bir hayat, yeni bir fırsat ve özgürlükler anlamına gelmektedir. 19. yüzyılın başında Amerika'ya yaptığı ziyaret sonrası aktardığı gözlemlerinde Tocqueville, özgürlüklere dayanan yapısıyla Amerika'nın millet egemenliği sistemini dünya üzerinde en iyi uygulayan ülke olduğundan bahsetmektedir (Tocqueville, 2016: 78).

Özgürlükleri öne çıkaran bu model sistemin omurgasını oluştururken eklemek gerekir ki Amerika uzun yıllar WASP'ların (White Amerikan Saxson Protestan) hâkim olduğu ve bu özgürlüklerden daha fazla yararlandığı bir toplum olmuştur. Özellikle 1960'lı yıllara kadar ülkeye gelen göçmenlerin "Amerikan Ruhuna" ayak uyduracak şekilde kültürel değişime uğramaları "Amerikan Eritme Potası" olarak adlandırılan bir kavramla ifade edilmiştir (Şan ve Haşlak, 2012: 41). Ancak bu politika sadece Avrupalı kökenlere sahip insanları hedef almaktadır. Bu tarihlere kadar ülkede yaşayan yerliler ve siyahlar sistemden dışlanmıştır (Schnapper, 1995: 136). Amerika kurulduğu yıllarda beyazlar, İngilizler ve Protestanların çoğunlukta olduğu nispeten homojen bir toplumdur. Ancak zamanla beyazların, Hispaniklerin, siyahların yaşadığı çok ırklı; Protestanlar hala

çoğunlukta olsa da diğer pek çok dinden insanın birlikte yaşadığı farklı kültürleri barındıran bir toplumun varlığı kabul edilmiştir (Huntington, 2004: 11). Kuruluşu itibariyle bir göç ülkesi olması ve göçün uzun yıllar boyunca devam etmesi siyahların ve Hispaniklerin de dahil edildiği, farklı ırklara ve kültürlere alan açan bir milli kimlik politikasını gerekli hale getirmiştir. Bu doğrultuda ırk ayrımcılığına karşı siyahların verdiği mücadele ve sonunda eşit vatandaşlık statüsüne ulaşmaları önemlidir (Doytcheva, 2016: 33-34). Bütün bu farklılıkların bir arada yaşaması için gündeme gelen çokkültürlülük tartışmaları 1970'lerden itibaren Amerikan'ın milli kimlik algısının da değişmesine sebep olmuştur. İnsanları bir arada tutacak manevi güç olarak "Amerikan Ruhı" bütün farklılıklarıyla birlikte yaşayan insanları yakınlaştıracak, aralarında bağlılık oluşturacak değerler bütününden oluşmaktadır. Özgürlük, eşitlik, demokrasi, bireycilik, insan hakları, hukukun üstünlüğü ve özel mülkiyet ilkelerine olan bağlılığın oluşturduğu bu ruh, milli kimliğin zeminini oluşturmaktadır (Huntington, 2004: 46).

Amerikan milliyetçiliğinin özgürlükleri vurgulayan yapısına rağmen 11 Eylül 2001'de gerçekleşen ikiz kuleler saldırısının ardından giderek artan bir İslamofobinin varlığından bahsetmek mümkündür. Bu tarihlerden sonra Müslümanlara yönelik ırkçı tutumlar sık sık gündeme gelmiştir. Federal Soruşturma Bürosu (FBI) tarafından 2002 yılında yapılan bir araştırmada Müslümanlara yönelik ırkçı saldırıların %1600 oranında arttığı (2000 yılında 28, 2002 yılında 481) görülmüştür (Gölcü ve Çuhadar, 2017: 77). Buna ek olarak son dönemde bütün dünyada artan milliyetçi söyleme uygun bir şekilde, Amerika'da da göçmen karşıtı söylem daha sık duyulur olmuştur. 2016 yılında gerçekleştirilen seçimde başkan olan Donald Trump, seçim kampanyası boyunca göçmen karşıtı bir söylem kullanmıştır. Bu doğrultuda seçimi kazandığı takdirde ülkeye alınacak göçmenlerin sayısına sınır getirileceği ve Meksika-Amerika Birleşik Devletleri sınırına göçmenlerin girişini engellemek adına bir duvar örüleceği vaadinde bulunmuştur. Bu durum tarihi boyunca göç alan bir ülke olan Amerika Birleşik Devletleri'nin göçmen karşıtlığına dayanan milliyetçi bir söylemin etkisi altında olduğunun göstergesidir.

2.2.5. Rusya

Rus milliyetçiliği; Çarlık Rusyası, ardından Sovyetler Birliği ve son olarak da Rusya Federasyonu çatısı altında geliştiğinden tarihsel olarak kopuk bir seyir izlemiştir. Çarlık Rusyası devrinde ortaya çıkan milli bilinç, Slav ırklarını birleştirmeye yönelik bir düşünce

olan Panslavizmle beraber var olmuştur. Sovyetler Birliği zamanında, Birliğin çok milletli bir devlet olması sebebiyle Sovyet kimliğinin altında varlığını devam ettirmek zorunda kalmıştır. Devlet desteğini gerçek manada arkasına almış bir Rus milliyetçiliği ise ancak Rusya Federasyonu'nun kurulmasıyla hayata geçebilmiştir. Rus milliyetçiliğinin ortaya çıkışından itibaren devletle olan yakın ilişkisi ve yukarıda sayılan özellikleri sebebiyle diğer milliyetçilik örneklerinden ayrı bir konuma sahip olduğu söylenmelidir.

Rusya'da millet fikrinin ortaya çıkması ve milli bilincin halkın önde gelenleri tarafından sahiplenilmesi Rusya tarihinin önemli iki lideri I. Petro ve II. Katerina'nın uyguladığı politikalar sonucunda gerçekleşmiştir (Greenfeld, 2017: 292). Bu isimler ülkelerinin batıdaki değişimlere ayak uydurması yönünde politikalar uygulayan yenilikçi liderlerdir. Rus milliyetçiliği de özellikle I. Petro önderliğinde ve batıyı tanımak için Avrupa'ya seyahat eden ve batıyı taklit eden kişiler sayesinde gelişmiştir. Bu kişiler Rusya'yı Avrupa'nın bir parçası olarak düşündüklerinden batıyı bir tehdit olarak görmemişlerdir (Greenfeld, 2017: 341). Ancak zamanla batıyla girilen rekabet ve Batı karşısında geri kalmışlık duygusu Rus kimliğinin öne çıkmasına ve milli duyguların artmasına sebep olmuştur (Greenfeld, 2017: 345-346). Bu tepkisel karakterine uygun şekilde Rus milliyetçiliği 19. Yüzyıl boyunca "etnik, kolektivist ve otoriter" bir çizgi ortaya koymuştur (Greenfeld, 2017: 394).

Rus milliyetçiliği, milliyetçi hareketlerin Avrupa'da kendini bariz şekilde hissettirdiği 19. yüzyılın özellikle ikinci yarısında etnik karakterini, bütün Slav ırkını tek bir çatı altında toplamak hedefi olarak tanımlanabilecek Panslavizm şeklinde gösterir. Panslavizm ilk olarak ortodokslukla temellenmiş dini bir motivasyonu olan, kültürel alanda ortaya çıkmış bir düşüncedir ve özellikle Balkanlarda yaşayan bütün Slavları hedef alır. Bu düşünce daha sonra, Çarlık Rusya'sı tarafından emperyalist hedefler doğrultusunda siyasi bir şekilde kullanılmıştır (Çağ, 2008). Çarlık Rusyası'nın Bolşevik devrimle yıkılmasından sonra Panslavizm'in önemini giderek yitirmiş olsa da 1930'lu yılların ikinci yarısında Almanya'nın Balkanlar'da üstünlük elde etmeye çalışması Panslavizm düşüncesinin tekrar gündeme gelmesini sağlamıştır. Bu doğrultuda, İkinci Dünya Savaşı sırasında Moskova'da Slav milletlerin temsilcilerinin katılımıyla kongreler düzenlenmiş ve bu kongrelerin sonunda *Slavyane* adında bir dergi çıkarılmıştır (Kurat'tan akt. Çağ, 2008: 217).

Sovyetler Birliği'nin geniş topraklara yayılmış olması ve çok milletli yapısı, birlik dağılana kadar "Sovetskii Narod" olarak tanımlanacak, Sovyet milleti yaratmak

politikasını gündeme getirmiştir. Bu milli kimlik, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra dünyanın iki süper gücünden biri olan devletin sınırları içerisinde yaşayan insanlar nezdinde bir karşılık bulmuştur. Ancak bu üst kimliğin oldukça kırılgan olduğu ekonomik gerilemeyle beraber ortaya çıkmış ve diğer alt milli kimlikler karşısında yenik duruma düşmüştür (Castells, 2006: 56-57). Sovyetler Birliği'nin süper güç konumunu kaybetmesi insanlara ideolojik bir dayanak sağlayan marksizmin de artık bu gücünü kaybetmesi sonucunu doğurmuştur. 1980'lerden itibaren bu boşluğun yerini, varlığını içten içe koruyan ulusal kimlikler doldurmaya başlamıştır (Castells, 2006: 59). Sovyet kimliğinin dayanıklı bir yapı ortaya koyamamasının en büyük sebebi ulus inşasına benzer şekilde yürütülen Sovetskii Narod politikasıyla beraber var olan "pasaport etnisitesi" uygulamasıdır (Aktürk, 2006: 224). Zira Sovyetler Birliği hakimiyeti altında bulunan vatandaşlara 1932 yılından itibaren sahiplerinin etnik kökenlerini gösteren bir pasaport vermiştir (Zaslavsky'den akt. Aktürk, 2006: 261).

Rus milliyetçiliğinin klasik ulus devlet milliyetçiliğine uygun bir şekilde varlığı Rusya Federasyonu çatısı altında mümkün olmuştur. Rusya Federasyonu'nun 1991 yılında kurulmasıyla Ruslar, kendi milli kimliklerinin öne çıkacağı bir devlete sahip olmuşlardır (Mirsky, 1997: 165). Bu doğrultuda Rusya Federasyonu'nun kuruluşundan sonra Rus kimliğinin geri planda kalmasının müsebbibi olarak görülen pasaport etnisitesi uygulamasının ortadan kaldırılmasına yönelik tartışmalar başlamış ve 1997 yılında bu uygulamaya son verilmiştir (Aktürk, 2006: 274). Rus milliyetçiliği Sovyet sonrası dönemde, devletin sınırları içerisinde yaşayan herkesin Rus vatandaşı olarak tanımlandığı bir hâl almıştır (Tunçer Kılavuz, 2019: 105). Yeni uygulamayla ulaşılmaya çalışılan amacın Rus kimliğini, milli kimliğin asli unsuru haline getirmek olduğu aşikârdır.

Yukarıda anlatılan beş milliyetçilik örneğinin her birini diğerinden ayırmamızı sağlayacak farklı özelliklerden bahsetmek mümkündür. Örneğin İngiliz ve Amerikan milliyetçiliği bireyci ve yurttaşlığa dayalı bir anlayış çerçevesinde oluşmuşken Alman milliyetçiliği bunun tam tersi şekilde kolektivist ve etnik bir anlayışa sahiptir. İngiliz ve Amerikan milliyetçiliği bireyin çıkarlarını her şeyin önünde tutması sebebiyle özgürlükçü bir anlayışa dayanmaktadır. Alman milliyetçiliğinde ise kolektif çıkarlar bireysel çıkarlardan daha önemlidir. Bir tarafta bireycilik ve yurttaşlık, diğer tarafta ise kolektivist ve soya dayalı üyelik bir aradadır. Fransız milliyetçiliği ise kolektivist özelliğe sahip olmasıyla Alman milliyetçiliğine yaklaşıırken, İngiliz ve Amerikan milliyetçiliğine ters

düŖer. Ancak yurttaŖlıęa dayanması özelliği ile de bu sefer tam tersi Ŗekilde İngiliz ve Amerikan milliyetçiliğine yaklaŖır, Alman milliyetçiliğinden uzaklaŖır (Greenfeld ve Eastwood, 2010: 270). Bu dört örneğin birbiriyle karŖılaŖtırılacak özellikleri olmasına rağmen Rus milliyetçiliğini bu karŖılaŖtırma içerisinde bir yere koymak zordur. Rus milliyetçiliğinin bu alıŖmada ele alınmasını sağlayan özelliği ise üç farklı devletin uyguladığı ve bu sebeple kırılmaları olan kimlik politikaları içerisinde kendisine bir yer bulmak zorunda kalmasıdır. Oysa diğer milliyetçilik örneklerinde, ortaya çıktıkları andan itibaren dalgalanmalı da olsa bir süreklilikten bahsetmemiz mümkündür.

2.3. Sonuç

Bu bölümün ilk kısmında milliyetçiliğin ortak unsurları açıklanarak, moderniteyle beraber insan hayatının merkezine yerleŖen milli kimliklerin dayandığı temeller ortaya konulmaktadır. Milli kimlik insanın yaŖamını devam ettirmesi için gerekli olan biyolojik bir ihtiyaç değildir. Ancak aynı dili konuŖmaları sebebiyle rahat iletiŖim kuran, aynı geleneklere sahip olan, benzer değerlere sayęı duyan insanlarla bir arada yaŖamak modern insana güven duygusu sağlamaktadır. Bu anlamda milliyetçiliğin, insanlara güvenli bir sığınma alanı oluŖturduęu söylenebilir. Bu sebeple milli kimlikler yaŖadığımız çağın kimlikleri arasında hala en baskın olanıdır. Milli kimliğin inŖası modern insanı etnisite, dil, din, tarih ve vatan gibi unsurlara bir bağlılık oluŖturarak gerekleŖmektedir. Bu durum farklı ağırlıklarla olsa da bütün milliyetçilikler için geçerlidir. Milliyetçilik, modern bir olgu olmasına rağmen milli bağlılığı modern dönemin öncesine atıfta bulunarak gerekleŖtirir. Üstelik bunu, bilimin ve teknolojinin sunduğu modern yöntemlerle yapmaktadır. Etnisite, din, dil ve vatan; tarihin içerisinden bulunup iŖlenerek günümüz insanına sunulur. Bu durum insanın modern hayatın hızlı deęiŖen karakteri karŖısında bir köken arayışının yansımasıdır. Moderniteyle beraber ortaya çıkan yaŖam tarzı insanı geleneksel bağlarından koparmıŖtır. Milliyetçilik, modern insanın içinde yaŖadıęı topluma geleneğe ait değerler üzerinden yeni bir bağ kurmasını sağlamaktadır.

Yukarıda açıklanan unsurlar, milliyetçilikler için deęiŖik derecelerde olsa da geçerlidir. Bu ortaklık, milliyetçiliğin her ülkede farklı tarihsel süreçlerle oluŖmasına rağmen neden benzer Ŗekilde algılandığının bir açıklaması olmaktadır. UlaŖılan sonuç, bu unsurlar üzerinden bir kesiŖim kümesi ortaya çıkarmanın mümkün olduğudur. Ancak her milliyetçilik bir taraftan da benzersiz özelliklere sahip olduğundan bütün milliyetçilikleri

aynı olarak görmek yanlıştır. Bu sebeple, bölümün ilk kısmında ortak unsurlar üzerinde durulmakta ve ardından ikinci kısımda farklı ülkeler üzerinden örneklendirme yapılmaktadır. Böylece hem ortaklıklar hem de farklılıklar bir arada verilerek milliyetçiliğe iki farklı pencereden bakılmaktadır. Böyle bir ayırım yapmak, oldukça karmaşık bir olgu olması sebebiyle milliyetçiliği serimlememiz için bize kolaylık sağlamaktadır.

3. MODERN ULUS DEVLETİN ve MİLLİYETÇİLİĞİN ORTAYA ÇIKIŞI

Çalışmamızın bu bölümünde modern ulus devletinin ve milliyetçiliğinin ortaya çıkışı tarihsel bir perspektifle ele alınacaktır. Böylece modern devletin yapısal kökleri ve milliyetçiliğinin moderniteyle ilişkisi ortaya konulmak istenmektedir. Ulus devlet, millet egemenliği sistemine dayanır ve meşruluğu bir milleti temsil etmesinden kaynaklanır. Bu sebeple milliyetçilik düşüncesini anlamak için ulus devlet ile milliyetçilik ilişkisini doğru tanımlamak gerekir. Bu bölümde bu dönüşüm yedi boyutuyla ele alınmaktadır. Birinci sırada modern devletin ne olduğu sorusuna farklı sosyolojik yaklaşımlar üzerinden bir cevap aranacaktır. İkinci sırada ulus devletin moderniteyle beraber ortaya çıkan siyasal örgütlenme olması sebebiyle modern siyasetin oluşumu üzerinde durulacaktır. Modernitenin siyasal yapısı Orta Çağ'ın hemen ardından görülen Rönesans ve Reform hareketleriyle başlayan zihinsel dönüşümle ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu dönüşüm aynı zamanda modernite için hayati bir yeri olan rasyonel düşünce ilkesine dayalı aydınlanma hareketinin de ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bu dönüşümü açıkladıktan sonra üçüncü sırada feodal devletten modern ulus devlete geçişte bir ara model olan mutlak monarşik yönetimler ele alınacaktır. Mutlak monarşik yönetimler iktidarın merkezileşmesi ve yönetim erkinin dini otoritenin kontrolünden çıkması adına önemli bir modeldir. Dördüncü sırada ise egemenlik fikrinin dönüşümü ve nasıl millet egemenliği haline geldiği Machiavelli, Thomas Hobbes, John Locke ve Jean Jacques Rousseau'nun düşünceleri üzerinden ele alınacaktır. Ardından beşinci sırada Fransız Devrim'i ile beraber ulus devletin siyaset sahnesinin ana aktörü olmasına değinilecektir. Fransız Devrimcilerinin ortaya koyduğu değişim vizyonu ve Devrimin ardından gerçekleşen savaşlar milliyetçiliğinin yayılması adına önemli bir etki yaratmıştır. Altıncı sırada 19. yüzyılda ortaya çıkan milliyetçilik hareketleri ve bu bağlamda modern devletin dönüşümü açıklanmak istenmektedir. 19. yüzyıl, milliyetçiliğinin belirgin bir hale geldiği ve siyasetin seyri konusunda etki edici olmaya başladığı bir yüzyıldır. Bu yüzyılda Avrupa'da siyasal,

ekonomik ve toplumsal anlamda yoğun bir değişim söz konusudur. Milliyetçiliğın bu yüzyılda toplumsal hareketlerin merkezinde yer almasının bu değişimlerle olan ilişkisi üzerinde duracağımız konuların başında gelir. Son olarak yedinci sırada ise milliyetçiliğın ve ulus devletin iki dünya savaşı arası dönemde yaşadığı krize odaklanılacaktır. Böylece tarihsel bir perspektif takip edilerek;

1. Millet egemenliğı düşüncesinin nasıl ortaya çıktığı ve devlet ile milletin kaderlerinin nasıl birleştiğı,

2. Modernitenin ekonomik, siyasal ve toplumsal dinamiklerinin milliyetçiliğı nasıl etkilediğı,

3. Milliyetçiliğın demokratikleşme serüveniyle olan ilişkisi,

4. İki dünya savaşı arası dönemde milliyetçiliğın en aşırı uygulamalarının ortaya çıkmasının sebeplerinin neler olduğı,

açıklanmaya çalışılacaktır. Bu bölümün çalışmamıza katkısı ulus devletin ve milliyetçiliğın tarihsel köklerini ve modernitedeki seyrini açıklamak yoluyla günümüzün ulus devlet ve milliyetçilik anlayışının moderniteyle bağlantısını ortaya koymaktır.

3.1. Modern Devlete Yaklaşımlar

19. yüzyılda, modernleşmeyle beraber ortaya çıkan değişimi analiz etme gayretinde olan sosyoloji, devletin ne olduğı sorusundan ziyade devletin modern toplumdaki işlevleri üzerinde durur. Burada sosyolojinin üç büyük kuramcısı; Karl Marx, Emile Durkheim ve Max Weber'in modern devlete dair düşüncelerine yer verilecektir. Karl Marx ve Emile Durkheim'ın kuramlarında devletin önemli bir yeri varsa da analizlerinin merkezinde devlet yer almaz. Bu sebeple, bu isimlerin devlete dair düşüncelerine daha az yer verilecektir. Ancak bu isimlerden farklı olarak Max Weber, modern devlete dair kapsamlı analizleri ve bugün dahi oldukça yaygın olan bir devlet tanımı ortaya koyması sebebiyle daha fazla vurguyu hak etmektedir.

Karl Marx, üretim ilişkilerinin toplumsal ve siyasal yaşam üzerinde belirleyici etkisi üzerinde durmuştur ve devlet bu analizde tali bir şekilde yer almaktadır. Özellikle kapitalizm olgusuna odaklandığı için devlete dair analizleri ikinci plandadır (Nash, 2016:

8-9). Ancak bu durum Marx'ın modern devleti önemsiz gördüğü anlamına gelmez. Modern devlet, kapitalist üretim ilişkilerinin tüm topluma kabul ettirilmesi ve devamlılığının sağlanması açısından oldukça kritik bir öneme sahiptir. Marx'a göre siyaset, tüm toplumsal ilişkileri belirleyen ekonomiden bağımsız bir olgu değildir, üst yapıya ait bir olgu olarak üretim ilişkileri tarafından belirlenir. Siyasetin ekonomiye bağlı olması modern devleti, eşitsiz üretim ilişkilerine dayalı olarak ortaya çıkan üst yapısal bir organ haline getirir. Kapitalist toplumda modern devletin görevi, eşitsiz üretim ilişkilerinin devamını sağlamaktır. Bu sebeple siyasal iktidar, sınıflardan oluşan toplumda hâkim sınıfın kontrolünde olan bir baskı aracıdır. Marx, devletin bir araç olarak var olduğu düşüncesini 1848 yılında Engels'le beraber yayınladığı Komünist Manifesto adlı eserde ortaya atar ve işçi sınıfının devleti kontrol altına alarak kendi lehine kullanabileceği düşüncesini savunur. Ancak devletin ne olması gerektiğine dair görüşleri "1871 Paris Komünü" deneyiminden sonra değişir. Paris Komününün bürokratik mekanizmaları ortadan kaldırarak devletin yetkilerini etkisizleştirilmesi, Marx'ın da devlete bakışında değişime sebep olmuştur. Marx, bu tarihten sonra sınıflı toplumun ortadan kalkması için devlet aygıtının sönmülmesi gerektiğini savunur çünkü modern devlet sınıflı toplumların bir ürünüdür (Bekmen, 2014: 202-204). Devletin sönmülmesi, eşitsiz üretim ilişkilerinin düzenleyicisi olması durumunu ortadan kaldıracaktır. Ancak Marx'ın düşüncelerine zemin oluşturan uygulama olan Paris Komünü de toplumsal işleyişin kurallarının merkezi bir şekilde kararlaştırıldığı başka bir iktidar uygulaması olarak belirmektedir. Marx'ın modern devlete dair görüşleri, 19. yüzyılın vahşi kapitalizm koşullarında mevcut durumu tespit anlamında çarpıcı bir eleştiri oluştururken, bu görüşlerin devleti ikinci planda gören ekonomik indirgemecilik sorunu nedeniyle dört başı mamur bir modern devlet analizi oluşturmadığı görülmektedir.

Emile Durkheim, devletin ne olduğu sorusundan ziyade devletin toplumsal işlevlerinin neler olduğu konusuyla ilgilenir. Durkheim'a göre devlet; "ahlaki disiplinin en kusursuz organıdır" (Durkheim, 2006a: 124). Durkheim düşüncesinde devlet 19. yüzyılda belirgin hale gelen ulusal olma niteliğiyle paralellik içerir çünkü modern toplum ulusal olarak örgütlenmiştir (Özyurt, 2019: 206). Durkheim'ın odaklandığı nokta ulusal olma niteliği sebebiyle devletle birlikte düşünülmesi gereken toplumun bütünlüğüne devletin nasıl bir katkı sağlayacağıdır. Durkheim'a göre modern devlet bu işlevi bireyi özgürleştirerek yerine getirir. Modern toplumlarda devletin gücü ve etkinlik düzeyi giderek artmaktadır. Ancak bu durum devletin karşısında bireyi güçsüz duruma düşürmez. Çünkü bireyin haklarının tam manasıyla uygulanabilmesi için devletin etkinliği gereklidir

(Durkheim, 2006a: 107-108). Böylece Durkheim, yaygın liberal görüşün aksine devlet ile birey arasında haklar konusunda bir çatışma durumunun olmadığını savunur. Çünkü devlet bireyin toplumla bütünleşmesini sağlayacak olan ahlaki kuralları belirleyerek hayata geçirilmesini kontrol eder (Özyurt, 2019: 235). Bu durum devletin toplumsal düzenin sağlanmasında bir hakem rolü üstlenmesi değil aktif şekilde müdahale etmesi anlamına gelir. Devletin etkin rolü, gereğinden fazla bir güce sahip olmasına ve bireysel özgürlüklerin engellenmesine neden olabilir. Ancak bu durumun ortaya çıkması toplumda var olan ikincil grupların varlığı sayesinde engellenecektir (Durkheim, 2006a: 114). Durkheim'a göre devletle birey arasında aracı olacak kurumların başında meslek örgütleri gelir (Durkheim, 2006a: 151). Meslek örgütleri sağlayacakları ekonomik yarardan ziyade oluşturacakları ahlaki etki sebebiyle önemlidir (Durkheim, 2006b: 48). Modern devlet, aşırı şekilde büyümesi sebebiyle bireylerden uzakta kalmaktadır. Bu uzaklık devletin bireylere ulaşmasını ve onları toplumsallaştırmasını zorlaştırmaktadır. Böyle bir durumda devlet ile bireyler arasında insanları toplumsallaştırabilecek güce sahip ikincil grup olarak meslek örgütlerinin varlığı gereklidir (Durkheim, 2006a: 150-151). Meslek örgütleri devletin artan faaliyetlerinin topluma iletilmesi ve devletle toplum arasında bir köprü vazifesi görmesi sebebiyle önemlidir (Giddens, 2017: 113). Böylece birey, devlet ve ikincil gruplar arasında bir denge ortaya çıkacaktır. Devlet, bireyin ikincil gruplar karşısında güçsüz duruma düşmesini engelleyecek bir dengeleme unsuru olurken, aşırıya kaçacağı durumlarda ikincil gruplar devletin gücünü dengeleyecektir. Böylece devletin etkin varlığı, bireysel hakların gerçekleştirilmesi işlevi sebebiyle meşruiyet kazanacaktır.

Devletin ne zaman ve ne için ortaya çıktığı konusunda bir fikir birliğinin olmaması onu tanımlamayı da zor hale getirir. Çünkü nereden bakıldığına bağlı olarak birçok farklı tanım yapılabilir. Kaldı ki yapılan tanımların devletin ilk ortaya çıktığı andan bugüne kadar aldığı hallerin tamamını karşılaması mümkün değildir. Ancak temel bazı özelliklerinin ön plana çıkarılması yoluyla yapılan bir tanımın daha çok kabul görmesi mümkün olabilir. Kabul etmek gerekir ki devlet her şeyden önce iktidarın toplandığı bir merkez olma özelliği taşır. İktidarı koruyabilmek ise belli bir oranda güce sahip olmayı gerektirir. Bu özellikler bizi **Max Weber**'in yaptığı modern devlet tanımına götürür. Weber'e göre modern devlet: "Belli bir arazi içinde, fiziksel şiddetin meşru kullanımını tekelinde (başarıyla) bulunduran insan topluluğudur" (Weber, 2004: 132). Bu tanım oldukça kısa olmasına rağmen bugüne kadar yapılanlar arasında en çok kabul görenidir. Bunun temel sebebi devletin farklı zamanlarda gösterdiği en önemli yapısal özellikleri vurguluyor

olmasıdır. Bu özellikler olmadan bir devletin varlığından söz etmek zordur. Bunların ilki, belli bir coğrafyanın bir devletin egemenliğinin kullanım alanı olarak tanımlanabilmesidir. Devletin her şeyden önce onu oluşturan insanların üzerinde yaşadığı bir toprak parçasına sahip olması gerekir. Ayrıca bu topraklar üzerinde şiddet kullanma tekeli sadece devlete ait olmalıdır. Devletin bu tip bir ayrıcalığa sahip olmasının nedeni toplumsal düzenin belli normlar çerçevesinde sağlanması görevinin devlete verilmesidir. Bu sebeple devlet bütün iktidarların üstünde bir iktidara sahiptir. Weber'in yaptığı tanımın izaha en muhtaç kısmı burasıdır. Zira Weber yapılan diğer devlet tanımlarının aksine, bu noktaya değinmekle beraber, tanımın içerisinde iktidarı kimin kullanacağını net şekilde ifade etmemiştir. Bu konuyu ideal tiplerini ortaya koyduğu otorite kavramını izah ederken teferruatlı bir şekilde açmayı tercih etmiştir.

Şüphesiz şiddet kullanımının tekeli elinde bulundurmak devlete ayrıcalıklı bir güç sağlar. Bu noktada akla gelen soru devleti kimin yöneteceği'dir. Weber'in tanımını son kısmıyla beraber düşündüğümüzde yöneten ve yönetilen ayrımı yapmak kaçınılmaz hale gelir. Devlet bir insan topluluğudur ve ancak insanların bir araya gelmeleriyle oluşabilir. İnsanlar devleti oluştururken yönetme yetkisi çeşitli gerekçelere dayanarak yönetenler tarafından üstlenilir. Bu içinde rızayı da barındıran bir süreçtir çünkü iktidar sadece zor kullanılarak uzun müddet elde tutulamaz. İnsanlar yönetenlerin bu yetkiyi elinde bulundurmalarına çeşitli sebeplerle razı olurlar. İktidarın bu yapısı üzerinde durduğu iki ayağı olduğu anlamına gelir; rıza ve kuvvet (Kapani, 2014: 54). Yönetilenlerin rızası büyüleyici bir durumdur çünkü güç kullanımı kolay harekete geçirilebilecek bir yöntemken, rıza çok daha zor kazanılır ama bir kere kazanıldıktan sonra bu yolla iktidarı devam ettirmek çok daha kolaydır. Böylece meşru hale gelen iktidar, otorite olmayı başarabilir. "Meşruluk" ve "otorite" kavramları oldukça önemli ve birbirine bağlı kavramlardır.

Meşruluk kavramı kimi zaman doğru şekilde tanımlanmayıp yasal olan anlamında kullanılmaktadır. Yasallık yaşadığımız çağda bir duruma meşruiyet kazandırmak için en geçerli sebeptir. Çünkü hukukun üstünlüğü genel kabul görmüş bir kuraldır. Ancak bu yasal olan her durumda meşru olacaktır anlamına gelmez. Zira her meşru olan da yasal olmak zorunda değildir (Vergin, 2008: 47-48). Gündelik yaşamda sık rastladığımız "kamu vicdanı" kavramı bu durumu açıklamaya yardımcı olabilir. Yasalara aykırı olmayacak bir şekilde alınan bir kararın kamu vicdanını yaralayacağını ifade etmek bu kararın

meşruluğunu da tartışmaya açmak anlamına gelir. Çünkü insanlar eliyle oluşturulan devletin yönetilenlerin rızasına dayanması esastır. Meşruluk sahibine yönetilenler tarafından belli gerekçelerle verilir.

Otorite kavramı ise kullanımı sadece siyasal alanla sınırlı olmayan bir kavramdır. Hayatın çeşitli alanlarında otorite olmuş kişilerle ve kurumlarla karşılaşmak mümkündür. Bir konuda otorite olmak amiyane tabirle sözünün üstüne söz söylenmeyecek kişi olmak demektir. Dolayısıyla otoritenin karar verici olma durumu söz konusudur. Bunun siyasal alandaki karşılığı yönetilenlerin, siyasal otoritenin kararlarını gönüllü şekilde kabul etmeleridir. Otorite olmak, güce dayanmadan bağlayıcı olabilmek anlamına gelir (Vergin, 2008: 63). Weber yönetenlere siyasal meşruluklarını kazandıracak yani otorite olmalarını sağlayacak özellikleri ideal tipler üzerinden açıklar. İdeal tipler meşruluğun sağlanması açısından içsel gerekçelere dayanır. İnsanların ne zaman ve nasıl itaat edecekleri sorusunun cevabı ancak bu ideal tipler üzerinden verilebilir (Weber, 2004: 133). Bunlar; geleneksel otorite, karizmatik otorite ve yasal-ussal (yasalara dayanan) otoritedir. Geleneksel otorite öncekiler öyle yapageldiği için doğruluğuna inanılan otorite tipidir. Meşruluğu, hatırlanamayacak kadar eskiye dayanan ve dolayısıyla daha önce defalarca uygulanıp geçerliliği test edilmiş olmasından kaynaklanır. En tipik örnekleri modernite öncesi devletlerde görülür. Krallar, sultanlar veya padişahlar atalardan kalan geleneklere uygun bir şekilde yönetme yetkisini ellerinde bulundururlar. Yönetilenler için bu durum üzerinde tartışılacak bir ihtilaf yaratmaz. Karizmatik otorite ise yönetenin olağanüstü meziyetlere sahip olduğuna inanılan otorite tipidir. Weber'in tipolojileri arasında en ilgi çeken bu olabilir çünkü lider diğer insanlarda olmayan bazı özelliklere sahip olduğu için otorite olmuştur. Peygamberler, hitabeti ikna etme kabiliyeti oranında güçlü olan siyasi liderler karizmatik otoriteye örnek gösterilebilirler. Weber'in ifade ettiği son otorite olan yasal-ussal otorite ise rasyonel bir şekilde hazırlanmış yasalara dayanan otorite tipini ifade eder. Bu yasaların herkes tarafından kabul edilmesi ve bağlayıcılığının olması önemli bir kriterdir. Devlet adına yasalara dayanarak eylem ve işlemde bulunan memurların meşruluğu buradan kaynaklanır. Weber bu tiplerin saf hallerinin gerçek hayatta bulunmayacağını da belirtir (Weber, 2004: 133-134). Ama şunu söylemek gerekir ki bugün yaşadığımız dünyada yasal-ussal otoriteye diğer iki otoriteye göre daha sık rastlamak mümkündür. Geleneksel otorite ve karizmatik otorite tipleri ise daha çok modern öncesi dönemde görülen otorite tipleridir. Ancak ideal tip sınıflaması yönteminin saflık vurgusu, bu üçünün iç içe geçtiği durumların da mümkün olabileceği anlamına gelir.

Weber'in üzerinde durduğu noktalar devleti daha çok siyasetin belirleyiciliği üzerinden açıkladığımızda anlam kazanır. Çünkü Weber meseleye yönetenler ve yönetilenler üzerinden bakar ve iktidarı yönetilenlerin rızasına bağlar. Bu bakış açısı modern devletin doğasını anlama konusunda oldukça yol göstericidir. Çünkü modern devlet, millet egemenliği esasına dayanır. Biz devleti milletlerin ve milliyetçiliğin ortaya çıkışı bağlamında ele alacağımız için belli bir tarihsel analize girişmek zorundayız. Hedefimiz milletle devletin ilişkisini ve bu ilişkinin arka planını ortaya koymaktır. Modern devletin milletle olan ilişkisini siyasal süreçleri bir kenara bırakmadan ama toplumsal kaynaklarına da odaklanarak anlayabiliriz. Çünkü modern devleti millet ile beraber düşünmek gerekir. Millet sadece siyasetin belirleyiciliğiyle açıklanamaz, siyasetin dışında bulunan toplumsal kökleri de vardır. Ancak milletin, devletin meşruiyetini sağlayan güç olarak ortaya çıkması ve bu sebeple devletle toplumun iç içe geçmiş şekilde değerlendirilmesi modern bir olgudur. Bu sebeple modern ulus devleti anlamak için öncelikle geleneksel toplumdandan/devletten modern topluma/devlete geçişi açıklamamız gerekir.

3.2. Modern Siyasetin Oluşumu: Rönesans, Reform ve Aydınlanma

Devlete dair yukarıda giriştiğimiz analizin ötesine geçecek, daha derinlere inen bir analiz ortaya koyabilmek, tarihin belli dönüm noktaları üzerinden dönemlere ayrılmasıyla mümkün olabilir. Çünkü devlet her dönemde zamanın ruhuna has yapısal özellikler gösterir. Bununla beraber iletişim olanaklarının daha sınırlı olduğu modern öncesi dönemlerde, aynı anda dünyanın her yerinde geçerli olan bir modelin olduğunu söylemek imkansızdır. Bu sebeple konuya ilişkin eserler, tarih içerisinde bir sondajlama yaparak bugün modern devlet dediğimiz yapıyı oluşturan özellikleri bulmaya çalışır. Paylaşılan görüş şudur; modern devlet Avrupa'da ortaya çıkmış ve zamanla tüm dünyaya yayılmıştır (Pierson, 2015: 58; Santamaria, 1998: 20). Dolayısıyla modern devleti anlayabilmek için onun ortaya çıkmasına zemin hazırlayan koşullara belli bir coğrafya özelinde bakmak gerekir. Bu koşullar genel olarak geleneksel toplumsal düzenden bir kopuşu ifade eden modernite dediğimiz olguyla ifade edilir. Modern devleti anlayabilmek için öncelikle modernitenin ne olduğuna ve nasıl ortaya çıktığına cevap verilmelidir.

Modernite, on yedinci ve on sekizinci yüzyıllarda ortaya çıkan yeni toplumsal düzeni tanımlamak için kullanılan kavramdır (Giddens, 2018: 9). Bu yüzyıllarda, Batı Avrupa'da

başlayıp tüm dünyaya yayılan ve etkisi hala devam eden önemli değişimler yaşanmıştır. Bu değişimlerin başında **Rönesans** ve **Reform Hareketleri** ve bunların ardından ortaya çıkan **Aydınlanma** düşüncesi sayılabilir. Bu üç önemli gelişmenin modern siyasetin oluşmasındaki önemi görece farklıdır. Rönesans, Katolik Kilisesi'nin mutlak gücünün sarsılması için önemli bir kapı aralamıştır. Rönesans'ı takip eden yıllarda ortaya çıkan Reform hareketleriyle beraber (net bir sınır çizmek mümkün olmasa da Rönesans 15. ve 16. Yüzyıl, Reform Hareketleri ise 16. ve 17. yüzyıl olarak tarihlendirilebilir) Katolik Kilise'nin gücünün bariz şekilde azaldığını söylemek mümkündür. 18. yüzyılda ortaya çıkan Aydınlanma düşüncesi ise insanın dünyayı rasyonel bir şekilde algılaması ve bu doğrultuda hareket etmesi ilkesine dayanır. Rönesans sanatta ve edebiyatta kilise korumasında gelişen bir zihniyet dönüşümü ortaya çıkarırken, Reform hareketleri doğrudan Katolik Kilisesi'nin Avrupa'yı kontrol eden mutlak iktidarını ortadan kaldırmaya yönelik bir hareket olmuştur. Katolik Kilisesi'nin Orta Çağ'dan itibaren Avrupa siyasetine hâkim olması durumu Reform hareketleriyle büyük oranda ortadan kalkmıştır. Aydınlanma ise Kant, D'Alembert, Diderot, Condorcet, Voltaire ve daha bir çok entelektüel tarafından geliştirilen ve bu kişilerin çabaları sayesinde topluma yayılan bir düşünce olmuştur.

Rönesans, Orta Çağ'ın kurumlarının tartışılmaz otoritelerini sarsan bir harekettir. İtalya'da ortaya çıkmış ve buradan diğer Avrupa ülkelerine yayılmıştır. Avrupa'da Orta Çağ, kilisenin hayatın merkezinde olduğu bir zaman dilimidir. Rönesans, dine karşı bir hareket şeklinde ortaya çıkmamasına rağmen kilisenin toplumsal gücünün azalmasına sebep olacak bir etki yaratmıştır. Çünkü Rönesans'ın en karakteristik özelliği, insanı merkeze alan ve akli önemseyen dünya görüşünün önünü açmasıdır (Burke, 2000: 82). Böylece doğa, toplum ve devlet tasarımı hale gelmiştir. Bu durum insanların zihninde, daha iyi bir yaşamın inşa edebileceği yönünde bir umut oluşmasını sağlamıştır. Bu düşünceler moderniteyi inşa eden düşünürler tarafından da benimsenecektir. Buradan hareketle modernitenin düşünürlerinin Rönesans'tan etkilendiğini söyleyebiliriz. Bununla beraber Rönesans'ı, Orta Çağ ile modern zamanların arasında bir geçiş dönemi olarak adlandırmak daha doğrudur. Çünkü Rönesans, klasik metinlere dönerek antikiteyi canlandırmayı ve onu taklit etmeyi amaçlarken; modernitenin düşünürlerinin temel bilgi kaynağı deney ve gözlem olmuştur (Burke, 2000: 79). Rönesans Orta Çağ'a hâkim olan skolastik düşüncüyü, Orta Çağ'ın öncesinin kaynaklarından beslenerek eleştirmiş ve geleneği değiştirmenin ilk adımlarını atmıştır. Takip eden dönemde modernite, Rönesans'ın mirasını devam ettirip hayatın rasyonelleşmesi ilkesiyle birleştirmiş ve

gelenekten kopuşun simgesi haline gelmiştir.

Rönesans düşüncesinin temelini, insanı evrenin merkezine koyan ve onu yüceltmeyi amaçlayan “hümanizm” oluşturur. Hümanizm sayesinde insana verilen değerin artmasını, insanın özneleşmesini ve birey fikrinin ortaya çıkmasını hazırlamıştır. Böylece Rönesans’ın önemli bir sonucu olarak skolastik düşüncenin tartışılmaz konumu sarsılmış ve insanı merkeze alan bir yaklaşım daha değerli hale gelmiştir. Bu düşüncenin yayılması ve yerleşmesi, günümüze kadar gelen ve Rönesans’ın izlerinin hala takip edilmesini sağlayan ölümsüz sanat ve edebiyat eserleri aracılığıyla gerçekleşmiştir. Dönemin sanat ve edebiyat eserlerinde Tanrı’nın bir sureti olarak insanın kusursuzluğu vurgulanmış, resim ve heykeller aracılığıyla Tanrı’nın evrende yaratmış olduğu güzellikler, asıllarına uygun olarak temsil edilmiştir (Merriman, 2018: 96). Rönesans’ın ünlü sanatçısı Michelangelo’ya göre “insan vücudunun heykelde tasvir edilmesi, Tanrı’nın suretinde yaratılmış ilahi bir varlık olarak insanın nihai anlatımıdır” (Merriman, 2018: 99). Rönesans dönemi eserlerinin insanın değerini dinî konuları yeni bir üslupla ele alarak aktarmaları, dinin gündelik hayattaki etkisini azaltmaktan ziyade bir dönüşüme sebep olmuştur.

Kilisenin güçlü konumunu devam ettirmesini sağlayan temel özelliği, skolastik düşünceyi temel alması sebebiyle bilgiye hükmetme ve düşüncenin sınırlarını belirleme konusunda otorite olmasıdır. Ancak Rönesans’la beraber, insanın Tanrı’nın yarattığı bir varlık olması düşüncesinden hareketle değerli hale gelmesi, insanın ürettiğinin de değerli hale gelmesini sağlamıştır. İnsana duyulan bu güven, keşfetme kabiliyetinin de önünün açılması anlamına gelir. Orta Çağ’ın, yeniliğe kuşkuyla bakan zihniyetinin yerini, yeniliği arayan bir zihniyet almıştır. Bu yenilik arayışı kendini siyasal alanda da göstermiştir. İnsanın merkeze alınması teolojik kavramlar ve değerler çerçevesinde ele alınan siyasetin tartışma zemininin değişerek dünyevileşmesini sağlamıştır. Bu doğrultuda dönemin ihtiyaçlarını karşılamada yetersiz kaldığı görülen Orta Çağ’ın yerleşik siyasal değerleri sorgulanmaya başlanmıştır. Orta Çağ’da hâkim olan feodal yönetimlere dayalı parçalı siyasal yapı bu sorgulamanın hedefinde yer almıştır. Gücünü arttıran kralların kendini göstermeye başlaması, tıpkı Roma İmparatorluğu dönemindeki gibi merkezi bir hukuk sistemi arayışı ortaya çıkarmıştır (Kılıç, 2018: 96-97). Eklemek gerekir ki, merkezileşme yönündeki değişim oldukça yavaş gelişse de bugünden geriye doğru baktığımızda, artık geçmişten kopuşun başlamış olduğunu söylemek mümkündür.

Avrupa’da modern siyasetin oluşmasını hazırlayan gelişmelerden birisi de **Reform**

hareketleridir. Reform hareketleriyle beraber dinin dünyevi konumu tartışmalı hale gelmiştir. Katolik Kilisesi Avrupa’da Hristiyanlığın merkezi olduğundan, Orta Çağ boyunca din üzerinden toplumsal hayatı da şekillendirebilmektedir. Papalığın siyasal meselelerde tarafgir bir tutum sergilemesi, maddi kaynakları dini gerekçelere dayandırarak kontrol altında tutması ve bu kaynakların lüks bir yaşam için kullanması Kilise’nin eleştirilerin odağı olmasına sebep olmuştur. Aslında eleştirilerin temeli dini öğretilere dayanmaktadır. Çünkü Papalığın tanrıdan aldığı gücü kullanıyor olma yönündeki büyük iddiası, kiliseyi mutlak karar verici haline getirmektedir.

Değişimin yaşanması için ilk olarak bu temelin sarsılması gerekmektedir. Bu noktada dinin temel kaynağı olan kutsal kitabın bütün inananlar tarafından doğru anlaşılması önemlidir. Bu sebeple İncil’in yerel dillere çevrilmesi gündeme gelir. Amaç tanrının mesajının bir aracı olmadan müminlere ulaşır hale getirilmesidir. Bu gelişmelerin arka planında siyasal mücadelelerin de belirleyici olduğunu söylemekte yarar vardır. Avrupa’da, Katolik Kilisesi’nden bağımsız ya da onun altında ulusal kiliselerin kurulması hareketleri böyle başlamıştır. Bu gelişmeler bir yandan da kutsal bir imparatorluktan modern dönemin bağımsız milli devlet yapısına doğru gidişin ilk adımları olacaktır (Yalçınkaya, 2013: 81-82). Din içerisinde ortaya çıkan ayrışmalar, siyasal mücadelelerle birleşerek modern devlete giden yolda belirleyici bir faktör olmuştur. Evrensel olma iddiasıyla söz söyleme hakkını siyasal sınırların ötesinde gören Papalık, otoritesini mezhep ayrışmalarına bağlı olarak kimi yerlerde daha yerel aidiyetlerle sınırlanmış ulusal kiliselere kaptırmıştır. Ulusal kiliselerin ortaya çıkması milli devletlerin ortaya çıkması açısından oldukça önemlidir. Bu şüphesiz, sınırlı bir zaman aralığında gelişmiş olayların hemen sonuç vermesi ya da tek bir değişken üzerinden okunabilecek bir durum değildir. Ancak Katolik Kilisesi’nin evrensel olma rolünün değiştiği ortadadır. Bu ayrışmada moderniteyi hazırlayan önemli bir süreç olan Reform hareketlerinin yeri büyüktür.

Reform hareketlerinin başlangıcı olarak **Martin Luther**’in 1517 yılında Almanya’da Wittenberg kentinde kilisenin kapısına “*Doksan Beş Maddelik Tez*”i asmaı gösterilir. Martin Luther bu manifestoyla Katolik Kilisesi’ne teolojik bir eleştiri getirir ancak maddeler sadece itikadî konularla sınırlı değildir; toplumsal ve siyasal konuları da içerir. Dolayısıyla eleştirinin sonuçları sadece dini alanda görülmemiştir. Luther’in Latince’nin yanı sıra Almanca olarak yayınladığı ve matbaa sayesinde hızla yayılan eserleri, arkasındaki toplumsal desteğin giderek artmasında belirleyici olmuştur. Papalığın Luther’i

din dışı ilan edip kovuşturması, bilinirliğini arttırmış ve bu durum ona verilen desteğin daha da artmasına katkı sağlamıştır. İktidarın parçalı bir yapıda olduğu Almanya'da prensler, Luther'in düşüncelerini siyasal konumlarıyla birleştirip Katolik kilisesini protesto ederek, otoritesini tanımadıklarını ilan etmişlerdir (Yalçınkaya, 2018: 298). Luther'in tezleri bu hareketi meşrulaştırmıştır çünkü Luther dinin bireyselliğini vurgularken, dünyevi iktidarla ruhani iktidarın Orta Çağ'daki yapısını yeniden yorumlar. Hristiyanlık İsa'dan itibaren dünyevi iktidarla ruhani iktidarı birbirinden ayırır. İsa'nın havarilerinden ve Hristiyanlığın yayılmasında önemli bir rolü olan Pavlus, ruhani iktidarın dünyevi iktidara tabi olması gerektiğini çünkü zaten dünyevi iktidarın da tanrıdan kaynaklandığını savunur. Bu sebeple Hristiyanlığın ilk dönemlerinde dünyevi iktidar karşısında itaatkâr bir tavır görülür. Katolik Kilisesinin kurumsallaşarak gücünü arttırmasıyla beraber bu yorum değişir ve ruhani iktidarın dünyevi iktidar karşısında üstünlüğü düşüncesi öne çıkar. Ancak Pavlus'un düşüncelerinden etkilenen Luther, iktidarların konumunu yeniden yorumlar ve dünyevi iktidarın üstünlüğünü savunur (Gündüz, 2007: 97). Bu görüşleri Almanya'da Papalığın baskısından kurtulmak isteyen prensler tarafından desteklenmesini sağlamıştır. Reform hareketlerinin güç kazanmasında kilisenin otoritesine karşı çıkan din adamları ve prenslerin iş birliği yapması etkili olmuştur (Beriş, 2014: 52). Papalık ayrılık hareketlerini zor kullanarak bastırma yoluna gidince Avrupa'da uzun yıllar sürecek mezhep savaşları ortaya çıkmıştır. Bu savaşların en önemlisi mezhep ayrışmaları üzerinden siyasal mücadeleye dönüşen otuz yıl savaşlarıdır. Modern devletin ortaya çıkışı için önemli bir gelişme olan 1648 Westphalia Anlaşması bu savaşları bitirmek adına imzalanmıştır.

Orta Çağ'a ruhunu kazandıran din ve buna bağlı kurumların konumları, reform hareketleriyle beraber yeniden yorumlanmıştır. Katolik Kilisesi bu süreçte geçmişte sahip olduğu gücü kaybetmiştir. Protestanlığın, dini tanrı ile insan arasında bir iman meselesi olarak görmesi ile beraber değerlendirildiğinde bu durum, din adamlarının konumunun zayıflamasına sebep olmuş ve laik kişilerin toplumsal rolünü arttırmıştır (Waardenburg, 2007). Bu sebeple reform hareketlerinin sonuçlarının sadece dinle ilgili olduğunu söyleyemeyiz. Modern yaşamın seküler karakteri bu süreçle bağlantılıdır. Katolik Kilisesi'nin mutlak otoritesine bu denli örgütlü bir başkaldırı, aynı zamanda geçmişin yerleşik düzenine hem dini hem de dünyevi açıdan karşı çıkmanın önünü açan bir gelişme olmuştur (Pelz, 2017: 42). Luther'in yaptığı "dünya alanı" ve "ruh alanı" ayrımı, Protestan devletlerinin siyasal anlamda laikleşmesini sağlamış ve modern devletin yapısına örnek oluşturacak önemli bir katkı sunmuştur (Merriman, 2018: 157). Bu anlamda siyasal

otoritenin üstün gücünü kabul etmesi ve seküler yönetimin önünü açan ilk milli kilise olması sebebiyle İngiltere’de Anglikan Kilisesi’nin kuruluş süreci ayrı bir önem arz etmektedir. İngiltere Kralı VIII. Henry’nin Katolik Kilisesi’yle, eşinden boşanarak başka bir evlilik yapmak istemesi üzerine çıkan görüş ayrılığı, VIII. Henry’nin ülkesinde ayrı bir kilise kurup kendini de bu kilisenin başı ilan etmesiyle son bulmuştur (Black, 2017: 86-87). Bu ayrılıkla beraber kralın bağlı olduğu kilise değişirken, ülkede yaşayan herkesin bu değişime ayak uydurmaları istenmiş ya da buna zorlanmışlardır. Kralın diniyle halkın dininin aynı olması, kültürel homojenliğin sağlanması açısından önemlidir. Anglikan Kilisesi’nin Katolik Kilisesi’nden ayrılarak İngiltere Kralına bağlanması, siyasal iktidarın ön planda olduğu ve dini kontrolü altına alan devlet ortaya çıkarmıştır. Böylece devletin iç işlerinde bağımsız hareket etmesinin önündeki en büyük engel ortadan kalkmıştır. Bu bağımsızlık ülkede milli bilincin erken tarihlerden itibaren dini motivasyon üzerinden gelişmesi açısından kritik bir öneme sahiptir.

Modernitenin geleneğe karşı takındığı tavır **aydınlanmayla** beraber zirveye ulaşır. Modernliğin düşünsel arka planı büyük oranda aydınlanma düşüncesiyle oluşmuştur. Kant Aydınlanma nedir sorusuna verdiği cevapta geçmişin insanını mahkûm ederek aydınlanmayı; “insanın kendi suçuyla düştüğü ergin olmama durumundan kurtulması” olarak ifade eder. Kant’a göre insanın o döneme kadar ergin olamamasının sebebi aklını başkalarına teslim etmesidir. Modern insan aklını başka insanların rehberliği olmadan kullanarak içinde bulunduğu bu durumdan kurtulabilir, yeter ki cesaret etsin (Kant, 2005: 225). Bu çağrı daha iyi bir yaşam inşa edebilmek adına geçmişin zincirlerinden kurtulma çağrısıdır. Aydınlanmanın düşünürlerine göre modern dünyanın insanı geçmişin karanlığından akıl sayesinde kurtulabilir. Akıl en iyi toplumsal düzeni aramak ve insan yaşamında tıpkı doğada olduğu gibi değişmez kuralları keşfetmek için kullanılmalıdır. Akıl vurgusu o kadar ön plandadır ki adeta amaç haline gelmiştir. Çünkü ilerlemenin bu yolla sağlanabileceğine sınırsız bir güven duyulur. Aydınlanma ortaya koyduğu bu yeni yöntemle bir taraftan yıkıcı bir karaktere sahiptir ancak diğer taraftan yeni bir paradigma inşa etme gayretindedir (Cevizci, 2017: 15). Geçmişte insan hayatında önemli bir yere sahip olan din ve gelenekler, “hurafe” ve “batıl inanç” olarak eleştirilir ve artık geçerli olmadıkları savunulur. İnsan artık hür düşünebilme kabiliyetine sahiptir ve kendine aklın rehberliğinde yeni bir dünya kurabilir.

Modern insan geçmişin anlatılarını sorgular ve geleneğin kesinliğini reddeder. Duyu

organlarına dayalı bir kesinliği keşfetmek ve bu kurallara göre bir hayat inşa etmek ister. Çünkü modernite, Weber'in de üzerinde durduğu üzere toplumsal süreçlerin rasyonelleştirilmesi ilkesine dayanır. Dinin kesin bir şekilde değersizleştiğini söylemek doğru değildir ancak din adamı, zamana ruhunu veren ve insanı ve doğayı rasyonel ilkeler doğrultusunda açıklamaya çalışan modern insana yenik düşmüştür. Modern hayatın rasyonel ilkeler doğrultusunda belirlenmesini Weber dünyanın büyüünün bozulması olarak tanımlar. Büyünün bozulmasında reform hareketlerinden sonra ortaya çıkan mezheplerin dünyayı algılama biçimlerinin etkisi büyüktür.

Hümanist düşüncenin ve rasyonelliğin hâkim olduğu yeni zihin yapısıyla insan geçmişin yönetim biçimlerini de sorgular hale gelmiştir. Dine yönelik sorgulama modern dönemin yönetimlerinin de laik karakterli olmasına sebep olmuştur. Newton'un başlattığı bilimsel devrim sayesinde tanrının her an müdahale ettiği bir dünya tasavvurunun yerini belli yasalar doğrultusunda işleyen bir doğal düzen tasavvuru almıştır (Jeanniere, 2011: 113). Bilimde yaşanan bu devrim sayesinde insanlar, siyasal yapının ve sosyal yaşamın da doğa kurallarına benzer şekilde tanrının müdahalesi olmadan işleyebileceğine inanmışlardır. Yönetmek için artık tanrıya ihtiyaç yoktur ve kendi başına bırakılmış bir dünya iktidarın da yeryüzüne inmesi anlamına gelir.

Aydınlanmanın düşünürleri rasyonel ilkeler çerçevesinde daha iyi yaşam koşullarının mümkün olduğu düşüncesinden hareketle dönemin despotik yönetimlerini yoğun şekilde eleştirmişlerdir. Bu eleştiriler entelektüel kişiler tarafından geliştiriliyor olsa da salonlar, akademiler, mason locaları gibi kamusal alanlar aracılığıyla halka ulaşma imkânı bulmuşlardır (Merriman, 2018: 376). Siyasi tartışmaların halkın geneline yayılması, geleneksel devletin içine kapalı yönetim şeklinin değişmesi için bir baskı unsuru anlamına gelmektedir. Bu tartışmalar sayesinde doğa, insanlık, özgürlük, insan hakları, toplum ve hükümetin yapısı gibi konularda yüzyıllardır yerleşik olan düşünceler sorgulanmış ve mevcut siyasal ve toplumsal yapı değişime zorlanmıştır (Merriman, 2018: 355). Rasyonel düşünceye olan güven, tartışmalarla ulaşılan sonuçlar üzerinden siyasal kurumların ve toplumsal düzenin rasyonelleşmeye başlaması sonucunu doğurmuştur.

Aydınlanma düşünürleri için eski düzene ait her şeyin geçerliliği sorgulanır hale gelmiştir. Çünkü içinde yaşadıkları siyasal düzenin artık çağın ihtiyaçlarına cevap veremediği düşünülür. Kralların mutlak otoritesine karşı, yönetilen halkın da karşı koyma hakkının ve dolayısıyla yönetenlerin yönetilenlere karşı sorumluluklarının olduğu

düşüncesi giderek daha çok karşılık bulmaya başlamıştır (Hof, 1995: 177). Üstelik bu düşünce yönetim kademesinde yer alan bakanları ve kralları da etkilemiştir. Burada aydınlanmanın etkisini dikkat çekici bir şekilde ortaya koyması sebebiyle “aydınlanmış mutlakiyetlere” değinmek gerekir. Rusya Çariçesi II. Katerina, Prusya Kralı II. Friedrich, İspanya Kralı III. Carlos, Kutsal Roma İmparatoru II. Joseph aydınlanma düşüncesinden etkilenerek ülkelerinde eğitim, adalet, ordu gibi kurumlarda önemli değişiklikler gerçekleştirmişlerdir. Bu liderler aydınlanmanın ortaya çıkardığı zengin tartışma ortamından faydalanmak adına aydınlanmanın önemli düşünürleriyle yakın ilişkiler kurmuşlardır (Merriman, 2018: 379-387). Bu liderler devleti yönetmeyi sadece saray erkanına bırakılacak bir iş olarak görmemişlerdir. Bizzat kendileri rasyonel akıl aracılığıyla üretilen politikalar doğrultusunda geliştirilen bir yönetim şekli uygulamak çabasındadırlar. Bu isimlerin hemen hepsinin ortak özelliği büyük sıfatıyla anılıyor olmalarıdır. Çünkü krallık onlar için şaşalı bir hayatla sadece sembolik anlamı olan ve tanrıdan kaynaklanan bir görev değildir. Bu liderler rehberi akıl olan “birinci sıradaki devlet memurları”dır (Hof, 1995: 19-21).

3.3. Mutlak Monarşiler

Yukarıda açıklanan gelişmeler Orta Çağ’ın feodal düzeninin yıkılması ve mutlak monarşik yönetimlerin iktidarı kontrol altına almaları ile eş zamanlıdır. Bu noktada feodal dönemin siyasal ve toplumsal yapısı ile beraber 16. yüzyılda feodal düzenden modern devlete geçerken ortaya çıkan mutlak monarşilerin, değişimle beraber ortaya çıkan ve modern devlete bir hazırlık olarak değerlendirilebilecek temel özelliklerini ele almakta yarar vardır. Bu özellikler aşağıda daha detaylı açıklanacak olmakla beraber; burjuvazi ve burjuvazinin hâkim olduğu kentlerin ön plana çıkması, merkezi bir hukuk sisteminin sınırları belli olan bir devlete bağlı şekilde yaşayan herkes için geçerli olması, devletin kontrolünde merkezi bir maliyenin ve dolayısıyla ortak bir vergi sisteminin geçerli olması, merkezi bir bürokrasi ve ordunun var olması ve egemenliğin mutlak hükümdarda somutlaşarak bölünmez bir karakter alması şeklinde sıralanabilir. Mutlak monarşiler, bu özellikleri sebebiyle feodal düzenin son aşamalarında ortaya çıkmış ve modern ulus devletin oluşmasıyla ortadan kalkmış geçiş dönemi yönetim şekli olarak da tanımlanabilir. Bu özelliklere değinildikten sonra mutlak monarşik yönetimin en net örneğini ortaya koyması sebebiyle XIV. Louis Fransa’sına kısa bir bakış atılacaktır. Son olarak dönemi ve sonrasının egemenlik düşüncesini ve dolayısıyla mutlak monarşileri ve ulus devleti

etkileyen isim olan Bodin'in egemenlik üzerine düşünceleri ortaya konacaktır.

Feodalite, Avrupa'da merkezi otoriteyi sağlayan Batı Roma İmparatorluğu'nun son bulması ile ortaya çıkmış siyasal, toplumsal ve ekonomik düzeni tanımlamaktadır. Feodalitede, üretimin temel kaynağı olan toprak, senyörün (derebey) mülkiyetindedir. Senyörler bu topraklar üzerinde üretilen ürünlerin de sahibi olarak hem ekonomik hem de siyasal kontrolü ellerinde bulundururlar. Bu mülkiyet ilişkisi siyasal olarak da parçalı bir yapı ortaya çıkarır. Çünkü senyörün sahibi olduğu topraklar üzerinde yaşayan kişiler en üst otorite olarak senyöre tabi olmak zorundadır. Bu iktidar yapısı neredeyse bütün Avrupa'ya yayılmıştır ve bir senyöre ait olmayan toprak istisna oluşturacak bir durumdur (Gül, 2009: 89). Senyör kontrolü altında bulunan toprakları işlemesi için, sevgi ve saygıya dayanan ve fief adı verilen sözleşme ile vasala vermektedir. Bu devir içerisinde senyörün sahip olduğu insanlar, araçlar, dini haklar, yargılama ve yönetme haklarının hepsi vardır (Yalçınkaya, 2018: 243). Vasal da bunun karşılığında hem ekonomik hem de askeri olarak senyörüne karşı sorumluluk üstlenmektedir. Senyör ise bu hizmet karşılığında toprakları üzerinde adaleti ve güvenliği tesis etmekle yükümlüdür. Bu feodal ilişkide bir senyör aynı zamanda bir başka kişinin vasalı olarak yer alabilmektedir (Poggi, 2009: 37-40). Bu parçalı ve birbirine eklemlenerek büyüyen ilişki en yukarıya kadar devam ederek siyasal sistemi oluşturur. En yukarıda bulunan kral hem parçalara ayrılan toprakların yönetilmesinde hem de savaş durumlarında senyörlerden gelen desteğe muhtaçtır. Özellikle 11. ve 12. yüzyıldan itibaren savaş meydanlarında atlı birliklerin öneminin artması sebebiyle senyörler tarafından ihtiyaçları karşılanan şövalyeler ile sağlanan askeri destek, bu yardımın asıl unsurunu oluşturmaktadır (Bennett, Bradbury, Devries, Dickie, ve Jestice, 2011: 96-97).

Feodalitenin toplumsal düzenine dair bahsedilmesi gereken kurumlardan birisi de yukarıda anlatılan birbirine eklemlenmiş yapının dışında konumlanmış ve siyasal gücün önemli bir bölümünü kontrolü altında tutan kilisedir. Kilise, Orta Çağ boyunca elinde tuttuğu ekonomik, siyasal ve toplumsal güç sebebiyle önemli bir kurum olmuştur. Bununla beraber Kilise'nin bu önemi, feodal sistemin kuruluşundan itibaren geçerli değildir, sonradan oluşmuştur. Orta Çağ'ın başında, feodal beyler sahip oldukları topraklar üzerinde bir kilise kurup bu kilisenin başına bir rahip atayabilmekteydiler. Ancak bin yılın başında Roma Katolik Kilisesi'nin müdahalesiyle, kilise ve dolayısıyla rahipler feodal sistemin direği olan fief sözleşmelerinin dışına çıkarılmıştır (Yalçınkaya, 2018: 245). Böylece

rahipler bir senyöre bağı olmaksın çıkarılıp, doğrudan Papalığa bağı hale getirilmişlerdir. Rahipleri tek bir merkeze bağılayan bu yapıya ek olarak Kilise'nin elinde bulunan ekonomik güç, merkezi bir otoritenin olmadığı parçalı siyasal yapının hâkim olduğu siyasal düzende dünyevi iktidar konusunda da kilisenin söz sahibi olacak bir güce ulaşmasını sağlamıştır. Kilise'nin bu güce dayanarak hem dünyevi iktidarı hem de ruhani iktidarı elinde toplayan iki kılıç kuramını benimsemesi ve buradan hareketle krallara taç giydirmesi, dünyevi iktidarını somutlaştırmış ve siyasal alanda etkin bir konuma gelmesini sağlamıştır.

Feodal sistemin önemli unsurları olan Kilise ve feodal beylerin güç kaybetmeye başlamasıyla, 16. Yüzyıldan itibaren merkezi gücü kontrol altına almaya başlayan mutlak monarşiler güç kazanmaya başlamıştır. Kimi düşünürler mutlak monarşileri geleneksel devletler olarak görürken kimileri de modern devletin ilk hali olarak görürler. Tartışmasız olan nokta mutlak monarşilerin geçmişe nazaran iktidarın daha fazla merkezileştiği ve yoğunlaştığı yönetim şekli olmalarıdır (Pierson, 2015: 66-67). Bu özellikleri sağlayabilmek için monarşilerin iktidarı ellerinde tutacak araçları kontrol edebilme kabiliyetine sahip olmaları gerekir. İktidarların bu niteliğe sahip olması için gücün somut kullanımı kabiliyetini sağlayacak sosyolojik zeminin de mevcut olması gerekir. Mutlak monarşileri ortaya çıkaran değişimlerin en önemlisi Katolik Kilisesi'nin din savaşları ve ardından Reform Hareketleri sebebiyle gücünü kaybetmesidir. Buna ek olarak feodal beylerin gelişen ticaret ekonomisine ayak uyduramamaları sebebiyle güçlerinin zayıflaması ve artan ekonomik güçleri sayesinde kendini kabul ettirmeye başlayan burjuvazinin monarşileri desteklemesi, yönetimin bu süreçten gücünü arttırarak çıkan kral tarafından üstlenilmesinin önünü açmıştır (Beriş, 2014: 59).

Mutlak monarşilerin güç kazanmasında, feodal iktisadi düzenden tedrici bir şekilde kapitalist iktisadi düzene geçişin etkisine değinmek gerekir. Yeni dönemle birlikte feodal sistemin otarşik üretim sisteminin yerini, üretimin ticaret için yapıldığı ve siyasal sınırlar içerisinde pazarın bütünleştiği yeni bir ekonomik düzen almaya başlamıştır. Bu dönemde, ticaretle uğraşan kesim olan burjuvazinin giderek büyüdüğüne ve aristokrasinin gücünün zayıfladığına şahit olunmuştur. Üstelik burjuvazi, soyluların feodal dönemden kalma toplumsal imtiyazlarını ortadan kaldırmak için merkezi yönetimlerin güçlerini arttırmalarını desteklemiştir. Ekonomik yapıda ortaya çıkan değişimlerin ihtiyacı olan yeni bir siyasal yapı arayışı, savaş ve hastalıklarla ortaya çıkan karışıklıkların sebep olduğu

siyasal boşluk yönetimlerin yeniden şekillenmesine sebep olmuştur. Bu doğrultuda güvenlik ihtiyacının temel problem olması sebebiyle düzenin tesis edilmesi için ideal yönetimin nasıl olması gerektiği yönünde bir arayış göze çarpar. Böylece mutlak monarşik yönetimlerin toplumsal zemini oluşmaya başlamıştır.

Kentler, yeni ortaya çıkan ve ekonomik güçlerinin artmasıyla siyasal olarak da yönetimde söz sahibi olmak isteyen yeni bir sınıf olan **burjuvazinin** yaşadığı yerlerdir. Ticaretin ekonomi içindeki rolünün artmasıyla beraber aristokrasinin gücü zayıflamış ve ticaretle uğraşan burjuvazi güç kazanmıştır. Aristokrasi bu değişime ayak uydurmakta zorlanmıştır çünkü ticaretle uğraşmak çoğu zaman aristokratlar için soyluluğa yakışmayan bir davranış olarak görülmüştür (Poggi, 2009: 85). Burjuvazi, yeni ekonomik düzenin avantajlarından faydalandıkça daha çok zenginleşmiş ve siyasal güçleri de ekonomik güçlerine paralel olarak artmaya başlamıştır.

Yeni ekonomik düzenin temel ihtiyacı, ticaret yapabilecek güvenli bir ortamın sağlanmasıdır. Bu ancak herkesi bağlayacak bir niteliğe sahip olan **merkezi bir hukuk** sistemi sayesinde mümkün olabilecektir. Mutlak monarşilerde bu sistem, kralın çıkardığı ve kendisi hariç herkesi bağlayan, tüm ülkede uygulanan yasalara dayanmaktadır. Kral yasaları kendi iradesinin bir sonucu olarak yürürlüğe koyar ve uygulanması için kapsamlı bir mahkeme sistemi oluşturmuştur (Poggi, 2009: 93). Merkezi bir hukuk sisteminin tüm ülkede geçerli olması, devletin **meşru şiddet kullanabilme** kapasitesiyle alakalıdır (Coşkun, 2009: 169). Kral, dinî kurumların ve hükümlerin kontrolü dışındaki kanunlar ve mahkemeler aracılığıyla, sınırları içerisinde herkesin tabi olduğu bir yönetimin gerçekleşmesinden sorumlu hale gelmiştir. Bu değişim geleneksel devlet ile modern devlet arasındaki önemli bir farklılığa işaret eder. Kral, devletin sınırları içerisinde yaşayan insanların bireysel ve kolektif çıkarlarının gerçekleşmesini yasalar yoluyla teminat altına almış olur. Böylece, devlet artık adaletin sağlanmasında tek yetkili kurum haline gelmektedir.

Mutlak monarşilerden modern devlete aktarılan özelliklerden birisi de merkezi bir **vergi sistemi** ve **bürokrasidir**. Tam zamanlı ve uzmanlık isteyen işlerin yapılması için güvenlik güçleri ve sivil memurlarıyla devlet giderek büyüyen bir örgütlenme haline gelmiştir. Böyle bir devleti yönetmek de oldukça masraflıdır ve rasyonel bir şekilde örgütlenmiş bürokrasinin varlığıyla mümkündür (Giddens, 2008: 134). Böylece maaşını merkezden alan ve merkezden aldığı güce dayanarak iş ve eylemlerde bulunan memurların

oluşturduğu bir kurum olarak bürokrasi ortaya çıkmıştır.

Devlet, sosyal yaşamı organize etmek için sivil memurlara, içeride ve dışarıda güvenliğini sağlamak ve varlığını diğer ülkelere kabul ettirmek için düzenli bir **orduya** ihtiyaç duyar. Güvenlik, Orta Çağ boyunca feodal beyin sorumluluğunda olan bir konuyken, yeni dönemde feodal beylerin güç kaybetmesiyle bunu başarabilecek ekonomik imkanları ortadan kalkmıştır. Monarşiler hem iç hem de dış güvenliği sağlayacak organizasyonun maliyetini karşılayabilecek tek güçtür. İdari anlamda giderek büyüyen devletin buna uygun bir ekonomik güce sahip olması gerekir. Monarşiler eliyle sağlanan düzen, sarayı merkeze alarak kaynakları tek elden kontrol edebilecek vergi sistemi sayesinde mümkün olmuştur (Giddens, 2008: 142). Bu ekonomik kaynağın sağlanması daha fazla miktarda ve daha çeşitli şekillerde vergi toplayabilme kapasitesini gerektirir. Vergi toplamakla merkezileşmiş güçlü bir devlet arasında birbirini besleyen bir ilişki vardır. Çünkü daha fazla vergi toplayabilmek için güçlü bir devlete, daha güçlü bir devlet için de daha fazla vergi toplamaya ihtiyaç vardır. Devletin gücü de bunu sağlayabilmesiyle doğru orantılıdır.

Devletin kralın sarayı etrafında giderek güçlenmesi Avrupa'daki devletleri giderek birbirine bağlı bir sistemi kabul etmeye zorlamıştır. Devlet içeride güçlendikçe, dışarıya karşı bağımsızlık karşılıklı olarak tanınmaya başlanmıştır. Çünkü kendi egemenliğine saygı duyulması ancak karşı tarafın egemenliği tanınırsa mümkün olacaktır. Böylece sınırları belli olan bir bölgeye hükmetmek anlamına gelen **egemenlik** düşüncesi gelişmiştir (Giddens, 2008: 124-125). Otuz Yıl Savaşları'nı bitiren anlaşma olan 1648 Westphalia Anlaşması bu konuda önemli bir gelişmedir. Savaşın tahribatlarından yorulan devletler, artık sınırları içerisinde söz söyleme hakkını elinde bulunduran ve egemen devletlerden oluşan bir sistemin varlığını kabul etmişlerdir. Artık Orta Çağ'daki kilise gibi egemenlik alanına müdahale edecek üst bir otoritenin olmayışı bu sistemin uygulanmasını mümkün hale getirmiştir. Ayrıca sınırlar içerisinde tek otorite olan monarşiler kararlarını sorgulayacak dini bir otorite olmadığı için yasa koyarken ve bu yasayı uygularken seküler bir karaktere bürünmüşlerdir. Yeni yönetim anlayışının meşrulaştırılmasına yönelik siyaset teorileri yeni kavramların da gündeme gelmesine sebep olmuştur. Egemenlik kavramı bunlardan birisidir ve modern devlete giden yolda önemli bir aşamadır.

Egemenlik ilkesinin Avrupa genelinde kabul edilmesini sağlayan kurucu bir anlaşma olması sebebiyle **1648 Westphalia Anlaşması** oldukça önemlidir. Avrupa'da siyasal

anlamda karar verici olma gücü Orta Çağ boyunca Katolik Kilisesi'nin lideri olan ve aynı anda hem dünyevi hem de ruhani iktidarı elinde bulunduran Papa'nın kontrolünde olmuştur. Ancak Katolik Kilisesi'nin ekonomik anlamda güç kaybetmesi, toplumsal meşruiyetinin zayıflaması ve bununla beraber din savaşlarını sonlandıracak siyasal otoriteye artık sahip olmaması, ortaya çıkan siyasal boşluğun dönemin kralları tarafından doldurulmasının önünü açmıştır. Westphalia'da toplanan iki yüz kadar hükümdar ve binlerce diplomatın çalışmaları sonrasında ortaya çıkan anlaşma sayesinde, Avrupa'yı etkisi altına almış din savaşları sona ermiş ve oluşan yeni sınırlar ufak değişiklikler dışında 1789 Fransız Devrimi'ne kadar korunmuştur. Bu durum devletlerin dinsel anlaşmazlıkları bir kenara bırakıp, devletler arası ilişkilerde diplomatik ilişkileri devreye sokma isteğinin bir sonucudur (Merriman, 2018: 192). Böylece Papa'nın bütün kıtaya yayılan siyasal otoritesi önemini yitirmiş ve onun yerine bir toprak parçasıyla özdeşleşmiş devletin başı olarak kralların yönetimde söz sahibi olduğu bir siyasal yapı almaya başlamıştır. Bu durum hem mutlak monarşilerin hem de sonrasında ortaya çıkacak modern devletin laik bir karaktere bürünmesi için önemlidir. Papa'dan alınacak bir yetkiye ihtiyaç duymadan yönetime gelen iktidarlar böylece hem sınırları içerisinde hem de diğer devletlerle ilişkilerde Kilise'nin otoritesinden bağımsız hareket kabiliyetine sahip olmuşlardır.

Bu anlaşma, geçmişte birbirleriyle savaşan iki üç devletin kendi aralarında vardıkları mutabakat sonucu imzaladıkları barış anlaşmalarından farklı bir mahiyete sahiptir. Westphalia barışıyla beraber uluslararası ilişkiler sisteminin temelleri atılmış ve bu sistem günümüze kadar zaman zaman dalgalanmalar yaşansa da varlığını devam ettirmiştir. Bu sistemin, devletlerin sınırları içerisinde sahip oldukları iktidara başka devletler tarafından müdahale edilememesi ve devletler arasındaki ilişkilerde ekonomik ve askeri gücüne bakılmaksızın eşit haklara sahip olunması ilkelerine dayanır. Böylece günümüz uluslararası hukukunun öncüsü olarak devletlerin kendi aralarındaki ilişkileri düzenleyen hukuksal normlar belirlenmiştir.

Avrupa'da mutlak monarşilerin en bariz örneği **XIV. Louis** Fransa'sıdır. Küçük yaşta tahta çıkan ve yetmiş iki yıl tahtta kalan XIV. Louis devletle özdeşleşerek gücün toplandığı kişi haline gelmiştir. 1648 Westphalia Anlaşması'yla Avrupa'da giderek kontrolü eline alan Fransa hem içeride hem de dışarıda güçlü bir konuma ulaşarak mutlak monarşinin en net örneğini göstermiştir. XIV. Louis yönetme hakkını tanrıdan almaktaydı çünkü tanrının yer yüzündeki yansıması olarak kabul ediliyordu. Tanrı evrenin yasalarını

belirlemiştir ve kral da onun adına devleti idare eden yasaları belirlemektedir. Dolayısıyla monark tanrıdan aldığı yetki için sadece tanrıya hesap verir, yer yüzünde kimse ondan hesap soramazdı (Schulze, 2005: 56). Fransa Kralının sahip olduğu gücün en somut belirtisi sarayda yaşadığı ihtişamlı hayattır. Sarayın büyüklüğü ve içerisinde yaşanan gösterişli hayat kralın sahip olduğu gücün dışarıya gösterilmesi için bir araçtır. Saray kralın akrabalarından, kralın hizmetinde olmayı kabul eden soylulardan ve krala bağlı görevlilerden oluşmaktadır. Kral karar alırken isterse etrafındakilere danışabilir ancak bu görüşlerin herhangi bir bağlayıcılığı yoktur. Kral, Fransa halkı için o kadar kutsal bir konumdadır ki bedeni adeta kamu malı olarak görülür. Bu sebeple yaşamı özel bir hayatı yokmuşçasına göz önündedir (Poggi, 2009: 88). Kralın kendi varlığını bile aşan bu ayrıcalıklı konumu bir yandan da otoritesini tartışılmaz hale getirmiştir. Kral bu konumunu pekiştirmek için devleti saraya bağlı bir sistem üzerinden yeniden inşa etmiştir. Fransa’da uygulanmaya başlayan monarşik yönetim zamanla diğer Batı Avrupa ülkelerinin kralları tarafından da örnek alınmıştır. Dolayısıyla sistemin gücü merkezileştiren uygulamalarını başka ülkelerde de görmek mümkündür.

Egemenlik denilince akla gelen ilk isim olan **Jean Bodin**, modern anlamıyla kavramı ilk kullanan kişi olması ve düşünceleriyle sonraki dönemin siyasal yapısını etkilemesi sebebiyle önemlidir. 1576 yılında yayınlanan Devletin Altı Kitabı adlı eserinde içerisinde yaşadığı dönemin problemlerini çözecek bir devleti tarif ederken bu kavram üzerinde durur. Bodin’e göre egemenlik ülkedeki en üstün güç olarak nihai karar verme yetkisidir. Bu güç bütün kanunların üstündedir, mutlak, bölünemez ve devredilemez (Kapani, 2014: 60). Ancak bu şekilde bir egemenliğin olduğu yerde devletten bahsedilebilir. Bodin’in bu düşüncelerinden güçlü bir devlet istediğini anlamamız mümkündür. Machiavelli’nin İtalya için istediğinin bir benzerini Bodin yaşadığı ülke olan Fransa için ister. Fransa’da İtalya’dan farklı olarak merkezi bir devlet var olsa da mezhep mücadeleleri ülkedeki düzeni bozmuştur. Bodin bu karışıklıkların son bulmasını ve iç huzurun sağlanmasını amaçlar (Saygılı, 2014: 187). Bunu sağlayacak kişi egemenliğin vücut bulduğu kraldır. Tüm yetkilerin onda olması sayesinde egemen mutlak bir iktidarın da sahibi olur. Bodin egemenlik kavramını açıklarken devlet ile iktidarı kullanan egemeni birbirinden ayırır. Egemenlik bir kişinin ya da grubun varlığıyla vücut bulsa da onu da aşan bir mahiyete sahiptir. Egemen ortadan kalkınca egemenlik ortadan kalkmaz, onun yerine gelen egemene devredilir. Egemenliğin bu özelliği, onu kullanan kişiden kaynaklanmaması anlamına gelir. Bu süreklilik aynı zamanda kurulan düzenin devletle beraber devamlılığını sağlar

(Ağaoğulları, 2018: 408-409). Ancak bu açıklamadan egemen ve egemenliğin birbirine bağlı olmadığı anlamı çıkarılmamalıdır. Egemenlik ancak bir egemene bağlı olması sayesinde somutlaşabilir.

Bütün kargaşayı bitirecek bir yapı, teorik bir açıklamanın ötesine geçip sonuç üretme kabiliyetine de sahip olmalıdır. Ancak Bodin'e göre amaca ulaşmak için her türlü ahlaki değer yok sayılması da doğru değildir. En iyi devlet nasıl olmalı sorusunun cevabı hem ahlaki hem de pratik ilkelerin birleştirilmesinde bulunur (Ağaoğulları, 2018: 404). Bu aynı zamanda Rönesans'ın ünlü düşünürü Machiavelli'nin ve dönemin monarşi yanlısı isimlerinin pratik düşünceleriyle soyut siyaset teorilerinin birleştirilmesi anlamına gelir. Bodin'in amacının kargaşayı bitirmek ve toplumsal huzuru sağlamak olduğu dikkate alınır bu düşünceleri daha net anlaşılabilir. Burada problem egemenliğin sınırsız olmasının, egemene olması gerektiğinden fazla bir güç sağlayabilir olması sebebiyle ahlaki ilkelerin aşılması probleminin ortaya çıkabilmesidir. Bodin egemenliğin sınırsız olma özelliğine sahip olduğunu belirtmesine rağmen egemenliği kullanan monarkı tirandan ayıracak bazı özelliklerden bahseder. Bu konuda oldukça iyimserdir çünkü başka kimsenin egemeni sınırlayamayacağını, tanrı yasalarına ve özel mülkiyete bağlı kalarak ancak kendisi tarafından sınırlanacağını ifade eder (Pank, 2016: 251). Bu uygulanması güç bir düşünce olsa da Bodin'in egemenliği elinde bulunduranlar için siyasette ahlaki bazı normların varlığını kabul ettirmek istediği görülür. Egemeni zorba bir yönetimden ayıran temel özellik budur. Egemen tanrı yasalarına bağlı kalarak kendi kendini sınırlayacağı için egemenlik tanrıdan kaynaklanmaya devam eder. Mutlak monarşiler tanrının yer yüzündeki temsilcileri olarak görülür.

Bodin'in tarif ettiği egemenlik tarihsel süreçte bazı değişikliklere uğrayarak ulus devletin temel niteliği olacaktır. Yaklaşık iki yüz yıl sonra kralın yerini millet aldığı anda, egemenliğin özelliklerine dair büyük değişikliklerin ortaya çıktığını söylenemez. Egemenliğin ulusal hali de mutlak, bölünmez ve devredilemez. Bodin bu kavramı yaşadığı dönemin ihtiyacı olarak gördüğü monarklara uygun şekilde formüle etmişti. Bu sebeple tanrı düşüncesini tamamen yönetimden soyutlamak mümkün değildi. Zaman ilerledikçe modernitenin ortaya çıkardığı gelişmelere bağlı olarak yönetimlerin tanrı ile aralarındaki bağ da ortadan kalkacaktır. Zaten uygulamada monarkların bu bağ şekli bir unsur olarak kullanmaları durumu söz konusudur.

3.4. İktidarın Yeryüzüne İnmesi ve Sosyal Sözleşme

Hümanist düşüncenin ve rasyonelliğin hâkim olduğu yeni zihin yapısıyla insan geçmişin yönetim biçimlerini de sorgular hale gelmiştir. Dine yönelik sorgulama modern dönemin yönetimlerinin de laik karakterli olmasının önünü açmıştır. Newton'un başlattığı bilimsel devrim sayesinde tanrının her an müdahale ettiği bir dünya tasavvurunun yerini belli yasalar doğrultusunda işleyen bir doğal düzen tasavvuru almıştır (Jeanniere, 2011: 113). Bilimde yaşanan bu devrim sayesinde insanlar, sosyal yaşamın da doğa kurallarına benzer şekilde tanrının müdahalesi olmadan işleyebileceğine inanmışlardır. Yönetmek için artık tanrıya ihtiyaç yoktur ve kendi başına bırakılmış bir dünya iktidarın da yeryüzüne inmesi anlamına gelmektedir. Machiavelli, Hobbes, Locke ve Rousseau'nun düşünceleri; bu sürece katkı yapmış ve modern devletin fikri zeminini oluşturmuş olmaları sebebiyle dikkate değerdir.

Tanrıdan kaynaklanan bir yönetim anlayışının ortadan kalkması iktidarın kullanımının fikrî zemininde önemli değişimlere sebep olmuştur. Bu konuda öncü fikirler bir Rönesans düşünürü olan **Machiavelli**'ye aittir. Machiavelli çağının, özellikle yaşadığı kent olan Floransa'nın ihtiyaçlarına uygun bir siyaset teorisi geliştirirken modern dönemin tamamını etkisi altına alan ve günümüze kadar gelen fikirler ortaya koymuştur. Onun döneminde İtalya ticaret imkanları sebebiyle gelişen kentlere sahip olan ancak merkezi bir siyasal gücün olmadığı bir yerdir. Machiavelli, ününün kaynağı olan eseri Prens'te, eksiklik olarak gördüğü bu parçalanmışlığın ortadan kaldırılmasını amaçlar. Bunu yaparken bir önceki dönemin tam tersi olacak şekilde monarşik bir yönetimi ve siyasetin dinden ayrılması görüşünü savunur. Rönesans'ın ruhuna uygun olarak akla önem veren, geçmişin ön kabullerine göre değil pratik ihtiyaçlara göre hareket eden bir yönetim anlayışını tarif eder.

Machiavelli'nin düşünceleri yaşadığı dönemin hemen ardından beliren siyasal yapının ihtiyaçlarını karşılayacak niteliktedir. Reform hareketleriyle beraber ortaya çıkan iktidar mücadelelerinde Prens adlı kitap dönemin yöneticilerinin başvurduğu kaynaklardan birisi olmuştur (Ağaoğulları, 2018: 323). On altıncı yüzyılda Avrupa'da, merkezi iktidarların feodal beyliklerin üzerinde hakimiyet kurmaya başladığına tanık olunur. Machiavelli de prence, yeni yönetim biçiminde nasıl başarılı olunacağını anlatır.

Düşüncesinin temelini bugün gündelik hayatta bile adının kullanılmasını sağlayacak “amacın gerçekleşmesi için her yolun mübah olduğu” tavsiyesi oluşturur. Siyaset felsefesi için bu eser, modern dönemin habercisidir çünkü Prens; o güne kadar yazılan siyaset felsefesi eserlerinden farklıdır. Machiavelli; iktidarın ne olduğu, en iyi yönetimin hangisi olduğu ya da hangi yöneticinin meşru olduğu sorularına cevap ararken ideali ortaya koymak derdinde değildir. Asıl amacı İtalya’nın içinde bulunduğu durumdan kurtulmasını sağlayacak güçlü bir prensin pratikte neler yapması gerektiğini tarif etmektir (Göze, 2009: 120). Verdiği öğütler kendi ülkelerinde merkezi ve güçlü bir yönetim kurmak isteyen yöneticilere rehber olmuştur. Machiavelli yazdıklarıyla adeta kendinden sonra gelecek mutlak monarşilerin habercisidir.

Devlet giderek modern halini almaya başlasa da modern devletin asıl unsuru olan bir millete bağlı olma özelliği bu dönemde henüz ortaya çıkmış değildir. Bununla beraber bu yönde bazı gelişmelerin olduğu söylenebilir. Devletin giderek belli sınırlarla özdeşleşmesi, o sınırlar içinde yaşayan insanların da devletle iç içe geçmesi anlamına gelmektedir. Ortak bir kaderi yaşıyor olmak artık daha fazla insanın birlikte düşünmesi demektir. Devleti yöneten kral aynı zamanda yönettiği halkın sembolü haline gelmiştir (Toulmin, 2002: 126) ama hala yönetme hakkını tanrıdan almaktadır. Kralların seküler bir anlayışa bağlı olarak inşa ettikleri yeni devlet örgütlenmesiyle beraber egemenliğin kaynağının da sorgulanmaya başlandığı görülür. Modernitenin ortaya çıkardığı dünya tasavvurunun da bunda önemli etkisi olmuştur. Çünkü aydınlanmayla beraber evrenin değişmez kanunları olduğu fikrinden hareketle toplumu yöneten doğa yasalarının var olduğu düşüncesi ortaya çıkmıştır (Capra, 2014: 80). Üzerinde düşünülmesi gereken konu bu yasaların nasıl keşfedileceğidir. Buradan hareketle gerçekte var olmayan ama insanların devlete neden ihtiyaç duydukları sorusuna cevap bulmak için üretilen doğa durumu fikri benimsenmiştir. Doğa durumu düzen koyucu bir otoritenin olmadığı varsayımına dayanarak üretilen bir soyutlamadır. Mutlak devletten millet egemenliğine dayanan modern devlete geçiş sürecine paralel bir şekilde, doğa durumundan nasıl çıkılacağına yönelik açıklamaların da değiştiği görülür.

Devletin varlığını açıklamak için doğa durumu varsayımını kullanmış düşünürler bu durumdan çıkışı sosyal bir sözleşmeye dayandırır. Bu isimlerin en başta gelenleri **Thomas Hobbes, John Locke ve Jean Jacques Reousseau**’dur. Üç ismin sosyal sözleşme düşüncelerini tarihsel sırasıyla ortaya koymak modern devletin oluşumunu

anlamak için bize kolaylık sağlar. Hobbes 1588-1679 yılları arasında yaşamış ve en önemli eseri *Leviathan*'ı 1651 yılında; Locke 1632-1704 yılları arasında yaşamış ve en önemli eseri *Hükümet Üzerine İki İnceleme*'yi 1690 yılında; Rousseau 1712-1778 yılları arasında yaşamış ve en önemli eseri *Toplum Sözleşmesi*'ni 1762 yılında yayınlamıştır. Üç ismin de başlangıç noktası doğa durumudur ancak vardıkları sonuç farklıdır. Leviathan'dan Toplum Sözleşmesi'ne kadar geçen yaklaşık yüz yıl yuvarlak bir hesapla mutlak yönetimlerin toplumsal zemininin başlangıcını ve bitişini kapsar. Bu yüz yıl aynı zaman da Avrupa'da millet egemenliğine dayanan bir devlet fikrinin kuluçka evresidir.

Thomas Hobbes Leviathan'ı, o dönemde İngiltere'de toplumsal karışıklığa neden olan mezhep savaşları ve siyasal istikrarsızlığa neden olan iktidar mücadelelerini bitirmek adına sınırsız yetkileri olan bir otorite ihtiyacını ifade etmek için yazmıştır. Hobbes'a göre doğuştan eşit olan insanların arasında sürekli bir savaş vardır. Savaş halinin bitmesi için herkes bazı haklarından vazgeçmeli ve diğer insanlarla anlaşma yapmalıdır. Anlaşmanın kurallarına uymak içinse herkesin kabul edeceği bir otoriteye ihtiyaç vardır. Hobbes bu otoriteye Eski Ahit'teki bir yaratıktan esinlenerek Leviathan adını verir. Leviathan egemen bir güç olarak insanların kendi aralarında yaptığı sözleşmeye taraf değildir. Sınırsız bir güce sahiptir ve verdiği kararlar sorgulanamaz, itaat etmek zorunludur. Sözleşme bir kez kurulduktan sonra geri dönüş yoktur (Göze, 2009: 140-148). Böylece insanların kendi iradeleriyle taraf olacağı bir sözleşme sayesinde huzur ortamı sağlanmış olur. Kargaşa ortamını bitirmek sorgulanamayan ve herkesi bağlayıcı bir karaktere sahip yasalar sayesinde mümkündür. Böyle bir sözleşme aynı zamanda mutlak monarşilerin egemenliğinin dayanağını oluşturur.

Sosyal sözleşme denilince akla gelen diğer bir isim olan **John Locke**, Hükümet Üzerine İki İnceleme adlı eserini İngiltere'de parlamento ile kral arasında yaşanan iktidar mücadelesi sırasında yazmıştır. Locke'un düşünceleri mutlakiyetçi yönetimlerin sert bir eleştirisi ve iktidarın sınırsız bir yapıda olmasının insanın özgürlüğünü kısıtlayacağını savunur. Bu yönüyle kendinden sonra ortaya çıkacak olan siyasal devrimlere de rehberlik eder. İngiltere'de bu dönemde parlamento ile kral arasındaki mücadele, zaman zaman kral iktidarı ele geçirse de sürekli devam etmiştir. Kıta Avrupası'nda ise mutlak monarşiler parlamentoları kimi zaman kapatarak kimi zaman da pasifleştirerek işlemez hale getirmiştir. Dolayısıyla İngiltere'nin durumunun Kıta Avrupası'ndan ayrıldığını söylemek gerekir. İngiltere Parlamentosu'nun aktif konumu Locke'un düşüncelerinin

şekillenmesinde önemli bir yere sahiptir. Locke egemenliğin kaynağını topluma dayandırır ve yasama görevinin kutsallığını vurgular. Doğa durumu Hobbes'un bahsettiği gibi kaotik bir düzen değildir. İnsanlar doğa durumunda herkesin iyiliğini sağlayan yasalara uyum sağlarlar. Ancak bu yasaların ihlali halinde cezalandırma yetkisi kişinin kendinde olmamalıdır (Coşkun, 2009: 89-90). Toplum ortak sözleşmeyle bir yasama bir de cezalandırma iktidarı oluşturur. Yasamanın görevi sözleşmeye taraf olan kişilerin doğal haklarına uygun yasaları oluşturmaktır. Bu kurallar ihlal edildiğinde ise cezalandırma yetkisi verilen iktidar müdahale etmelidir (Zabcı, 2018: 495). Locke böylece iktidarı ikiye ayırır ve kuvvetler ayrılığına yönelik bir adım atar. Herkes, buna kralı da dahil eder, sosyal sözleşmenin gereği olan yasalara uymak zorundadır. Ama yasama iktidarı da sınırsız değildir çünkü her insan doğa durumunun gereği olan, doğal haklar dediğimiz bazı haklara sahiptir. Bu haklar hiçbir şekilde ihlal edilemez. Eğer iktidar bu hakları ihlal etmeye kalkarsa bireylerin toplum yararına olacak şekilde direnme hakları vardır (Locke, 2004: 111-118). Hem yasama iktidarına sağlanan üstün konum hem de yasaların hiçbir güç tarafından ihlal edilememesi mutlak bir monarşinin ortaya çıkmasını engeller. Doğa durumundan kendi rızalarıyla yaptıkları sözleşmeye dayanarak çıkan insanlar bireysel hakları ihlal edildiğinde rızalarını geri çekme hakkına sahiptirler. Bu düşünce mutlak monarşiden millet egemenliğine geçişe önemli bir dayanak oluşturur.

Sosyal sözleşme konusunda ele alacağımız son isim **Jean Jacques Rousseau**'dur. Rousseau, cumhuriyetle yönetilen bir kanton olan Cenevre'de doğmuştur ve ömrünün büyük bir kısmını gezgin bir yaşam sürdürerek geçirmiştir. Fransa'da bulunduğu sıralarda dönemin Fransız aydınlanmacı düşünürleriyle yakın ilişkiler kurmuştur (Ağaoğulları, 2010: 11-12). Bu dönemde Fransa'da aydınlanma düşüncesinin de etkisiyle kralın sahip olduğu mutlak iktidar tartışılır durumdadır. İnsanın özgürlüğüne büyük önem verilir ve bu özgürlüğü kısıtlayan her türlü engelin ortadan kaldırılması gerektiği düşüncesi hâkimdir. Rousseau da diğer aydınlanmacı düşünürler gibi insanın özgürlüğünü önemser ancak özgürlüğün önündeki temel engeli ortaya koyarken aydınlanmacılardan ayrılır. Aydınlanmacılar akla büyük önem verirken Rousseau aklın kesinliği konusuna şüpheyile yaklaşır çünkü vicdandan yoksun bir aklın insanlara mutluluk getiremeyeceğini savunur (Ağaoğulları, 2010: 27). Bu düşünceye sahip olmasının temelinde içinde yaşadığı toplumda var olan eşitsizlikler yatar. Rousseau'ya göre "insan özgür doğar oysa her yerde zincire vurulmuştur" (Rousseau, 2009: 4). Herkesin eşit ve özgür olduğu doğa durumundan ortak bir yaşama geçmek türlü eşitsizlikleri de beraberinde getirmiştir. Çünkü toplumsal

düzeni tesis etmek adına oluşturulan ve insanı özgürleştirdiği iddia edilen yasaların aslında insanın kendi kendini köleleştirmesine sebep olduğunu savunur (Göze, 2009: 211). Rousseau'ya göre insanların bu durumdan çıkmalarının yolu herkesin katılacağı bir sözleşmeye taraf olmalarıdır. Ancak Rousseau diğerlerinden ayrılarak bu sözleşmeye farklı bir anlam yükler. Toplum sözleşmesi, herkesin kendini adadığı “genel iradeye” katılması anlamına gelir. Sözleşmeye taraf olmak bir yandan kendi özgürlüğünü garanti altına almak diğer yandan da bölünmez bir bütün olan genel iradeyi meydana getirmek anlamına gelir. Rousseau, bireyin genel iradeye katılarak birtakım haklardan vazgeçeceğini ancak bu durumun tek tek bireylerin özgürlüğünü kısıtlamayacağını çünkü herkesin eşit derecede fedakârlık yapmasıyla kimsenin kimseye bir üstünlük sağlamayacağını savunur (Rousseau, 2009: 14-15). Gerçek manada eşitlik ancak bu şekilde gerçekleşebilir. Bir bütünün içerisinde olmak ve aynı derecede katkı sağlamak, doğuştan eşit olan insanların sözleşme yoluyla oluşturdukları toplumun da eşitlik üzerine inşa edilmesi anlamına gelir. Ancak toplum sözleşmesi sadece egemenliğin kaynağının belirlendiği kuruluş aşamasında değil egemenliğin kullanımı aşamasında da eşitliği sağlamalıdır. Rousseau genel iradenin yanılmaz ve her durumda kamu yararına uygun olması sebebiyle bu amaca hizmet edecek özellikleri karşıladığını savunur (Rousseau, 2009: 26). Rousseau'nun düşüncesinde, bütün bireyler yasaların yapılması sürecinde bulunarak egemenliği kullanırlar. Çünkü eğer egemenlik başkaları eliyle kullanılırsa eşitsizlik üretmeye devam eder. Egemenliğin kaynağı genel iradedir ve devredilemez (Rousseau, 2009: 90). Rousseau böylece egemenliğin kullanımının da halk eliyle olması gerektiğini savunarak yasama erkini yurttaşlardan meydana getirir. Bu egemenliğin mutlak monarşilerle özdeşleştiği devlet anlayışının yerini halkla özdeşleşen devlet anlayışının alması demektir (Ağaoğulları, 2010: 165). Halkın yasaları yapmak için bir kimseyi yetkili tayin etmemesi ve bu yetkiyi doğrudan kullanması yurttaşların da karar alma süreçlerine katılımı anlamına gelir. Bu aynı zamanda siyasal bir toplumun habercisidir. Rousseau bu yolla toplumda var olan imtiyazların ve her türlü eşitsizliklerin ortadan kalkacağına inanır. Bu düşünceleriyle aynı zamanda Fransız devrimcilerinin önemli esin kaynaklarından birisi olmuştur.

Hobbes, Locke ve Rousseau'nun düşünceleri modern devletin oluşumunda önemli bir zemin oluşturmuştur. Bu isimleri değerlendirirken yaşadıkları zamanı ve bu zaman zarfında yaşadıkları ülkelerdeki siyasal durumu dikkate almak gerekir. Hobbes'un temel amacı dönemin toplumsal kargaşasını bir şekilde bitirecek düzen kurucu ve bu düzeni koruyucu bir otoritenin varlığıdır. Mutlak monarşiler sayesinde ortaya çıkan bu otorite,

modern devletin de temel özelliğidir. Hobbes'a göre insan doğasının doğuştan kötü olması, insanın kendi başına olduğu doğa durumunda herkesin herkesle savaştığı bir halin ortaya çıkmasına sebep olur. Bu savaş ancak herkesin haklarını devrettiği mutlak bir iktidarın varlığıyla son bulabilir. Locke'a göre ise doğa durumunda herkes herkesle savaş halinde değildir. Çünkü insan doğuştan iyi ve rasyonel bir varlıktır. İnsanlar özgür şekilde hareket etmelerine imkân sağlandığında en doğru kararları verebilecek yaratılıştadır. Sosyal sözleşmenin ortaya çıkmasının sebebi ise yukarıda da açıklandığı üzere yasama yetkisi ile cezalandırma yetkisinin birbirinden ayrılması gerekliliğidir. Oysa Hobbes'un sosyal sözleşme teorisinde bu yetkiler birbirinden ayrılmaz. Bu farklılığa bağlı olarak Hobbes'un iktidarı hiçbir şekilde sınırlandırılmazken, Locke'a göre doğal hakların sağlanamaması durumunda direnme hakkı saklı tutulur. Bu iki isimden farklı olarak Rousseau'ya göre, herkesin eşit ve özgür olduğu doğa durumundan çıkmak için ortaya çıkan yasalar insanların özgürlüklerini kısıtlamıştır. Rousseau mülkiyeti doğa durumundan çıkmanın temel sorumlusu olarak görür ve doğa durumunun kusursuzluğunu bozduğu gerekçesiyle eleştirir. Locke, mülkiyeti geniş bir şekilde yorumlayıp olumlu anlam yüklerken, Rousseau eşitsizliğin kaynağı olması sebebiyle eleştirir ve Locke'dan uzaklaşır. Rousseau'ya göre doğa durumundan çıkmak bir zorunluluk değil, tercihtir (Kılıç, 2015: 111-112). Bunun yanında, Rousseau'nun doğa durumu tasviri insanın akıl sahibi ve özgür olmasına yaptığı vurgu sebebiyle Hobbes'tan çok Locke'un doğa durumu tasvirine yakındır.

Hobbes, Locke ve Rousseau sosyal sözleşme fikrini devletsiz bir toplumun düzensizliğinden nasıl çıkılabileceği sorusuna bağlı şekilde geliştirmişlerdir. Hareket noktaları gerçekte tam olarak örtüşmeyen ve “doğa durumu” olarak tanımlanan bir soyutlamadır. Bu üç ismin hem doğa durumu tasvirleri hem de bu durumdan çıkmak için kurguladıkları sosyal sözleşmeyle ulaşmak istedikleri sonuç farklıdır. Bununla beraber bu üç ismin düşüncelerinin modern devletin oluşmasında önemli etkileri olduğu söylenebilir. Hobbes'un sosyal sözleşmesi iktidarın merkezileşmesi, Locke'un sosyal sözleşmesi merkezi iktidarın mutlak yetkilerinin sınırlandırılması, Rousseau'nun sosyal sözleşmesi ise egemenliğin halk iradesine dayandırılması ilkelerini savunarak modern devletin oluşmasına düşünsel anlamda katkı sağlamışlardır. Bu anlamda Hobbes'u güçlü bir devleti önemsemesine, Locke'u bireyin özgürlüklerini ön plana çıkarmasına ve Rousseau'yu genel iradenin yani toplum çıkarının her şeyden önemli olmasına yaptıkları vurgularla birbirinden ayırabiliriz.

3.5. Fransız Devrimi ve Ulus Devlet

Fransız Devrimi ulus devletin ortaya çıkışı için kritik bir gelişmedir. Bu sebeple ulus devlet sistemini anlamak için Fransa'nın Devrimden önceki ve sonraki siyasal ve toplumsal yapısına bakmak gerekir. Bununla beraber sadece Fransa içinde kalarak istediğimiz sonuca ulaşmamız mümkün değildir. Fransız Devrimi'ni, İngiltere'de ortaya çıkan demokratikleşme hareketlerinden ve Amerika'nın bağımsızlık serüveninden ayrı değerlendirmek yanlış olur. Bu sebeple, iki ülke örneği ele alındıktan sonra Fransız Devrimine ve Devrimin ortaya çıkardığı değişikliklere değinilecektir.

Fransa, monarşinin parlamentoya anlaşarak modern ulus devlete daha yumuşak bir geçiş yaptığı İngiltere'den ayrılır (Santamaria, 1998: 20). İngiltere hem coğrafi özellikleri hem de uzlaşmaya dayalı evrimci siyasal geleneğiyle kendine has bir tarihsel sürece sahiptir. Bu özellikleri sayesinde İngiltere'nin millileşme sürecini Kıta Avrupası ülkelerinden daha önde götürdüğü söylenebilir. Milli bir dilin ortaya çıkması, merkezi bir siyasal ve ekonomik yapı ve Anglikan Kilisesi sayesinde dini olarak bütünleşmiş bir kültür, İngiltere'de Kıta Avrupası'na göre çok daha önce ortaya çıkmıştır. Orta Çağ'ın sonlarından itibaren Britanya Adası'nda dil birliğinin sağlanması için çeşitli adımlar atılmıştır. 1360'larda Kral III. Edward, mahkemelerde İngilizce kullanılmasını zorunlu hale getirmiştir. Yine bu dönemde İngiliz edebiyatının ilk büyük şairi olarak bilinen Chaucer öncülüğünde halk edebiyatının başladığı görülmüştür. Kıta Avrupası'ndan çok daha önce İncil ve çeşitli dua kitapları İngilizceye çevrilmiştir. Yüz Yıl Savaşları'ndan sonra İngiltere'de, milli bir karakteri olan merkezi bir monarşi uygulanmaya başlanmıştır (Hayes, 2010: 53-55). Bütün bu gelişmeler milli bir devletin ilk örneğinin İngiltere'de görüldüğünün kanıtlarıdır. Milli birliğin sağladığı gücü arkasına alan İngiltere 18. yüzyılın ikinci yarısında Fransa ile büyük bir rekabetin içine girmiştir. Bu rekabette geri kalan Fransa için takip edilecek iki yol bulunmaktadır. Birincisi üstünlüğü ele geçiren İngiltere'yi benzeri liberal reformlar uygulayarak taklit etmektir. İkincisi ise İngiltere'nin gücünü azaltmanın yollarını aramaktır. Birinci seçeneği tercih etmek başarı getirmeyecektir çünkü Fransa İngiltere'nin başarısının arkasındaki toplumsal koşullardan yoksundur (Greenfeld, 2017: 273-275). İngiltere'nin Amerika'daki Koloniler'le giriştiği savaş, ikinci seçeneğin tercih edilmesi için Fransızlara bir fırsat sunmuştur. İngilizlere

karşı verdiği bağımsızlık mücadelesinde Amerika'da Koloniler'in en büyük destekçisi olan Fransa olmuştur.

Amerikan Devrimi'ni gerçekleştirenler, İngiltere'den geliyor olmaları sebebiyle milliyetçiliğe dair belli bir bilince sahiplerdir. Dolayısıyla bu insanlar için yaşadıkları toplumu millet olarak tasavvur etmek zaten var olan bir gerçekliktir (Greenfeld, 2017: 600). Bunun yanı sıra Amerikan bağımsızlık mücadelesi serüveninde, İngiltere'nin demokratikleşme konusunda yaşadığı tarihsel birikimin önemli bir yeri vardır. İngiltere'de monarşi ile parlamento arasındaki mücadelenin ve bireysel özgürlüklerin gelişmesi konusunda yaşanan gelişmelerin Amerikan Devrimi üzerinde etkili olduğu söylenebilir. Amerikan Devrimi'nin öncüleri, haklarını ve özgürlüklerini de yanlarında götürerek Yeni Kıta'ya göç etmişlerdir (Jellinek, 2017: 107). Bu fikirler bağımsızlık mücadelesinde Koloniler'in yanında yer alan ve yakın ilişkiler geliştiren Fransızlar tarafından sıcak bir ilgiyle karşılanmıştır. Bu yakın ilişki sayesinde Fransa hem en büyük rakibini taklit etmeden bu fikirleri uygulayabilme şansı bulmuş hem de Amerika'nın bağımsızlığı ile rakibinin büyük bir yara almasına sebep olmuştur.

İngiltere'nin demokratikleşme serüveni ve Avrupa'da Aydınlanma hareketiyle oluşan düşünceler Amerikan Devrimi'ni etkilemiş, Amerikan Devrimi Fransız Devrimi'ni tetiklemiş, Fransız Devrimi de ulus devletinin ve milliyetçiliğin bütün dünyaya yayılmasının önünü açmıştır. Özellikle Amerika'da Koloniler'in İngiltere'ye karşı verdiği bağımsızlık mücadelesinin ve bu mücadele sırasında Amerikan Kolonileri'yle kurulan yakın ilişkinin, Fransa'da Devrim'in demokratik karakterini etkilemesi durumu söz konusudur. Amerikan Kolonileri'nin İngilizlere karşı kazandığı zafer eşitlik, vatanseverlik ve millet gibi olguların İngiliz sistemiyle özdeşleşme durumunu ortadan kaldırmıştır. Böylece Fransa için bu değerlerin geçerli olduğu bir sistemi savunmak artık İngilizleri taklit ediyor olmaktan çıkmıştır (Greenfeld, 2017: 281). Amerika'nın bağımsızlığıyla somut şekilde uygulanır hale gelen halk egemenliğine dayalı, demokratik değerler çerçevesinde bireylerin eşit haklara sahip olduğu, bireysel özgürlüklerin ancak belli ilkeler doğrultusunda sınırlandırılabilirdiği bir siyasal sistem Fransız Devrimi'nin de temel hedefidir (Jellinek, 2017: 114). Bu benzerlik Amerikan Devrimi'nin eseri olan Bağımsızlık Bildirgesi'yle, Fransız Devrimi'nin eseri olan İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi'nde de göze çarpmaktadır (Jellinek, 2017: 49). Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi'nin giriş bölümünde tüm insanların eşit yaratıldığı, özgürlük, yaşam ve mutluluğa erişme gibi devredilemez

haklara sahip olduğu vurgulanmaktadır. Benzer şekilde İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi, insanların eşit haklara sahip ve özgür bir şekilde doğduğunu ve yaşadığını vurgulayarak özgürlük, mülkiyet, güvenlik gibi doğal hakların tüm insanlar için geçerli olduğunu savunur. Her iki metnin de hemen başında yer alan “doğal haklar” vurgusu benzerlik açısından dikkat çekicidir. Bunun yanında Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi’nde doğal hakların hemen ardından ifade edilen zorba bir yönetimin halk tarafından değiştirilebileceği ilkesi, İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi’nde baskıya karşı direnme hakkı olarak doğal hakların içinde sayılmıştır. Bu ilkenin her iki metinde de kabul edilmiş olması yönetimin halka dayanması gerektiğinin açık bir beyanıdır. Bu ilke, bu iki devrimin ardından artık inkâr edilemeyecek şekilde modern devletlerin ana karakterini oluşturacaktır.

Fransız Devrimi’nin gerçekleştiği 1789, ulus devletin tarihi içerisinde bir kırılma anı olarak değerlendirilse de yaşanan olaylar öncesi ve sonrası arasında bir bağlantı kurularak değerlendirildiğinde daha anlaşılabilir hale gelir. Devrim öncesinin yönetim şekli olan mutlak monarşiler, 1789’a gelindiğinde gücü zayıflamış ve altın çağlarından uzak bir durumdadır. Bununla beraber, devrim gerçekleştikten sonra kesin şekilde ortadan kalktıklarına şahit olunmamıştır. 1789’da gerçekleşen olaylar bu tarihe kadar biriken ama monarklar tarafından tam olarak karşılanmayan siyasal ve toplumsal taleplerin patlama noktası olarak değerlendirilebilir. On sekizinci yüzyılın ortasından itibaren Fransa’da devletin yapısında dönemin koşullarına bağlı olarak bir dönüşüm söz konusudur. Meşruiyetini tanrıdan alan mutlak monarşinin yerini insan aklına ve toplumsal sözleşmeye dayanan bir anlayış almaya başlamıştı. Bu değişimi Schulze şöyle ifade eder:

“... Monark artık devlet değildi, sadece devletin ilk hizmetkarıydı ve dolayısıyla varlığını haklı kılan, halkın yararına gösterdiği hizmetti. Devlet ve hükümdar böylece birbirinden ayrılmıştı: Devlet, monarkın benliğinde vücut bulan parlak görünüşünden feragat etmiş ve memurların eylemlerinde gözlemlenen somutluğun dışında, yasalar ve kurumlardan oluşan bir soyutlamaya dönüşmüş, yasa ve bürokrasi tarafından yönetilen bir toplumsal varlık olmuştu” (Schulze, 2005: 79).

Buradan artık monarkın devletin sınırları içerisinde yaşayan insanları bir bütün olarak gördüğü ve yönetme yetkisini onlar adına kullanmaya başladığı anlaşılabilir. Bu aynı zamanda devletin var oluş sebebinin seküler bir yapıya dönüşmesi anlamına gelir. Bu anlayış Fransız devriminden önce ortaya çıkmıştır ve devrimi hazırlayan fikirler arasında

önemli bir yere sahiptir. Halk, artık devleti yönetenlerden kendi hayatlarına dair taleplerde bulunma hakkını kendinde görmeye başlamıştır çünkü devletin varlık sebebi bizatihi halkın kendisidir.

Devrim'in neden Fransa'da gerçekleştiği sorusunu cevaplamak bu bölümde açıkladığımız modern devletin tarihini daha berrak hale getirecektir. Fransa devrim yıllarında soylular, ruhbanlar ve önde gelenlerini küçük burjuvanın oluşturduğu halkın geri kalanı olarak ayırabileceğimiz üç sınıftan oluşur. Bu sosyal yapı devrimden sonra geçmişe negatif bir değer yükleyecek şekilde *ancien regime* olarak adlandırılmıştır. Devrimcilerin temel amacı eşitsiz bir düzen olması sebebiyle bu toplumsal yapıyı ortadan kaldırmaktır. Çünkü aydınlanma düşüncesinin etkisiyle ilerlemeye olan inanç güçlü şekilde artsa da toplumsal koşullara yönelik beklenti tam olarak karşılanamamıştır (Timur, 2017: 20-21). 18. Yüzyılın ikinci yarısında İngiltere ile olan 7 Yıl Savaşı'nın kaybedilmesi, İngiltere ile savaşan Amerikan Kolonileri'ne bu yenilgiyi telafi etmek adına destek verilmesi ekonomiyi daha da kötü hale getirmiştir. Devletin büyük bir borç yükünün altında olması ve bu borç yükünü karşılamak adına yeni vergilere başvurması girişimi bardağı taşıran son damla olmuştur. Aslında XVI. Louis toplumdaki en imtiyazlı sınıf olan soyluların vergi yükünü arttırmak istemektedir ama soylular buna razı gelmemiştir. Bunun üzerine kral üçüncü sınıf olarak adlandırılan halkın desteğini arkasına almak için en son 1614 yılında toplanan genel meclisi (etat generaux) toplantıya çağırmıştır (Ateş, 2014: 110). Genel meclisin toplanması devrimin gerçekleşmesi için önemli bir aşamadır çünkü bu gelişme, milletin siyaset sahnesinin merkezinde yer almasının önünü açacaktır. Devrimin önemli düşünürü Emmanuel Sieyès'in devrime öncülük eden "*Üçüncü Tabaka Nedir*" adlı risalesi esas olarak soyluların sahip oldukları ayrıcalıklar sebebiyle topluma dahil edilemeyeceklerini ve bu ayrıcalıkların ortadan kaldırılması gerektiğini savunur. Ayrıcalıklar ortadan kalktığında ise geriye her şey anlamına gelen millet kalacaktır (Ağaoğulları, 2010: 192). Bu aslında Rousseau'nun ifade ettiği genel irade düşüncesidir: Herkesin eşit olduğu ve egemenliğin kullanımına yurttaş olarak katıldığı bir sistem. Ancak Fransız devrimini gerçekleştirenler genel irade düşüncesini benimsemiş olmasına rağmen bu iradenin işletilmesi konusunda Rousseau'dan ayrılırlar. Rousseau egemenliğin temsil edilemez olduğunu savunurken devrimden sonra ortaya çıkan milli irade düşüncesi milletin egemenliğini temsilciler aracılığıyla kullanması düşüncesini benimser.

Devrim'den sonra Fransa'da kurulan cumhuriyet rejimi devrimin "özgürlük, eşitlik,

kardeşlik” ilkelerine uygun bir şekilde imtiyaz ortaya çıkararak her türlü toplumsal statüye son vermiştir. Böylece krallık rejimi ve soyluluk Fransa için tarihe karışmıştır. Fransa artık birlik içerisinde olan bir millet haline gelmiştir. Birlik olmak demek ortak çıkarlar için beraber mücadele etmek demektir. Birlik düşüncesi Fransız Devrimini gerçekleştirenlerin Fransız milletinin kimlerden oluştuğu sorusuna bir cevap vermelerini gerektirir. Oysa devrim gerçekleştiğinde homojen bir Fransız milletinden bahsetmek mümkün değildir. Bunun sağlanabilmesi için devrimin en önemli yeniliklerinden olan uluslaştırma siyaseti uygulamaya konulur. Devrimciler kavram olarak ifade edilen milli birliğin somutlaşması için eğitim ve kültür faaliyetleri üzerine yoğunlaşan siyasal süreçleri devreye sokarlar. Bu uygulamalar sonraki süreçte ulus devletlerin temel karakteri olacaktır. Çünkü ulus devlet milletin ortak bir kültüre sahip olduğu düşüncesiyle milli kültür politikalarına önem verir (Özyurt, 2017: 109). Bu durumun ilk ve kimi zaman uç olarak nitelendirilebilecek örneklerini ortaya koyanlar cumhuriyetin ilk yıllarında iktidarı ele geçiren Jakobenlerdir. Jakobenler milleti siyasal programlarının merkezine koyarak devrimin gücünü arkalarına alırlar ve bu siyasetin ürettiği gücü sonuna kadar kullanırlar.

Jakobenler için devrimin tek öznesi halk yani millettir. En üstün meşruluk kaynağı olması sebebiyle her şey millet için, millet adına yapılmalıdır. Devrimin ilk yıllarında ortaya çıkan bireyin özgürlüklerinin korunması gerektiği düşüncesi sonraki yıllarda Jakobenler tarafından ikinci plana atılmıştır. Çünkü yurttaşların devrimin kazanımlarına göre eğitilmesi ve kendi özgürlüklerini koruyacak bir bilince sahip olmaları gerekir. Bu düşünceleri, halka rağmen halk için söyleminin Jakobenlere atfedilmesine sebep olmuştur. Çünkü Jakobenler eşitsiz bir toplumda bireyin özgürlüğünü ön plana çıkarmanın eşitsizliklerin devam etmesine sebep olacağını savunur. Bu sebeple devletin ilk görevi eşitsizliklerin ortadan kaldırılması olmalıdır (Ateş, 2014: 127). 1793-1794 yılları arasında iktidarı kontrollerine alan Jakobenler ellerindeki gücü bu amacı gerçekleştirmek için kullanmışlardır. Yaptıkları her şeyi milletin birliğini sağlamak adına yapıyor olduklarına inanmaları devletin gücünü terörize etmelerinin de önünü açmıştır. Birliğin sağlanması amacının devrimin bütün ideallerinin önüne geçmesi milletin eşitlik içerisinde homojen bir yapı olarak görülmesi ve farklılıkları azaltmak için ne gerekiyorsa yapılması gerektiği inancını doğurmuştur. Bu düşünce aydınlanmanın evrensel değerlerinin tam tersi bir durum ortaya çıkarır. Çünkü ulus devlet milleti, diğer milletlerden ayırt edilebilecek özelliklere sahip özgün bir kimlik olarak tanımlar (Özyurt, 2017: 110). Devrimle beraber ortaya çıkan ideallerin gerçekleştirilmesi için milletin birlik içinde olması ve ortaya çıkan genel iradenin

korunması her şeyin önündedir. Milletin birliğini bozan kim ya da ne olursa olsun ona karşı durmak gerekir çünkü bireysel çıkarların ortak çıkarların önüne geçmesi engellenmelidir. Halkın mutluluğunun sağlanabildiği bir ortamda bireysel mutluluklar da artacaktır çünkü bireylerin mutluluğu ortak mutluluk sayesinde gerçekleşebilir (Ağaoğulları, 2010: 328-329). Bu düşünce devrimin sağladığı ilk yenilik olan soyluların ayrıcalıklarının ortadan kaldırılmasının da bir gerekçesidir. Böylece bireysel çıkarları için değil ortak çıkarlar için mücadele eden yurttaş profili oluşturulmak istenir. Jakobenler devrimden sonra ortaya çıkan kargaşayı bitirmek için uyguladıkları şiddeti ortak çıkarları sağlamakla meşru hale getirmeye çalışmışlardır. Jakobenlerin bu uygulamaları sonradan kurulacak başka ulus devletlere de örnek olmuştur.

Devrimi gerçekleştirenlerin gözünde egemenlik her biri eşit olan yurttaşların bir araya gelmesiyle oluşan millete aittir. Bu eşitlik her türlü ayrıcalığı ortadan kaldırmakla beraber devletin sınırları içerisinde yaşayan herkesi türdeş ve ortak bir çıkara hizmet ediyor olarak görmek anlamına gelir (Ağaoğulları, 2010: 231). Böylece Bodin'in devletin varlığına olan ihtiyacı monarşiyle meşrulaştırmak için inşa ettiği egemenlik, özünde yapılan bir değişiklikte devralınmış olunur (Ağaoğulları, 2010: 237). Devlet devrimciler için de kutsal bir yerdedir hatta devrimin ilk yıllarında devletin güvenliğini tehlikeye düşüreceği endişesiyle kralın varlığına dokunulmaz. Her yurttaş gerektiğinde devletin bekası için fedakarlıkta bulunmaktan çekinmez çünkü devlet, milletin varlığından kaynaklanır. Fransa'nın, Devrim'in ardından girdiği savaşlarda kazandığı başarıların altında yatan sebep budur. Ordunun her ferdi millet adına canını feda etmekten çekinmeyen gönüllü yurttaşlardan oluşur. Bu fedakârlık Devrim'in kardeşlik ilkesinin bir gereğidir. Böylece milletin her ferdi eşit birer yurttaş olarak hukuki bir konum elde etmenin yanında duygusal olarak da birbirine bağlanır.

Fransız Devrimi'yle beraber devlet, kaynağı ve kullanımı monarkın elinde olan egemenlikten kaynaklanan merkezi gücün millete devredilmesi sayesinde ulus devlet haline gelmiştir. Böylece kendinin üzerinde herhangi bir güç tanımayan millet siyasal yapının ana öznesi olur. Bu sebeple ulus devlette yasaların yapılmasında ve bu yasalarla sınırlanan iktidarın kullanımında meşruiyeti sağlayan milletin varlığıdır. İdari bir yapı olarak siyasetin alanına giren devlet örgütlenmesi, toplumsal bir birim olan milletle iç içe geçerek ortak bir kaderi yaşamaya başlamıştır. Modern dönemden itibaren millet hem toplumla hem de siyasetle ilgili hale gelir (Özyurt, 2017: 111). Böylece milliyetçiliğin

siyasal bir program haline gelmesinin önü açılır. Milletın siyasetin merkezinde yer alıyor olması milliyetçiliğin iktidarı kullananlar için hem ideolojik bir kaynak hem de meşruiyet sağlayıcı bir araç olarak kullanılması demektir (Delannoı, 1998: 33). Devletin varlık amacı bir yandan milletin belli sınırlar içerisinde güvenli bir şekilde yaşaması yani dışarıya karşı egemenliğin sağlanması diğer yandan da sınırlar içerisinde kendi kendini yönetme iradesinin gerçekleşmesidir. Milletın bu derece kutsal bir noktada bulunması siyasetin de milli değerler ve semboller üzerinden inşa edilmesi sonucunu doğurur. Bu sebeple modern ulus devlette milliyetçilik hem toplumdaki kaynaklanan hem de topluma dönen özelliği ile siyasetin ana karakterini oluşturur.

3.6. Devrimlerden Sonra Ulus Devlet

Fransız Devrimi ve Devrimin ardından Fransa'da yaşanan demokratikleşme hareketleri, millet egemenliğine dayalı modern devletin önce Avrupa ve daha sonra bütün dünyada benzer gelişmelerin ortaya çıkmasına sebep olacak şekilde model oluşturmuştur. Fransız Devrimi, Avrupa'da hâkim olan mutlak monarşik yönetimlerin giderek zayıflayarak yerine millet egemenliğine dayalı modern devletin kurulmasının önünü açmıştır. 19. yüzyıl bu doğrultuda bütün Avrupa'da, mutlak monarşilere karşı verilen mücadele ve milli devletlerin ortaya çıkması sebebiyle milliyetçilik yüzyılı olarak adlandırılır. Fransız Devrimi'nin milli devletlerin yayılmasındaki önemiyle beraber, Avrupa'da siyasal yapıda ortaya çıkacak değişimin zemini, yukarıda da açıklandığı üzere yaklaşık iki yüz yıllık bir süreçte oluşmuştur. Modern devletin idari ve mali yapısını belirleyen özelliklerinin bazıları mutlak monarşik yönetimlerde de kendini gösterse de asıl olarak 19. yüzyıl içerisinde ortaya çıktığını söyleyebiliriz.

Bu noktada devletin 19. yüzyıl içinde belirgin hale gelen ve modernlikle bağlantılı özelliklerine değinmekte yarar vardır. Bunlardan ilki modern devletin siyasal anlamda büründüğü haldir. Modern devlet yukarıda açıklandığı üzere uzun bir demokratikleşme süreci sonunda oluşmuştur. Bireysel hakların gelişmesi ve milletin temsilcileri aracılığıyla çıkarılan yasalar eliyle bu hakların garanti altına alınması bu siyasal dönüşümün bir sonucudur. Devlet sınırları içerisinde yaşayan ve milli bir bağ ile devlete bağlılığı olan herkese vatandaşlık statüsü verir. Bu statü sayesinde bireyler, devletin sunduğu hizmetlerden yararlanma hakkını elde etmekte ve belli bazı yükümlülükleri yerine getirmekle görevlendirilmektedir. Devlet ile millet arasındaki hukuki bağ bu şekilde oluşur

çünkü milletin bir ferdi olmayı resmi hale getiren vatandaşlık statüsüdür. Millet egemenliğinin temeli olan oy verme işlemi bu statü sayesinde gerçekleştiğinden millet egemenliği sistemi ile yurttaşlık arasında doğrudan bir bağlantı vardır. Böylece millet vatandaşların bir araya gelerek oluşturduğu **siyasal bir topluluk** haline gelir (Pierson, 2015: 178-179). Bu siyasal topluluğa katılmanın şartı devletin bütün iş ve eylemlerinde olduğu gibi kanunla belirlendiğinden milletin bir ferdi olmak da devletle bağlantılı hale gelir. Kimin yurttaş olacağı ya da olamayacağı milliyetin kurucu unsuru olarak bu kanunlarla belirlenir.

Modern devlette kanunların taşıdığı önem bizi mutlak monarşik yönetimlerden itibaren gelişmeye başlayan **devletin hukukiliği** düşüncesine götürür. Ancak modern devlette mutlak monarşilerden farklı olarak yasama faaliyeti sınırsız değildir. Gelişen insan haklarıyla beraber bireyin dokunulmaz hakları olduğu düşüncesi yasama faaliyetini sınırlandırmıştır. Yani kamu gücünü arkasına alan devlet kanunla bile olsa her istediğini yapamaz durumdadır. Bu sebeple modern devletler kanunların sınırlarını belirlemek için yazılı bir anayasaya ya da kurucu bazı hukuksal metinlere sahiptirler. Bu metinler bir çerçeve çizerek modern devleti belli ilkeler doğrultusunda hareket etmeye mecbur kılar. Yurttaşlar, diğer yasaların üstünde olması sebebiyle anayasanın sağladığı güvence ile teminat altına alınmıştır. Çünkü anayasalar yazılı halde bulunan diğer bütün yasaların üstünde yer alarak yürütme ve yargıyı da bağlar (Poggi, 2009: 126-127).

Modern devletin hukukiliği düşüncesi Westphalia Anlaşması sonrası gelişen egemenlik düşüncesiyle birleşerek **millet egemenliğini** ortaya çıkarmıştır. Böylece devletle milletin birleşmesiyle modern devletin temel ilkelerinden birisi oluşmuş olmaktadır. Devletleri meşru hale getiren şey, sınırları içerisinde yaşayan ve millet olarak tanımlanan topluluğun varlığıdır. Bu her milletin bir devleti olması gerekir şeklinde ifade edebileceğimiz kendi kaderini tayin hakkının temelinde yatan düşüncedir. Ulus devletlerin on dokuzuncu yüzyılda Avrupa ve Amerika'da, takip eden yüzyılda da bütün dünyada yayılması buradan kaynaklanır (Koçak, 2018: 91-92). Devrimden sonra ortaya çıkan millete bağlı devlet düşüncesi uluslararası anlamda kabul görerek bütün dünyaya yayılmıştır. Bu vakitlerde belirgin hale gelen ve günümüzde de geçerli olan devletler arası sistemin temelinde, egemenliği millettten kaynaklanan devletler vardır. Böylece yer yüzünün her bir köşesi egemenlik alanlarının net şekilde belirlendiği topraklar temelinde milletle özdeşleşmiş devletlerin sahip olduğu sınırlarla bölünmüştür.

Devletin, millettten aldığı yetkiye dayanarak toplumsal düzenlemeler yapan ve uyulmadığı takdirde cezalandıran **tek meşru güç** haline gelmesi 19. yüzyılda giderek belirginleşmiştir. Devlet bu görevini yerine getirmek için büyüyen ve daha rasyonel hale gelen bir **bürokrasiye** sahiptir. Modern sanayi toplumunun giderek gelişmesiyle devletin düzenleyici ve denetleyici görevleri daha da belirgin hale getirmiştir. Modern sanayi toplumu, kişisel ilişkilerin ötesine geçen bir ilişkiler ağına sahip olduğundan devletin özellikle ekonomik alanda düzenleyici fonksiyonuna ihtiyaç duyulur. Bu doğrultuda devlet iki ayağı olan bir görev üstlenir. Bir yandan ekonominin içerisinde bir aktör olarak var olur diğer yandan da ekonomik gereklere uygun bir ortamın sağlanması için politika üretir (Pierson, 2015: 138). Devlet bu rolüyle beraber bütün ülke sınırları içerisinde geçerli ekonomik bir bütünlük oluşturur. Sınırların net şekilde belli olması ve yasaların herkes için geçerli olması **pazarın da bütünleşmesini** sağlamaktadır.

Devletin millileşmesi, milletin fertlerinden oluşan bir ordunun kurulmasına ve savaşların milli çıkarlar doğrultusunda yapılmasını beraberinde getirmiştir. Devletin artan düzenleyici faaliyetlerinin yanına askeri harcamalarda eklenince büyük bir ekonomik kaynak ihtiyacı doğmuştur. Devlet artık savaş için gerekli olan askerleri, yurttaşlar arasından toplayarak **milli bir ordu** oluşturmaya ve giderek daha maliyetli hale gelen savaşların masraflarını karşılamak için daha çok vergi toplamaya ihtiyaç duymaktadır (Hobsbawm, 2014: 102-103). Devlet bu ihtiyacı sanayi toplumunun giderek artan ekonomik ilişkileri sayesinde çeşitlenen **vergiler** aracılığıyla karşılar. Üstelik devlet artık vergi toplama konusunda tek yetkili güçtür ve toplanan vergilerle **merkezi bir bütçe** oluşturulmaktadır. Devletler mali girdi ve çıktıları dengelemek adına bu bütçenin denklığıne önem vermek zorundadırlar. Devletin büyüklüğü ve ekonomik gücü bütçenin durumuyla doğrudan alakalıdır.

Moderniteyle beraber **sivil toplumun** gelişmesi devleti, yurttaşların düşüncelerini dikkate almaya zorlamıştır. Kapitalizmin yayılması üretimde artışa sebep olarak özel mülkiyetin artmasına ve serbest piyasa koşullarının yayılmasına, bunlara bağlı olarak sivil toplumun güçlenmesine ve iktidarın dönüşmesine sebep olmuştur. Kapitalizmin ortaya çıkardığı sınıfların taleplerine kulaklarını tıkayan bir iktidarın artık var olması mümkün değildir (Mann, 2012: 229-230). Çünkü giderek yayılan milli devlet modeli, iktidarın artık yurttaşların desteği olmadan uygulanamaz olmasını gerektirmiştir. Devlet ile milletin manevi bağı, vatandaşların aidiyetlerinin sağlanması adına milletlerin büyük bir aile,

milletin üyelerinin de bu ailenin birer ferdi olan kardeşler gibi görülmesi ile kurulur. Milletın bir ferdi olmak, insanlar tarafından artık yerel başka aidiyetlerin üzerinde tanımlanmaya başlanmıştır. Bu duruma örnek olarak Fransız Devriminden sonra ülkenin farklı bölgelerinde yaşayan insanların kendilerini artık Fransız olarak tanımlamaları gösterilebilir. Modern devlet, geçmişte tebaa olarak görülen insanları artık yurttaş olarak tanımlar (Hobsbawm, 2014: 110-111). Böylece yönetimin demokratikleştirilmesi yoluyla bir yandan somut yansımaları olan hukuki bir bağ kurulurken diğer yandan da milliyet esaslı duygusal bir aidiyet sağlanmaktadır.

3.7. Milliyetçiliğin Yükselişi

Fransız Devrimi'ni takip eden yıllarda milliyetçiliğin yayılmasında, Devrimin hemen ardından Fransa'nın diğer Avrupa devletlerine karşı giriştiği ve Napolyon'un iktidarı ele geçirmesiyle bir üst boyuta taşınan üstünlük mücadelesinin önemli bir rolü vardır. Napolyon'un uyguladığı genişleme siyaseti Fransa ile savaşmak durumunda olan ülkelerde kültürel farkındalığın artmasına ve siyasal bağımsızlığı sağlama hedefleri doğrultusunda milli duyguların güçlenmesine sebep olmuştur (Llobera, 2007: 213). Napolyon, Fransız Devrimi'nin özgürlükçü fikirlerini yaymak ve mutlak monarşilere karşı mücadele etmek adı altında giriştiği savaşların sonunda kitleleri kendi kontrolü altına alıp yeni bir esaret yaratınca, bu bölgelerde korumacı bir şekilde kendini gösteren milli duyguların ortaya çıkması adeta kaçınılmaz olmuştur. İspanya'da, İtalya'da ve Almanya'da Napolyon istilaları sonucunda kültürel bir farkındalık oluşmuş ve bu farkındalık milli bağımsızlık hareketlerinin de temelini oluşturmuştur (Armaoğlu, 1964: 25-27).

İtalyan milliyetçiliğinin önemli ismi Guiseppo Mazzini'nin, İtalya'nın birleşmesine öncülük eden milliyetçi düşüncelerinin oluşmasında Fransız milliyetçi düşüncesinin ve Fransa ile girilen mücadelenin etkileri büyüktür. Benzer şekilde Rus milli kültürüne yönelik farkındalığın artmasında Napolyon'a karşı verilen mücadele ve kitlesel destek için başlatılan seferberliğin yeri önemlidir. Almanya'da ise Fransa karşısında uğranılan mağlubiyet, milli bir gurur meselesi haline getirilerek Alman milliyetçiliğinin karakterinin belirlenmesinde önemli bir yer edinmiştir (Bayly, 2018: 157). Dolayısıyla Fransız Devrimi sonrası milliyetçi duyguların yayılmasında savaşların önemli bir yerinin olduğunu söyleyebiliriz. Aslına bakılırsa Fransız Devrimi'nin özgürleştirici havası Avrupa'da heyecanla karşılanmış ve entelektüel kesimlerde bir merak uyandırmıştır. Hatta çok sayıda

yabancı asker Devrim'in ilkelerini yaymak adına girişilen mücadeleye destek vermek adına Fransız ordusuna katılmıştır. Ancak bu ilkelerin Fransız ordusu tarafından Avrupa'da bir hakimiyet oluşturmak için kullanılıyor olduğunun fark edilmesi Fransa'ya karşı milliyetçi tepkilerin uyanmasına sebep olmuştur (Hayes, 2010: 76).

Napolyon iktidarını sona erdiren ve Fransa'nın mağlup olması ile biten savaşların ardından 1815 yılında toplanan Viyana Kongresi'nde Avrupa devletleri, Fransız Devrimi'nin monarşi karşıtı düşüncelerinin yayılmasına engel olmak adına muhafazakâr bir denge sistemi üzerinde uzlaşmışlardır. Monarşiler, ortaya çıkan milliyetçi hareketlerin yayılmasına engel olarak iktidarlarını koruyacaklarına inanmışlardır (Llobera, 2007: 213). Oluşturulan denge sisteminin temel amacı Orta Avrupa'nın, yani Almanya ve İtalya'nın milliyetçi hareketler öncülüğünde birleşmesine engel olmaktır (Schulze, 2005: 201). Ancak mutlak monarşik yönetimlerin Fransız Devrimi hiç olmamış gibi davranmaları artık mümkün değildir. Milliyet esası, Devrimin ardından giderek yayılmış ve varlığı monarşiler tarafından da kabul gören kaçınılmaz bir gerçeklik haline gelmiştir. İngiltere ve Fransa'da millet egemenliği sisteminin (temsil oranı sınırlı olsa da) parlamento aracılığıyla uygulanır olması, demokratikleşme konusunda artık geri dönüşü olmayan bir yola girildiği anlamına gelmektedir. İnsanların siyasal bilinçlerinin gelişmesine bağlı olarak, milletin tüm fertlerinin kanun önünde eşit olması gerektiği yönündeki talep giderek yayılmıştır (Schulze, 2005: 198). Artık demokrasi mücadelesi millet fikriyle beraber savunulmaya başlanmıştır. Avrupa'nın her tarafında liberal düşünceyle birlikte özgürlük mücadelesi şeklinde kendini gösteren milliyetçi hareketler etkili olmaktadır. Liberalizmin bireysel hakların genişletilmesi ve eşitlik yoluyla adaletin tüm topluma yayılması görüşleri; milliyetçiliğin, milli egemenlik ve milletlerin kendi kaderini tayin hakkı ilkelerinin yerine getirilmesi talebiyle örtüşmüştür (Poole, 1993: 128).

Muhafazakâr yöneticiler tarafından sınırlı çabalarla engellenmeye çalışılsa da Avrupa, 1830'lar ve 1840'larda özgürlük talepleriyle birleşen milliyetçi hareketlere sahne olmuştur. 1848 yılında Avrupa'nın önemli merkezlerinde (Paris, Viyana, Berlin, Roma başta olmak üzere) liberal milliyetçilik hareketleri kendini göstermiştir (Hayes, 2010: 88). Bu tarihten itibaren yaklaşık yirmi yıl boyunca Avrupa siyasetinin gündemi ulus devletlerden oluşan bir Avrupa'nın kurulmasıdır. Bu bağlamda 1848'de yaşanan ayaklanmaların en önemli sonucu sonraki dönemde birbirine rakip milliyetçiliklerin ortaya çıkmasıdır (Hobsbawm, 2017b: 97). 1870'de İtalya'nın, 1871'de de Almanya'nın ulus

devletlerini kurmaları 1815'den itibaren engel olunmaya çalışılan ama artık kaçınılmaz hale gelen bir gelişme olarak Avrupa'nın ve dünyanın kaderini değiştirmiştir. İki ülkenin milli birliklerini kurması, Avrupa'nın dışına taşan bir güç mücadelesinin de başlangıcı anlamına gelmektedir. Avrupa'nın modern ulus devletleri, sömürgecilik yarışına girerek dünyanın modern olmayan coğrafyalarının ekonomik kaynaklarını kendi milli çıkarları adına kullanmak için rekabete girişmişlerdir. Sömürge yarışının ana gerekçesi ekonomik kaygılara dayansa da arkasında yatan duygusal motivasyon milliyetçi duyguların tatmin edilmesi çabasıdır. Bu yüzden, dönemin milliyetçiliğiyle sömürgecilik arasında bir bağ kurmak mümkündür (Bayly, 2018: 300).

19. yüzyılın sonuna doğru milliyetçilik Batı Avrupa'da da giderek karakter değiştirmiş ve özgürlük mücadelesi olarak liberalizmle kurduğu yakınlık bozulmuştur. Ulus devletlerin siyaset mekanizmalarının, artan demokratikleşmeyle beraber kamuoyunun desteğini alma ihtiyacı hissetmeleri, daha milliyetçi bir siyaset tarzının yönetimlerin temel karakteri olmasına sebep olmuştur (Carr, 2015: 34). Hükümetler ve siyasi partiler milliyetçi bir söyleme sahip oldukları müddetçe başarılı olabilmiş, bunu yapamayanlar ise başarısızlığa uğramıştır (Hobsbawm, 2017a: 178). Bu durum siyasette, şovenist ve yabancı düşmanı retoriğin de giderek artmasına ve sonuç olarak milliyetçiliğin daha çok sağ hareketlerce sahiplenilen bir değer haline gelmesine sebep olmuştur (Hobsbawm, 2014: 126). Bu tarihlerde milliyetçik; ırk ve dil vurgusunun artması ve devletin uyguladığı eğitim ve kültür politikaları yoluyla homojen bir kültür ortaya çıkarılması çabaları sebebiyle yabancı düşmanlığı özellikle antisemitizm olarak kendini göstermiştir (Hobsbawm, 2014: 129). Artan şovenist milliyetçilik ve yabancı düşmanlığının en sembol örneği Fransa'da yaşanmıştır. Fransa, Almanya'ya 1871'de ağır bir şekilde yenilmesini telafi etmek adına milli dayanışmayı arttırma yönünde bir çabaya girişmiştir. Bunun en büyük yansıması milli ruha dayanan yeni bir eğitim politikasının yürürlüğe sokulması olmuştur. Bu eğitim sistemi bir yandan yara almış olan milli onuru tedavi ederken diğer yandan da cumhuriyetçi, milliyetçi ve militarist bir neslin yetişmesinin önünü açmıştır (Schulze, 2005: 227-228). Sonuç olarak artan milliyetçilik kendini yabancı düşmanlığı olarak göstermiş ve Dreyfus Davası adıyla bilinen meşhur davada yabancı düşmanlığı tepe noktasına ulaşmıştır. Fransız ordusunda subay olan Alfred Dreyfus'un Alman ordusu adına casusluk yapmakla suçlandığı dava, kamuoyunun yoğun ilgisini çekmiştir. Milliyetçi kesimlerin Dreyfus'un cezalandırılması yönünde oluşturduğu baskı üzerine Dreyfus haksız yere mahkûm edilmiş ve ordudan ihraç edilmiştir. Daha sonra suçsuz olduğu anlaşılıp itibarı iade edilse de bu

olay Fransa'da yoğun tartışmalara neden olmuş ve toplumun ikiye bölünmesine sebep olmuştur (Schulze, 2005: 232).

Kitlelerin siyasallaşmasının yanında, milli bilincin geniş kitlelere yayılmasında eğitim öğretimin devlet kontrolünde gelişmesi ve okur-yazarlığın giderek artmasının rolü büyüktür. Ekonominin giderek büyümesiyle beraber devlet artık yaygın eğitim faaliyetinin masraflarını karşılayabilecek kapasiteye ulaşmıştır. Özellikle 1870'lerden itibaren sanayileşme seviyelerine bağlı olarak devletler, vatandaşlarının temel eğitimlerini sağlayacak okulları ücretsiz bir şekilde hizmete sunmuştur. Birinci Dünya Savaşı yıllarına gelindiğinde sanayileşmiş ülkelerin vatandaşlarının neredeyse tamamı okuma yazma becerisini edinmiştir (Hayes, 2010: 104-105). Bu durum sınırlar içerisinde yaşayan herkesin ortak bir dili kullanabiliyor olmasını ve dilin standartlaşmasını sağlamıştır. Ortak bir dilin kullanımı, milliyetçiğin yayılması için kritik bir öneme sahiptir. Milliyetçiliğin kültürel savunusu ancak ortak bir dile sahip olmakla mümkündür. Bu yüzden ki 19. yüzyılın farklı milliyetçilikleri için ortak bir dilin geliştirilmesi büyük önem arz eder. Sınırları içerisinde yaşayan halkla özdeşleşmiş, meşru güç kullanma tekeline sahip bir devletin olduğu yerlerde bunun yapılması devletin bir göreviyken, devleti olmayan milliyetçi hareketlerde entelektüeller bu görevi üstlenmişlerdir. Ancak devletin oldukça masraflı olan eğitim-öğretimin alt yapısını sağlayacak tek güç olması, milliyetçiliğin geniş kitlelere yayılması açısından devletin üstlendiği kritik rolün kanıtıdır.

Milliyetçilik Avrupa'nın diğer yerlerinde, Fransa ve İngiltere'deki gibi devletin sınırları içinde kendiliğinden ortaya çıkan bir hareket olmaktan ziyade bir grup seçkin ve entelektüellerin gayretleri sayesinde ilerleme kaydetmiştir. Örneğin, Alman milliyetçiliğinin oluşmasında Johann Gottlieb Fichte ve Johann Gottfried Herder başta olmak üzere Alman romantik düşünürlerinin etkisi büyüktür (Özkırımlı, 2017: 38). İtalya'da ulus devletin kuruluşu liberal, aristokratik ve orta sınıf siyasetçilerin ve entelektüellerin gayretleri sayesinde mümkün olmuştur (Schulze, 2005: 210). Almanya'da ve İtalya'da toplumun alt kesimlerinden ayıran zenginler, aristokratlar ve eğitilmiş sınıftan gelen profesör, öğretmen, gazeteci ve din adamları ulus devleti kurma noktasında önemli bir görev üstlenmişlerdir (Schulze, 2005: 221-222). Avrupa'da küçük milletlerin oluşumu konusunu incelediği Avrupa'da Milli Uyanış: Toplumsal Koşulların ve Toplulukların Karşılaştırmalı Analizi adlı kitabında Miroslav Hroch, küçük milletler olarak adlandırdığı Norveç, Finlandiya, Estonya, Çekya, Slovakya, Litvanya, Danimarka'da milliyetçi

hareketlerin ortaya çıkmasında bir grup entelektüelin milletlerinin dilini, kültürünü ve tarihini incelemek için ortaya koydukları tutkulu çabanın önemine dikkat çeker. Bu kişiler geniş kitleleri etkileme kabiliyetine sahip olmamalarına rağmen, daha sonra kitlelere yayılacak olan milliyetçiliğin fikri zeminini oluşturmuşlardır (Hroch, 2011).

Milliyetçiliğin kendiliğinden ortaya çıktığı ülkelerle, milliyetçiliği model alıp bir siyasal program çerçevesinde uygulayan ülkeler arasında farklı milliyetçilik anlayışlarının görülmesi doğaldır. Bu durum milliyetçiliğin “batı tarzı (sivil) milliyetçilik” ile “doğu tarzı (etnik) milliyetçilik” (Hans Kohn tarafından yapılan bu ayırım milliyetçilik çalışmalarında oldukça yaygın bir yaklaşımdır) olarak iki ayrı başlıkta değerlendirilmesine sebep olmuştur (Dieckhoff ve Jaffrelot, 2010: 13). Batı tarzı milliyetçilik, bu çalışmada üzerinde yoğun şekilde durulan ve Fransa ve İngiltere gibi milliyetçiliğin beşiği olarak değerlendirebileceğimiz ülkelerde görülen milliyetçiliktir. Bu ülkelerde milliyetçilik bölgeseldir (teritoryal) ve devletle kişiler arasında vatandaşlık temelli hak ve ödevler çerçevesinde liberal değerler üzerinden oluşan bir anlaşmaya dayanır. Doğu tarzı milliyetçilik ise belli bir toprak parçasıyla sınırlı olmaktan öte sınırları belli olmayan yayılmacı (irredentist) bir karakter arz eder. Bu milliyetçilik kültür, dil, din, ırk gibi milliyetçiliğin unsurlarından birine dayanarak geniş sınırlara yayılmayı amaçlar (Erdenir, 2010: 70). İlk olarak Napolyon savaşları sırasında birleşik bir Almanya idealiyle, entelektüeller tarafından ortaya atılan ve düşünce boyutu daha ileride olduğu için bir ideoloji olarak adlandırabileceğimiz bu milliyetçilik, Almanca konuşan herkesi tek bir devlet çatısı altında toplama amacı taşımaktadır. 1871 yılında birleşik bir Alman devleti kurulsa bile bu ideal sonlanmamıştır. Alman milliyetçiliği, yayılmacı bir anlayışla İkinci Dünya Savaşı'nın sonuna kadar bütün Germen ırkını birleştirme hedefini sürdürmüştür.

Milliyetçiliğin iki farklı yorumunun ilk kez net şekilde karşı karşıya geldiği örnek, Fransa ile Almanya arasında uzun sürecek anlaşmazlığa neden olan **Alsace Lorraine** bölgesinin hangi devletin sınırları içerisinde kalacağı tartışmasıdır. Bu anlaşmazlık birbirine zıt olarak görülen iki milliyetçilik anlayışını karşı karşıya getirmesi sebebiyle sembol haline gelmiştir. Alsace Lorraine bölgesi zengin maden yataklarına sahip, bugün Fransa'nın Almanya sınırında yer alan ve Fransa'nın egemenliğinde bulunan bir bölgedir. Bölge, geçmişte uzun yıllar Fransa'nın elinde bulunsa da 1871 yılında Almanya'nın Fransa'yı mağlup etmesiyle beraber Almanya'nın kontrolüne geçmiştir. Birinci Dünya Savaşı'nda Almanya'nın yenilgisiyle Fransa bölgeye tekrar hâkim olmuştur. Bölgenin iki

devlet arasında paylaşılamaması, stratejik olarak taşıdığı önem ve iki devletin milli kimliğe bakışında var olan farklılığa dayanmaktadır. Almanya tarafı, milliyetçiliği ırka dayalı ve dil merkezli bir şekilde okuduğundan Alsace Lorraine bölgesinin Almanya'ya ait olduğunu savunmuştur. Temel gerekçe bu bölgede yaşayan insanların Cermen kökenli olmalarıdır. Fransa tarafı ise milliyetçiliği katılım iradesi üzerinden okuduğundan bu bölgede yaşayan insanların Fransız olduğunu iddia etmiştir. Fransa için bu bölgede yaşayan insanların kökeni önemli değildir, asıl önemli olan nerede yaşamak istediklerine kendilerinin karar vermeleridir (Forest, 2016). 19. Yüzyılın büyük bir zaman diliminde birleşik bir Alman devletinin kurulamamış olması Alman milli kimliğinin siyasal temelli değil kültürel temelli şekillenmesine sebep olmuştur. Bu sebeple millet anlamına gelen Almanca *Volk* kelimesi, halkın birliğini, bütünlüğünü ve ruhunu ifade ederken devlete çağrışım yapmamaktadır (Greenfeld, 2006: 38). Fransız milliyetçiliği ise devletle olan bağı sebebiyle daha çok siyasal katılım çerçevesinde gelişmiştir. Bu anlayışı, *Ulus Nedir* adlı ünlü risalesinde **Ernest Renan**, milliyetçiliğin temel unsurlarının “rıza” ve “istek” olduğunu söyleyerek tarif etmiştir (Renan, 2016: 51). Renan, ün kazanmasına sebep olan bu risaleyi iki devlet arasındaki Alsace Lorraine anlaşmazlığının üzerine, 1882 yılında Sorbonne’da verdiği bir konferansta sunmuştur. Renan’ın düşünceleri Fransa’nın bölge için izlediği siyasetin çerçevesini gösterir niteliktedir. Düşünce anlamında iki karşıt konuma yerleştirilebilecek Fransız ve Alman milliyetçiliklerinin farklı millet tasavvurları sonraki dönemde farklı ülkelerin milliyetçilik anlayışlarını da etkilemiştir.

Avrupa’nın ortasından doğuya doğru ilerleyince milliyetçiliğin farklı yorumlarıyla karşılaşılması devletler arasındaki güç mücadelesine de önemli bir zemin oluşturmuştur. 19. yüzyılın sonundan başlamak üzere milliyetçilik, Doğu’nun güçlü devletleri tarafından pragmatik bir araç haline getirilmiştir. Dünya siyasetinde önemli bir güç haline gelerek fark yaratan devletlerin milli bir yapıda organize olmaları ve milliyetçilik hareketlerinin etkisiyle Osmanlı ve Rusya gibi dönemin mili devlet anlayışına tezat oluşturacak şekilde çokkültürlü yapıya sahip devletleri, milliyetçiliğin türevi bir ideoloji arayışına itmiştir. Rusya için çözüm “Panslavizm” olurken, Osmanlı’da “Panislamizm” ve “Pantürkizm” siyaseti ortaya atılmıştır. Panslavizm özellikle Balkanlar’da yaşayan bütün Slav ırklarını tek bir devlet çatısı altında birleştirmek şeklinde ifade edebileceğimiz ırk temelli bir anlayışa dayanır (Kohn, 2007: 11). Osmanlı için Panislamizm ise milliyetçi akımlar karşısında topraklarını korumakta güçlük çeken devletin, din temelli bir anlayış çerçevesinde İslam dinine mensup kişileri siyasal bir hareket etrafında organize etmek

amacına dayanır (Özcan, 2001). Pantürkizm ise Panslavizm'e benzer şekilde ırk temelli bir yaklaşım olarak bütün Türkleri tek bir devlet çatısı altında toplama hedefidir (Yıldız, 1999: 298). Milliyetçiliğin farklı siyasal hedefler doğrultusunda yorumlanması 1880'lerden itibaren dünya siyasetini etkileyecek gelişmelerin önünü açmıştır. Devletler, milliyetçiliğin öneminin bütün dünyada arttığı bu dönemin ruhuna uygun olarak rakip milliyetçilikler üzerinden rekabete girişmişlerdir. Avrupa'da ulus devletleşme sürecini ileride götüren devletlerin elde ettiği üstünlüğe cevap niteliğinde olan panmilliyetçi hareketlerin, dünya savaşına doğru giden sürecin önemli bir belirleyeni olduğu ifade edilebilir.

3.8. Milliyetçiliği Oluşturan Faktörler

Yukarıda anlatılanlarla beraber milliyetçiliğin 19. yüzyıl boyunca artmasının sebebini sadece savaşlara, entelektüellerin girişimlerine ya da devletin rolüne bağlamak doğru olmaz. Avrupa kıtası bu yüzyılda sadece siyasal olarak değil aynı zamanda ekonomik ve toplumsal olarak etkisi hala devam eden büyük bir değişim yaşamıştır. Sanayileşme ve kentleşmeyle ortaya çıkan yeni toplumsal yapı, kentler sayesinde siyasal iktidarların görmezden gelemeceği kadar yakınlarına konumlanan ve milliyetçiliğin taşıyıcısı olan orta sınıfın dünyayı algılama biçimi en az Fransız Devrimi kadar etkilidir (Gat ve Jakobson, 2019: 306). Bu değişimler insanların gündelik yaşamlarında ve dünyaya bakışlarında köklü kırılmalara sebep olmuştur.

Milliyetçiliğin 19. yüzyılda giderek artmasında, geleneksel yaşamın giderek çözülmesi ve onun yerini alan modern hayatın dinamiklerinin belirleyiciliği etkili olmuştur. Bu değişimlerin en başında, ilk olarak İngiltere'de ortaya çıkan ve kısa sürede Avrupa'ya yayılan sanayi devrimi gelir. Sanayi devrimi tarıma bağlı geleneksel yaşamın öneminin giderek azalmasına sebep olmuştur. Hans Freyer bu durumun yarattığı toplumsal değişimi açıklarken: "İnsanlığın toplumsal tarihinde şimdiye dek görülen büyük toplumsal tabakaların yer değiştirmesi olaylarından en güçlüsü, eski küçük sanatçı (zanaatçı) – çiftçi dünyasını çağdaş sanayi sistemine çeviren teknik değişmelerle el ele gider" ifadesini kullanmıştır (Freyer, 2014: 46). Sanayi devrimi bir yandan nüfusun daha önce görülmemiş oranda artmasına sebep olurken diğer yandan da insanların tarladan fabrikaya, köyden kente göç etmeleri sonucunu doğurmuştur. Bu durum insanlığın neolitik çağdan itibaren yaşadığı tarıma dayalı yerleşik toplum koşullarının da değişmesi anlamına gelmektedir (McNeill, 2007: 597). 19. Yüzyılın başlarından itibaren nüfus, önce yavaş yavaş ama

yüzyılın ortasından sonra büyük bir hızla, üretimin merkezi haline gelen fabrikaların yer aldığı kentlerde toplanmaya başlamıştır. Bu dönemin değişiminin en net görüntüsü devasa büyüklüğe sahip olan kişiliksiz kentlerin ortaya çıkmasıdır. Sanayileşmenin artmasıyla beraber giderek daha da yaygın hale gelen kentler yeni bir toplumsal yaşam ve kültürün merkezi haline gelmişlerdir (Bayly, 2018: 225). Toplumsal yapıda meydana gelen köklü değişim bir yandan yeni yapıya uyumlu siyasal bir organizasyon gerektirirken diğer yandan da insanların kişisel ihtiyaçlarının, tüketim alışkanlıklarının, aile ve akrabalık yapılarının değişime uğramasına sebep olmuştur.

19. yüzyılın neden milliyetçilik yüzyılı olarak görüldüğünün ya da milliyetçiliğin neden bu yüzyıldan günümüze kadar önemini koruduğunun cevabı milliyetçilik ve modernite arasındaki ilişkiyle açıklanabilir. Milliyetçiliği moderniteyle beraber açıklamaya çalışan Anthony Giddens'a göre modern toplum ulus devletle aynı şeydir. Modern toplumu anlamak için ulus devletin net şekilde belirlenmiş sınırlarının içerisine bakmak gerekir. Tarihin modern öncesi hiçbir döneminde ulus devletler gibi belli bölgeselliğe sahip bir devlet bulmak mümkün değildir (Giddens, 2018: 20-21). Sınırları belli eden bu kesinlik, aynı zamanda ulus devletin egemenlik alanı içerisinde yaşayan insanların da belli bir kimlikle tanımlanabilmelerine imkân sağlar. Bu açıdan bakıldığında 19. yüzyıldan itibaren modern devletin sınırları içerisindeki kültürel homojenleşmeyi anlamak kolaylaşır. Çünkü Fransız Devrim'inden itibaren, devletin varlığını meşru hale getiren temel gerekçe devletin bir milletle özdeşleşebilmesidir. Bu sebeple devletin sınırları içerisinde yaşayan halkla bütünleşmesi ya da milletlerin kendine ait yeni bir devlet kurması doğal bir hak olarak karşılanır. Bu anlamda milliyetçilik, modern devletin en önemli meşruluk kaynaklarından birisi hatta en önemlisidir. Artık devletin yönetim biçimi ne olursa olsun, iktidarını kullanabilmesi sınırları içerisinde yaşayan halkın bir cemaat olarak tasavvur edilmesi ve onun adına hareket edilmesiyle mümkündür (Poole, 1993: 137). 19. yüzyılın ilk yarısında liberalizmle karışmış milliyetçiliğin temel söylemi, her milletin başkalarının sömürsünden kurtulmak adına kendi kendini yönetmesi gerektiği şeklindedir. Bu da ancak millete ait bir devlet kurarak kendi kaderini tayin etmekle mümkün olacaktır (Hayes, 2010: 95). Elie Kedourie'ye göre bu düşüncenin altında Kant'ın düşüncelerine dayanan felsefi bir temel vardır. Kant'ın insanın en doğru kararları ancak özgür olduğunda verebileceği şeklindeki düşüncesinin topluma uyarlanmış hali, en iyi yönetimin milletlerin kendi kararlarını özgür bir şekilde kendilerinin verebildiği yönetimler olacağı şeklindedir (Kedourie, 2017: 46).

Milliyetçiliğin modernitenin hâkim olduğu son iki asırdır oldukça önemli bir olgu haline gelmesi ve önemini korumasının modernitenin ortaya çıkardığı toplumsal koşullarla milliyetçilik arasında bir bağın varlığının işaretidir. Poole'un da ifade ettiği gibi milliyetçilik sık sık geleneksel kültürel öğelere atıf yapsa da modern dünyaya ait bir fenomendir (Poole, 1993: 130-131). Moderniteyle beraber, geleneksel yaşamın daha küçük ve yerel aidiyetleri zayıflamış ve bu aidiyetlerin yerini yenileri almıştır. Giddens bu durumu “toplumsal ilişkilerin yerel etkileşim bağlamlarından kaldırılması ve sonsuz uzunluktaki zaman uzam boyunca yeniden yapılandırılması” olarak ifade ettiği “yerinden çıkarılma” kavramıyla açıklar (Giddens, 2018: 27-28). Geleneksel toplumda yerel ilişkiler, insanlara ihtiyaç duydukları ontolojik güvenliği sağlayabilme kapasitesine sahiptirler. Ancak modern toplumlarda, geleneksel toplumlarda görülen akrabalık ilişkileri ve yerel bir topluluğa aidiyetin zayıflaması, dinsel kozmolojinin ve bizatihi geleneğin kendisinin gücünü yitirmesi (Giddens, 2018: 103), insanları ontolojik güvenlik ihtiyacını karşılayacak yeni ilişkiler arayışına iter. Giddens ontolojik güvenlik kavramını şöyle açıklar:

“Ontolojik güvenlik, güvenlik duygularının bir biçimi ama çok önemli bir biçimdir. Bu deyiş çoğu insanın kendi öz kimliklerinin sürekliliğine ve çevredeki toplumsal ve nesnel eylem ortamlarının sabitliğine duydukları itimada işaret eder. Güven kavramında o denli önem taşıyan, kişi ve şeylerin güvenilir (reliability) oldukları duygusu, ontolojik güvenlik duygularının temelini oluşturur...” (Giddens, 2018: 93).

Kurumsal bir yapı olan ulus devletten ayrı tutulması gereken milliyetçiliğin, modern dünyada insanın temel bazı gereksinimlerini karşılayan psikolojik bir boyutu vardır. Geleneksel yaşamda insanın kendini güvende hissetmesini sağlayan ilksel duyguların bir benzerinin modern dünyada milliyetçilik aracılığıyla karşılanması söz konusudur. Gelenek ve akrabalığa dayanan ilişkilerin yerini modern dünyada gündelik hayatın rutini ve alışkanlıklar almıştır. Böyle bir toplumda insanın ontolojik güvenlik ihtiyacının karşılanması ortak bir dilin varlığı ve kendini milli bir topluluğa ait hissetme gibi duygularla mümkün olur. Ortak bir dil aynı zamanda kültürel benzerlikleri ve davranış biçimlerini de beraberinde getirir (Giddens, 2000: 212-213). Ortak bir dilin kullanımında, modern devletin egemenlik sınırları içerisinde geçerli olan yazılı hukuka dayanan toplumsal işleyiş ve yaygın kitlesel eğitimin inşa edici bir rolü vardır. Ancak milliyetçiliği sadece “millet inşası” sonucunda ortaya çıkan bir olgu olarak görmek doğru değildir. Milliyetçiliğin modern siyasal hayatta ideolojik bir konumu olmasının yanında insanların

geleneksel bağlarından giderek uzaklaşmasının yarattığı boşluğu doldurucu bir boyutu da vardır.

Ortak dil modern toplumlarda milletlerin, Benedict Anderson'un kavramsallaştırdığı şekilde "hayali cemaatler" olarak ortaya çıkmalarının temelini oluşturur. Hayali cemaatin üyeleri, yüz yüze temasın mümkün olmadığı diğer üyelerle benzer kültürel özelliklere ve ortak davranış kalıplarına sahip olduklarına inanırlar. Geleneksel toplumlardan farklı olarak modern toplumlarda, hayali cemaatlerin millet şeklinde ortaya çıkmasını sağlayan gelişme, matbaa kapitalizmi sayesinde sözlü olmaktan çıkıp yazılı hale gelen ve bu sayede standartlaşan yerel dillerdir. Moderniteyle beraber, geleneksel yaşamda sahip olduğu tartışılmaz konumu yitiren kutsal yazı dillerinin yerini artık Reform hareketleriyle giderek gelişen ve milli dilin kökenini oluşturan yerel diller almaya başlamıştır. Latince basılan kitapların pazarda doyum noktasına ulaşması ve yerel dillerde basılan dini kitaplara yönelik talep, kâr elde etmek isteyen kapitalist girişimcilerin daha çok kitap basmasının önünü açmıştır (Anderson, 2017: 53-55). Bu denklem; yeni bir hayali cemaat olan milli toplulukların hayal edilmesini mümkün kılacak kapitalist üretime, yeni bir teknoloji olan matbaaya ve farklı hayali cemaatleri ortaya çıkaracak dilsel çeşitliliğe ihtiyaç duyar (Anderson, 2017: 62). Basılan kitap ve gazete sayısının giderek artmasıyla beraber hayali cemaatin üyelerinin kültürel ortaklıkları ve dünyayı algılama biçimleri de giderek yayılmıştır. Kitlel olarak üretilen bu eserlere yönelik talep, modernitenin yayılmasıyla beraber okuma yazma oranlarına bağlı olarak giderek daha da artmıştır. Standartlaşan ve milli sınırlara hitap eden dil, milleti bir cemaat olarak hayal etmenin mayası haline gelmiştir.

Milliyetçilik ile 19. Yüzyılda iyice belirgin hale gelen piyasa toplumu arasında da doğrudan bir bağ kurulabilir. Poole'a göre, modern devlet rasyonelleşmiş hukuk kurallarını topluma kabul ettirmesi ve şiddet kullanma tekeli elinde bulundurması sebebiyle piyasanın ihtiyaç duyduğu güvenlik koşullarını sağlayacak tek güçtür (Poole, 1993: 131). Yurttaşlar, piyasanın selameti için elzem olan ve bireysel çıkarlara uymayan yükümlülöklere normal koşullarda katlanmazlar. Devletin, yurttaşları piyasa koşullarının işlediğı bir toplumsal düzenin devamı için fedakârlık yapmaya ve bireysel çıkarlarından vazgeçmeye ikna etmesi gerekir. Poole bu durumu şöyle izah eder;

"...yükümlölöklere bir anlam verebilmek için, devletin, piyasadan daha temel olan cemaati, ekonomik hayatın Gesellschaft'ının temelinde yatan ve onu mümkün kılan bir

Gemeinschaft'ı cisimleştirdiğini kavramalıyız. Bu cemaatin, piyasanın karakteristiği olan soyut bireyselliği kapsayan bir kimlik biçimini tanımlaması gerekir. Bu kimlik, şeylerin pre-toplumsal düzeninin parçası olarak, bir kimsenin cinsiyeti denli “doğal” olarak görünebilir ya da toplumsal ve siyasal olarak yapılandığı kabul edilebilir. Bu kimlik bazı durumlarda bir seçim nesnesi olabilir, ama her durumda böyle olmaz: Bu kimliğin karakteristik rolü, bireyin yaptığı seçimleri yapılandırmak ve sınırlandırmaktır. Bu kimliğin kaçınılmaz olması gerekir. Uğrunda kısmî çıkarlarımızı (örneğin mülk, kâr, hatta hayat) feda ettiğimiz amaçları tanımlaması ölçüsünde, bu çıkarlara ağır basan bir tür kendi kendini tamamlamayı sağlaması gerekir. Başka kimlikleri aşan bir benlik duygusunu, daha kapsamlı ve geniş ilişkiler dizisinin bir parçası olarak var olan bir benliği içermesi gerekir. Böylece benlik, bu daha derin kimliği paylaşan öteki kimselerden oluşan bir cemaatin üyesi olarak tanımlanır” (Poole, 1993: 133).

Geleneksel toplumun bireyler için sağladığı cemaat olma duygusu, modern toplumda milliyetçilik aracılığıyla yerine getirilir. Millet üyelerine modernitenin içerisinde var olabilecek bir “kimlik, istikrar ve anlam” sağlama gücüne sahiptir (Poole, 1993: 151). Millet bunu modern toplumun toprakla arası bozulmuş insanını anavatan sevgisiyle yeniden toprağa bağlayarak, bir tarih anlatısı oluşturup geçmişle şimdiyi ve hatta bu sayede geleceği bağlayarak, cemaatin üyeleri arasındaki bağlılığı kan ya da ırk temelinde tanımlayıp doğallaştırarak, ortak bir dil aracılığıyla cemaatin üyeleri arasında bir iletişim aracı oluşturup farklı olanı dışlamayı kolaylaştırarak yapar (Poole, 1993: 134-137)

Sanayileşmiş toplum standart bir konuşma dili ve gerekirse yazı dili aracılığıyla gerçekleşen ortak bir iletişim becerisine ihtiyaç duyar. Sanayileşmenin sunduğu farklı iş alanlarında geçerli olacak temel teknik becerilerin ve ortak bir iletişim dilinin kazandırılması geleneksel toplumun akraba birlikleri ya da yerel birimlerce sağlanamaz. Bu eğitim faaliyeti tüm ulusal sınırları kaplayacak şekilde standart olmalıdır. Bunu sağlayabilecek tek güç ise modern devlettir (Gellner, 2013: 111). Bu durum devlet eliyle standart bir kültürün inşa edilmesine sebep olur. Belli sınırlar içerisinde yaşayan insanların ortak bir kültüre sahip olmaları milliyetçiliğin temel hedefidir. Yani bir yandan sanayileşmeye geçiş gerçekleşirken diğer yandan da milliyetçilik çağına girilmiştir (Gellner, 2013: 118). Gellner bu görüşüyle, 19. yüzyılda ortaya çıkan toplumsal değişimle milliyetçiliğin artması arasında bir ilişkisellik olduğuna dikkat çeker. Bu noktada sanayi toplumunun yapısı kadar devletin rolü de kritik bir öneme sahiptir. Sanayi toplumunun ihtiyacına uygun bir işgücünün yaratılması devletin üstlendiği eğitim faaliyeti aracılığıyla

karşılır. Gellner'in milliyetçilik görüşlerinden etkilenen Hobsbawm'ın da ifade ettiği gibi devlet eliyle yayılan milliyetçilik, çağın ekonomik ihtiyaçlarına, temel eğitimi yaygınlaştırarak (en azından okur yazar olma becerisini sağlayarak) karşılık vermiştir. Bu sebeple sanayileşmenin önceki yıllara göre kat be kat artmasıyla eş zamanlı olarak Avrupa ülkelerinde yoğun bir okullaşma göze çarpmaktadır (Hobsbawm, 2017b: 167).

Milliyetçilik modern toplumsal koşulların etki altına aldığı alanların giderek artmasıyla beraber yayılmaya devam etmiştir. 19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın başından itibaren Avrupa devletlerinin ekonomik gelişmişliklerine bağlı olarak artan askeri güçleri sayesinde dünyanın farklı coğrafyalarını kontrol altına almaları modernitenin ve beraberinde milliyetçiliğın de yayılmasının önünü açmıştır. Avrupa'da ortaya çıkan ulus devletler giderek milliyetçi bir karaktere bürünürken bu özellikleri sömürgecilik faaliyeti için gittikleri farklı coğrafyalarda yer alan toplulukları da etkilemiştir. Milliyetçilik baskın karakteri sebebiyle bir kez kendini gösterdiği yerde varlığını giderek yaygınlaştırmasını imkân sağlar. Dünyada ortaya çıkan güç mücadelesi de milliyetçi ilkenin yönlendiriciliğinde patlama noktasına gelmiş ve büyük felaket kapıya dayanmıştır.

3.9. Milliyetçiliğın Sınava: İki Dünya Savaşı Arası

Milliyetçiliğın 1870'lerden itibaren giderek ivme kazanması ve ardından ulus devletler arasında ortaya çıkan rekabet Birinci Dünya Savaşı'nın önemli sebeplerinden birisidir. 19. yüzyıl boyunca ortaya çıkan yeni toplumsal düzen siyasal sınırların yeniden belirlenmesi için adeta bir kırılmaya ihtiyaç duymaktadır. Bu kırılmanın ilk safhası Birinci Dünya Savaşıyla gerçekleşmiş ancak sonrasında oluşturulan uluslararası düzenin yeni duruma cevap verecek nitelikte olmaması ikinci bir dünya savaşını kaçınılmaz hale getirmiştir. 19. yüzyıl moderniteye geçiş anlamında ekonomik, siyasal ve toplumsal olarak bir yeniden inşa yüzyılıdır. Ancak yeni yapıya uygun uluslararası düzenin inşası, özellikle milliyetçi rekabetin doruklara ulaştığı ve diplomasinin etkisiz kaldığı bir düzlemde, kırılmalar yaşanmadan mümkün olmamıştır.

Avrupa'da bir yandan ulus devlet milliyetçiliğının artık kesin şekilde kabul edilmesi kaçınılmazken diğerk taraftan henüz milli bir devleti olmayan ama zamanın ruhuna uygun bir şekilde bağımsız bir ulus devlet kurma düşüncesi içinde olan halkların çabaları, milliyetçiliğın siyasetin yönünü belirleyen merkezi önemini gözler önüne sermektedir. Kültürel olarak yaklaşık yüz yıldır var olan ve artık siyasal talepleri de zirveye ulaşan

milliyetçi hareketlerin hedefinde akıntıya karşı duran Avusturya Macaristan İmparatorluğu ve Osmanlı İmparatorluğu vardır. Avrupa'nın batısı kısmen istikrarlı bir yapıya kavuşmuş ve ulus devletler olarak haritalandırılmışken doğusunda milli hareketler ulus devletlerini kurmak için yoğun bir mücadele içine girmişlerdir. Osmanlı İmparatorluğu'nda, bir yandan milliyet ilkesinin yürürlükte olmadığı zamanlar İmparatorluk bünyesinde bulunan Yunanlılar, Sırlar, Romenler ve Bulgarlarla (bağımsızlık taleplerine kavuşmalarına rağmen) sınırların belirlenmesi mücadelesi devam edilmiş; diğer taraftan da Arapların, Ermenilerin ve Kürtlerin ayrılıkçı taleplerine engel olunmaya çalışılmıştır. Avusturya Macaristan İmparatorluğu ise sınırlar içerisinde Çekler, Polonyalılar, Ukraynalılar, Slovenler, Slovaklar, Hırvatlar, Sırlar, Romenler ve bazı İtalyanları bir arada tutma çabasını sürdürmüştür (Hayes, 2010: 138-139). Aslına bakılırsa Avusturya Macaristan İmparatorluğu sınırları içerisinde bulunan bazı milliyetçi hareketlerin temel hedefi geçmişten beri verilen demokratikleşme mücadelesine İmparatorluk sınırları içerisinde devam etmektir. Ancak savaşın ardından yenik düşen İmparatorluğu bir arada tutacak merkezi bir gücün kalmamış olması, milliyetçi taleplerin daha yüksek sesle dile getirilir olmasına ve nihayetinde İmparatorluğun dağılmasına sebep olmuştur (Lee, 2002: 177-178).

Ulus devletlerin biriktirdiği güç ve aralarındaki emperyalist mücadelenin artması dünyayı, insanlık tarihinin en ağır savaşlarından birisinin kapısına kadar dayandırmıştır. 1914'de başlayıp 1918'de biten Birinci Dünya Savaşı boyunca savaşa giren devletler, insanları ekonomik ve toplumsal anlamda topyekûn seferber etmek için yeni yöntemler keşfetmişlerdir (McNeill, 2007: 690). Birinci Dünya Savaşının ulus devletlere öğrettiği ilk şey savaşın artık seferberlik adı verilen bir yöntemle asker-sivil ayırt edilmeden toplumun tamamının katılımıyla gerçekleşeceği olmuştur. Bu değişiklik savaşta başarı göstermenin her şeyden üstün algılandığı bir ortamda sivil yöneticilerin yerini askeri yöneticilerin almasının önünü açmıştır (McNeill, 2007: 692). Birinci Dünya Savaşı sırasında insanları cepheye sürece en önemli motivasyon milliyetçilik olmuştur. Barışın geçerli olduğu normal koşullarda var olan düşünce farklılıkları, topyekûn savaşın başlamasıyla ortadan kaybolmuş yerini milli çıkarların ne pahasına olursa olsun savunulması için tek vücut olma düşüncesi almıştır. Sanayileşmiş ülkelerde artmış olan milli eğitim ve gazeteciliğin etkili bir propaganda aracı olarak gücü milliyetçi hedefler doğrultusunda halkı mobilize etmenin bir aracı olarak kullanılmıştır. Artık bütün güç devletin kontrolüne bırakılmıştır ve savaş için gerekli maddi ve beşerî kaynakların toplanması ve idare edilmesi konusunda devlete

muhafif olan kimselere, “milli davaya karşı takındıkları hain tutumları” gerekçesiyle sert müdahalelerde bulunulmuştur (Hayes, 2010: 144-145). Milletle bütünleşmiş devletin savaş makinesi haline gelmesi savaşın gerçekleştiği alanla sivil alanın ve en önemlisi askerle sivil insanın arasındaki ayrımın ortadan kalkmasına sebep olmuştur. Carr’ın bu konuda söyledikleri meseleyi daha anlaşılır hale getirmektedir:

“Savaşın sadece hükümetlerin ve orduların işi olduğu düşüncesi sessizce terk edildi. Düşmanlıklar sona ermeden önce, asker sivil arasındaki geleneksel ayrım çizgisinin silinmesi çok ilerlemişti. Propagandayla, kitlesel terörizmle, ablukayla ve hava bombardımanlarıyla sivillerin moraline saldırılar, kabul gören bir savaş tekniği olmuştu. Popüler ulusal kinler ilk defa bir politika aracı olarak kasıtlı biçimde alevlendirildi ve birçok çevre tarafından, yalnız düşman silahlı kuvvetlerini yenilgiye uğratmak için değil, ayrıca düşman ulusun fertlerini cezalandırmak için de meşru bir savaş aracı sayılmaya başlandı” (Carr, 2015: 41).

Savaş sırasında edinilen tecrübe, savaş sonrasında da devletin milli bütünlüğü sağlama konusunda üstlendiği etkin rolün devam etmesinin önünü açmıştır. Teknolojik gelişmelerle artan modern kitlesel medyanın (basın, radyo ve sinema) kullanımının siyasi propaganda amacıyla kontrolünün yaygınlaşması, kitleleri ideolojik olarak etki altına almayı kolaylaştırmıştır. Bu araçlar sayesinde milli sembollerin yayılması ve vatandaşların gündelik hayatının ayrılmaz bir unsuru olarak kodlanması çok daha kolay hale gelmiştir (Hobsbawm, 2014: 170). Özellikle ideolojik hedefleri doğrultusunda kitleleri siyasi olarak diri tutmak isteyen faşist yönetimler bu yöneme sık sık başvurmuşlardır. Bu yöntemi en çok kullanan isim olan Adolf Hitler, kitleleri harekete geçirmek adına gerektiğinde gerçek dışı bilgilere dayalı propaganda yapmaktan geri durmamıştır (McNeill, 2007: 714).

Birinci Dünya Savaşının ardından galip gelen devletlerin temel hedefi savaş sonrasında değişikliğin kaçınılmaz olduğu siyasal sınırları, Amerika Birleşik Devletleri Başkanı olan Woodrow Wilson’un ortaya koyduğu prensipler doğrultusunda yeniden tesis etmek olmuştur. Wilson Prensipleri olarak bilinen bu prensipler özünde devletlerin sınırlarının milliyet ve dil esas alınması suretiyle belirlenmesi ve ulus devlete dayalı modelin yaygınlaştırılması amacındadır (Selçuk, 2012: 123). Bu prensipler Birinci Dünya Savaşı’ndan önce milliyetçiliğin önemli bir biçimi olan yayılmacı milliyetçilikleri bitirip onun yerine teritoryal milliyetçiliğin yayılmasını sağlamıştır. Ancak Avrupa’nın ortası ve doğusunda yüzyıllardır geçerli olan farklı kültürlerin iç içe yaşamasına imkân sağlayan imparatorluk sınırlarının parçalara ayrılması ve egemenlik sınırlarının siyasi kararlarla

yeniden çizilmesi beklendiği gibi kolay olmamıştır. Gerçekte ortaya çıkan durum, çok milletli yapısını koruyarak kurulan Çekoslovakya, Polonya, Romanya ve Yugoslavya gibi devletlerdir. Gerçek durum Wilson Prensiplerine uymayınca, gerçekliğin Prensipler doğrultusunda yeniden şekillendirilme durumu söz konusu olmuştur. Bu sebeple iki savaş arası dönemin milliyetçilik açısından öne çıkan örnekleri, düşüncedeki ulus devlet modeline uygun bir kültürel homojenlik oluşturmak adına girişilen zorunlu göçlerdir. Türkiye ve Yunanistan arasında yapılan mübadele, İtalya'da yaşayan Almanların Almanya'ya göç ettirilmesi, baskı altına alınan Yahudilerin durumları bunlara örnek olarak verilebilir (Hobsbawm, 2014: 160-161).

Devletin savaş sırasında ekonominin koruyuculuğunu üstlenmesi rolü savaşın ardından da devam etmiştir. İki savaş arası dönemde etkili olan ekonomik istikrarsızlık ve krizler planlı bir ekonominin uygulanması adına devlete etkin bir rol yüklemiştir. Ulus devletler bu rolü sınırların dışıyla gerçekleşen ekonomik münasebeti kısıtlamak ve kendi başına yeterli, milli bir ekonomik düzen inşa etmek şeklinde uygulamışlardır (Hobsbawm, 2014: 159-160). Savaş sırasında ortaya çıkan ekonomik enkazın onarılması ve uzun süre savaşan insanların tekrar işgücüne kazandırılması için devletin etkin rol alması beklentisi oluşmuştur. Sadece eski yerleşik ulus devletler değil savaştan sonra kurulan yeni ulus devletler için de kendi kendine yeten milli bir ekonominin kurulması temel hedef olmuştur. Bu kapsamda uluslararası ticarete kısıtlama getirecek gümrük vergileri konularak kapalı bir ekonominin alt yapısı oluşturulmuştur (Hayes, 2010: 149). Bunlara ek olarak Sovyetler Birliğinin komünist rejim altında uyguladığı planlı ekonomik programın başarıları diğer ekonomilere de model oluşturmuştur. Liberal ekonominin yaşadığı en büyük krizlerden olan Büyük Buhran (1929), bütün dünyada devletin kontrolünde planlı bir ekonominin daha sağlıklı olacağı yönünde bir kanaat oluşturmuştur. Bütün gelişmiş sanayi ülkeleri için aynı oranda bir değişimden söz etmek mümkün olmasa da özellikle Almanya ve Amerika Birleşik Devletleri için planlı ekonomi, krizden çıkışın reçetesi olarak uygulamaya konulmuştur (McNeill, 2007: 704). 1929 ekonomik krizi var olan güvensizliğin daha da genişlemesine neden olmuştur. Bu güvensiz ortamda farklı kültürel unsurların hedef tahtasına oturtulması adeta kaçınılmaz hale gelmiş ve yabancı düşmanlığında büyük bir artış ortaya çıkmıştır. Kitlelerin hedefinde dışarıda farklı milletler varken, içeri de ise milli hedeflerle uyuşmadığına inanılan görüşler ötekileştirilmiş, azınlıklara yönelik bir öfke yoğunlaşması ortaya çıkmıştır (Merriman, 2018: 1070). Milliyetçiliğin sığınacak güvenli bir liman oluşturması sebebiyle, güvensizliğin arttığı kriz dönemlerinde yükselişe geçen

karakteri kendini göstermiştir. Modern siyasetin kitle desteğine ihtiyaç duyan doğası, iktidarı ele geçirmek ve kitleleri yönlendirmek isteyenlerin böyle bir ortamda milliyetçi söylemleri sahiplenmesinin önünü açmıştır.

İki savaş arası dönemin ulus devletinin siyasal ve toplumsal anlamda etkin bir karaktere bürünmesi ve milliyetçiliğin yükselişi bu dönemde ortaya çıkan krizlerle yakından ilgilidir. Savaşın yarattığı ekonomik çöküntünün sebep olduğu huzursuzlukların yanında savaştan beklediği sonuçları alamayan devletler, kitleleri etki altına alacak bir ideolojiye ihtiyaç duymuşlardır. Modernitenin dönüştürdüğü toplumsal yapıda dinin ve geleneklerin etkisinin azalması, ulus devletin yol göstericiliğinde bir milliyetçiliğin insanlara psikolojik bir sığınak olarak sunulmasını beraberinde getirmiştir. Liberal demokratik değerlerin, savaş sonrası ortaya çıkan sorunlara çare olacak çözümler üreteceği yönündeki inanç oldukça zayıflamış, Almanya ve İtalya başta olmak üzere milli gururu yücelten totaliter rejimlerin önü açılmıştır. Demokratik yolları kullanarak iktidar arayan aşırı milliyetçi hareketler, iktidara geldikten sonra halkın da desteğini arkalarına aldıkça daha da radikalleşmişlerdir. Bu şekilde ortaya çıkan totaliter rejimlerin en büyük dayanağı “bütünlükçü bir milliyetçilik” programını yürürlüğe koymak olmuştur. 1924 yılında İtalya’da iktidara gelen Benito Mussolini tam anlamıyla böyle bir liderdir. Mussolini, İtalya’yı Roma İmparatorluğu’nun mirasçısı kendisini de İmparatorluğun büyük lideri Sezar’la eş gören bir anlatı geliştirmiştir. Roma İmparatorluğu’nun büyüklüğünü ve bu büyüklüğü geleceğe taşımanın önemini vurgulayarak İtalyanların milli gururlarını yüceltmıştır. Okullar ve basın yayın organları aracılığıyla bu anlatı bir propaganda malzemesi haline getirilmiştir (Hayes, 2010: 163). Mussolini’nin totaliter ulus devlet programını, ırkçılıkla milliyetçiliğin birbirine karıştığı bir anlayışla birleştiren Adolf Hitler ise özellikle İkinci Dünya Savaşı sırasında giriştiği etnik kırımlarla milliyetçiliğin kınanmasına sebep olmuştur. Hitler, demokratik yollarla iktidara geldikten sonra ortaya koyduğu yoğun propaganda faaliyeti aracılığıyla Almanların geçmişte kırılan onurlarını yücelterek iktidarını pekiştirmiştir. Hitler’in iktidara geldiği 1933 yılından İkinci Dünya Savaşı’nın bittiği 1945 yılına kadar milliyetçilik, Almanya’da adeta bir “din” haline gelmiştir (Hayes, 2010: 165-166).

Özellikle Almanya ve İtalya’da ortaya çıkan faşist iktidarlar milliyetçiliği yabancı düşmanlığına körükleyen bir silah olarak kullanmışlardır. İtalya’da Benito Mussolini ve Almanya’da Adolf Hitler milliyetçiliği ırka dayalı bir şekilde yorumlayarak, huzursuzluk

ortamının sorumluluğunu “aşağı olarak gördükleri” farklı ırklardan olan yabancılara yüklemişlerdir. Bu ırkçı yaklaşım, diğer totaliter rejimleri de etkileyerek özellikle tüm Avrupa’da özellikle Yahudi düşmanı bir tutumun ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Milliyetçilik bir önceki yüzyıldan itibaren kendini kabul ettirmiş bir olgudur ancak Birinci Dünya Savaşı’ndan sonra aşırı bir şekilde yorumlanarak kimi yerlerde ırkçılığa dönüşmüştür (Merriman, 2018: 1081-1082). Milletın aynı ırktan olan ve üstün özelliklere sahip olarak görülen insanların birleşmesi ve bu milletin aşağı bazı ırkları ve kültürleri barındırmaması gerektiği düşüncesi ırkçılığın temel mesajıdır (Guibernau, 1997: 153). Hitler’in liderliğinde sınır tanımayan bir hal alan ırkçılık, üstün Alman ırkına mensup olmayanların dışlanmasına ve hatta bütün kötülüklerin müsebbibi olarak görülen Yahudilerin ve Romanların katledilmesine kadar varacak aşırılıkların yaşanmasına sebep olmuştur. Anti-semitizm Birinci Dünya Savaşı’ndan önce de Avrupa’da yaygın bir düşünce olmasıyla beraber, savaştan sonra ortaya çıkan buhran durumunda giderek artmış ve bütün Avrupa’yı etkileyen bir boyuta ulaşmıştır.

Totaliter yönetimlerin iktidara gelmeleri birbirini tetikleyen bir durum ortaya çıkararak başta İtalya ve Almanya olmak üzere bütün modern ulus devletleri etkilemiştir. İki dünya savaşı arası dönemde Bulgaristan, Türkiye, İspanya, Arnavutluk, Polonya, Portekiz, Litvanya, Yugoslavya, Sovyetler Birliği, Romanya, Avusturya, Estonya, Letonya ve Yunanistan’da ya totaliter rejimler kurulmuş ya da bu rejimlerden etkilenen iktidarlar yönetimi elinde bulundurmuştur. İkinci Dünya Savaşı’nın hemen başı olan 1939 yılında Avrupa’da bulunan yirmi sekiz devletten sadece on birinde demokratik bir hükümet bulunmaktadır (Schulze, 2005: 275). Hepsinin kendine has özellikleri olmakla beraber totaliter rejimlerin bazı ortak noktalarından bahsetmek mümkündür. Bu iktidarların karizmatik bir lider etrafında birleşen, kitleler tarafından çok sevilen ve saygı duyulan bir karakteri olduğunu söylemek mümkündür. Hareketlerin liderleri geçmişin aristokrat ve eğitimli liderlerinin aksine genellikle halkın içinden gelen kimselerdir. Ayrıca bu liderlerin ekonomiyi, dini, eğitimi, kültürel ve siyasal faaliyetleri kontrol altında tutacak mekanizmaları kendine bağlayarak tam bir totaliter karakter gösterdiği görülmüştür. Oldukça merkezileşmiş güçleri sayesinde yoğun eğitim ve propaganda faaliyeti yapabilecek imkanlara sahiptirler ve bu güce meşruiyet oluşturacak kitle desteğini milli ve vatansever bir siyaset iddiasıyla devam ettirirler (Hayes, 2010: 166-168).

İki dünya savaşı arasındaki kriz döneminin sağladığı belirsizliği kullanarak iktidarda

tutunan totaliter rejimlerin milliyetçi hedefleri sadece sınırları içerisinde homojen bir ırk ya da kültürel bütünlük sağlamak olmamıştır. İçerideki “düşmanlara” karşı verilen mücadele baskı ve şiddetin artırılması şeklinde devam ederken, dışarıdaki “düşmanlara” karşı mücadele etmekten de geri durulmamıştır. Bu saldırgan tutum özellikle Almanya ve İtalya’nın önderliğinde oluşan cephenin, sözüm ona üstün milli değerlerine uygun hedeflerin gerçekleştirilmesi amacıyla büyük bir savaşın çıkmasının kapılarını aralamıştır. Bu savaş, ırkçılığın en zalim boyutlarıyla yaşandığı bir dönem olarak tüm insanlığın şiddetle kınadığı katliamlara sebep olmuştur. Aşırı milliyetçilikler, dünya savaşına giden yolun ve savaş sırasında gerçekleşen katliamların kaldırım taşları olarak görülmüş ve eleştirilerin hedefi haline gelmiştir. Ulus devletin, içeride ve dışarıda güçlü olmak adına milliyetçi duyguları sınır tanımaz bir şekilde harekete geçirmesinin insanlık adına olumlu sonuçlarının olmayacağı hem savaş öncesinde hem de savaş sırasında kanıtlanmıştır. Milliyetçiliğin 19. yüzyılda liberalizmle birlikte verdiği demokrasi mücadelesi, 20. yüzyılın ilk yarısında yerini demokrasi karşıtı uygulamalara bırakınca milliyetçiliğe yönelik negatif bir tutumun ortaya çıkması kaçınılmaz bir hal almıştır. İkinci Dünya Savaşından sonra milliyetçiliğin dönüşümünü, ulus devletlerin sınırları içerisinde yaşayan insanlara karşı değişen tutumlarını ve insan hakları konusunda yaşanan gelişmeleri bu bağlamda değerlendirmekte yarar vardır.

3.10. Sonuç

Bu bölümde genel hatlarıyla modern ulus devletlerin ortaya çıkışı ve bu süreçte milliyetçiliğin dönüşümü ele alınmıştır. Ulus devlet, Orta Çağ’ın ardından Avrupa’da ortaya çıkan değişimler sonucunda oluşmuş siyasal bir örgütlenmedir. Bu tarihlerden itibaren, Rönesans ve Reform hareketleriyle beraber geleneksel yaşamdan kopuşun başladığı ve yeni bir döneme girildiği görülmüştür. Bu iki gelişme dine dayalı kontrol mekanizmalarının zayıflamasına yol açmıştır. Özellikle mezhep savaşları sonrasında Katolik Kilise’nin siyasi, ekonomik ve toplumsal kontrol kabiliyetinin zayıflaması mutlak monarşiler etrafında bugünün “egemenlik” anlayışının oluşmasının önünü açmıştır. Mutlak monarşiler geleneksel devletle modern devlet arasında bir geçiş oluşturması açısından önemlidir. Çünkü modern devletin gücü elinde toplayarak merkezileşmesi bu dönemden itibaren gelişmeye başlamıştır. Dini kurumların siyasal iktidarlar üzerindeki etkisinin azalmaya başlaması, egemenliğin kaynağının sınırlar içerisinde yaşayan halktan kaynaklanması düşüncesinin önünü açmıştır. İnsanların doğuştan sahip olduğu temel bazı

hakların olduğu fikrinden hareketle ortaya çıkan doğal haklar kuramıyla beraber, kralların yönetimleri altında bulunan insanlar karşısında bazı sorumluluklarının olduğu düşüncesi ortaya çıkmıştır. Bu durum insanların “teba” olmaktan çıkıp “vatandaş” olmaları için önemli bir aşamadır. Böylece modern devletin temel karakteri olan ulusal egemenlik düşüncesinin önü açılmıştır.

18. ve 19. yüzyıl millet düşüncesinin olgunlaşması ve ortaya çıkan demokratik gelişmeler açısından önemlidir. Rasyonel düşünce etrafında gelişen öncü fikirler insanı merkeze alan karakteri sebebiyle önemli demokratik devrimlerin hazırlayıcısı olmuştur. Özellikle İngiltere, Amerika ve Fransa’da modern siyasal sistemin ortaya çıkması açısından kritik öneme sahip köklü değişimler yaşanmıştır. İngiltere’de parlamenter sistem etrafında gelişen demokratik kazanımlar ve millet fikri Amerika’ya sirayet etmiş, Amerikan Devrimi’yle somut şekilde uygulanmaya başlanan demokratik sistem Fransız Devrimi’ne ilham vermiş, Fransız Devrimi sonrası ulus devlet ve millet egemenliği sistemi önce Avrupa’yı sonra da dünyayı etkilemiştir. Dolayısıyla Fransız Devrimi’nin etkisi üzerinde durmakta fayda olmakla beraber, ortaya konulan modeli İngiltere ve Amerika’da yaşanan süreçten bağımsız değerlendirmemek gerekir. Yaşanan bu siyasal değişimlerle beraber, milliyetçilik düşüncesinin yayılmasına sebep olan toplumsal zemini gözden kaçırmamak gerekir. Ekonomik değişim ve sanayileşmeyle beraber geleneksel yaşamın yerini modern toplumsal düzen milliyetçiliğin yayılması için oldukça önemlidir. Modernliğin ortaya çıkardığı ekonomik, toplumsal ve psikolojik durum milliyetçiliğin bir olgu olarak ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Yüzyılın sonuna doğru milliyetçiliğin kitleleri harekete geçirme gücünü fark eden yönetimler bu olguyu siyasal hedefleri doğrultusunda kullanmışlardır. Milli çıkarlar doğrultusunda hareket eden devletlerin sayısının artması devletler arasındaki rekabetin kızışmasına ve büyük savaşların ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Birinci ve İkinci Dünya savaşı arasındaki kriz dönemi, liberal demokratik değerlerin sorgulanmasına ve totaliter rejimlerin güç kazanmasına sebep olmuştur. Kriz döneminin kaotik yapısından beslenen milliyetçilik, totaliter rejimlerin en önemli silahlarından birisi olmuştur. Milliyetçilik hem milli sınırlar içerisinde hem de diğer devletlerle ilişkilerde ana enstrüman olarak kullanılmıştır. İçeride milli birlik ve bütünlüğe yapılan aşırı vurgu kültürel farklılıklara karşı negatif bir tutum sergilenmesine yol açmıştır. Dışarıda ise ulusal çıkarların her türlü değer önünde tutulması, devletler arasındaki rekabetin giderek kızışmasına sebep olmuştur. Milliyetçilik ortaya çıkan aşırılıkların müsebbibi olarak görülmüş ve İkinci Dünya Savaşı sonrası düzen, milliyetçiliğin

törpülediği bir anlayışa göre inşa edilmiştir.

Yaklaşık dört yüz yıllık bir süreçte ağır ağır gerçekleşen değişimleri anlamak milletlerin ve milliyetçiliğin bugün içinde yaşadığımız dünyadaki yerini tanımlayabilmek adına önem arz etmektedir. Bu sebeple milliyetçiliğin ortaya çıkışı ve yayılışı bu değişimler sonucunda ortaya çıkan moderniteyle ilişkili bir şekilde açıklanmaya çalışılmıştır. Bölüm içerisinde ağırlıklı olarak siyasal süreçler üzerinde durulmuştur. Millet egemenliği sisteminin günümüzün tartışılmaz meşruiyet kaynağı olması sebebiyle siyasetin milliyetçilikle olan ilişkisi anlaşılabilir bir durumdur. Ancak milliyetçiliği anlayabilmek için geleneksel toplumdan modern topluma geçişle beraber değişime uğrayan ekonomik, toplumsal ve psikolojik süreçlerin de etkisini göz ardı etmemek gerekir. Bu sebeple bu bölümde; milliyetçiliğin modern toplumlarda niçin bu kadar önemli bir fenomen haline geldiği, siyaset-milliyetçilik ilişkisinin öneminin altı kalın bir şekilde çizilerek ama diğer değişkenlere de yer verilerek açıklanmaya çalışılmıştır. Çünkü milliyetçiliğin siyasetle yoğun bir ilişkisi olmasıyla beraber sadece siyasetin yönlendirdiği bir ideoloji olmaktan öte kültürel ve psikolojik dayanaklarının da olduğu bir gerçektir. Siyaset modernitenin sağladığı teknolojik imkanlardan yararlanarak kitleleri etkileyebilme gücünü diğer toplumsal güç odaklarına nazaran asimetrik bir şekilde elinde bulundurur. Ancak içinde yaşadığımız çağda milletleri ve milliyetçiliği sadece siyaset odaklı açıklamaya çalışmak eksik bir analiz olacaktır.

4. İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI SONRASI ULUS DEVLET VE MİLLİYETÇİLİK

Bu bölümde ulus devletin ve milliyetçiliğin İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra yaşadığı dönüşüm ve bu dönüşümü ortaya çıkaran sebepler üzerinde durulmaktadır. Bu tarihlerden itibaren Birleşmiş Milletler, AET (Avrupa Ekonomik Topluluğu), NATO (Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütü), COMECON (Karşılıklı Ekonomik Yardımlaşma Konseyi) gibi uluslararası mekanizmaların kurulmasıyla devletlerin diyalog imkanları artmış ve bunun yanında devletler giderek birbirine daha bağımlı hale gelmiştir. Bu gelişmelere ek olarak, başta Birleşmiş Milletler tarafından 1948'de kabul edilen İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi ve Avrupa Konseyi tarafından 1953'de kabul edilen Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi olmak üzere, uluslararası sözleşmelerin öncülüğünde insan hakları konusunda ortaya konulan standartlar ulus devletlerin egemenliğinde yukarıdan bir aşınmaya sebep olmuştur. Bölümde bu mekanizmalara bağlı olarak devletlerin egemenliklerinin yaşadığı dönüşüm ortaya konulmaktadır. Devletlerin vatandaşların haklarını sağlama konusunda tekliği, uluslararası kurumlar ve sözleşmeler yoluyla ortadan kalkmıştır. Devletler bu mekanizmalar eliyle insan hakları konusunda belli standartları yerine getirme yükümlülüğü altına sokulmuştur. 1970'lerden itibaren yükselişe geçen kimlik siyaseti küreselleşmenin artmasıyla giderek ivme kazanmıştır. Milli kimliğin dışında kalan farklı kimlikler, kendi kültürlerini yaşatabilecekleri bir toplumsal düzen için ulus devletlerden çeşitli hak taleplerinde bulunmuşlardır. Uydu yayıncılığının ortaya çıkması, iki kutuplu dünyanın son bulmasıyla beraber duvarların çökmesi, iletişim ve ulaşım olanaklarının gelişmesi sonucu her yerin birbirine yaklaşması özgürlük taleplerini arttırmıştır. Buna bağlı olarak artan farklı kimlik talepleri, milli kimliklerin de dönüşmesine ve yeniden yorumlanmasına sebep olmuştur. Ulus devlet küreselleşme sürecinde nasıl bir değişime uğramıştır? Ulus devletin uğradığı dönüşüm milliyetçiliği nasıl etkilemiştir? Farklı kimliklerin küreselleşmeyle beraber görünürlüğünün artması milliyetçiliği nasıl etkilemiştir? Milliyetçiliğin küreselleşme dönemindeki görünümü nelerdir? Bu bölümde bu gibi sorulara cevap aranarak ulus devletin ve milliyetçiliğin İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana ortaya çıkan

görünümleri açıklanmaktadır. Son olarak da ulus devletin ve milliyetçiliğin geleceğine dair bir tartışma ile bölüm sonlandırılmaktadır.

4.1. Küreselleşme ve Ulus Devletin Dönüşümü

Ulus devletin ve milliyetçiliğin İkinci Dünya Savaşı sonrası başlayan ve 20. yüzyılın sonuna doğru daha belirgin hale gelen değişimi, küreselleşme başlığı altında gelişen bilimsel tartışmalarda önemli bir yer edinmiştir. Ulus devletin gücünü giderek kaybettiği ve sınırları içerisindeki iktidarının zayıfladığı görüşü bu tartışmanın merkezinde yer alır (Ardıç, 2012: 76). Bu tartışmada öne çıkan isimlerden olan Jürgen Habermas'a göre, ulus devlet hala siyasetin en önemli aktörü olma rolünü devam ettirse de artık geleneksel yapısı değişime zorlanmaktadır. Moderniteyle beraber bir araya gelen "devlet", "toplum" ve "iktisat"; küreselleşmenin sınırları muğlaklaştırması ve silmesi sebebiyle köklü bir değişimle karşı karşıyadır. Bu değişim Habermas'a göre üç şekilde kendini gösterir. Birincisi; devletin artık sınırları dışında meydana gelen çevre kirliliği, organize suçlar, yüksek teknolojinin doğurduğu güvenlik riskleri, silah kaçakçılığı, salgın hastalıklar gibi gelişmeler karşısında sınırları içerisinde yaşayan insanları etkin bir şekilde koruyamamasıdır. İkincisi; ulusal sınırlar içerisinde uygulanıyor olmaları sebebiyle milletin katılımıyla ortaya çıkması gereken kararların uluslararası mekanizmalar tarafından belirleniyor olmasının yarattığı meşruiyet eksikliğidir. Üçüncüsü ise milli iktisadın sermaye hareketliliği karşısında artık işlevsel bütünlüğünü kaybetmesidir (Habermas, 2018: 26-29).

Küreselleşme içerisinde ulus devletin durumunu açıklayan diğer bir önemli isim olan Anthony Giddens'a göre ulus devlet sistemi; kapitalist dünya ekonomisi, askeri dünya düzeni ve uluslararası iş bölümüyle beraber küreselleşmenin dört boyutunu oluşturur. Bu boyutlar birbiriyle bağlantılı şekilde açıklanabileceğinden, küreselleşme içerisinde ulus devletin durumunu anlamak için diğer boyutlarla beraber değerlendirilmesi gerekir. Ekonomik boyutuyla bakıldığında ulus devletler dünya ekonomik sisteminin ana güç merkezleri olarak, güçleri küreselleşmeyle beraber artmış olan uluslararası şirketlerin sahip olmadığı bazı özelliklere sahiptirler. Bu özelliklerin en başında "toprak bütünlüğü" ve bu topraklar üzerinde "şiddet kullanma tekelini" ellerinde bulundurmaları gelir. Uluslararası şirketler, ulus devletlerin siyasetlerini etkileyecek güce sahiptirler ancak ulus devletlerin bu özellikleriyle rekabete girmeleri imkânsızdır. Çünkü uluslararası şirketlerin, askeri bir güce

sahip olarak belli bir toprak parçasını egemenlik altına alma hedefleri yoktur. Bu sebeple ulus devletler ve uluslararası şirketler küresel ekonomik düzeninin işleyişinde birlikte rol üstlenirler. Askerî boyutuyla birlikte ele alındığında; ulus devletler ellerinde bulundurdukları endüstrileşmiş savaş teknolojileri ve kurdukları ittifaklar sebebiyle küreselleşmiş askeri dünya düzenini oluştururlar. Böylece silah ve askeri örgütlenme teknikleri bütün dünyaya yayılır. Bütün devletler, bunlara ekonomik olarak zayıf olanları da dahil, modern bir orduya ve teknolojik olarak gelişmiş silah donanımlarına sahiptirler. Son olarak küresel iş bölümü boyutuyla ele alındığında; endüstriyel gelişmenin bütün dünyayı kapsayacak bir iş bölümü ortaya çıkarması ulus devletlerin bu sistemin bir parçası olarak liberal ekonomik düzenlemeler yapmasını kaçınılmaz hale getirmiş ve ülkelerin kendi ekonomilerini bağımsız bir şekilde kontrol etmesini zorlaştırmıştır (Giddens, 2018: 73-78). Küreselleşmenin dört boyutu birlikte ele alındığında Giddens'in düşüncelerinden, küreselleşmeyle beraber bir dönüşüm yaşayan ulus devletin bu haliyle küreselleşmenin önemli bir aktörü olduğu sonucu çıkmaktadır.

Küreselleşme tartışmalarında öne çıkan diğer bir isim olan Zygmunt Bauman ise küreselleşmenin nasıl ortaya çıktığı konusunda çok sonuçlarına odaklanır. Bauman'ın yaşadığımız bu döneme ilişkin en önemli tespiti küreselleşmenin ortaya çıkardığı belirsizliktir (Özyurt, 2017: 42). Bauman içinde bulunduğumuz dönemi tanımlamak için “geç modernite”, “postmodernite” ve dikkat çeken bir şekilde “akışkan modernite” kavramlarını kullanır. Modernite, Marx ve Engels'in “katı olan her şey buharlaşıyor” ifadesinin ötesine geçecek şekilde “akışkanlaşmıştır”. Akışkan modernitenin temel özellikleri toplumsal birimlerin çözülmesi ve iktidar ile politikanın birbirinden ayrılmasıdır. Bu sebeple bütün toplumsal biçimler çözülmekte ve yerlerine gelen yenilerinin kısa ömürlü olması, bu biçimlerin insan yaşamını belirleyecek referans noktaları olma özelliklerinin olmamasına sebep olmaktadır (Bauman ve Lyon, 2016: 13). Bauman'a göre küreselleşmeyle beraber “şeylerin kontrolden çıkması” durumu söz konusudur. Nereye gideceği belli olmayan dünya meselelerini kontrol edecek bir merkezin veya bir mekanizmanın olmaması belirsiz bir durum ortaya çıkarmaktadır (Bauman, 2010: 64). Ulus devletler bu belirsizliği ortadan kaldıracak etkinlikten yoksundur. Çünkü devletler artık egemenlik haklarını kullanmaktan ziyade bu hakları uluslar üstü kuruluşlara vermek için can atmaktadırlar. Bu sebeple devletin egemenliği düşüncesi artık ölmüştür (Bauman, 2010: 69).

Ulusal sınırları aşan karşılıklı bağımlılıkların artması ve mübadelenin hız kazanması olarak değerlendirildiğinde, küreselleşmenin 1970'lerden itibaren giderek kendini daha fazla hissettirdiğini söyleyebiliriz (Steger, 2004: 58). Bununla beraber soğuk savaşın bitmesi ile başlayan 1990'lı yıllardan itibaren küreselleşmeyi daha bariz hale getirecek ekonomik, siyasal ve kültürel anlamda karşılıklı etkileşimi arttıran önemli değişimlerin yaşandığı görülmüştür. Sınırlar arası ekonomik ilişkiler giderek artmış, uluslararası örgütler aracılığıyla siyasal iş birlikleri kolaylaşmış, gelişen teknoloji ile beraber artan iletişim ve ulaşım olanaklarına bağlı olarak kültürel etkileşimin önü açılmıştır. Bu değişimler daha önce var olan yapıların ve kurumların dönüşmesinin yanında çağın ihtiyaçlarına göre yenilerinin de ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Aslına bakılırsa İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra oluşturulmaya çalışılan devletler arası iş birliğinin imkânları, yüzyılın sonuna doğru giderek artarak küreselleşmenin önemli bir göstergesi haline gelmiştir. Devletler aralarındaki problemleri barışçı yollarla çözmek ve iş birliğini arttırmak adına 1945 yılında küresel çapta faaliyet gösterecek bir örgüt olarak kurulan **Birleşmiş Milletler** ve bunun yanında 1949 yılında Avrupa ülkeleri arasında kurulan **Avrupa Konseyi** son yıllarda etkinliklerini giderek arttırmışlardır. Bunlara daha sonradan coğrafi ve kültürel olarak birbirine yakın ülkeler tarafından özellikle ekonomik hedefler doğrultusunda kurulan **Avrupa Ekonomik Topluluğu**, **Afrika Birliği Örgütü**, **Arap Birliği** ve **Güney Doğu Asya Uluslar Birliği** gibi çeşitli örgütler eklenmiştir. Devletler arasında giderek artan bu iş birliklerinin, sınırları zamanla geçersiz hale getirdiği ve dolayısıyla ulus devletinin de buna bağlı olarak temel iddiası olan sınırlar içerisinde kontrolü sağlama gücünün zayıfladığı fikri ortaya atılmıştır. Bu görüş genel olarak küreselleşmenin devletleri giderek birbirine bağımlı hale getirdiği ve özellikle ekonomik meselelerde tek başına karar alma kabiliyetlerini ortadan kaldırdığı şeklinde gerekçelendirilir (Ardıç, 2012: 77).

Küreselleşme aniden ortaya çıkan bir şey olmaktan ziyade gerçekleşmekte olan bir süreçtir (Özyurt, 2017: 24). Giddens küreselleşmeyi; “uzak yerleşimleri birbirlerine, yerel oluşumların millerce ötedeki olaylarla biçimlendirildiği ya da bunun tam tersinin söz konusu olduğu yollarla bağlayan dünya çapındaki toplumsal ilişkilerin yoğunlaşması” olarak tanımlar (Giddens, 2018: 68). Şüphesiz küreselleşmeden bahsedebilmemizin gerekçeleri olan devletler arası siyasal ilişkiler, malların uluslararası ticareti, büyük göç hareketleri, kültürel etkileşimler geçmişte de var olmuştur. Ancak bu gelişmelerin son otuz yılda daha önce rastlanmamış derecede yoğunlaştığına şahit olmaktayız. Teknolojik

ilerlemelerle beraber iletişim ve ulaşım olanaklarının artmış olması geçmişle bugün arasında bariz bir fark ortaya çıkarmaktadır. Bugün toplumlar geçmişte hiçbir dönemde olmadığı kadar birbirine bağlı ve aynı zamanda bağımlıdır (Coşkun, 2009: 333). Ekonomik, ticari, kültürel, demografik akışların yoğun ve hızlı şekilde yaşanması dünyanın farklı bölgelerinde yaşayan insanların etkileşiminin de artmasına neden olmaktadır. Üstelik bu etkileşim Coğrafi keşifler, Haçlı seferleri ve emperyalist dönemlerde olduğu gibi daha çok tek taraflı değil karşılıklı olarak gerçekleşir (Aysan, 2012: 109). Ancak etkileşimle beraber ortaya çıkan kültürel temasın taraflar üzerindeki etkisinin aynı olmadığı görülmektedir. Çünkü küreselleşme aynı zamanda gelişmiş sanayi ülkelerinden gelen ve özellikle Amerikan menşeli pop kültürün bütün dünyaya yayılması anlamına da gelir. Kültürün bu şekilde tek taraflı olarak yayılması, yerel kültürlerin küresel kültürün asimetrik gücünün etkisiyle tahrip olması anlamına gelecek şekilde kültürel emperyalizm kavramıyla ifade edilir (Ritzer, 2011: 277). Bu durum tüketim alışkanlıklarının bütün dünyada standartlaşması yoluyla tek bir kültürün bütün dünyada yayılması anlamına gelir ki bu durumun ekonomik bir yanı da vardır (Tomlinson, 1999: 24). Çok uluslu şirketler tarafından üretilen mallar bütün dünyada benzer yaşam kalıplarını dayatır. Malların dolaşımının önündeki engellerin zayıflaması ve popüler kültürün tüketime yönelik oluşturduğu cazibe, milli devleti giderek zayıflatmakta ve milli sınırları esnetmektedir (Smith, 2013: 180). Aşağıda bütün bu değişimlerin ulus devletin yapısına etkileri ve ulus devleti nasıl dönüştürdüğü ortaya konmaktadır.

4.1.1.Ulusal Egemenliğin Yukarıdan Aşınması

Ulusal egemenliğin yukarıdan aşınması 1648 Westphalia Anlaşması ile temelleri atılan ve 19. yüzyılda belirgin hale gelen modern devlet sisteminin dönüşümünü içerir ve bu dönüşüm küreselleşmenin siyasal boyutuyla alakalıdır. Modern devletin temel özelliği, bu çalışmanın ikinci bölümünde detaylı şekilde açıklandığı üzere egemenliğin millete ait olması ve iktidarların millet tarafından yetkilendirildiği sürece meşru kabul edilmesidir. Dünya siyasal sistemi bu özelliklere sahip devletlerin bir araya gelmesiyle oluşmaktadır. Buna göre her devlet kendi iç işlerinde bağımsız karar alma yetkisine sahiptir ve bu hak başka devletler tarafından ihlal edilemez. Bu hakkın ihlali açık bir şekilde millet egemenliği ilkesinin ihlali olarak algılanır ve meşru kabul edilmez. Ancak ulus devletlerin egemenliği olgusu İkinci Dünya Savaşı'ndan itibaren giderek dönüşmüş ve bu dönüşüm küreselleşmenin artmasıyla beraber daha belirgin hale gelmiştir.

Ulusal egemenliğin yukarıdan aşınmasına sebep olan en önemli gelişme İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra **Birleşmiş Milletler** ve **Avrupa Konseyi** gibi uluslararası örgütlerin kurulması ve bu örgütler tarafından üye devletleri bağlayıcı uluslararası sözleşmelerin kabul edilmesidir. Siyasal kararların ulusal sınırların dışından, uluslararası örgütler tarafından etki altına alınması ulusal egemenliklerin yukarıdan aşınmasına sebep olmuştur. Bu kurumlar ve sözleşmeler ulus devletlerin sınırları içerisinde sahip olduğu mutlak yetkileri sınırlandırmıştır. Bu tarihlere kadar bu yetkilerin başka bir güç tarafından sınırlanamayacağı yönünde kesin bir anlayış hakimken, devletler arasındaki iş birliğini arttırmak ve dünya genelinde barış ve istikrar ortamı oluşturmak adına oluşturulan uluslararası örgütler, egemenliğin mutlak ve devredilemez olması ilkesinden taviz verilmesini zorunlu hale getirmiş ve egemenliğin yukarıdan aşınmasına sebep olmuştur (Beriş, 2014: 200).

Devletlerin yerel hukukun üstünde bulunan uluslararası hukuk kurallarını ihlal ettiğinde karşılaşılabilecek yaptırımların ilk örneği İkinci Dünya Savaşı'nda işlenen suçları yargılamak üzere oluşturulan **Nürnberg Mahkemeleri**dir. Bu yargılamalar sonucunda vatandaşların devlete mutlak itaatlerinin sonu gelmiş ve devletlerin uluslararası alanda yargılanmasının önü açılmıştır (Özyurt, 2017: 66-67). Bir devletin temel insan hakları normlarını ihlal etmesi ya da sınırları içerisinde gerçekleşen ihlallere müdahale etmemesi, uluslararası toplumun müdahalesini gündeme getirmektedir. 1948 yılında **Birleşmiş Milletler Genel Kurulu** tarafından onaylanan *İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi* ile beraber temel insan haklarının evrensel olarak kabulü, ulus devletlerin egemenliği ilkesinin aşındığının bir göstergesidir (Ritzer, 2011: 163). Birleşmiş Milletler bünyesinde 2002 yılında kurulan **Uluslararası Ceza Mahkemesi** soykırım suçu, savaş suçları, insanlığa karşı işlenen suçlar ve saldırı suçu ihlalleri durumunda yargılama yetkisine sahip şekilde yetkilendirilerek bu durum somutlaştırılmıştır. Kurucu niteliğe sahip *Roma Statüsü*'ne taraf olan devletler söz konusu olduğunda mahkeme savcısının doğrudan soruşturma açması mümkündür ya da ilgili ülkenin talebi üzerine savcı harekete geçebilir. Bunun yanında Uluslararası Ceza Mahkemesi, **Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi**'nin kararıyla *Roma Statüsü*'ne taraf olmayan devletlerin sınırları içerisinde yaşanan ihlaller için de yargılama yetkisini kullanılabılır. Birleşmiş Milletler'in devletlerin egemenliklerini doğrudan sınırlayabileceği en yetkili organı **Güvenlik Konseyi**'dir. 5 daimî ve 10 geçici üye olmak üzere 15 üyeden oluşan Güvenlik Konseyi'nin ağırlığı, kararların bağlayıcı olmasından kaynaklanır. Ancak 5 daimî üyeden herhangi birinin veto etme yetkisi sebebiyle

sözleşmeyle belirlenen insan haklarının ihlal edilmesi durumunda yaptırım oluşturacak kararların alınması zorlaşmaktadır.

Devletlerin egemenliğini sınırlama konusunda örnek gösterilebilecek en etkili kurumlar **Avrupa Konseyi** ve **Avrupa Birliği**'dir. Avrupa Konseyi'ne üye devletler için konsey bünyesinde kabul edilen Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi iç hukuk kurallarının üzerinde tanımlanmıştır. Üye devletlerin yasaları, insan haklarına aykırılık tespit edilen durumlarda Konsey'in müdahalesiyle değiştirilebilmektedir. Ayrıca bireysel başvuru üzerine yargılama yetkisi kabul edilen **Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi**, ulusal mahkemelerin üstünde bir yargılama yetkisine sahiptir. Böylece devletlerin egemenliğinin temel göstergesi olan yasama ve yargılama faaliyetleri insan hakları adına sınırlandırılmış olmaktadır (Özyurt, 2017: 67). Avrupa Konseyi ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin modern devletin temel özelliği olan yasama ve yargılama tekeline sınırlandırması egemenliğin dönüşümüne önemli bir kanıt oluşturmaktadır. Avrupa Birliği ise özellikle 1992 yılında kabul edilen *Maastricht Antlaşması* sonrası ulus devletlerin egemenliğinin bir kısmını devrettiği bir yapıya bürünmüştür. Bu haliyle diğer uluslararası örgütlerden ayrılarak ulus üstü bir yapı şeklinde tanımlanabilir. Ortak pazarın sağladığı ekonomik bütünleşmenin yanında ortak bir maliye politikası, ortak bir merkez bankası ve para biriminin kabul edilmesi, ortak bir vatandaşlık gibi uygulamalarıyla Avrupa Birliği egemenliğin temel göstergelerinden bazılarını kullanır hale gelmiştir (Beriş, 2014: 201). Modern devletin temel göstergeleri olan bu özelliklere sahip olması sebebiyle Avrupa Birliği yeni bir siyasal örgütlenme modeli ortaya koyarak ulus devletlerin egemenliğini dönüştürmektedir. Avrupa Birliği'ne üye olabilmek için demokratik değerlere sahip olmak, hukukun üstünlüğünü sağlamak, insan haklarına saygılı olmak ve işleyen bir serbest piyasa ekonomisine sahip olmak çerçevesinde belirlenen *Kopenhag Kriterleri*'ni yerine getirmek şarttır (Beriş, 2014: 213). Özellikle insan hakları alanında Birlik tarafından oluşturulan standartların bağlayıcılığı, bu örgütlenme modelinin ulus devletlerin egemenliğini aşındırıcı boyutunu gün yüzüne çıkarmaktadır.

Avrupa Birliği, oluşturulan devletler üstü siyasal yapısıyla milli kimlikleri aşır kıta çapında bir dayanışma ortaya koyma hedefindedir. Ancak hedeflenen dayanışmanın ortaya çıkması için hem hukuki hem de manevi bağ gereklidir. Klasik vatandaşlığın dışında yeni bir model olan Avrupa Birliği vatandaşlığı, hukuki bir statü veriyor olmasına rağmen üyeler arasında birliği sağlayacak manevi bağ oluşturamamaktadır. Bu durum birliğe üye

devletlerin vatandaşlarının, Birliğin meşruiyetine dair bir sorgulamaya girmesi sonucunu doğurur (Ferry, 2010: 303). Şüphesiz bu durum Avrupa Birliği'nin, ulus devletin egemenliğini zayıflatan boyutunu da sorgulamaya açar. Çünkü insanlar için milli aidiyetler hala Avrupalı olmaktan daha önemlidir. Sonuçta manevi boyut ulus ötesi bir kimliğin önerilmesiyle alakalıdır ve Brexit referandumu bu konuda çok da ileri gidilemediğini göstermektedir. Britanya halkı, yapılan referandum sonucunda ulusal çıkarıyla örtüşmediği gerekçesiyle Birlik'ten ayrılma yönünde bir karar vermiştir. Bu kararın ardından diğer Avrupa Birliği ülkelerinde de bu konu kamuoyunun gündemine gelmiş ve tartışılmıştır. Böylece genişletilmeye çalışılan Avrupalılık kimliğinin insanları ikna etmek için yeterli olmadığı ortaya çıkmaktadır. Artık çok daha yüksek bir sesle Avrupa Birliği'nin devletlerin egemenliğini kısıtlıyor oluşu eleştirilere hedef olmaktadır. Bunun en yakın örnekleri 2015 yılındaki ekonomik kriz esnasında, Avrupa Birliği'nin kurtarma paketinin Yunanistan'da sebep olduğu karşıt tepkiler ve İtalya'nın 2019 yılı bütçesi için Avrupa Birliği tarafından yapılan uyarıları göz ardı etmesidir. Bu örnekler hâlâ devletlerin ulusal egemenliğinin ulus üstü bir yapı olarak Avrupa Birliği'nden daha önemli olduğunu göstermektedir.

4.1.2. İnsan Hakları Olgusu ve Ulusal Egemenliğin Aşağıdan Aşınması

İkinci Dünya Savaşı'ndan itibaren insan hakları alanında ortaya çıkan ilerlemeler ışığında devletlerin milli kimliğe bakışlarında önemli bir değişiklik ortaya çıkmıştır. Bu dönemden itibaren milli kimliklerin, ulus devletlerin ortaya çıktığı ve toplumların türdeş şekilde tasavvur edildikleri dönemin aksine farklı kültürel grupları içerisinde barındırmayı mümkün kılacak şekilde yeniden yorumlanması söz konusudur (Giddens, 2000: 150). Toplum dediğimiz olguya denk düşecek şekilde tasavvur edilen ve ulus devletin sınırları içerisinde yaşayan insanların somutlaştırdığı millet, artık geçmişe göre çok daha heterojen bir yapı olarak tasavvur edilmektedir. Bütün ulus devletler meşruiyetlerini toplumun birlikte asgari bir dayanışma içerisinde yaşamasına borçludur. Bu durum, birliğin ve dayanışmanın sağlanması modern ulus toplumların ortaya çıktığı 19. yüzyılda devletin uyguladığı eğitim ve kültür politikaları sayesinde mümkün olmuştur. İkinci Dünya Savaşı sonrasında ise insan hakları alanında yaşanan ilerlemeler sonucu dayanışmanın sadece kültürel birlik temelinde gerçekleşmesinin zorunlu olmadığı, farklı kültürlerin de bir arada dayanışma içerisinde yasayabileceği ve bir millet oluşturabileceği kabul edilmiştir. Demokrasinin yurttaşlıkla olan ilişkisinin yanında kültürel haklara da saygı duyulduğunda

güçleneceği düşüncesi (Touraine, 2010: 411) artık milli kimliğin çoklu kimliklerle beraber yeniden yorumlanmalarını bir ihtiyaç haline gelmiştir. Ulus devletin sınırları içerisinde bulunan farklı kültürlerin milli kimliği değişime zorlayan talepleri, ulusal egemenliğin aşağıdan gelen baskılar sonucu aşınmasına sebep olmaktadır. Bu dönüşümü anlamak için insan hakları olgusunun gelişimine ve ardından bu değişimin ulus devlete etkisine yakından bakmak gerekir.

İnsan hakları konusunda ilerlemelerin sağlanmasında ve evrensel bir çerçeve çizilmesinde İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra giderek yayılan uluslararası sözleşmelerin etkisi büyüktür. Çünkü ulus devletlerin kendi sınırları içerisinde geçerli olan hukuk kurallarının da bu sözleşmelerle belirlenen ilkeler doğrultusunda şekillenmesi gerekmiştir. Bu ilkelere uymayan devletler için uluslararası toplumun çeşitli yaptırım uygulaması söz konusudur (Özyurt, 2017: 66-67) İnsan haklarının evrenselliğinin kabul edilmesi, devletlerin egemenlikten kaynaklanan temel hak sağlayıcı rolünün uluslar üstü kuruluşlar eliyle denetlenmesi fikrinin önünü açmıştır. Ulus devletler egemenliğin kullanılması konusunda bencil bir tutum takınmak isteseler de yaygın hale gelen demokratik normların ihlal edilmesi dışarıdan müdahalelerin önünü açmaktadır. Bu doğrultuda 1948 yılında Birleşmiş Milletler tarafından hazırlanan *İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi*'nin temel hedefi uluslararası alanda insan haklarına bazı standartlar getirmek ve bu konudaki ihlallerin önüne geçmektir. Buna ek olarak Birleşmiş Milletler ve Avrupa Konseyi başta olmak üzere çeşitli uluslararası örgütler tarafından hazırlanan ve ulus devletlerin egemenliğini sınırlayan başka sözleşmeler de yürürlüğe konulmuştur. Bu sözleşmelerin en önemlileri, Birleşmiş Milletler tarafından 1965 yılında kabul edilen *Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına Yönelik Sözleşme*, 1966 yılında kabul edilen *Medeni ve Siyasal Haklara İlişkin Sözleşme*, yine aynı yıl kabul edilen *Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Sözleşme*, *Mültecilerin Hukuki Durumuna Dair 1967 tarihli Protokol*; Avrupa Konseyi tarafından 1950 yılında kabul edilen *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi* ve sonraki yıllarda bu sözleşmeye eklenen *protokollerdir*. Bu sözleşmeler, bireysel hakların geliştirilmesi için bir standart oluşturma ve bu standartları sözleşmeye taraf olan devletlere yayma hedefi doğrultusunda hazırlanmıştır. Böylelikle sözleşmelerin gereklerinin toplumlar adına yerine getirilmesi yükümlülüğü, uluslararası alanda söz söylemenin tek meşru faili olarak ulus devletlere verilmiştir. Bu durum küreselleşmenin siyasal boyutunun bir taraftan ulus devletlerin varlığını teyit ettiğini diğer taraftan ise ulus devletlerin egemenliğini zayıflattığını göstermektedir (Özyurt, 2017: 64).

İnsan hakları konusunda oluşturulan evrensel standartların bağlayıcılığını arttırma ve insan hakları ihlallerinin önlenmesi amacıyla uluslararası kamuoyunun harekete geçmesi konusunda yoğun tartışma soğuk savaşın bitmesinin ardından yoğunlaşmıştır. Bu doğrultuda gündeme gelen “insanî müdahale” kavramı uluslararası toplumun güç kullanımının insan hakları ihlalleriyle gerekçelendirilmesi anlamına gelmektedir. Egemenlik ilkesi bir devletin sınırları içerisinde kendi talebi olmadığı müddetçe başka devletlerin müdahale edemeyeceği anlayışına dayanmaktadır. Ancak insanî müdahalenin gündeme gelmesi özellikle soykırım ve ağır insan hakları ihlallerinin ortadan kaldırılması için egemenlik ilkesini ihlal edilmesinin önünü açılmıştır. Özellikle Bosna ve Ruanda’da yaşanan soykırımlar, uluslararası toplumun tepkisini çekmiş ve bu tepkilerin sonucu olarak Birleşmiş Milletler öncülüğünde bu bölgelere müdahale edilmiştir (Beriş, 2014: 150-151). Böylece insan hakları konusunun sadece egemen ulus devletlerin kontrolüne bırakılmayacağı, bütün dünyada kabul edilen standartların korunması adına askeri güç dahi kullanılabilceği ortaya konmuştur.

Gelişen insan hakları olgusu beraberinde, ulus devletin sınırları içerisinde yer alan farklı kültürlerin canlanmasına ve ulus devletlerin egemenliğinin aşağıdan aşınmasına sebep olmuştur. Klasik haliyle modern ulus devlet, egemenlik sınırları içerisinde kültürün kontrolünü elinde bulundurur. Ulus devletin yaşadığı dönüşüm, milli kimliklerin geçmişte sahip olduğu tek kültürlü toplum anlayışını sarsmıştır. Ulus-toplumların modern dönemin başlangıcından itibaren devlet eliyle türdeş bir kimlik temelinde tanımlanma iddiası, İkinci Dünya Savaşı’nı takip eden yıllarda zayıflamıştır. İnsan hakları alanında yaşanan ilerlemeler, ırk ve etnik kökene bağlı ayrımcılıkların önlenmesi için bir duyarlılık oluşturmuştur. 1960’lardan sonra sınıf temelli siyasetin yerini kimlik temelli siyasete bırakması toplum içerisindeki farklı kültürlerin de kendini ifade edebilecekleri ve değerlerini yaşatabilecekleri imkanların oluşmasını sağlamıştır. Avrupa ve Amerika Birleşik Devletleri’nde ulus devletlerin sınırları içerisinde var olan kültürel çeşitliliğe ortaya çıkan yeni göç hareketleri sebebiyle yenileri de eklenmiştir. Bu gelişmeler, sınırlar içerisinde yer alan etnik kimliklerin canlanmasına katkıda bulunmuştur. Etnik kimlikler küreselleşmeyle beraber ortaya çıkan çok yönlü iletişim sayesinde kültürel sınırları aşan tanınırlığa ulaşmışlardır. Bütün dünyada milli bayramlarda yaşanan coşku, milli sembollere olan aidiyet azalma gösterirken etnik-yerel aidiyet oluşturacak sembollerde canlanma ve tarihe gömülmüş geleneklerin yeniden inşa edilmesi söz konusu olmuştur (Özyurt, 2017: 134). Böylece milli kimliğin homojen karakteri yerini kültürel çeşitliliğe

bazen gönüllü bazen ise zoraki saygı duyan ve alan açan bir anlayışa bırakmıştır.

Canlanan etnik kimlikleri kültürel taleplerinin boyutuna göre ikiye ayırmak mümkündür. Kimi etnik kimlikler devletin egemenliğine saygı duyarak kültürlerini toplumla bütünleşebilen bir değer olarak görürken kimileri de etnik mücadeleyi siyasi alana taşıyıp özerklik ya da bağımsızlık taleplerinde bulunmaktadırlar (Özyurt, 2017: 154). Ulus devletler demokratik gelişmelerle beraber dünyada kültürel hakların korunması konusunda ortaya çıkan hassasiyet nedeniyle kültürel talepler konusunda daha müsamahakâr olurken, siyasal talepler çok daha çetin mücadelelere ve yer yer silahlı çatışmaya kadar gidebilmektedir. İngiltere’de İrlanda ve İskoç milliyetçiliği, İspanya’da Katalan ve Bask milliyetçiliği, Kanada’da Quebec milliyetçiliği, Türkiye’de Kürt milliyetçiliği gibi örnekler etnik taleplerin sadece kültürel değil aynı zamanda kendi milli egemenliklerini kurmaya yönelik siyasal boyutu da olan hareketler olarak değerlendirilebilir. Bu hareketlerin küreselleşmeyle beraber seslerini duyuracak imkana ulaşmaları bütün dünyanın dikkatini çekmelerini sağlamıştır. Sonuç olarak gerek sadece kültürel olsun gerekse de siyasal, küreselleşmeyle beraber artan ve uluslararası kamuoyunun oluşturduğu baskıyla birleşen etnik talepler ulus devletlerin etnik taleplere daha duyarlı olmasına sebep olmaktadır.

Etnik canlanma gerek kültürel gerek siyasal olsun devletin egemenliğinin alttan aşınmasına sebep olur. Devletin sınırları içerisinde hakların belirleyicisi olma rolü gelişen uluslararası demokratik normlar tarafından sınırlanır. Aslına bakılırsa bu egemenliğin yıllar içerisinde uğradığı dönüşümün bir göstergesidir. Devlet artık türdeş bir kültür oluşturma hedefinden uzaklaşmak zorunda kalmıştır. Bugün yaşadığımız toplumlarda türdeşlikten ziyade uyum ve dayanışma hedefi ön plana çıkmaktadır. Bu doğrultuda devletler kültürel dayatmalar sunmaktan ziyade toplumsal ahengi bozmayacak kültürel taleplere alan açma eğilimindedirler. Devlet artık egemenliğinin sınırlarını da kendisi belirleyen ve bu konuda ısrarlı olan tutumundan vazgeçmek zorunda kalmıştır. Devlet kamusal düzenin aksamasına engel olacak şiddet hareketleri dışında yerel kültürlerin taleplerine daha duyarlı hale gelmiştir.

4.1.3. Ekonomik Küreselleşme ve Sermayenin Milli Niteliğini Kaybetmesi

Küreselleşme olgusunun daha çok ekonomik kaynaklı olduğuna yönelik görüşler küreselleşme tartışmalarında önemli bir yer tutar (Ritzer, 2011: 64). İdeolojinin ve

siyasetin gün geçtikçe önemini kaybetmesine karşın ekonominin küreselleşmesi, teknolojinin gelişmesi ve sanayi ülkelerinin sayısının artması, ekonominin yaşanan dönüşümün üzerinde ne derece etkili olduğunu göstermektedir (Touraine, 2017: 367). Ekonominin yapısı son yıllarda ulusal ölçekli olmaktan giderek uzaklaşmış ve ulusal ekonomilerin birbirine eklemlendiği küresel ölçekli bir yapıya bürünmüştür. Artık ekonomik faaliyetlerin önemli bir bölümü küresel ağın parçası olmuştur. Geçmişte az sayıda ve sınırlı miktarda mallar için geçerli olan ticaret artık neredeyse bütün malları kapsayacak şekilde artmış ve ticaretin hacmi genişlemiştir (Dicken, 2014: 358). Küresel pazarın ortaya çıkması milletler arası ekonominin artık milletler üstü bir hal almasına sebep olmuştur (Habermas, 2018: 26). Ulusal ekonomiler ticaretin hacmini genişletmek için diğer ulusal ekonomilerle iş birliği içerisine girmek zorunda kalmıştır. Bundan böyle devletlerin temel hedefi milliyeti fark etmeksizin gelecek olan sermayeye uygun koşulları sağlayacak düzenlemeleri gerçekleştirmektir. Bu düzenlemelerin neler olduğu yönünde kararların alınmasını sağlayan küresel ölçekli kurumların öneminden ve küreselleşme sürecinde sermayenin nasıl uluslararası haline geldiğinden bahsetmek ekonomik küreselleşmenin ulus devletlere olan etkisini anlamamız için önemlidir.

Ekonominin küreselleşmesini kolaylaştıran standartlarının belirlenmesi ve uluslar üstü yönetiminin sağlanması **Dünya Ticaret Örgütü (WTO)**, **Dünya Bankası (WB)** ve **Uluslararası Para Fonu (IMF)** gibi uluslararası örgütler tarafından yerine getirilir (Huber ve Stephens, 2010: 668). Bu örgütlerin etkinliğinin küreselleşmenin yayılmasıyla beraber giderek artması, devletlerin ekonomik kararlarda tam bağımsızlıkla hareket edemeyeceğinin göstergesidir. Dünya Ticaret Örgütü soğuk savaşın bitmesiyle liberal ekonomik kuralların bütün dünyada uygulanması adına daha önce *Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT)* olarak var olan çerçeve anlaşmanın yerine 1995 yılında oluşturulan bir kuruluştur. Bu örgütün temel hedefi, ekonomik faaliyetleri siyasetin konusu olmaktan çıkarıp serbest piyasanın kurallarının bütün dünyada uygulanmasını sağlamaktır (McMichael, 2010: 651). Böylece ticaretin önündeki engellerin kalkacağı ve malların serbest dolaşımının önünün açılacağı neo-liberal bir ekonomik düzenin hâkim olması hedeflenir (Ritzer, 2011: 198). Dünya Bankası ise Birleşmiş Milletler çatısı altında kalkınmakta olan ülkelere altyapı yatırımları için kaynak sağlayan bir örgüttür. Ancak gerek yönetim yapısında ABD başta olmak üzere gelişmiş sanayi ülkelerinin etkin olması gerekse de küresel ekonomide piyasa koşullarının az gelişmiş ülkelere dayatılması konusundaki tutumu nedeniyle eleştirilere maruz kalmaktadır (Ritzer, 2011: 203).

Uluslararası Para Fonu ise küresel bir ekonominin ortaya çıkması açısından oldukça önemli bir kuruluştur. 1945 yılındaki kuruluş amacı Bretton Woods sisteminde döviz kurlarını yönetmek olmasına rağmen bu sistemin 1970’lerde çökmesi Fon’un da işlevinin değişmesine neden olmuştur. Fon’un bu tarihlerden sonra temel görevi gelişmekte olan ülkelere kredi vermek olmuştur. Kredilerin verilmesi karşılığında ise borç alacak ülkelere bazı yapısal ekonomik düzenlemelerin yerine getirilmesi şart koşulur (Ritzer, 2011: 200). Bu yapısal düzenlemeler ulusal ekonomilerin birbirine entegre hale gelmesini sağladığından küreselleşmenin itici gücü olurlar. Ancak DTÖ ve Dünya Bankası’nda olduğu gibi IMF için de devletlerin egemenliğini kısıtladığı ve neo-liberal ekonomik kuralların bütün dünyada hâkim olmasını hedeflerken zengin ülkelerin çıkarlarına hizmet ettiği şeklinde eleştiriler getirilmektedir.

Ekonominin küreselleşmesini anlamak için bu kurumların yanında modern ulus devlet ekonomisinin dönüşümünü de ortaya koymak gerekmektedir. Modern devletin temel özelliklerinden birisi sınırları içerisinde bütünlüklü bir ekonomik yapının kurulmasını ve işlemlerini sağlamaktır. Bu amaç doğrultusunda kimi zaman ekonomiyi düzenleme yönünde adımlar atarken kimi zaman da doğrudan ekonomik bir aktör olarak piyasanın içerisinde yer alır. Devletin bu görevleri ülkelerin gelişmişlik seviyelerine göre ve konjonktürel olarak değişebilmektedir. Örneğin modern sanayi ülkelerine göre daha az gelişmiş ve modern ulus devletlerini inşa etme aşamasında olan çevre ülkelerde 1914’den sonra liberal ekonomik anlayışın tam tersi şekilde devletin ekonomide bir aktör olarak bulunduğu ve devlet eliyle kaynakların kontrol edildiği “ulusal kalkınmacı” bir ekonomik düzen söz konusudur. Gelişmiş sanayi ülkeleri için ise 1929 ekonomik krizi sonrasında devletin piyasanın içerisinde bir aktör olarak bulunması gerektiği anlayışı giderek yayılmıştır (Keyder, 1993: 32-33). İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra neredeyse bütün dünyada Keynesyen ekonomi politikaları çerçevesinde; devletin ekonomik olarak daha aktif olduğu, ekonomik korumacılığın ön plana çıktığı ve devletin kontrolünde işleyen kapalı bir ekonomi modelinin uygulandığına şahit olunmuştur (Şahin, 2009: 47). Bu dönemin temel özelliği devletin sahip olduğu kamu iktisadî teşebbüslerinin piyasada özel şirketlerle beraber bulunduğu “karma ekonomi” modelinin geçerli olmasıdır. Devlet doğal tekel olarak görülen elektrik, gaz, su gibi hizmetleri elinde bulundurmanın yanında ülke ekonomisi için kritik olduğu düşünülen sanayi üretimi, bankacılık hizmetleri gibi alanlarda aktif şekilde ekonominin içinde bulunmaktadır (Pierson, 2015: 139). Bu müdahaleler ekonomiyi milli hale getirmenin öneminin vurgulanması ile ideolojik olarak

desteklenmektedir. Buradan hareketle dönemin ekonomilerinde olması istenen temel özelliğin “kendi kendine yetiyor olmak” olduğu söylenebilir. Bu amaç doğrultusunda sermayenin uluslararası hareketliliğinin önüne engeller konularak sınırlandırılmıştır. Örneğin İngiltere’de Margaret Thatcher göreve gelene kadar yurt dışına sermaye çıkışlarını engellemek adına mal ve sermaye hareketlerine çifte kur uygulanması söz konusudur. Benzer uygulamalar diğer ülkelerde de görülmektedir. Böylece amaç sermayenin yurt içinde kalmasıyla istihdama ve büyümeye katkı sağlanmasıdır (Kazgan, 2000: 164). Ancak 1970’lerden itibaren hem gelişmiş sanayi ülkeleri için Keynesyen ekonomi anlayışı önemini kaybetmeye başlamış hem de gelişmekte olan ekonomiler için ulusal kalkınmacılığın sonuna gelinmiştir. Kalkınma politikaları uygulayan ülkeler için bu duruma sebep olan gelişmelerin başlıcaları ulusal para krizi sonrası ulusal kalkınma politikalarını destekleyen Amerikan hükümetinin verdiği tek taraflı kredilerin azalması ve 1973’de yaşanan petrol krizidir (Keyder, 1993: 35). Gelişmiş sanayi ülkeleri için ise ekonomideki yavaşlamanın ve azalan kârlılığın sebebi olarak devletin ekonomiye etkin bir şekilde müdahale etmesi görülmüştür. Devletin artan sosyal harcamalarının, kaynakların ekonominin üretken alanlarından uzaklaşmasına ve üretken olmayan alanlara yönelerek maliyetleri arttırmasına sebep olduğuna inanılmıştır (Pierson, 2015: 166). Refah devleti uygulamalarının ekonomik krizin sebebi olarak görülmesi, takip eden yıllarda Keynesyen politikardan vazgeçilerek devletin ekonominin içerisinde daha az bulunduğu liberal ekonomik koşulların hayata geçirilmesini gündeme getirmiştir. Liberal ekonomik düzen başlarda ulusal ekonominin ihtiyaçları sebebiyle uygulanmaya başlasa da 1980’li yıllardan itibaren müdahaleci politikaların küresel ekonominin işleyişine engel olduğu düşüncesi ön plana çıkmıştır. Artık güçleri giderek artan küreselleşmiş ekonomik kurumlar ve şirketler, devletlerin ekonomi politikalarını etki altına alır olmuştur (Pierson, 2015: 167). Böylece milli ekonomi konusundaki duyarlılık azalmış ve devletlerin ulusal sınırlar içerisinde alınan ekonomik kararlarda belirleyici olma rolleri zayıflamıştır.

Karma ekonomi modelinden uzaklaşma hedefi, devletin sahibi olduğu pek çok mülkiyetin özel şirketlere devredilmesini de beraberinde getirmiştir. Bu doğrultuda 1990’li yıllardan itibaren ortaya çıkan ve dünyanın pek çok kısmını etkileyen özelleştirme hareketleri dikkati çekmektedir. Devletin ekonomiden elini çekmesinin rekabeti arttıracığı ve verimliliği teşvik edeceği özelleştirme hareketlerinin fikrî zeminini oluşturmaktadır (Pierson, 2015: 141). Böylece daha fazla özel sektör yatırımının ortaya çıkacağı ve ekonominin büyüyeceği düşünülmektedir. Üstelik ekonominin içine giren sermayenin

menşenin ne olduğu artık eskisi kadar önemli değildir. Hatta ülke dışından gelen ve “yabancı” olarak adlandırılan sermaye teşvik edilmekte ve bu durum ekonominin pozitif karakterini arttıran bir gösterge olarak görülmektedir.

Sermayenin uluslararası dolaşımının artması sadece reel piyasalarda değil finans piyasalarında da kendini göstermiştir. Finans piyasalarının gelişmesi hem küreselleşme sürecinin getirdiği bir yeniliktir (teknolojik ilerlemeler, mali serbestleşme vb.) hem de sermayenin uluslararası hareketini arttırdığı için küreselleşmenin itici bir gücü olmuştur (Yumuşak, Erarslan ve Bayraktar, 2009: 71). Finans piyasasının temel özelliği sermayenin bilgi teknolojileri sayesinde oldukça akışkan hale gelmesi ve dolayısıyla çok hızlı yer değiştirebiliyor olmasıdır. Bu akışkanlığın sağlanması için devletlerin dışarıdan gelen ve dışarıya giden sermayeye engel olmaması gerekir. Bu durum “sınır” oluşturan engellerin dışarıya karşı mali serbestleşme yönünde düzenlemelerle ortadan kaldırılmasını gerektirir. Bu düzenlemeler; ulus devletlerin kendi vatandaşlarının dış piyasadan borçlanacağı gibi başka ülkelerin vatandaşlarının da içeriden borçlanabilmesi, iç mali piyasalarda işlem yapabilmek için vatandaşlık şartının ortadan kaldırılması ve ülkenin vatandaşlarının kendi ülkelerinin sınırları içerisinde başka para birimiyle alış-veriş yapabilmesi olarak sıralanabilir (Kazgan, 2000: 177). Değişiklikler bize küreselleşmeyle beraber artan serbestleşme ortamında sermayenin milliyetinin ne olduğuna artık dikkat edilmediğini kanıtlamaktadır. Bu durum sıcak para olarak adlandırılan sermaye hareketlerinde daha da belirgindir. Özellikle gelişmekte olan ülkeler, ithalat miktarları ihracat miktarlarını geçtiğinden ödemeler dengesini gerçekleştirmek adına sıcak paraya ihtiyaç duyarlar. Bu bağımlılık ülkeye dışarıdan daha fazla sıcak para yatırımı çekme ihtiyacı doğurur. Yabancı sermayenin gelmesi ise daha fazla serbestleşme gerektirdiğinden ulusal ekonomilerin bağımsızlığı zayıflar. Bu durum ulusal ekonomilerin dışa bağımlı bir karakter almasına ve ulus devletlerin ekonomi üzerindeki karar verici olma rollerinin zayıflamasına sebep olmaktadır.

Sınırların geçirgen hale gelmesi ile sermaye hareketliliğinin ve malların serbest dolaşımının artması ulus devletlerin sınırlarının ötesine geçen bağlantıları ve faaliyetleriyle öne çıkan uluslararası şirketlerin sayılarının artmasına sebep olmuştur. Bu şirketlerin güçlerinin de artmasıyla beraber ulusal ekonomiler üzerinde oluşan baskı yabancı ülkelerle mal alıp satarken uygulanan vergilerin azalmasını ve ticaretin kolaylaşmasını sağlamıştır. Bu durumda nerede üretim yaptıkları daha önemsiz hale gelen uluslararası şirketler

merkezlerinden uzak ve üretim maliyetlerinin düşük olduğu ülkelerde fabrikalar kurabilmektedir. Üstelik yabancı yatırımları çekmek isteyen ülkeler, bu şirketlerin fabrikalarını kendi ülkelerinde kurmalarını serbest bölgeler, ticaret merkezleri, vergi indirimleri, sigorta indirimleri ve kurulacak fabrikalara arazi tahsisi gibi uygulamalarla teşvik etmektedir.

Küresel sermaye hareketliliğinin artması ile beraber uluslararası ekonomi izleme ve değerlendirme kuruluşlarının belirlediği yatırım yapılabilme seviyelerinin hem yatırım çekmek isteyen ülkeler hem de çok uluslu şirketler için önem arz etmesi, yatırım almak isteyen ülkelerin küresel ekonominin kurallarına göre hareket etmesini zorunlu hale getirmektedir. Böylece özellikle gelişmekte olan ekonomiler için ekonominin kurallarını kendi çıkarları doğrultusunda belirlemek şansı azaldığından egemenliğin sınırları giderek muğlak hale gelmektedir.

Küreselleşmenin getirdiği bu düzende ekonomik faaliyetlerin birbirine bağımlı yapısı dünyanın bir yerinde ortaya çıkan ekonomik sorunların başka yerleri de etkilemesi anlamına gelir (Özyurt, 2017: 55). Bunun en yakın örneği 2007 yılında Amerika'da başlayan ve 2008 yılından itibaren bütün dünyayı etkisi altına alan ve etkileri günümüzde de devam eden ekonomik krizdir. Bu kriz başta gelişmiş sanayi ülkeleri olmak üzere bütün ulusal ekonomileri etkilemiş ve reformist düzenlemeleri gündeme getirmiştir (Aysan, 2012: 107). Milli sınırlar içerisindeki ekonomik göstergeler artık çok daha fazla dışa bağımlı hale gelmiştir. Ulus devletler hala ekonomi politikalarının belirleyicisi olmakla beraber, kararları alırken özgür bir şekilde hareket edemezler ve küresel ekonominin kurallarına uygun hareket etme baskısı altındadır.

Belirtmek gerekir ki bu durum devletin ekonomi üzerinde kontrolü kesin bir şekilde kaybettiği anlamına da gelmez. Yabancı sermaye önemli bir pazarlık gücünü elinde bulundurmakla beraber devletlerin dönüşen egemenlik haklarına saygılı olmak zorundadır. Devlet küreselleşmeyle beraber ortaya çıkan yeni durumda, egemenlik haklarını doğrudan mal ve hizmet üreticisi olarak kullanmaktan ziyade artık düzenleme ve denetleme faaliyetlerine ağırlık vererek gerçekleştirmektedir. Bu doğrultuda ekonomiyi yasalardan kaynaklanan bir güçle kontrol etmeyi sağlayan düzenleyici ve denetleyici kurumlar oluşturulmuştur. Bu kurumların en önemli özelliğinin, bağımsız karar almaları sebebiyle piyasanın işleyişini sağlayan kuralların belirlenmesini hükümetlerin yani siyasetin kararlarının dışına taşınmaları olduğu söylenebilir (Sever, 2015: 201). Bu sayede devletle

hükümet arasında bir ayırım yapılarak devletin ekonomideki kontrolü devam ettirilmekte ancak hükümetlerin ekonomik kararlarda belirleyici olma özelliği azaltılmaktadır.

Düzenleyici ve denetleyici faaliyetlerin öne çıkması modern devletin temel özelliklerinden olan bütünlüklü bir ekonomik yapıya sahip olma hedefinin küreselleşmeyle beraber bir dönüşüm geçirdiğini gösterir. Değişen yapısıyla beraber devletin bazı temel fonksiyonlarını koruduğunu, artan teknoloji ve toplumsal taleplerle beraber bunlara yenilerinin eklendiğini söyleyebiliriz. Pierson bu durumu şöyle ifade eder:

“Devlet hâlâ her türlü mal ve hizmette (ruhsatlı ilaçlar, ateşli silahlar, soyu tehlikede olan türler, cinsel hizmetler vb.) piyasaları yasaklar ya da kendisi kontrol eder. Mülkiyete, sözleşmeye, alışverişe ve haksız fiile ilişkin genel çerçeveyi belirler; bu çerçeve olmadan, bir piyasa ekonomisi işleyemez. Para basar, faiz oranlarını kontrol eder, dükkânların açılış kapanış saatlerini belirler, çalışma yaşına ve saatlerine sınırlar koyar. Bazı istihdam biçimlerini -örneğin hemşirelik ve ebelik- diploma şartına bağlar; diplomasız kişilerin çalışmasını yasaklar ve bu işleri yapanlara belli yükümlülükler dayatır. Tüketici koruma yasaları çıkarır, mali kurumların kredi tedarikini kontrol eder, gıda kalitesini korur, çevresel kirlenmeye karşı önlemler alır. Özel toprakların kullanılmasına güçlü sınırlamalar getirir ve büyük mimari duyarlılık alanlarında, özel ev sahiplerinin devletin yazılı izni olmadan pencere çerçevelerini değiştirmelerini ve ağaçları budamalarını bile yasaklar! Son yıllar, sağlık ve güvenlikle ilgili yasaların ve engellileri korumaya yönelik ayrımcılık karşıtı önlemlerin yaygınlaşmasına da tanık olunmuştur” (Pierson, 2015: 149).

Devletin ekonomik olarak dönüşümünü ortaya koymak için değineceğimiz son konu gelirin yeniden dağıtılması ve sosyal güvenlik sisteminde yaşanan değişimdir. Refah devleti ekonomisinin temel özelliği devletin gelir adaletsizliğinin ortadan kaldırılması yönünde adımlar atması şeklinde kendini göstermiştir. Vergiler ve sosyal güvenlik sistemi devletin bu konudaki temel politika araçlarıdır. Devlet bu araçlar sayesinde toplumun ekonomik anlamda eşitsizliğini kontrol altında tutabilir. En fakir ile en zenginin yaşam standartlarının büyük farklılıklar arz etmemesi temel hedeftir. Bu araçları kullanma yetkisi modern devletin temel özelliklerinden olmakla beraber hedeflenen sonuç konjonktürel olarak değişmektedir. Örneğin devletin vergileri tek bir elde toplaması ve kamu harcamalarının büyük bir kısmının bu gelirler üzerinden karşılanması özelliği küreselleşme ile de devam etmiştir ancak vergilerin niteliğinde yaşanan dönüşüm sebebiyle refah devleti ekonomisinin eşitliği sağlayıcı yeniden bölüşüm hedefinden uzaklaşmıştır. Son yıllarda kamu harcamalarının önemli bir kısmı kurumlar vergisi ve gelir vergisi gibi doğrudan

vergilerden değil katma değer vergisi ya da mal ve hizmet vergileri gibi dolaylı vergilerden elde edilmektedir (Pierson, 2015: 152). Bu durum vergilerin yeniden bölüşümde ekonomik eşitsizleri ortadan kaldırma özelliğini azaltmaktadır. Değişen vergi sistemine ek olarak devletin dönüşen yapısı sosyal güvenlik anlayışında da bir değişime sebep olmuştur. Son yıllarda devletin sosyal güvenlik harcamalarında önemli düşüşler ortaya çıkmıştır. Ulusal şirketlerin rekabet imkânlarını arttırmak ve uluslararası sermayenin daha ucuza yatırım yapılabileceği bir ortam hazırlamak adına sosyal güvenlik sisteminin gelir kaynaklarını azaltıcı düzenlemeler yapılmıştır (Özsucu, 2003: 135). Küreselleşme çağında devlet refah devleti politikalarına göre daha az olsa da temel bir özelliği olan sosyal güvenlik sistemi yoluyla vatandaşlarına bir koruma sağlamaya devam etmektedir. Ancak ulus devletlerin bu alanda tekel olma rolünün ortadan kalktığını söyleyebiliriz. Pek çok ülkede özel teşebbüsler aracılığıyla, sermayesinin yabancı ya da yerli olmasının bir önem arz etmediği sigorta şirketleri devletlerinkine benzer bir sosyal koruma sağlamayabilmektedir.

4.2. Küreselleşme Sürecinde Milli Kimlik ve Milliyetçiliğin Dönüşümü

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra "devletin" yaşadığı dönüşüm milli kimliğin ve milliyetçiliğin de bir dönüşüm içerisine girmesi sonucunu doğurmuştur. Bu dönemde sömürgeciliğin ve soğuk savaşın iki kutupluluğunun son bulması ile dünyanın önemli bir kısmını kaplayan komünist rejimlerin ortadan kalkmasına şahit olunmuştur. Bu gelişmeler, bütün dünyada ulus devleti kurmaya yönelik milliyetçi hareketlerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Küreselleşmenin ilerlemesi yeni milli kimlikler için ve küçük toprak parçasına ve küçük ekonomilere sahip ulus devletler için de ayakta kalabilecekleri bir ortam sunmuştur (Delanty ve O'Mahony, 2002: 170). Bu durum uluslararası alanda kabul edilen kendi kaderini tayin hakkının bir yansımasıdır. Uluslararası düzenin devletleri ana aktörler olarak belirlemesiyle beraber yeni kurulan ulus devletler de küresel işleyişin bir parçası haline gelmiştir. Ancak uluslararası düzen ulus devletlerin meşruluğunu pekiştirmesine rağmen devletleri sınırları içerisinde çeşitli meydan okumalarla karşı karşıya bırakmıştır. Küreselleşmeyle beraber artan insan hareketliliği toplumları farklı kültürleri barındırma özelliğini arttırmıştır. Devletler toplumsal düzeni sağlayıcı temel aktör olarak geçmişin tek kültürlü kimlik modelinin geçersizliği sebebiyle yeni arayışlar içerisine girmiştir (Habermas, 2001: 89). Bu arayışlar toplumsal aidiyeti sağlamak adına ne derece etkili olmuştur? Küreselleşme ortaya karmaşık ve çok sesli düzen çıkarmıştır. Küresel süreçler insanlar arasında memnuniyetsiz tepkilerin de ortaya çıkmasına neden olmuştur. Kolektif

kimliğin yeniden yorumlanması çok sesliliği kabul eder. Ancak çok sesli karakter kendini yerli olarak adlandıran kesimlerin farklılıkları dışlayacak söylemlerinin de ifade edilebilmesine alan açar. Bu durum yabancı düşmanlığı olarak kendini gösteren bir hal alır ve son dönemde artan göç hareketlerine bağlı olarak artış eğilimi gösterir. Milliyetçiliğin defansif karakteri böylece gün yüzüne çıkmaktadır. Takip eden sayfalarda küreselleşmenin bir sonucu olarak artan milliyetçiliğin farklı görünüşleri ve bunlara verilen cevaplar üzerinde durulacaktır.

4.2.1. İktisadi İdeolojilerin Zayıflaması, Kimlik Siyasetinin Yükselişi ve Çokkültürlülük

Kimlik siyaseti 1960'lardan itibaren yükselişe geçmiş, küreselleşmenin belirgin hale gelmesiyle beraber bu yükseliş güçlenmeye devam etmiştir. Kimliğin siyaset sahnesinin önlerinde yer alması sadece küreselleşmeye bağlanamaz ancak küreselleşmeyle beraber yaşanan dönüşümün bu süreçte etkisi büyüktür. Küreselleşme sürecinde kimlik meselesinin ortaya çıkmasını sağlayan nedenler; göç ve diğer insan hareketleri, demokrasi ve insan haklarının standartlaşarak bütün dünyaya yayılması, ulusallığın zayıflaması, tüm insanlığın ortak problemi olan küresel krizler ve problemlerin oluşturduğu gelecek kaygısı, küresel tabakalaşma, küreselleşmeyle beraber yayılan küresel kültürün aşındırıcı ve standartlaştırıcı etkisi, iktisadi ideolojilerin zayıflaması, barış-çevre-kadın hakları gibi konuları öne çıkaran sivil toplum hareketlerinin ortaya çıkması olarak sıralanabilir (Özyurt, 2017: 193-195). Aşağıda bu gelişmeler bağlamında iktisadi ideolojilerin giderek zayıflamasına, küreselleşme ve kimlik siyaseti ilişkisine ve çokkültürlülük tartışmalarına değinilecektir.

Modernitenin geleneksel toplumsal ilişkileri zayıflatmasıyla ortaya çıkan anlam boşluğunun doldurulmasında, etkilerini yitirene kadar iktisadi ideolojilerin önemli bir yeri vardır. Çünkü iktisadi ideolojiler modernitenin getirdiği rasyonellikten kaynaklanan bir şekilde, daha iyi bir toplumsal düzenin inşa edilebileceği düşüncesine dayanırlar. Bu sebeple modernitenin temellerinden olan ilerleme fikri iktisadi ideolojilerin çıkış noktasıdır. İktisadi ideolojiler evreni makro şekilde açıklayacak bir anlam bütünlüğü ortaya koyma iddiasındadırlar ve bu özellikleri modern insanın etrafında gerçekleşen olayları anlamlandırma ve bu anlam içerisinde kendine bir yer bulma çabasına bir yanıt verir. Böylece geleneksel toplumsal ilişkilerin ortadan kalkmasıyla ortaya çıkan anlam boşluğu

doldurularak, geleceğe umutla bakma fikri insanın temel motivasyonu haline getirilir. Ancak 1950’lerden itibaren iktisadi ideolojilerin büyük iddialarının karşılığının olup olmadığı tartışılmaya başlanmıştır. Çünkü 20. yüzyılın ortasından geriye doğru bakan bir insan, yakın tarihte pek çok acı görmektedir. 1930 ile 1950 arasında; büyük bir ekonomik kriz ve süregiden sınıf çatışmaları, faşizmin yükselişi ve yaşattığı kıyımlar, emperyalizm, gelecekte pozitif beklentiler içerisinde olan bir neslin daha önce görülmemiş büyüklüğe ve yıkıcılığa sahip bir savaşta kaybedilmesi gibi gelişmeler geleceğe dair karamsar düşüncelere sebep olmuştur (Bell, 2013: 431-432).

İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra, refah devleti uygulamalarıyla yeni nesillere gelecekte umutlu olmaları konusunda motivasyon oluşturacak bir ekonomik rahatlama sunulmuştur. Ortaya konulan yeni sosyal devlet anlayışının temel hedefi insanların içinde buldukları güvensizlik ve belirsizliklere karşı onlara bir güvence oluşturmaktır (Turner, 2003: 248-249). Yeni nesil, ekonomik olarak geçmişe göre daha yüksek bir refah seviyesine sahip olmanın sağladığı bir ortamda özgürlük, barış, savaş ve nükleer karşıtlığı gibi konularda seslerini yükselterek yeni talepler ortaya koymuştur. Bu bağlamda 1960’li yıllarda toplumsal hareketlerin yükselişine ve özellikle radikal sol, marksist ve anarşist fikirlerin dirilişine tanık olunmuştur (Heywood, 2007: 382). Ancak dünyayı siyasal olarak ikiye bölen ve karşılıklı bloklar oluşturan liberalizmin ve komünizmin yeni taleplere karşılık verecek bir dünya sunmadığı zamanla ortaya çıkmıştır. Soğuk savaş döneminin dünya siyasetinde yarattığı gerginlik içerisinde çatışmanın sürekli gündemde olması ve üstüne 1970’lerin başındaki ekonomik kriz eklenince sisteme olan güven iyice sarsılmıştır.

İktisadi ideolojilere olan inancın kaybedilmesi insanları dünyayı anlamlandırarak yeni dayanaklar aramaya itmiştir. Küreselleşme sürecinde giderek artan kimlik arayışları bir yanıyla insanların içinde bulunduğu belirsizlik ve güvensizliğe bir cevap bulma çabasıyla ilgilidir. Özyurt bu durumu şöyle ifade etmektedir:

“Küreselleşme sürecinde kimlik arayışının hızlanması bir bakıma ayakları üzerinde duramayan ve gelecekle ilgili kaygıları artan insanların onları bir araya getirecek paylaşımı ve dayanışmayı örgütleyecek kültürlerini keşfetmesiyle ilgilidir. Topluluk ve kimlik arayışı, küreselleşme sürecinin toplumsal ve ekonomik alanı parçalaması, iletişim ve ulaşım alanlarındaki gelişmelerle ortaya çıkan zaman ve mekânın sıkışmasından kaynaklanan psikolojik bir sürecin ürünüdür” (Özyurt, 2017: 195).

Küreselleşme sürecinde artan kimlik anlayışı modern devletin bir dönüşüm yasamasına sebep olmuştur. Klasik anlamıyla modern ulus devlet egemenlik sınırları içerisinde milli kültürün hâkim olacağı şekilde tanımlanmıştır. İstenilen ya da olması beklenen durum türdeş bir kültürün taşıyıcısı olarak milletle toplumun birbirine denk düşmesidir. Bu sebeple modern devletler kendilerini bir milletle özdeşleştirerek meşru hale gelmişlerdir. Ancak gerçekte ulus devlet ortaya çıktığı Batı Avrupa’da bile hiçbir zaman tek kültürlü olmamıştır. Geleneksel ya da yerel kültürlerin modernleşmeyle beraber zayıflayacağı beklentisi gerçekleşmemiş, küreselleşmeyle beraber kültürel farklılıklar görünür hale gelmiş ve milli kimliğin anlamı zamanla değişime uğramıştır. Aynı dili konuşan, aynı geleneklere ve kültüre sahip milli topluluk fikri yüksek sesle sorgulanmaya başlanmıştır. Gelişen demokratik standartların etkisiyle toplumların çoğulcu bir yapıda olması gerektiği düşüncesinin önem kazanması kültürel kimliklerin belirgin hale gelmesinin önünü açmıştır. Sınırlar içerisinde farklılıkların varlığının artık geçici bir durum olmadığı ve ülke kültürünün bir parçası olarak kabul edilmesi gerektiği gündeme gelmiştir (Bauman ve Bordoni, 2018: 41-42). Liberal demokratik değerlerin yayılmasıyla kültürel farklılıkların homojen bir toplum projesi çerçevesinde asimile edilmesi hedefinden ziyade bir değer olarak görünerek korunması, hatta çokkültürlülüğün çoğulcu bir toplumun gereği olarak görülmesi görüşü ön plana çıkmıştır (Doytcheva, 2016: 27).

Aslına bakılırsa küreselleşmeye yönelik öne çıkan görüşlerden bir tanesi tek bir kültürün bütün dünyaya yayılacağı ve bir süre sonra bütün insanların yer ve zaman fark etmeksizin türdeş bir kültüre sahip olacağı yönündedir (Tomlinson, 2017: 18). Küresel bir kültürün yayılmasında ticari malların ve eşyaların, bilginin ve insanların milli sınırları rahatlıkla aşabilen bir hareketliliğe sahip hale gelmesinin etkisi büyüktür (Robins, 2014: 287). Artık sınırların daha geçirgen olması kültürün kontrol edilmesinde devletin işini zorlaştırmaktadır. Habermas küreselleşmenin tek bir kültürün yayılmasını doğrudan etkilediğini şöyle ifade etmektedir:

“Global pazarlar, kitlesel üretim, kitle iletişimi ve kitle turizmi gibi olgular kitle kültürünün (esas olarak ABD’nin kontrolünde) standart ürünlerinin dünya çapında yayılmasına veya bunlarla münasebet kurulmasına yol açmaktadır. Aynı tüketim mamulleri, tüketim üslupları, aynı filmler, televizyon programları ve hit şarkılar bütün yeryüzüne yayılmaktadır. Aynı pop, tekno müzik ya da blucin modaları dünyanın en ücra köşesindeki gençliğin dahi ruhuna tesir etmekte, zihniyetini belirlemektedir.... Batı medeniyetinin saatleri -zaman ölçüleri- farklı zamanlar içinde yaşayanları eş zamanlı yaşamaya mecbur bırakan ortak vakit dilimlerini

göstermektedir. Tek kültür cilası sadece dünyanın uzak bölgelerini kaplamakla kalmamakta, batıda bile milli farklılıkları tesviye etmekte, böylelikle milli geleneklerin güçlü profilleri yavaş yavaş bulanıklaşmaya yüz tutmaktadır” (Habermas, 2018: 96-97).

Bununla beraber küreselleşme sürecinin ikili etki yarattığını söylemek daha doğrudur. Bir taraftan küresel bir kültürün etkisi hissedilirken diğer taraftan da kimlikler dönüşerek de olsa varlığını korumuştur. Bu durum Roland Robertson’un literatüre kazandırdığı “küyerelleşme” kavramıyla ifade edilmektedir. Küyerelleşme, küresel ile yerel arasında karşılıklı etkileşimin ortaya çıkardığı melez bir toplumsal sürece işaret etmektedir. Robertson’a göre küreselleşmenin ortaya çıkardığı kültür, farklı yaşamların birbirleriyle iletişim halinde olduğu karmaşık bir etkileşime dayanmaktadır. Bu karşılıklı etkileşim giderek artan bir şekilde kültürlerin birbirlerini belirleyici ve bağlayıcı olması anlamına gelir (Tomlinson, 2017: 25).

Küreselleşme, bir yandan ortak kültürel unsurların bütün dünyaya yayılmasını sağlarken diğer yandan da ulusal ya da etnik-yerel kültürlerin farklılaşarak varlık imkânı bulmalarını sağlamaktadır. Bu ikili durum her ne olursa olsun ulus devletin ortaya koyduğu, sınırlar içerisinde ortak bir kültürün yaşanması hedefinin zaafa uğraması anlamına gelir. Bir yandan milli sınırları muğlak hale getiren küresel bir kültür diğer yandan ise birlik hedefini zayıflatan yerel kültürler milli kültürü hem alttan hem üstten sıkıştırır. Ulusal sınırlar içerisinde yer alan farklı kimlikler seslerini duyurma imkânları, teknolojik ilerlemeler ve devletin basın-yayın organlarının kontrolünü elinde tutma kabiliyetinin ortadan kalkmasıyla artmıştır. Devletler iktidarları açısından kritik önem taşıyan medyanın ve iletişim ağlarının kontrolünü elinde bulundurma konusunda geçmişe göre artık çok daha zayıftır (Castells, 2006: 401). Bu durum sınırlar içerisindeki farklı kimliklerin kendi seslerini bütün dünyaya duyurabileceği bir ortam yaratmıştır. Uydu yayınlarının ve internetin ortaya çıkışı haber alma ve iletişimin sağlanmasında büyük oranda tekel olan devletlerin bu konumunu ortadan kaldırmıştır. Artık ulusal medyanın çok sesliliğinin yanında uluslararası medya organlarının ulaşılabilirliği ve etkinliği bundan kırk yıl öncesine göre çok daha fazladır. İnternetin yaygın olarak kullanılmaya başlanmasıyla birlikte televizyon gibi merkezileşmeyi arttıran medya araçlarının etkinliği azalmıştır. Yeni iletişim teknolojilerinin kontrol edilemez yapısı kamusal alanın çok sesli bir şekilde genişlemesine ve ulusal sınırları açacak hale gelmesini sağlamaktadır (Atıcı, 2012: 242). Medyanın ulusal ve merkezi karakterinin zayıflaması ve küresel iletişim olanaklarının artması, kültürlerin hem kendi değerlerini yaşatabilme hem de dışarıdan gelen kültürel

etkilere açık olması anlamını taşır. Bu durum küreselleşmenin hem yerel kültürlerin üretilmesine ve içerilmesine hem de küresel kültürün yayılmasına imkân sağlayan bir karaktere sahip olduğunu gösterir (Guibernau, 1997: 204).

Kültürel farklılıkların tanınmasında ekonomik ve toplumsal dinamiklerin yanında uluslararası alanda atılan adımların devletleri bu konuda daha duyarlı olmaya zorlamasının etkisi önemlidir. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra bireysel hakların geliştirilmesi yoluyla özgürlüklerin artacağına yönelik bir öngörü mevcuttur. Bu düşünce temelini liberalizmin bireysel hakların önemine yaptığı vurgudan almaktadır. Bu hedef doğrultusunda BM ve Avrupa Konseyi başta olmak üzere çeşitli uluslararası örgütler tarafından hazırlanan ve ulus devletleri bu hakların sağlanması noktasında sorumluluk yükleyen sözleşmeler yürürlüğe konulmuştur. Bu sözleşmelerin en önemlileri; Birleşmiş Milletler tarafından 1965 yılında kabul edilen *Her Türü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına Yönelik Sözleşme*, 1966 yılında kabul edilen *Medeni ve Siyasal Haklara İlişkin Sözleşme*, yine aynı yıl kabul edilen *Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Sözleşme*, *Mültecilerin Hukuki Durumuna Dair 1967 tarihli Protokol*; Avrupa Konseyi tarafından 1950 yılında kabul edilen *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi*, ve sonraki yıllarda bu sözleşmeye eklenen protokoller, 1992 yılında imzaya açılan ve 1998 yılında yürürlüğe giren *Avrupa Bölgesel veya Azınlık Dilleri Şartı*, 1994 yılında kabul edilen *Ulusal Azınlıkların Korunması İçin Çerçeve Sözleşmesi*'dir. *Medeni ve Siyasal Haklara Yönelik Uluslararası Sözleşme*'nin 27. maddesinde etnik, dini ya da dilsel azınlıkların kültürel değerlerinin korunması vurgulanmıştır. *Ulusal veya Etnik, Dinsel veya Dilsel Azınlıklara Mensup Olan Kişilerin Haklarına Dair Bildiri*'nin 1. maddesi devletleri kendi sınırları içerisinde yer alan etnik, dini veya dilsel azınlıkların kimliklerinin korunacağı konusunda yükümlülük altına sokmaktadır. Bu sözleşmeler temel insan haklarının geliştirilmesi için bir standart oluşturma ve bu standartları sözleşmeye taraf olan devletlere yayma hedefindedir. Sözleşmelerin gereklerinin toplumlar adına yerine getirilmesi yükümlülüğü, uluslararası alanda söz söylemenin tek meşru faili olarak ulus devletlere verilmiştir. Böylece millet egemenliğine dayalı devletin konumu bir kere daha teyit edilmiş ve bu sistemin gereklerini yerine getirmek için liberal değerlerden oluşan demokratik bir sistemin inşa edilmesi örtülü bir şekilde mecbur hale getirilmiştir.

Küreselleşme devletin ulusal sınırlar içerisinde problemleri çözme kabiliyetini azalttığı gibi sınırların geçirgenliği sebebiyle devletin tek başına mücadele edemeyeceği

birçok sorun yaratmıştır. Ekonomik sorunlar ve toplumsal parçalanma insanların kimlik yoluyla bir gruba ait olma istenci doğuran psikolojik bir durum ortaya çıkarmıştır. Devletin ekonomik vaatlerinin çoğundan vazgeçip onun yerine kültürel farklılıklara özgürlük alanı açmaya önem vermesi farklı kimliklerin canlanmasını sağlamıştır (Özyurt, 2017: 195-196). Bu durum günümüzün toplumsal birimlerini içerdiği kültürel farklılıklar sebebiyle kesin sınırlarla belirlemek yerine karmaşık ve iç içe geçmiş çoklu ilişkiler içinde ele almanın daha doğru olduğunu göstermektedir (Say, 2013).

Kimlik siyasetinin arttırmasında gelişen insan hakları olgusuna bağlı olarak ortaya çıkan demokratik taleplerin etkisi büyüktür. Soğuk savaşın bitmesiyle liberalizmin kesin zaferinin ilan edilmesi yeni bir dönemin başlangıcı olarak görülebilir. Bireysel hakların geliştirilmesi hedefine dayalı sistemin özellikle göçmenlerin sebep olduğu kültürel çeşitlilik sebebiyle kuramsal bir tartışma ortaya çıkardığı görülür (Say, 2013: 142-143). Bu tartışmanın kaynağı etnik grupların kimlik taleplerinin yeterince karşılanamamış olmasıdır. Bu durum liberal bireyci anlayışa alternatif olabilecek arayışların ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Kuramsal tartışmanın, toplum içerisinde yer alan farklı kültürlerle bir takım kolektif haklar tanınan çokkültürlülük modeli ile bireysel hakların geliştirilmesi yoluyla demokratik standartların arttırılması modeli olmak üzere iki farklı bakış açısı arasında geliştiğini söyleyebiliriz (Kymlicka, 1998: 261). Klasik liberal model, devletin laik bir anlayış çerçevesinde vatandaşların sahip olduğu değerler üzerinden bir ayırım yapmadığı, herkesin yürürlükte olan yasalar karşısında eşit olduğu ve dolayısıyla devletin tarafsız tavrını koruduğu durumda özgürlüklerin artabileceğini savunur (Modood, 2014: 42). Çokkültürcülük ise toplumu oluşturan birbirinden farklı kültürel grubun değerlerine saygılı olmayı gerektirir. Bu çerçevede milli kimliğin daha çok tamamlayıcı ve etnik kimliklere alan açacak bir anlam içermesi beklenmektedir. Klasik liberal modelde göçmenler ya da yerli azınlıklardan oluşan etnik grupların hedeflenen şekilde milli kimliğin içerisinde eritilememesi milli kimliğe dair var olan kabullerin yeniden sorgulanmasına ve ulus devletin klasik anlayışının Amerika, Kanada ve Avustralya gibi ülkelerde yeniden yorumlanmasına sebep olmuştur. Bu üç ülkenin kuruluşunda dışarıdan gelen göçün önemli bir yerde olması bu ülkeleri, modern batılı devletlerin milli kimlik politikalarının kendi toplumlarının ihtiyaçlarını karşılayamadığı düşüncesine sevk etmiştir. Bu ülkeler 1960'lardan önce ayrımcılığı temel hedef olarak benimsemelerine rağmen 1970'li yıllardan itibaren çokkültürlülüğü kabul etmeye başlamışlardır. Bu hedef doğrultusunda göçmen grupların etnik geçmişlerine saygı gösteren ve kültürel değerlerini korumalarına ve

yaşatmalarına alan açan hatta teşvik eden, hoşgörüye dayalı çoğulcu politikalar benimsenmiştir (Kymlicka, 1998: 43).

Çokkültürlülük politikaları takip eden yıllarda Avrupa’da, İngiltere ve Hollanda başta olmak üzere farklı yoğunluklarda birçok Avrupa ülkesinde de uygulanmıştır. Bütün Avrupa devletlerinin çokkültürlülük anlayışından farklı oranlarda etkilendiğini söyleyebiliriz. Ancak belirtmek gerekir ki bu politikaların her yerde heyecanla karşılandığını iddia etmek de yanlış olur. Çünkü her devletin kuruluşundan itibaren gelişen bir milli kimlik anlayışı vardır ve bu anlayış kırılma yaşatacak bir kriz olmadığı müddetçe kademeli bir şekilde değişen bir sürekliliğe sahiptir. Örneğin Fransa 1789’daki devrimden bugüne kadar devletin bütün vatandaşlara aynı yasalar çerçevesinde ve eşit şekilde davranması gerektiği ilkesine dayanan cumhuriyetçi vatandaşlık modelini benimsediğinden çokkültürlülük düşüncesine mesafeli yaklaşmıştır (Doytcheva, 2016: 76-77). Almanya’da ise vatandaşlığa katılmak katı kurullarla sınırlandırılarak farklı etnik grupların kültürlerinin tanınmasının önüne geçilmiştir. Tam bir katılım olmadan yasal haklardan bir vatandaş gibi faydalanılamayacağı açık olduğundan çokkültürlülüğün imkanları sınırlandırılmıştır (Doytcheva, 2016: 75). Bu anlayışın etkisiyle 1960’lardan itibaren çalışmak için ülkeye göç eden farklı etnik grupları ilk önce geri göndermek, bu başarılı olmayınca da entegrasyon yoluyla bir nevi dönüştürmek ve kendi kültürel değerleriyle uyumlu hale getirmek istenmiştir.

Çokkültürlülük tartışmaları daha çok entelektüel çevrelerce gerçekleştirildiğinden çoğu kez toplumun geneli tarafından tepkiyle karşılanmıştır (Doytcheva, 2016: 131). Liberal demokrasi içerisindeki bu tartışma Avrupa’da devletlerin milli kimliğe bakışlarını yeniden değerlendirmelerine sebep olsa da geleneksel anlayışların bir kenara bırakıldığını söyleyemeyiz. Çünkü ulus devletler için hala geçerli olan millet egemenliği modeli, milletin doğallığı düşüncesinden hareketle uzak geçmişe işaret eden milli bir kimlik anlatısına dayanır. Bugün hala Smith’in milleti tanımlarken (Smith, 2017: 45) kullandığı “bir anavatan, ortak mitler ve paylaşılan tarih, ortak semboller, belirgin bir toplumsal kültür ve gelenekler, paylaşılan adetler” çoğu insan için önem arz etmektedir. Milletin kutsallığı ortaya çıkan birçok tehdide rağmen devam etmektedir (Smith, 2013: 194). Bu durum klasik vatandaşlığın yerine önerilen yeni modellerin de önündeki en büyük engeldir. AB vatandaşlığı ya da kozmopolit vatandaşlık gibi ulus üstü vatandaşlık modelleri Smith’in sıraladığı ve manevi bağ kurmak açısından önem arz eden değerlerden yoksun

gözükmektedir. Bu sebeple bu tür modellerin halkın tamamına etki edecek bir yoğunluğa ulaşamadıkları söylenebilir.

İnsan hakları konusunda gelinen noktanın sağladığı esneklik, ulus devletin küreselleşme sürecinde yaşadığı dönüşüm ve kimliklerin daha özgür bir şekilde kendilerine yaşam alanı bulmaları etnik grupların kendilerini daha rahat ifade edebilmelerine ve toplumla bir şekilde aidiyet bağı kurabilmelerine imkân sağlamıştır. Bu durum milli kimliklerin melez hale gelmiş olarak yeniden tanımlanmalarını sağlamıştır (Smith, 2013: 173). Etnik grupların, farklılıklarını oluşturan değerlerini korumacı bir refleksle sahiplendiği bir zamanda yaşamamız etnisiteye yönelik ilginin canlı kalmasına yol açmaktadır. Teknolojik gelişmelere bağlı olarak iletişim ve ulaşım olanaklarının artması bilinmeyen yerel kültürlerin dünyaya açılmasına imkân sağlamıştır. Gazete, televizyon ve internetin yaygın kullanımıyla kamusal alanın çok sesliliği giderek artmıştır. Kültürler, ucuzlayan iletişim ve ulaşım olanakları sayesinde daha bilinir hale gelmiştir. Küreselleşmeyle beraber artan insan hareketliliği uluslararası turizmi geliştirmiş, insanların başka ülkelere seyahat ederek farklı kültürler hakkında bilgi edinmesinin önü açılmıştır. Buna rağmen milli kimliğin büyük iddialarının tamamen ortadan kalktığını söylemek de yanlış olur. Ortaya çıkan durum sınırları net şekilde belirlenecek bir kesinlikten uzaktır (Smith, 2013: 174). Bu durum toplumların yeni dönemde aldığı çok sesli karakterinin bir sonucudur. Bir tarafta milli kimliklerin birliğini savunan sesler duyulurken diğer tarafta etnik kimliklerine sarılan insanların sesleri duyulmaktadır. Gerçekte olan ise etnisitelerin hala dünyanın pek çok yerinde bir yandan milli kimliğe karşı direnirken diğer yandan milli kimliğin içine alınmaya çalışılmasıdır. Ancak dengenin sağlanması çatışmayı engelleyecek boşlukları yaratabilmekle mümkündür. Bu da ancak demokratik bir zeminde mümkün hale gelebilir.

Etnisitelerin önem kazanması sömürge sonrası dönemde dünyanın farklı coğrafyalarında kendi bağımsızlıkları için mücadele eden grupların ortaya çıkmasına sebep olmuştur (Eriksen, 2004: 21). Bir paradoks oluşturacak şekilde milli kimlikler küreselleşmeyle beraber ortaya çıkan yeni durumda zayıflarken siyasallaşmış etnik kimliklerin güçlenmesi yönünde bir eğilim ortaya çıkmıştır. Sömürgeci devletlerin kontrolleri altında bulundurdıkları anavatanlarından uzak coğrafyalardan çekilme kararı almaları özellikle Afrika'da yerel güçlerin yönetimi ele geçirmeye yönelik milliyetçi hareketleri başlatmıştır. Yerel güçlerin temel hedefi, bütün dünyanın kabul ettiği ulus

devlet modelini kendi bölgelerinde uygulamaya geçirmektir. Bu hareketler, batılı değerler üzerinden geliştirilecek bir modernleş(tir)me faaliyetinin kısa sürede mümkün olabileceğine inanırlar. Batıda uzun bir süreç sonucu ortaya çıkan mevcut siyasal, ekonomik ve toplumsal yapının sömürge sonrası devletlerde merkezi bir kontrolle hızlı bir şekilde uygulamaya konulması çeşitli problemleri de beraberinde getirmiştir (Ateş, 2008: 119-122). Ancak bu hareketlerin bugün gelinen noktada hedeflerine ulaşabildiklerini söylemek zordur. Sömürgeci devletler tarafından geçmişte çizilen sınırlar ve bu sınırların içinde bulunan kabileci yapı ilk örnekleri Batı Avrupa'da ortaya çıkan şekliyle bir ulus devlet oluşturmanın önündeki en büyük engeldir.

4.2.2.Küreselleşme Karşıtlığı Olarak Milliyetçilik

Küreselleşme tek taraflı işleyen bir süreç olmaktan ziyade ulusal ya da yerel tepkilerle zaman zaman hızı kesilen zaman zaman da hızlanan bir yapıya sahiptir. Dolayısıyla sürekli yukarıya doğru giden bir eğilimden ziyade dalgalanmalardan bahsetmek daha doğrudur. Küreselleşmenin seyri, değişime karşı ortaya konulan tepkilerin mahiyetine göre değişim gösterir. Küreselleşmenin ulusal sınırları aşındırıcı ve milli kimlikleri tehdit edici bir etkisinin olması, bu sınırları korumaya yönelik milliyetçi tepkilerin ortaya çıkmasına sebep olmaktadır. Bu tepkiler bir yönüyle küreselleşmenin getirdiği ekonomik düzeni hedef almaktadır (Delanty ve O'Mahony, 2002: 156) ve milli ekonomilerin yabancı ve küresel sermayeye açılmasına karşı çıkmaktadır. Milli piyasada küresel sermayeye fırsat tanıyacak düzenlemelerin yapılmasının bu fırsatlardan yararlananlar ve toplumun geri kalanı arasında bir gerilim yaratması durumu söz konusudur (Rodrik, 2014: 448). Özellikle kriz dönemlerinde bu ayrışma iyice gün yüzüne çıkmaktadır. 2008 yılında başlayan küresel ekonomik krizin ardından yürütülen ekonomi politikalarına karşı sesini çıkarmak adına dünyada pek çok kitlesel eylem ortaya çıkmıştır. Bu eylemlerin her biri kendi içinde farklı dinamikler barındırır da ortak noktalarından birisi bütün dünyayı etkisi altına aldığı düşünülen ve krizlerden sorumlu tutulan neo-liberal ekonomi politikalarına tepki göstermektir (Kaya, 2019). Bu durum, 1980'lerden itibaren uygulanan neo-liberal ekonomi politikaları doğrultusunda zayıflayan refah devleti uygulamalarının eksikliğinin de bir sonucudur. Devletin serbest piyasa ekonomisinin kurallarının uygulanması için yaptığı düzenlemeler, bir taraftan da kriz durumlarında dezavantajlı duruma düşen vatandaşlarının ekonomik durumlarını düzeltebilecek etki mekanizmalarının azalması anlamına gelir. Böyle durumlarda ekonomik kriz doğrudan

küresel ekonomik işleyişin hedef alınması sonucunu doğurur. Milliyetçilik kolay edinilebilecek ve duygusal yönü ağır basan bir söylem ürettiğinden kriz durumlarında özellikle alt sınıflarca sahiplenilmektedir (Çancı, 2010: 223).

Castells, küreselleşme karşıtı milliyetçiliğin hedefinin küresel elitler olduğunu savunur. Hatta daha da ileri giderek, bugün milliyetçiliğin küresel elitlere tepkiden başka bir şey olmadığını ifade eder (Castells, 2006: 46). Bu açıklama Giddens'in milliyetçiliği ontolojik güvenliği sağlayan duygu olarak görmesiyle paralellik içerir. Çünkü küreselleşme aynı zamanda neo-liberal bir ekonomik düzeni beraberinde getirerek gelirin dağıtılması konusunda en fakir ile en zengin arasındaki makasın açılmasına neden olur. Devletin de gelirin yeniden dağıtılması konusunda etkisiz olması ekonomik durumu kötüleşen insanların tepkiselliğini artırır. Ekonomik güvensizliğin yanında küreselleşmenin akışkan karakterinin sebep olduğu Marx'ın özlü sözüyle "katı olan her şeyin buharlaşması" güvensizlik duygusunu artırır. Böyle bir durumda insanlar güvenli olduğu daha önce test edilmiş kimliklere sığınma ihtiyacı hissedebilirler. Böyle durumlarda sahip oldukları kültürel değerlerin korunması için mücadele ederler. Küreselleşmenin bütün dünyaya yaydığı evrensel kültürün kendi kültürünü sönmüldürdüğü korkusu, korumacılığın tutkulu bir hal almasına sebep olur. Korumacılık bazen insanların inandıkları dini, bazen de yaşam tarzlarının savunması şeklinde tezahür edebilir. Castells bu tür hareketleri küreselleşme karşıtı hareketler içerisinde değerlendirdiği Zapatistalar ve El Kaide özelinde açıkladığı iki örnekle bize sunar. Zapatistalar küreselleşmeyle beraber ortaya çıkan ekonomik düzenin Kızıldereli kimliklerini ve köylü yaşam tarzlarını tehdit ettiği gerekçesiyle bir isyan başlatmışlardır (Castells, 2006: 115). El Kaide ise İslamî yaşam tarzının değersizleştirilmesi ve küreselleşmenin meydana getirdiği kültürel değişim sebebiyle dünyada ses getirecek terör eylemleri gerçekleştirmiştir (Castells, 2006: 186-187).

Küreselleşmeyle beraber kültürlerin görünür hale gelmesi ve çoğulcu toplumların artışı, dini fundemantalizm şeklinde tanımlayabileceğimiz korumacı tepkisellikler üretmektedir. Bu hareketler bazen modern devletin laik karakterini kabul etmedikleri için ulusal sınırları aşan ve din kardeşliği motivasyonunu etrafında bir cemaatin sınırlarını çizerken bazen de kendi milletlerinin ulusal karakteri içerisinde önemli bir yer edinen kültürü korumak hedefindedirler. Bu tür hareketler, dünyanın siyasal ve ekonomik olarak istikrarsız olan bölgelerinde eskiden daha fazla görülürken son yıllarda gelişmiş sanayi ülkelerinde de görülmektedir. Ancak her iki görünümün de benzer şekilde kültürel

korumacı saiklerle hareket ettiğine şahit olunmaktadır. Dini fundamentalistler genellikle küreselleşmenin, dinlerinin saf halini bozacağı gerekçesiyle küreselleşme sürecine karşı çıkmaktadırlar. Bu hareketler kimi yerlerde aşırı milliyetçi ve neo-faşist eğilimler doğurur (Ritzer, 2011: 501). Fundamentalist hareketler son yıllarda özellikle -11 Eylül saldırılarından sonra- İslam diniyle beraber anılıyor olsa da Hıristiyanlık, Yahudilik, Budizm gibi dinlerde de görülmektedir (Kirman, 2008: 275-276). Castells'in Tibi'den aktardığına göre; "Ortadoğu'da İslamî fundamentalizmin yükselişi İslam dünyasının kendini kolektif bir oluşum olarak algılayan bu bölgesinin, küreselleştirici örgütlenme ilkeleri olarak küreselleşme, milliyetçilik ve ulus devlet süreçleriyle yakından ilgilidir (Castells, 2006: 26). Küreselleşmeyle beraber modernliğin sunduğu pek çok yeniliği yoğun şekilde yaşayan kültürler, bu sürecin kendi biricikliklerini ortadan kaldıracağı korkusuna kapılırlar. Hristiyan fundamentalizmi, İslam ülkelerinden Hristiyan ülkelere gerçekleşen göçün etkisiyle beraber bu korkudan beslenmektedir. Bu sebeple küreselleşmeyle beraber ortaya çıkan dinamikler, Hristiyan fundamentalizminin temel motivasyonunun oluşturmaktadır (Castells, 2006: 40). Bu doğrultuda 2019 yılında Yeni Zelanda'nın ChristChurch şehrinde bir camide 49 kişinin ölmesine sebep olan saldırı dikkat çekmektedir. Failinin saldırıyı gerçekleştirmeden önce Facebook üzerinden yayınladığı bildiride kullandığı İslam karşıtı ifadeler ve saldırıyı gerçekleştirdiği silahın üzerinde yer alan İslam karşıtı semboller İslam düşmanlığının boyutlarını gözler önüne sermektedir.

4.2.3.Farklı İnançlara Tepki Olarak Milliyetçilik

İkinci Dünya Savaşı'nın batılı gelişmiş sanayi ülkeleri sürekli ama belli aralıklarla daha yoğun göç hareketlerinin varış noktası olmuşlardır. Devletlerin sınırları savaş sonrası, refah devleti ekonomisinin iş gücü ihtiyacını karşılayacağından göçmenlere açılmıştır. Fransa ve İngiltere gibi eskinin sömürgeci devletleri, sömürgecilik hareketinin sona ermesiyle işgücü ihtiyaçlarını karşılamak adına eski sömürge topraklarında yaşayan insanlara yönelmiştir. Bunun etkisiyle 1950'li ve 1960'lı yıllardan itibaren eski sömürgeci devletlerin anavatanlarında gözle görülür bir şekilde farklı olan göçmenlerin varlığından söz edebilmekteyiz (Malasevic, 2019: 1). Sömürgeci olmayan ama işgücüne ihtiyaç duyan diğer Avrupa ülkeleri ise Doğu Avrupa'dan iş gücü transfer etme yolunu seçmiştir. Bu göçmenler, göç ettikleri yeni yaşam alanlarında toplumun bir parçası olarak kabul edilme konusunda çeşitli zorluklarla karşılaşmışlardır. Etnisite kavramının kullanımı bu dönemde yaygınlaşmış ve bu dönemde de tarihsel süreç içinde barındırdığı anlamlara yakın bir

şekilde batılı toplumların kendilerini değil, kendi toplumları içinde yaşayan ve yabancı olarak gördükleri grupları tanımlamak için kullanılmıştır (Ateş, 2008: 119). Modern devletler milletleri tanımlarken genellikle ortak bir etnisiteden tarih içerisinde millete geçişe vurgu yaparlar (Somersan, 2004: 36) ve aynı kültürel değerleri benimseyen ve aralarında tarihsel bir bağ kurdukları insanlardan oluşan yapıya millet adını verirler. Bu ifade millet dediğimiz olgunun toplumla örtüşmesi anlamına gelmektedir (Smith, 2017: 27).

Küreselleşmeyle toplumların geçmişe göre çok daha kozmopolit bir yapıya büründüğünü ve milli kimliğin yeniden yorumlanmasına ihtiyaç duyulduğunu ve kozmopolitliği sağlayan sebeplerin başında ekonomik ihtiyaçların (iş gücü talebi) olduğunu ifade etmiştik. Oysa göçmenler, göç ettikleri ülkelerin ekonomisine yaptıkları katkıya rağmen en ufak toplumsal kargaşa durumlarında -özellikle ekonomik kriz- ortaya çıkan durumun temel sorumlusu olarak görülmektedirler. Böyle durumlarda milliyetçilik sadece aşırı sağ politik hareketlere has bir durum olarak değerlendirilemez çünkü bu durum toplumun diğer kesimleri tarafından da sahiplenilir. Ancak bu türden hareketlerin toplumsal uyumu arttırmaktan çok bozmaya yönelik olduğunu söyleyebiliriz.

Artık kültürel olarak homojen ulus devlet anlayışından uzaklaşmış, çoğulcu bir toplum yapısına sahibiz ve bu konuda geri dönüşün mümkün olmadığı görülmektedir. Ancak Habermas'ın da ifade ettiği gibi modern kitlesel demokrasilerde milliyetçiliğin siyasetçiler tarafından oldukça kolay şekilde sahiplenecek bir söyleminin olması, toplumsal kargaşa durumlarında vatandaşların desteğini alma konusunda liderlerin milliyetçiliğe yönelmelerine sebep olmaktadır. Bu doğrultuda milliyetçiliğin etnik merkezilik ve yabancı düşmanlığını vurgulayacak şekilde toplumsal desteği arttırmak için kullanıldığına şahit olmaktayız (Habermas, 2001: 88-89). Son dönemde dünyanın farklı yerlerinde yabancı düşmanı retorüğini kullanarak siyaseten sonuç üreten liderler bunun bir örneğidir. Giddens, Le Bon ve Freud'un geliştirdiği liderlik teorisinden hareketle kalabalıkların toplumsal kargaşa durumlarında sembol bir liderin peşinden gitmesinin doğal olduğunu savunur (Giddens, 2000: 214). Liderler aslında topluma istediğini verdikleri için kitlesel desteği arkalarına almayı başarırlar. Bu anlamıyla milliyetçilik, siyasetçiler için kullanışlı olduğu oranda toplum için de güvenli bir alan oluşturma özelliğine sahiptir.

Ulus devletinin sınırlarının kültürel akışlara açık olması farklı kültürlerin şok teması sonrası aşırı sağ eğilimlerin yükselmesine neden olur. Bu durum genellikle göçmen

karşıtlığı olarak kendini gösteren milliyetçi tepkilerin ortaya çıkmasına sebep olur (Delanty ve O'Mahony, 2002: 157). Son dönemde gelişmiş sanayi ülkelerinde ortaya çıkan milliyetçilik hareketleri bu özelliği bünyelerinde barındırmaktadırlar. Avrupa'daki bütün radikal partiler göçmenleri sorun olarak gören bir parti programına ve söyleme sahipleridir (Kaya, 2016: 10). Bu partilerin son yıllarda yapılan seçimlerde yüksek oy oranlarına ulaşması, milliyetçiliğin yükseldiğinin en büyük kanıtıdır. Almanya'da 2017 yılında yapılan seçimlerde aşırı sağcı Almanya içi Alternatif Partisi (AfD) federal meclise üçüncü parti olarak girmiştir. İtalya'da Beş Yıldız Hareketi 2018'de yapılan seçimlerde iktidara gelmiştir. Fransa'da aşırı sağcı Ulusal Cephe Partisi başkanı Marine Le Pen 2017 yılında yapılan başkanlık seçimlerinde en yüksek oy alan ikinci aday olarak şimdiki Başkan Emanuel Macron'la ikinci turda yarışmıştır. Avusturya'da, Macaristan'da ve Hollanda'da benzer şekilde göçmen karşıtı partiler geçmişe göre artan önemli oy oranlarına ulaşmışlardır. Orta Doğu ve Kuzey Afrika'da siyasal istikrarsızlık sonucu yaşadıkları yerleri terk ederek Avrupa'ya ulaşan göçmenlerin bu partilerin son seçimlerde kazandığı başarılarında etkisi büyüktür. Küresel ekonominin devam eden krizi ve göçmenlerin varlığıyla somutlaşan yabancı düşmanlığı milliyetçi duyguların yükselmesine neden olmuştur.

4.3. Ulus Devlet ve Milliyetçiliğin Geleceği

Ulus Devlet İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra sınırları içerisinde refahın yayılması için çaba sarf ederken küreselleşmenin getirdiği yenilikler sebebiyle değişime zorlanmıştır. Özellikle serbest piyasa ekonomisinin zorladığı ekonomik ihtiyaçlar, teritoryal bir refah ekonomisi uygulanmasını güçleştirmiştir. Siyaset ile ekonominin birbirinden ayrılmasıyla güçsüzleşen devletin insanların kimlik talebine bir karşılık vermesi mümkün değildir (Bauman, 2017: 40). Küreselleşme ulus devletin mutlak egemenlik iddiasını onu sınırlarını aşacak ve tek başına çözemeyeceği birçok sorunla karşı karşıya bırakarak zayıflatır. Ritzer bunları “bilgi akışları, yasadışı göçmenler, yeni toplumsal hareketler, teröristler, suçlular, uyuşturucular, para (aklanan kara para ve diğer mali araçlar dahil), seks ticareti” şeklinde sıralamıştır (Ritzer, 2011: 162). Bu durum devletle milletin bağlılığını azalttığı için milli kimliğin rakipsiz olması durumunun ortadan kalktığını söyleyebiliriz. Ancak milli kimliğin tamamıyla etkisiz hale geldiğini ya da diğer kimlikler karşısında değersizleştiğini savunmak güçtür. Ulus devletin bağımsızlığı dışarıdan siyasi kuruluşlar tarafından, milli kimlik de içeride kültürel gruplar tarafından sıkıştırılsa hala insanların sığınacağı en

güvenli limandır. Zaten günümüz milliyetçiliği daha çok tepkisel olduğundan siyasi olmaktan çok kültürel bir karaktere bürünmüştür. Tepkisellik ise yerleşik bir kültürün savunulması şeklinde tezahür eder (Castells, 2006: 46). Milliyetçiliğin siyasal bir ideoloji olarak devlete bağlı şekilde düşünülmesi devletin küreselleşme karşısında zayıf düşmesiyle milliyetçiliğinde son bulacağı düşüncesini doğurmuştur. Ancak milliyetçilik küreselleşme çağında bir kimlik tespiti olarak hayatta kalmaya devam eder. Bilgiye ulaşmanın artık oldukça kolay olduğu bu çağda milliyetçiliğin yanlış bir bilinç olduğu ve halkın bu yanlış bilince kapılan kitleler olduğu önermesi mantıksız hale gelir. Küreselleşmenin getirdiği belirsizlik ortamında milliyetçilik ontolojik güvenliğin sağlayıcısı olarak insanlara istediğini verir (Drake, 2016: 128-129).

Küresel bir alan bulan ticaret, ulus devletlerin egemenlik sınırlarını tehdit etmektedir ve bu düzene uymak kaçınılmaz hale gelmiştir. Ancak göz ardı edilen nokta, ekonomik alandaki kaynak dağıtıcı rolü azalan ve daha çok hükümetlerden bağımsız bir şekilde düzenleyici denetleyici bir hal alan devletin herhangi bir kriz durumunda beklentileri karşılayamayacak kadar güçsüzleşmiş olmasıdır. Bugün hem ekonomik anlamda hem de siyasal anlamda küreselleşmenin ümitvar yönetimlerinin hayal kırıklığı yaşadığı bir tabloyla karşı karşıyayız. 2008'de yaşanan ekonomik kriz, serbest piyasanın işlemesi için tüm engellerin ortadan kaldırılması gerektiği inancını derinden sarsmıştır. Krizle beraber vatandaşların devletten birtakım beklentilerinin olduğu ve devletin milli ekonominin selameti adına neo-liberalizmin değişmez ilkelerine aykırı hareket ettiğine şahit olmaktayız. 2008 krizinde Amerika'da batan bankalar devlet eliyle kurtarılmıştır. Takip eden süreçte benzer hamleler Avrupa ülkelerinden de gelmiştir. Almanya, Fransa, Hollanda, İsveç gibi Avrupa ülkeleri piyasaları müdahale ederek krizin etkilerinin derinleşmesini önlemeye çalışmışlardır. Küresel ekonomi o kadar birbirine bağlıydı ki, ABD'de finans piyasasında ortaya çıkan bir kriz İzlanda gibi küçük bir ada ülkesinin ekonomisinin iflas etmesine neden olmuştur. Dünya ticaret hacmi 2007 yılında %7.2 artmışken 2008 yılında artış hızı % 2.3'e düşmüş, dünya ekonomisinde üretim artışı 2007 yılında % 5 iken 2008 yılında % 3 düşmüştür (Yıldırım, 2010: 48). Krizin devam ettiği şu günlerde ABD ile gelecekteki en büyük ekonomik rakibi arasında gümrük vergilerinin arttırılması gündemi meşgul etmektedir. Devletler milli ekonomik çıkarlarını savunmak adına küresel ekonominin işleyişine sekte vuracak önlemleri almak konusunda geçmişe göre daha istekli davranmaktadırlar. Demek oluyor ki ulus devletler, küreselleşmeyle beraber dönüşen yapılarının, kriz yaratma potansiyelini göz önünde bulundurarak hareket

etmektedirler. Buna rağmen küresel ekonominin yarattığı birbirine eklemlenmiş ulusal ekonomilerin serbest piyasa ekonomisinin kurallarını tamamen göz ardı ettiklerini söylemek doğru olmayacaktır. Her ne kadar kırılğan bir yapı ortaya çıkarsa da ulusal ekonomiler, küresel ticaret ağına dahil olmayacak alternatif bir model geliştirememişlerdir. Uluslararası sermaye hala iştahlı bir şekilde kar peşinde koşmaya devam etmektedir. Ulusal ekonomiler de bu sermayeye bağımlı olduğundan onlara yatırım yapacak imkanları sağlamak konusunda mecburdur. İşte bu durum devletlerin bugün yaşadığı krizin altından kalkamamasının temel sebeplerinden birisidir ve yakın gelecekte bu kırılğan yapı var olmaya devam edecektir.

Soğuk savaşın ardından uluslararası ilişkilerin ağırlıklı olarak ABD ve müttefiklerinin kontrolündeki yapısı, ulus devletlerin dış politikadaki bağımsız hareket etmelerinin önüne geçmiştir. Afganistan ve Irak işgallerinde ABD, tek yanlı bir tutumla bu devletleri Amerika ve müttefiklerine gelecek terör saldırılarının kaynağı olarak gördüğünden işgal etmiştir. Bu işgallerin başarısı tartışılır ancak bu süreçte böyle bir fiilin önüne geçecek herhangi bir güç ortaya çıkmamıştır. Bu da ABD'nin dünyanın süper gücü olarak çıkarları doğrultusunda hareket ederken herhangi bir engelle karşılaşmaması anlamına gelmektedir. Ancak bu işgallerden yaklaşık on yıl sonra Suriye'de benzer bir yola girmemesi küresel siyasetin tek merkezli yapısının da değiştiğinin bir işareti olabilir. Suriye'deki iç savaşı bitirmek konusunda Birleşmiş Milletler ve Amerika'nın yetersiz kalması Rusya'nın tekrar uluslararası siyasette etkin bir konuma gelecek müdahalesine imkân sağlamıştır. Rusya benzer şekilde Ukrayna ile olan husumette güç kullanmaktan çekinmemiş ve uluslararası kamuoyundan gelen tepkilere rağmen Kırım'ı ilhak etmiştir. Soğuk savaşın bitmesiyle ABD'nin kontrolünde gelişen küresel sistem artık tek merkezli olma özelliğini kaybetmiş gözükmemektedir. Devletler milli çıkarlarını korumak adına küreselleşmeyle beraber ortaya çıkan sistemin dayatmalarına direnme imkanları aramaktadırlar. Ancak bunu yapmak çok kolay görünmemektedir ve bu durum tıpkı ekonomik ilişkilerde olduğu gibi kriz potansiyeli taşıyan güvensizlik ortamı yaratmaktadır. Ulus devletin geleceği, küreselleşmeyle beraber ortaya çıkan ve son yıllarda artan egemenlik sorununu aşabilecek imkanların sağlanmasıyla doğrudan orantılıdır. Ulusal çıkarları doğrultusunda tek başına hareket edecek sınırlı sayıda ülke dışında, devletlerin yaptığı ve yapabileceği şey ise işlerin yoluna girmesini beklemektir.

Milli devlete yönelik yukarıdan meydan okumaların yanında küreselleşmeyle beraber

ortaya çıkan bir durum da kültürel taleplerin milli kimliğin teklğine yönelik tehditleridir. Buna sebep olan gelişmelerin başında özellikle Batı'da yer alan devletlerin karşı karşıya olduğu göç ve buna bağlı kimlik talepleri bulunur. Bu durum, milli kültürün türdeş karakterine bir tehdit olarak algılanır. Ancak milli kimlik bu taleplere yenik düşüp ortadan kalkmamıştır. Aksine çoğulcu taleplere cevap verecek şekilde gevşek bir bağlılıkla bağlanılabilecek bir forma bürünmüştür. Çünkü milli kimlik duygusunun değişen ihtiyaçlara göre yeniden tanımlanabilme özelliği vardır (Smith, 2013: 174-175). Bu durum, demokrasi ve insan haklarının küreselleştiği bir çağda toplumsal dayanışmayı devam ettirebilmenin temel şartıdır. Son yıllarda bu imkanların önünü açmak için Avrupa'da vatandaşlıkla milliyeti birbirinden ayıran bir anlayış ortaya çıkmaktadır. Birçok Avrupa ülkesi göçmenlere çifte vatandaşlık gibi haklar sağlayarak bu insanların toplumsal aidiyetlerini yasal bir zeminde sağlamak yoluna gitmiştir.

Bugün ulus devletlerin çoğu sınırları içerisinde geçmişte türdeşlikle sağlanabileceğini düşündükleri ahengin artık kültürel farklılıklara imkân tanıyarak sağlanabileceği düşüncesine göre hareket etmektedirler. Ulus devletler, milli bir kimliğin üreticisi olma rolünden vazgeçmiş değiller ve vazgeçecek de görünmemektedirler. Ancak geçmişte kültürel birliğin temel hedef olması sebebiyle sıkça uygulanan asimilasyon yöntemleri, devletin zorba olmaktan çok kucaklayan bir karaktere bürünmesi sebebiyle geçerliliğini yitirmiştir. Buna rağmen milli kimliğin inatçı ve güçlü karakteri, farklılıkların kabul edilmesinde engeller oluşturmaktadır. Çokkültürlü bir yapı sınırlar içerisine sızan her türlü farklılığın kabul edilmesi anlamına gelmez çünkü ulus devlet göçmenlerin kabulü konusunda genellikle milli çıkarlara uygun politikalar uygulamaktan yanadırlar. Bütün engellemelere rağmen son dönemde olduğu gibi göçmenlerin girişine engel olunamayacak durumlar ortaya çıkabilir çünkü felaketlerden ya da siyasi baskılardan kaçan insanlara sınırları tamamen kapatmak insanlık dışı olarak görülerek uluslararası komu oyunun tepkisini çekmektedir. Bütün bunlar milli kimliğin gücünü azaltmakta ve diğer kimliklerle rekabet içine girmesine sebep olmaktadır. Ancak çoğulcu bir toplum yapısının kabul edilmesi bu tür durumların olağan karşılanmasına imkân sağlar. Sürece yayılmış bir kaynaşma hali bu tür durumların milli kimliğe yönelik bir tehdit olarak algılanmasına engel olabilecektir. Şu an dünyanın gündeminde olan tepkisel karakterli aşırı milliyetçi hareketler de şok yaratan bu durumun etkisi geçince yumuşayacak ve ardından toplumsal uyumun yolları aranacaktır.

5. SONUÇ

Bu çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın birinci bölümü iki kısma ayrılır. Birinci kısımda milliyetçiliğin unsurları ele alınmıştır. Bu sayede milliyetçi hareketlerin/örneklerin barındırdığı ortak unsurlar belirlenmektedir. Bu unsurlar; etnisite, dil, din, tarih ile gelenek ve coğrafyadan (vatan) oluşmaktadır. Milletler genellikle uzun zamandır beraber yaşadıklarını kanıtlamak adına etnik bir geçmişle bağ kurmak gayretindedirler. Bu vurgu kimi devletlerde daha fazla iken kimi devletlerde oldukça azdır. Etnisite vurgusunun yoğun olarak işlendiği milliyetçiliğe Alman milliyetçiliği örnek verilebilir. Bütün milletler kendi aralarında iletişimi sağlamak adına ortak bir dil kullanırlar. Ortak dil, son derece modern bir olgudur çünkü matbaa kapitalizmi ve devletin eğitim politikasına bağlı şekilde gelişmiştir. Ancak milliyetçilikler için ortak dilin kökeni modern dönemden çok daha öncesine dayanır. Milletlerin kültürünün oluşmasında dinin önemli bir yeri vardır. Milliyetçilikler ortak bir kültür vurgusunu ön plana çıkardıklarından zaman zaman “din” unsuruna vurgu yaparlar. Hatta Polonya, İrlanda, İsrail gibi ülkelerin milliyetçiliklerinde din oldukça ön plandadır. Milliyetçilik modern devletin laik karakteriyle uyumsuz gözükse de milli kimliklerin kuvvetlenmesi kimi zamanlarda din üzerinden gerçekleşebilmektedir. Milletler uzun zamandır bir arada yaşıyor olmalarına kanıt olarak tarih unsurunu ön plana çıkarabilmektedir. Her milliyetçilik uzak ya da yakın, belli bir tarih anlatısı inşa ederek ortak kader vurgusu yapabilir. Milliyetçiliğin ele alınan son unsuru ise coğrafya yani vatanıdır. Her millet belli bir toprak parçasına bir kutsallık atfederek üzerinde yaşadıkları yeri vatan olarak kutsamaktadır. Vatan milletlerin haklı şekilde sahip olduğu yaşam alanı olarak görülür. Bu bölümün ikinci kısmında ise İngiltere, Fransa, Almanya, Amerika Birleşik Devletleri ve Rusya örnekleri üzerinden milliyetçiliğin gelişimi ele alınmaktadır. Bu ülkelerde milli bilincin nasıl ortaya çıktığı ve geliştiği, milliyetçiliğin bir süreklilik arz edip etmediği ve milli kimlikteki değişimler bu kısmın odaklandığı konulardır. Böylece ilk kısımda milliyetçiliğin unsurları ortaya konulduktan sonra milliyetçilikler örneklendirilerek farklılıkların neler olabileceği sorusu cevaplanmaya çalışılmaktadır.

İkinci bölümde modern devletin milletle örtüşecek şekilde ortaya çıkışına tarihsel bir bakış açısıyla yaklaşmıştır. Bölümün başlangıcında, klasik sosyoloji içerisinde modern devlete yönelik farklı bakış açılarını anlamak için Durkheim, Marx ve Weber'in düşünceleri ele alınmaktadır. Durkheim, devleti bireyin özgürleşmesini ve aynı zamanda toplumun ahlaki kontrolünü sağlayan bir güç olarak görmektedir. Dolayısıyla toplumsal isleyişin sağlanması için devletin varlığı gereklidir. Marx, devleti üst yapısal bir organ olarak görür ve kapitalizmin isleyişine sunduğu katkı sebebiyle ortadan kalkması gerektiğini savunur. Weber ise, meşru şiddet kullanma tekeli elinde bulundurması sebebiyle devleti modern toplumsal yapıyla ilişkilendirir. Bu isimlerin dikkati esas olarak klasik sosyolojinin moderniteyi kavrama biçimine uygun şekilde, geleneksel yapıların çözülmeye başlaması ve modern toplumların ortaya çıkışı üzerine yoğunlaşmaktadır. Bıraktıkları miras kendilerinden sonra da siyasetin doğası ve modern devletin işlevlerinin neler olduğu tartışmalarında önemli bir yerdedir. Özellikle Marx'ın siyasetin ekonomi temelli olduğu düşüncesi ile Weber'in siyasetin sadece ekonomi tarafından belirlenmediği ve aynı zamanda kültürel unsurların etkisiyle oluştuğu düşüncesi, bu iki ismi karşı karşıya gelmesine sebep olmuştur. Marksizmin ekonomik indirgemecilik sorununa yönelik hem Marksizm içerisinden (postmarksizm) hem de dışarıdan gelen (liberalizm) eleştirilere 20. yüzyılın ikinci yarısında komünist rejimlerin güç kaybetmesi ve yıkılması eklenince Marksizmin de siyaset sosyolojisi içerisinde sahip olduğu büyük ağırlık giderek azalmıştır.

Ulus devlet modern bir olgudur dolayısıyla moderniteyle beraber ortaya çıkan süreçler ulus devletin varlığı için önem arz eder. Siyasal otoritenin merkezileşmesi, aydınlanma ve rasyonel düşüncenin topluma hâkim olması, Hristiyanlıkta ortaya çıkan mezhep çatışmaları ve dinde reform düşüncesi, laikleşme olgusu kapsamında egemenliğin tanrıya ait olduğu düşüncesinin yerine millet egemenliği düşüncesinin oluşması gibi gelişmeler modern ulus devletin zeminini oluşturmuşlardır. Bu gelişmeler Orta Çağ'ın hemen ardından büyük bir dönüşümün gerçekleşmesini sağlamışlardır. Orta Çağ'ın "feodal devlet"i, mezhep çatışmaları ve uzun süren savaşlar sebebiyle Batı Avrupa'nın büyük bir bölümünde kaotik bir düzen doğurmuştur. Bu çatışmaları bitirmek adına merkezileşmiş bir devlet ve merkezileşmeyle ortaya çıkan yetkilerin tek bir kişi tarafından kullanılması gündeme gelmiştir. Mutlak monarşi olarak tanımlayabileceğimiz bu devlet, gücün sınırsız bir şekilde tek bir kişinin elinde toplanması anlamına gelmektedir. Monark, ilk başlarda bu yetkiyi tanrıdan alır ancak kilisenin toplumsal düzenin kontrolünü elinde bulundurma gücü zayıfladıkça bu yetki devletin sınırları içerisinde yaşayan halktan kaynaklanmaya dönüşür.

Bu aynı zamanda toplumsal işleyişin dini kurallara göre düzenlenmesi düşüncesinin zayıflamasının bir göstergesidir. Aydınlanmanın ortaya çıkardığı eleştirel tavır, dinin konumunun gerilemesinde etkili olmuştur. Kilise, Orta Çağ'da sahip olduğu otoritesini giderek kaybetmiş ve din bireylerin özel hayatlarını ilgilendiren bir konu haline gelmiştir. 1648 Westphalia Anlaşmasıyla devletlerin egemenliklerine diğer devletler tarafından saygı duyulması gerekliliğinin ve iç işlerine karışılmayacağı beyanı, mutlak monarkın teknolojik gelişmelerin de yardımıyla sınırları içerisinde kontrolü sağlama kabiliyetini giderek arttırmasına sebep olmuştur. Ancak millet adına yönetimde bulunan kralın milletin menfaatlerine aykırı hareket ettiği düşüncesi kralın konumunu sorgulamaya açmıştır. Bu sorgulama İngiltere'de sürekliliği olan ve geçişlerin kırılma yaşanmadan gerçekleştiği bir demokratikleşme süreci ortaya çıkarmıştır. Fransa'da ise halkın yönetimin bozuk işleyişini değiştirmek için devrimle sonuçlanacak şekilde harekete geçmesini sağlamıştır. Önce İngiltere'de sonra da Fransa'da görülen millet egemenliğine dayalı demokratik model, ulus devlet olarak adlandırılmaktadır. Ulus devlet; millete ait olan egemenliği belli yasalar çerçevesinde kullanan ve yürütmenin keyfiliğinin sınırlandırıldığı ve sınırları içerisinde yaşan insanların milli bir kimliğe sahip olunan bir model olarak ortaya çıkmıştır.

Son olarak üçüncü bölümde ulus devletin ve milliyetçiliğin son altmış yetmiş yılda yaşadığı dönüşüme odaklanılmıştır. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra devletler, uluslararası alanda iş birliğini arttırmak adına Birleşmiş Milletler, Avrupa Konseyi, Avrupa Ekonomik Topluluğu gibi kuruluşlar kurmuşlardır. Bu kuruluşlar sayesinde aralarındaki problemlere diyalog yoluyla dostane çözümler üretmek ve iş birliğini arttırmak amaçlanmıştır. Bu kuruluşlar ve kuruluşların öncülüğünde hazırlanan uluslararası sözleşmeler, devletlerin egemenliklerini sınırlayan bir etki meydana getirmiştir. İnsan haklarını garanti altına alan sözleşmeler, devletleri sınırları içerisinde temel insani değerlere uygun hareket etme yükümlülüğü altına sokmuştur. Bu yükümlülükler uymayan devletlere çeşitli yaptırımların uygulanması gündeme gelmektedir. Uluslararası kuruluşların diğer bir hedefi de devletler arasında ekonomik iş birliğini geliştirmektir. Özellikle teknolojik ilerlemelerle beraber küreselleşmenin ortaya çıkardığı iletişim (uydu yayınları, internet vb.) ve ulaşım (gelişen havacılık, demiryolları ve denizyolları ağları) imkanlarının uluslararası ticareti kolaylaştırması, ülkeleri ekonomik olarak da birbirine bağımlı hale getirmiştir. Küreselleşmenin etkisi sadece ekonomik alanla sınırlı değildir. Dünyanın en uzak yerlerini birbirine bağlayan iletişim ve ulaşım teknolojilerinin gelişmesi, artan kimlik talepleri, devletin milli kimliği bütün dünyada yayılan insan hakları sebebiyle demokratik değerlere

göre yeniden tanımlaması, sivil toplum hareketlerinin artması, farklı kültürlerin kendi değerlerini koruma ve yaşatma imkânı bulmaları yaşanan dönüşümün bazılarıdır. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra gündeme gelen göç olgusu küreselleşmeyle beraber daha da artmıştır. Bugün milli kimliğin tek kültürlü olarak yorumlanması çoğu zaman mümkün görünmemektedir. Kültürlerin iç içe yaşaması, özellikle ekonomik kriz dönemlerinde milliyetçi tutumların ortaya çıkmasına sebep olmaktadır. Dünyada 1990'lı yıllarda Sovyetler Birliği'nin çöküşü ile başlayan milliyetçi dalga giderek yayılmaktadır. Küreselleşmenin sebep olduğu karmaşık ilişkiler sebebiyle güvenli bir sığınma alanı arayan insanlar için milli kimlik önemini devam ettirmektedir.

Milliyetçiliğin küreselleşmeyle beraber artması küreselleşme süreci ile milliyetçilik arasında ne tür bir bağ olduğu sorusunu gündeme getirmektedir. Küreselleşmenin bütün dünyaya yayılan ortak bir kültürün taşıyıcısı olması özelliği vardır. Ancak diğer taraftan da yerel kimliklerin bu süreçte canlanması söz konusudur. Küreselleşme sürecinde kimliğin savunusu sadece belli kimlik biçimlerini içermez. Yerel kimlikler de dahil bütün kimlik biçimlerine olan bağlılığı arttırmaktadır (Özyurt, 2017: 282). Günümüzün toplumları küreselleşmeyle beraber ortaya çıkan insan hareketliliğinin sebep olduğu göç olgusu ile geçmişe göre çok daha kozmopolit hale gelmiştir. Dolayısıyla artan milli kimliğin yorumlanışında da geçmişe göre farkların ortaya çıktığı görülmektedir. Bununla beraber milli kimliğin çoğulcu biçimde yeniden yorumlanışının "ulus-toplumların" milli kimlik anlayışını değiştirmesi milliyetçi duyguların ortadan kalkacağı anlamına gelmez. Çokkültürlü toplum yapılarının artması insanların kendilerini güvende hissetmediği kriz durumlarında milliyetçi tepkilerin ortaya çıkmasına sebep olur. Bunun günümüz milliyetçiliğinin yükselmesine sebep olan yaygın örneği ekonomik krizlerdir (Delanty ve O'Mahony, 2002:156). Böyle durumlarda milliyetçilik özellikle farklı kültürlerden korkma duygusundan beslenen yabancı düşmanlığı şeklinde kendisini gösterir (Delanty ve O'Mahony, 2002: 163). Bu tür milliyetçilik günümüz toplumlarında özellikle farklı kültürel değerlere sahip göçmen grupların varlığından beslenir. Günümüz toplumları ne kadar çoğulcu olsalar da bu tür milliyetçi hareketlerin ortaya çıkması milliyetçiğin doğasında bulunmaktadır.

Giriş kısmında çalışmanın sonucunda cevaplarına ulaşmayı umduğumuz bazı sorular sıralamıştık. Ulaşılan sonuçlar şu şekildedir:

1. *Milliyetçiliğin her yerde geçerli olacak bir tanımını yapmak mümkün müdür?* Milliyetçilik yaşadığımız dünyanın her yerinde görülmekte olan bir olgudur. Bu durum

modernitenin bütün dünyaya yayılmış olmasıyla alakalıdır. Çünkü milli kimlikler modern dönemden itibaren en geçerli kimlikler olarak görülmektedir. Modernitenin ortaya çıkardığı koşulların bütün dünyada birbirine benzer sonuçlar üretmesi milliyetçiliğin benzer etkiler doğurmasına sebep olmuştur. Üstelik bütün milliyetçilikler, adeta birbirini taklit eder şekilde benzer unsurları barındırmaktadır. Bununla beraber her milletin benzersiz kültürel özellikleri ve kendi tarihsel tecrübeleri bulunur. Milli kimliği inşa eden unsurlar kimi zaman dış görünüşü birbirine benzeyen ve ortak bir geçmişe dayanan kültürel özelliklere, kimi zaman bir savaş meydanında gösterilen kahramanlığa, kimi zaman vatan olarak adlandırılan sınırları belli toprak parçasının coğrafi özelliklerine, kimi zaman da dini bir kaynağa dayanabilir. Her milliyetçilik bu anlatıları farklı şekilde milli kimliğin içine dahil edebilir. Tartışmasız olan nokta milliyetçiliğin ortak yöntemler kullanarak yaygınlığını arttırdığıdır. Buradan çıkan sonuç milliyetçiliğin etnisite, dil, din, tarih ve coğrafya gibi benzer unsurlar üzerinden ortak bir tanımının yapılabileceğidir. Ancak her milliyetçiliğin bu unsurlar üzerindeki vurgusu farklıdır. Dolayısıyla tek bir milliyetçilikten bahsetmek kavramı anlaşılabilir hale getirmek için bir kolaylık sağlamakla beraber her milliyetçiliğin benzersiz özelliklere sahip olduğunu gözden kaçırmamak gerekir.

2. Ulus devlet hangi tarihsel koşullarda ortaya çıkmıştır ve moderniteyle bağlantısı nedir? Ulus devlet, Avrupa'da Orta Çağ'dan itibaren gelişen bazı olaylar sonucunda ortaya çıkmıştır. Bu olayların ilk adımı Orta Çağ'a hâkim olan feodal yönetimlerin 16. ve 17. yüzyılda giderek işlevselliğini yitirmesiyle atılmıştır. Orta Çağ'ın temel özellikleri tarımsal üretime dayalı olması, parçalı bir iktidar yapısına sahip olması ve dinin-dolayısıyla dini temsil eden kurum olan Kilise'nin- hem siyasal hem de toplumsal olarak önemli bir güç oluşturmasıdır. Roma Katolik Kilisesi, feodalitenin ortaya çıkardığı parçalı iktidar yapısının yarattığı boşluğu dolduran önemli bir güçtür. Ancak Kilise'nin bu konumu Rönesans ve Reform hareketleriyle önemli bir yara almıştır. Bu hareketler dinin mutlak doğrularını sorgulayarak rasyonel düşüncenin önünü açmış ve Kilise'nin siyasal iktidarının zayıflamasına ve dinin toplumsal yaşamda üstlendiği bilgi kaynağı olma rolünün sarsılmasına sebep olmuştur. Din savaşlarının ortaya çıkardığı karmaşadan kurtulmak adına mutlak monarşiler iktidarı kontrol altına alarak merkezi bir güç oluşturmuşlardır. Mutlak monarşiler döneminde siyasal iktidarın yapısı rasyonel düşünce öncülüğünde önemli bir sorgulamadan geçmiştir. Yönetme hakkını Tanrı'dan alan Krallar bu sorgulama sonucunda halkın desteği olmadan iktidarda kalamayacaklarını

anlamışlardır. Bu sonuca ulaşılmasında Avrupa'da 18. yüzyılda hâkim olan, bütün dogmaları sorgulayan ve hayatın rasyonel bir şekilde örgütlenebileceğine inanan Aydınlanma Düşüncesi'nin etkisi büyüktür. Aydınlanma, Rönesans ve Reform hareketlerinden itibaren gelişen rasyonellik ilkesinin zirveye ulaştığı noktadır. Aklın önderliğinde doğaya hükmedilebileceği düşüncesi, insanın yaşadığı her zorluğun üstesinden gelebileceği düşüncesinin yayılmasına sebep olmuştur. Bu durum üretimin, siyasal yapının, toplumsal organizasyonların rasyonelleşmesinin önünü açmıştır.

Feodal yapının çözülmeye başlaması kapalı bir üretim tarzından ticaret için üretimin yapıldığı kapitalist bir üretim tarzına geçilmesiyle sonuçlanmıştır. Ticaretle uğraşan ve ekonomik gücü giderek artan sınıf olarak burjuvazi, geleneksel toplumsal yapının eşitsiz yapısına itiraz etmiştir. Bu itiraz ışığında insan hakları konusunda geleneksel kuralları yıkan bir dönüşüm yaşanmıştır. Öncelikle bireyin dokunulmaz haklarının olduğu gündeme gelmiş, bu hakları siyasal ve sosyal talepler takip etmiştir. Ulus devlet, egemenlik sınırları içerisinde yaşayan herkesin bu haklardan eşit şekilde yararlandığı bir yapıda oluşmuştur. Ulus devlet bütün bu modernleşme süreçleriyle bağlantılı şekilde sanayi toplumun yönetim şekli olarak ortaya çıkmıştır. Sanayi toplumu halkın büyük çoğunluğunun kentlerde yaşadığı, devlet eliyle verilen belli bir eğitim sürecinden geçtiği, gazeteler ve kitaplar yoluyla ortak bir dilin kullanıldığı ve bunlara bağlı olarak ortak bir kültürün yaygınlaştığı bir toplum biçimidir. Bu özellikleri sayesinde sanayi toplumunun insanı siyasal olarak da kendini millet adı verilen topluluğa bağlar. Millet moderniteyle beraber ortaya çıkan bütün bu değişim süreci sonunda devletle birlik içerisine girer. Modern devlet millet adına yöneten bir iktidar söz konusu olduğunda meşru hale gelir.

3. *Milliyetçiliğin modernite ile ilişkisi ve küreselleşme sürecindeki değişimi ne yöndedir?* Milliyetçiliğin siyasal boyutu, moderniteyle beraber etki alanını genişletmiştir. Modern devletin millet egemenliği ilkesi üzerine inşa edilmesi devletle milleti birbirine bağlamıştır. Moderniteyle beraber ortaya çıkan bilimsel devrimler, sanayileşme, şehirleşme, askerlik, sivil toplum ve demokrasi ve laiklik gibi olgular bu bağın altında yatan toplumsal zeminin oluşmasını sağlamaktadır. Milletler devletle aralarında sadece maddi çıkarlar üzerine gelişen bir ilişki değil aynı zamanda manevi boyutu olan milliyetçi bir bağ kurarlar. 19. yüzyıl modern dünyada bu bağın olgunlaştığı ve milliyetçi duyguların yoğun yaşandığı bir döneme tekabül etmektedir. İki büyük savaş yaşadıktan sonra tüm dünyada milliyetçi duygulara yönelik eleştirel bir tavır oluşmaya başlamıştır. Bunun

sebeplerinden ilki; milli kimliğin tek kültürlü olması gerektiği düşüncesinin değişmeye başlamasıdır. Diğer önemli bir sebep ise milletlerin ortaya çıkışına ve milliyetçiliğe dair yapılan bilimsel araştırmaların sayılarının artmasıyla milletlerin ve milliyetçiliğin tarihteki yerine dair inanın sarsılmasıdır. Hatta 1990'lara yaklaşırken milliyetçiliğin ortadan kalkacağına dair düşünceler öne sürülmüştür. Ancak küreselleşme süreciyle beraber, beklentinin gerçekleşmeyeceği anlaşılmıştır. Bu tarihlerden itibaren Afrika'da, Avrupa'da ve Asya'da ortaya çıkan milliyetçilik hareketleri, irili ufaklı pek çok ulus devletin kurulmasını sağlamıştır. Küreselleşmenin akışkanlıklarının sebep olduğu karmaşıklıkta milliyetçilik hala dikkat çekilmesi gereken ve insanların değerler sisteminin oluşmasında önemli yeri olan bir düşüncedir. Milliyetçiliğin pek çok sembolü bugün hâlâ gündelik hayatımızın içinde yer almaya devam etmekte ve gelecekte de edeceğe benzemektedir.

4. *Ulus devlet, küreselleşmeyle beraber nasıl bir dönüşüm içine girmiştir?*

Moderniteyle beraber ortaya çıkan ulus devlet, özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra kurulan küresel ve bölgesel uluslararası kuruluşların sebep olduğu bir dönüşümün içine girmiştir. Birleşmiş Milletler, Avrupa Konseyi, Avrupa Birliği, Dünya Ticaret Örgütü gibi ulus üstü kuruluşlar devletlerin egemenliklerini yukarıdan aşındıran bir etki meydana getirmişlerdir. Bu kurumlar toplumların artan demokratikleşme taleplerine paralel olarak insan haklarının bütün dünyada belli standartlara ulaşması adına devletleri yükümlülük altına sokmaktadır. Bu yükümlülükler, devletlerin bütün dünyada kabul edilmiş temel insan hakları ilkeleri doğrultusunda yasal düzenlemelere gitmelerini gerektirmektedir. Dahası küreselleşmeyle beraber bu yükümlülüklerin sayısı ve yoğunluğu artış göstermiştir. Küreselleşme süreci devletleri küresel bir düzenin aktörleri olarak birbirlerine bağımlı hale getirmiştir. Özellikle ekonominin küreselleşmesi; devletin fonksiyonunun kaynakların dağıtılması olmaktan düzenleyici ve denetleyici olmaya geçmesi ve ekonomik etki mekanizmalarının azalmasına sebep olmuştur. Devletler küresel ekonomik düzende sınırları içerisinde düzenleyici faaliyetleri yerine getirmektedirler ve neo-liberal serbest piyasa ekonomisinin sağlıklı bir şekilde işlemesi için ekonomiye müdahale edememektedirler. Devletin dönüşen fonksiyonu, vatandaşlarının ekonomik taleplerine karşılık verememesine sebep olmaktadır. Bu durum ekonomik kriz durumlarında vatandaşların güvence altında olmadığı anlamına gelmekte ve bu karmaşıklığa verilen tepki milliyetçiliği tetikler etkide bulunmaktadır. Ulus devletler küreselleşme sürecinde aynı zamanda alttan da egemenliklerinin aşınması durumuyla karşı karşıya kalmışlardır. Göç ve insan hareketliliği sebebiyle giderek karmaşık hale gelen devletler, vatandaşlarının

gelişen insan hakları normlarına paralel artan demokratik taleplerini karşılamak zorundadırlar. Demokratik toplum bugün her türlü düşüncenin özgürce ifade edildiği ve insanların değerlerini yaşamak ve yaşatmak konusunda baskı altına alınamayacağı bir toplumsal düzeni gerektirmektedir. Bu anlayış devletin vatandaşlardan gelen taleplere duyarlı olması gerektiği anlamına gelmektedir. Devlete olan aidiyetin zorla kazandırılan bir şey olmadığı ve gönüllülük esasına dayanması gerektiği anlaşılmıştır. Bu da kolektif birliğin toplumun tüm kesimlerinin razı olacağı müşterek değerler üzerine kurulabileceği anlamına gelir.

5. *Kimlik veya etnisite siyasetinin yükselişi, milliyetçilik olgusunu nasıl etkilemiştir?* Dünyada 1960'lı ve 70'li yıllardan itibaren kimlik siyaseti yükselişe geçmiştir. İnsan hakları olgusunun gelişmesine bağlı olarak toplumların çok sesliliği artmıştır. Ulaşım ve iletişim olanaklarının artması, insanî hareketliliğin artmasını sağlamıştır. Gelişmiş sanayi ülkelerinde refahın artması, bu bölgelere göçmen işçilerin göç etmesine yol açmış ve ucuz iş gücünün sağladığı katkı sayesinde bu ülkelerin ekonomileri daha da büyümüştür. Refah düzeyinin artmasına bağlı olarak sınıf siyaseti giderek ortadan kalkmış, onun yerini tanınma taleplerini içeren kimlik siyaseti almıştır. Kimlik siyaseti, devletlerin toplumda var olan kültürler konusunda bir değişikliğe sebep olmuş milli kimliğin anlamı bu değerleri de içerecek şekilde yeniden tanımlanmıştır. Ancak devletlerin farklı kültürel grupların taleplerine verdiği cevaplar bu grupları çoğu zaman tatmin etmemiştir. Küreselleşmenin artmasıyla beraber etnik milliyetçi hareketlerde de bir canlanma meydana gelmiştir. Bir tarafta ulus devletler milliyetçi duyguları kolektif birlikteliğe engel olmayacak bir hale getirmeye çalışırken, diğer taraftan da etnik milliyetçi hareketler ortaya çıkmaktadır.

Son yıllarda artan göç olgusu kendilerini milliyetçi olmaktan çok vatansever olarak tanımlayan gelişmiş sanayi toplumlarında da milliyetçiliğin yükselmesine sebep olmuştur. Göçün sebep olduğu kültürel farklılığın yerleşik topluma “şok teması” kendi kültürel kimliğini korumaya yönelik tepkisel bir milliyetçilik ortaya çıkarmaktadır. Hatta bu durum ırkçı tepkilere sebep olacak yabancı düşmanlığı şeklinde kendini göstermektedir. Ekonominin bozulması ise bu durumu daha da tetikler ve insanlar kendilerini güvende hissettikleri kimliklerine daha da çok sarılmaktadırlar. Milliyetçilik çoğu zaman böyle kriz durumlarında kendini göstermektedir

6. *Modern tek kültürlü toplum paradigmasından postmodern çokkültürlü toplum paradigmasına geçiş ve küresel insanî hareketlilik milliyetçilik olgusunu nasıl*

etkilemektedir? Modern ulus devletini kuran bütün toplumlarda devlet desteğiyle bir millileşme hareketi söz konusu olmuştur. 19. yüzyılın başından İkinci Dünya Savaşı'na kadar bu millileşme hareketi milli kimliğin tek kültürlü olduğu düşüncesini temel almıştır. Ancak bu tarihlerden sonra toplumların tek kültürlü olmadığını “farkına varılmıştır”. Küreselleşmeyle beraber artan insan hareketliliği, toplumların var olan kültürel çeşitliliğinin daha da artmasına sebep olmuştur. Kültürel çeşitliliğin tek kültürlü milli kimlik anlayışını değişime zorlaması, milli kimlik konusunda yeni bir yorum geliştirilmesi ihtiyacını doğurmuştur. Demokratik talepler doğrultusunda artan kimlik siyaseti, kolektif bağlılığın sağlanması adına çokkültürlü bir topluma kapı açmaktadır. Bu anlayış değişikliği, milliyetçiliğin etnik vurgusunda bir azalmanın ortaya çıkmasına sebep olmaktadır. Milliyetçilik artık, kültürel değerler konusunda daha kapsayıcı hale gelen milletin çıkarlarını savunmak demektir. Bu durum milliyetçiliğin ontolojik ırkçılık boyutuna varacak fanatik şekillerinin de dışlanmasını gerektirir. Milliyetçiliğin “aşırı” olarak değerlendirilen bu boyutu, toplumun kimi kesimleri tarafından sahiplenilmeye devam eder (Avrupa’da görülen neo-nazi hareketler örneğinde olduğu gibi) ancak bu tarz tutumlar küresel olarak kabul edilmiş temel insan hakları değerleri çerçevesinde toplumun büyük bir kısmı tarafından kınanmaktadır. Bununla beraber farklı etnik unsurlara karşı takınılan tavrın tamamen kapsayıcı olmaktan ziyade mahiyetinde değişikliklerle beraber ortaya çıktığı farklı görünümünün var olmaya devam ettiğini de söyleyebiliriz. Örneğin ötekileştirmenin bir türü olan “tanıyarak dışlama” olgusu bu görünümlerden birisidir. Tanıyarak dışlama, farklı etnik kültürlerin “belirli bir tipoloji oluşturacak düzeyde bazı ortak söylem, sembol ve rasyoneller üzerinden” tanımlanarak bir karşıtlık oluşturmak düşüncesine dayanmaktadır. Bu durum farklı etnik kültürlerin varlığını inkâr etmekten ziyade onları tanımak ve fakat pejoratif bazı özellikler atfederek (cahil, bölücü, şehir hayatına uyumsuz, haksız kazanç sağlayan vb.) ötekileştirmesiyle kendini göstermektedir (Saraçoğlu, 2011: 34). Sonuç olarak milliyetçilik bugün de toplumun neredeyse tamamını etkisi altına alan ve insanların gündelik yaşamına etki eden bir değerler manzumesi sunmaktadır. Vatan toprağı, bayrak, marş gibi semboller gündelik hayatın içinde sıkça görülmektedir. Bu semboller milliyet bağına ihtiyaç duyan modern toplumların kutsal değerleri olarak kabul edilmekte ve herkesten bu sembollere saygı duyması beklenmektedir.

Milliyetçiliğin geçmişten günümüze yaşadığı dönüşüm ve bu dönüşümün ele alındığı böyle bir çalışmaya ihtiyaç duyulmasının sebebi ulus devletinin ve milliyetçiliğinin

modern insanın hayatında önemli bir yer işgal etmesidir. Ulus devlet ve milliyetçilik moderniteyle beraber ortaya çıkan olgulardır. Devletin idari gücünün artması, insan hayatına doğrudan müdahale edecek ve onu kontrol altında tutacak mekanizmaların gelişmesine neden olmuştur. Ulus devletten önce hiçbir devlet bu denli yaygın ve sistemli bir yönetim gücüne sahip olamamıştır (Giddens, 2018: 61). Giddens'a göre ulus devlet küresel siyasal düzende başlıca aktör olarak var olmaya devam eder. Ulus devlet sistemi "kapitalist dünya ekonomisi", "askeri dünya düzeni" ve "uluslararası iş bölümüyle" beraber küreselleşmenin boyutlarını oluşturur (Giddens, 2018: 74). Ulus devlet; yönetimin merkezileştiği ve giderek büyüyen bir ekonomiyi kontrolü altında tutan, ülke sınırlarının tamamında geçerli olan hukuk kurallarına sahip olan ve bu kurallar ihlal edildiğinde yaptırım uygulama hakkını elinde bulunduran bir güce sahiptir. Modern dönemde devletin toplumu bu denli kontrol edebilmesini meşru hale getiren şey ise bir millet adına bunu yapıyor olmasıdır. Devletin bu özelliği aynı zamanda demokratik katılım taleplerinin de artmasına neden olmaktadır. Giddens'a göre bugün dünyada devletlerin tamamı demokratik bir yönetime sahip olduklarını savunmaktadırlar. Buna paralel şekilde vatandaşlarına yönetime katılmaları için bazı haklar sağlamışlardır. Ulus devletin küreselleşme içerisindeki yeri sebebiyle gelecekte de demokratik katılım yönündeki talepler artacaktır (Giddens, 2018: 164). Çünkü ulus devlet bugün olduğu gibi gelecekte de demokratik katılımı sağlayan temel yapı olarak varlığını sürdürecektir. Artan küreselleşme eğilimleri devletleri bağımlı hale getirerek tek başlarına aşamayacakları problemler konusunda iş birliği yapmaya itmektedir. Ulus devlet bu problemlerin çözümünde uluslararası ilişkilerin kurucu aktörü olma rolüne devam eder. Bu sebeple artan küresel bağlantıların bir dünya devleti ortaya çıkaracağı düşüncesi pek mümkün gözükmemektedir (Giddens, 2018: 165).

Modernitenin siyasal yapısı milletle devletin bir araya gelmesiyle kurulmuştur. Bu birliktelik sınırları net şekilde çizilmiş bir toprak parçasına ihtiyaç duyar. Bu toprak parçası, o milletin uzun zamandır orada yaşıyor olmasından dolayı "vatan" olarak adlandırılır. Böylece milletin üyeleriyle o toprak parçası arasında manevi bir bağ oluşturulmuş olur. Devlet bu toprak parçası üzerinde sınırsız bir egemenliğin millet adına kullanıcısıdır. Ulus devlet ortaya çıktığında millet adına hareket ediyor olmanın verdiği güce dayanarak egemenliğin içeride uygulanması konusunda neredeyse sınırsız bir güce sahip olmuştur. 19. yüzyılda artan modernleşmeyle beraber özellikle Avrupa'daki bütün halklar bu yüzyılın milliyetçilik yüzyılı olarak adlandırılmasını sağlayacak şekilde kendi

egemenliklerini uygulayabilecekleri bir devleti kurmanın yollarını aramışlardır. Milliyetçi hareketler 1789'daki Fransız Devrimi'ne, 1830 ve 1848'de Avrupa'nın geneline yayılacak ihtilal hareketlerine ruhunu vermiştir (Ateş, 2014). Devletini kurmayı başaran her milliyetçilik bir sonraki adım olarak milli bir kimliğin inşası yönünde bir çabaya girişmiştir. Hobsbawm bu yöndeki yoğun çabaya dikkat çekmek için "icat edilmiş gelenekler" kavramını kullanır ve geleneği icat etme faaliyetlerinin en yoğun olduğu dönem olarak 19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyıl başını göstermektedir. Bunun sebebi olarak da bu yıllarda kitlelerin yoğun bir şekilde siyasetle ilgilenmeye başlamalarını gösterir (Hobsbawm, 2013: 311). Bu yönde hareket eden insanların milli benliklerinin farkına varmaları milliyetçiliğin siyasal alanı etkisi altına almasına sebep olmuştur.

Siyasetle ilgilenen kitlelerin varlığının milliyetçiliği pekiştirmesi demokrasi ile millet egemenliği arasında bir bağ olduğunun kanıtıdır. Demokrasi, Habermas'ın da ifade ettiği gibi milli devletle bütünlük arz eder (Habermas, 2018: 25). Bu durum, milletin anlamlarının da demokratik yeniliklere bağlı olarak değişmesine sebep olmuştur. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra artan demokrasi talebi, milli kimliğin anlamını da değiştirmeye zorlamıştır. Uluslararası kurumlar ve sözleşmelerin sayılarının artması devletin mutlak egemenliğini insan hakları lehine kısıtlayan mekanizmaların da kurulması anlamına gelmiştir. Bunun yanında ulus devletlerin tek kültürlü olmadığının kabul edilmek zorunda kalınması ve gelişmiş sanayi ülkelerine gerçekleşen göç; milli kimliğin toplum içerisindeki farklı unsurları kapsayacak şekilde tanımlanması ihtiyacı doğurmuştur. Devletleri farklılıkları tanımaya zorlayan gelişme ise bütün dünyada artan kimlik talepleridir. Küreselleşmeyle beraber ortaya çıkan "teknolojik gelişmeler, ulaşımın ve iletişimin kolaylaşması, göç ve nüfus hareketleri, değerlerin küreselleşmesi, milli bilincin zayıflaması, ideolojilerin itibarını kaybetmesi, küresel sosyal hareketler ve küresel tabakalaşma" gibi gelişmeler kimlik bilincinin de yükselmesine sebep olmuştur (Özyurt, 2017: 194-195).

Milliyetçiliğin bu gelişmelerle beraber, son otuz kırk yıldır dalgalı bir şekilde kimi zaman azaldığına kimi zamanda arttığına şahit olunmuştur. Küreselleşme bir yandan milli kimliklerin tek kültürlü yapısını dönüştürürken diğer taraftan da milli kimlikleri korumaya yönelik tepkisel karakterli hareketler kendini göstermektedir. Bununla beraber 1990'lardan sonra etnik milliyetçi hareketlerin belirgin hale geldiği görülmüştür. Soğuk savaş sonrası Balkanlar ve Kafkasya'da ortaya çıkan milli devlet kurmaya yönelik hareketler bunun bir göstergesidir. Balkanlarda Yugoslavya'nın dağılmasıyla Sırp, Boşnaklar ve Hırvatlar

kendi ulus devletlerini kurabilmek adına savaşa girişmişlerdir. Bu üç halkı karşı karşıya getiren şey kendine has milliyetçilikleridir. Hırvatlar toprak esaslı bir egemenlik iddiasında bulunurken; Sırlar etnik ve cemaatçi bir yaklaşımı benimsemiş; Boşnaklar ise daha çok İslam temelli bir bütünleşmenin yollarını aramışlardır (Krucic, 1998: 89). Kafkasya’da ise Sovyetler’in yıkılmasıyla beraber milli bağımsızlık hareketleri kendini göstermiştir. Bu milliyetçi hareketlerin kimileri (Gürcistan, Ukrayna, Azerbaycan, Kırgızistan gibi ülkeler) başarıya ulaşmışken kimileri de Çeçenistan örneğinde olduğu gibi Rusya Federasyon’unun içinde kalarak başarısızlığa uğramıştır.

Küreselleşme içerisinde milliyetçi hareketlere siyasetin ana aktörleri olma rolünü hala devam ettiren mevcut ulus devletlerin verdiği/vereceği tepkiler bu hareketlerin akıbetlerinin ne yönde olacağı konusunda bize ışık tutmaktadır. 1990’lı yıllarda soğuk savaşın bitmesiyle beraber başlayan yeni dönemde liberalleşme eğilimlerinin ortaya çıkması, farklı kültürlerin varlık alanı bulması ve korunması yönünde bir anlayış ortaya çıkarmıştır. Bu bağlamda üzerinde en çok konuşulan kavramlardan birisi çokkültürlülüktür. Bu yıllarda ulus devletlerin kimliklere bakışında ortaya çıkan değişim doğrultusunda farklı kültürlerin topluma entegrasyonu konusunda pozitif bir anlayış hakimdir. Ancak 1990’lı yılların bu havası 2001’in 11 Eylül’ünde New York’ta El Kaide tarafından gerçekleştirilen ikiz kuleler terör saldırısıyla büyük bir sarsıntı yaşamıştır. Bu saldırıya 2004 Madrid’de ve 2005’de Londra’da gerçekleştirilen metro saldırıları eklenince yaşanan şok daha da artmıştır. Bu saldırılar sonrasında Amerika Birleşik Devletleri başta olmak üzere çokkültürlülüğü tartışan bütün batı ülkelerinde Müslümanlara karşı önyargılı ve ötekileştirici, islamofobik bir tutum ortaya çıkmıştır. Bu tutum İslam dinini terörle ilişkilendirme ve Müslümanları potansiyel terörist olarak görme noktasına varacak aşırılıklar şeklinde kendini göstermiştir. Böyle bir ortamda çokkültürlülüğe olan inancın giderek zayıfladığını söylemek mümkündür.

Ulus devletler her ne kadar küreselleşme sürecinde bir dönüşüm yaşasalar da dünya siyasetini belirleyen kararların ana paydaşları olma özelliklerini korumaya devam etmektedirler. Ulus devletlerin merkezi rolü ve milli kimliklerin önemi 2017 yılında Katalonya ve Kuzey Irak’ta gerçekleşen referandumlarda bağımsızlık yönünde karar çıkmasına rağmen, kararların dünya kamuoyu tarafından meşru görülmemesiyle teyit edilmiştir. Bu tarihe kadar etnik milliyetçi hareketlerin desteklenmesi ve tanınması yönünde gelişen anlayış, bu iki referandumun sonuçlarının tanınmamasıyla tam tersine dönmüştür. Böylece küreselleşme içerisinde milliyetçilin seyrini belirleyen

çokkültürlülüğün bunalıma girmesiyle yaşanan ilk kırılmaya 2017’de gerçekleşen ikinci bir kırılma eklenmiştir. İlk kırılmada milli kimliklerin farklı kültürleri barındıracak şekilde yorumlanmasına bir karşı duruş ortaya konulurken ikinci kırılmada etnik milliyetçi hareketlerin ulus devletleri bölmesine izin verilmemiştir.

Dünyadaki görünüm, milli kimliğin toplumların ana karakterini oluşturmaya devam edeceği yönündedir. Ancak belirtmek gerekir ki demokratik bir toplumsal işleyişin artması, her türlü fikrin kendini ifade edebilmesinin imkanlarını arttırdığından milliyetçilik karşıtı hareketlerin de sesini duyurması mümkün olmaktadır. Bu durum, günümüz toplumlarının küreselleşmeyle beraber oluşan çok sesli karakterinin bir sonucudur.

6. KAYNAKÇA

- Aktürk, Ş. (2006), “Etnik Kategori ve Milliyetçilik: Tek-Etnili, Çok-Etnili ve Gayri-Etnik Rejimler”, *Doğu Batı*, Sayı 38, ss. 23-53.
- Anderson, B. (2017), *Hayali Cemaatler*, Çev. İ. Savaşır, İstanbul: Metis Yayınları.
- Aras, İ. ve Günar, A. (2018), “Birleşik Krallık’ın Avrupa Birliği’nden Ayrılma Referandumu: Brexit Süreci ve Sonuçları”, *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, Cilt 6, Sayı 2, ss. 90-110, doi:10.14782/ipsus.460131.
- Ardıç, N. (2012), “Küreselleşme ve Ulus-Devlet Tartışmaları Bağlamında Türkiye'nin Konumu”, (İç.) *Küyerel Dönüşümler*, Ed. N. Ardıç ve S. Alkan Özcan, İstanbul: Küre Yayınları, ss. 75-106.
- Armaoğlu, F. H. (1964), *Siyasi Tarih: 1789-1960*, Ankara: Sevinç Matbaası.
- Atıcı, B. (2012). “Ulusötesi Aktörlerin Küresel Etki Alanı Olarak İnternet”, (İç.) *Küyerel Dönüşümler*, Ed. N. Ardıç ve S. Alkan Özcan, İstanbul: Küre Yayınları, ss. 233-253.
- Ataman, K. (2014), *Ulus Olmanın Kutsal Temeli: Sivil Din*, Ankara: Sentez Yayıncılık.
- Ateş, D. (2008), Etnisiteden Ulusa Ulustan Etnisiteye. *Doğu Batı*, Sayı 44, ss. 116-130.
- Ateş, T. (2014), *Siyasal Tarih*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Aysan, M. F. (2012), “Küreselleşme, "Kriz" ve Refah Devleti”, (İç.) *Küyerel Dönüşümler*, Ed. N. Ardıç ve S. Alkan Özcan, İstanbul: Küre Yayınları, ss. 107-128.
- Ağaoğulları, M. A. (2010), *Ulus-Devlet ya da Halkın Egemenliği*, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Ağaoğulları, M. A. (2018), “Jean Bodin: Egemenlikle Donatılan Devlet”, (İç.) *Batı'da Siyasal Düşünceler*, Ed. M. A. Ağaoğulları, İstanbul: İletişim Yayınları, ss. 401-416.
- Ağaoğulları, M. A. (2018), “Niccolo Machiavelli”, (İç.) *Batı'da Siyasal Düşünceler*, Ed. M. A. Ağaoğulları, İstanbul: İletişim Yayınları, ss. 319-344.

- Baron, S. W. (2007), *Modern Milliyetçilik ve Din*, Çev. M. Özay, İstanbul: Açılım Kitap.
- Bauman, Z. (2010), *Küreselleşme*, Çev. A. Yılmaz, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bauman, Z. ve Bordoni, C. (2018), *Kriz Hali ve Devlet*, Çev. Y. Alogan, İstanbul: İthaki Yayınları.
- Bauman, Z. ve Lyon, D. (2016), *Akışkan Gözetim*, Çev. E. Yılmaz, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bayly, C. A. (2018), *Modern Dünyanın Doğuşu: Küresel Bağlantılar ve Karşılaştırmalar 1780-1914*, Çev. M. N. Şellâki, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bekmen, A. (2014), "Marksizm: "Praksis" in Teorisi", (İç.) *19. Yüzyıldan 20. Yüzyıla Modern Siyasal İdeolojiler*, Ed. B. Örs, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, ss. 163-252.
- Bell, D. (2013), *İdeolinin Sonu: Ellilerdeki Siyasi Fikirlerin Tükenişine Dair*, Çev. V. Hacıoğlu, Ankara: Sentez Yayıncılık.
- Bennett, M., Bradbury, J., Devries, K., Dickie, I. ve Jestice, P. (2011), *Dünya Savaş Tarihi Orta Çağ: Teçhizat, Savaş Yöntemleri, Taktikler (500-1500)*, Çev. Ö. Kolçak, İstanbul: Timaş Yayınları.
- Beriş, H. E. (2014), *Egemenlik*, Ankara: Tezkire Yayınları .
- Black, J. (2017), *Kısa İngiltere Tarihi*, Çev. E. Duru, İstanbul: Say Yayınları.
- Brubaker, R. (2009), *Fransa ve Almanya'da Vatandaşlık ve Ulus Ruhu*, Çev. V. Pekel, Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Burke, P. (2000), *Rönesans*, Çev. Ö. Akpınar, İstanbul: Babil Yayınları.
- Busekist, A. v. (2010), "Dil Milliyetçiliğinin Başarıları ve Başarısızlıkları", (İç.) *Milliyetçiliği Yeniden Düşünmek: Kuramlar ve Uygulamalar*, Ed. A. Dieckhoff ve C. Jaffrelot, Çev. D. Çetinkasap, İstanbul: İletişim Yayınları, ss. 179-207.
- Capra, F. (2014), *Batı Düşüncesinde Dönüm Noktası*, Çev. M. Armağan, İstanbul: İnsan Yayınları.
- Carr, E. H. (2015), *Milliyetçilik ve Sonrası*, Çev. O. Akinhay, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Castells, M. (2006), *Kimliğin Gücü*, Çev. E. Kılıç, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

- Cevizci, A. (2017), *Aydınlanma Felsefesi*, İstanbul: Say Yayınları.
- Coşkun, V. (2009), *Ulus Devletin Dönüşümü ve Meşruluk Sorunu*, Ankara: Liberte Yayınları.
- Çağ, G. (2008), “Panslavizmin Fikri Temelleri ve Slav Birliği Çabaları”, *Sakarya Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 10, Sayı 1, ss. 205-220.
- Çancı, H. (2010). “Hızlı Dönüşümler Çağında, Milliyetçi Düşüncenin Kökenlerinin Yeniden Gözden Geçirilmesi”, *Öneri Dergisi*, Cilt 9, Sayı 33, ss. 217-225, doi:10.14783/OD.V9I33.1012000165.
- Delannoï, G. (1998), “Milliyetçilik ve İdeolojik Kataliz”, (İç.) *Uluslar ve Milliyetçilikler*, Ed. J. Leca, Çev. S. İdemen, İstanbul: Metis Yayınları, ss. 31-38.
- Delanty, G. ve O'Mahony, P. (2002), *Nationalism and Social Theory*, London: Sage Publications.
- Dicken, P. (2014), “Yeni Bir Jeo-Ekonomi”, (İç.) *Küresel Dönüşümler*, Çev. E. Sarıtaş, Ed. D. Held ve A. McGrew, Ankara: Phoenix Yayınevi, ss. 358-366.
- Dieckhoff, A. (2010), “Siyasal Milliyetçiliğe Karşı Kültürel Milliyetçilik mi?”, (İç.) *Milliyetçiliği Yeniden Düşünmek: Kuramlar ve Uygulamalar*, Ed. A. Dieckhoff ve C. Jaffrelot, Çev. D. Çetinkasap, İstanbul: İletişim Yayınları, ss. 83-102.
- Dieckhoff, A. ve Jaffrelot, C. (2010), “Giriş”, *Milliyetçiliği Yeniden Düşünmek: Kuramlar ve Uygulamalar*, Ed. A. Dieckhoff, ve C. Jaffrelot, Çev. D. Çetinkasap, İstanbul: İletişim Yayınları, ss. 9-19.
- Doytcheva, M. (2016), *Çokkültürlülük*, Çev. T. A. Onmuş, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Drake, M. S. (2016), *Siyaset Sosyolojisi*, Çev. H. İnaç, İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları.
- Durkheim, E. (2006a), *Sosyoloji Dersleri*, Çev. A. Berktaş, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Durkheim, E. (2006b), *Toplumsal İşbölümü*, Çev. Ö. Ozankaya, İstanbul: Cem Yayınevi.
- Erözden, O. (1997), *Ulus Devlet*, Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Erdenir, F. H. (2010), *Avrupa Kimliği: Avrupa Birliği'nin Yarım Kalan Hikayesi*, İstanbul: Alfa Yayınları.
- Eriksen, T. H. (2004), *Etnisite ve Milliyetçilik*, Çev. E. Uşaklı, İstanbul: Avesta Yayınları.

- Etzioni, A. (2001), "On Ending Nationalism", *International Politics and Society*, Sayı 2, ss. 144-153.
- Ferry, J. M. (2010), "Avrupa Meselesi ve Ulus Sonrası Entegrasyon", (İç.) *Milliyetçiliği Yeniden Düşünmek: Kuramlar ve Uygulamalar*, Ed. A. Dieckhoff ve C. Jaffrelot içinde, Çev. D. Çetinkasap, İstanbul: İletişim Yayınları, ss. 291-334.
- Forest, P. (2016), "Ernest Renan'ın Metninin Sunumu", (İç.) *Ulus Nedir*, E. Renan, Çev. G. Yavaş, İstanbul: Pinhan Yayıncılık, ss. 7-32.
- Freyer, H. (2014), *Sanayi Çağı*, Çev. B. Akarsu; H. Batuhan, Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Gölcü, A. ve Çuhadar, M. (2017), "Batı Toplumlarında İslamofobi'nin Üretilmesinde Medyanın Rolü", *Ombudsman Akademik*, Sayı 7, ss. 71-99.
- Göze, A. (2009), *Siyasal Düşünceler ve Yönetimler*, İstanbul: Beta Yayınları.
- Gül, M. (2009), *Orta Çağ Avrupa Tarihi*, İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları.
- Gündüz, Ş. (2007), *Hristiyanlık*, İstanbul: İsam Yayınları.
- Gat, A. ve Jakobson, A. (2019), *Uluslar: Siyasi Etnisite ve Milliyetçiliğin Uzun Tarihi ve Derin Kökleri*, Çev. Ş. Özcan, İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları.
- Gellner, E. (2013), *Uluslar ve Ulusçuluk*, Çev. B. Ersanlı; G. G. Özdoğan, İstanbul: Hil Yayınları.
- Giddens, A. (2000), *Tarihsel Materyalizmin Çağdaş Eleştirisi*, Çev. Ü. Tatlıcan, İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Giddens, A. (2008), *Ulus Devlet ve Şiddet*, Çev. C. Atay, İstanbul: Kalkedon Yayınları.
- Giddens, A. (2017), *Siyaset Sosyoloji ve Toplumsal Teori*, Çev. T. Birkan, İstanbul: Metis Yayınları.
- Giddens, A. (2018), *Modernliğin Sonuçları*, Çev. E. Kuşdil, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Greenfeld, L. (2006), "Alman Milliyetçiliğinin Doğuşu", *Doğu Batı*, Sayı 39, ss. 31-57.
- Greenfeld, L. (2017), *Milliyetçilik Moderniteye Giden 5 Yol: İngiltere, Fransa, Rusya, Almanya ve Amerika Örnekleri*, Çev. A. Yılmaz, İstanbul: Alfa Yayınları.

- Greenfeld, L. ve Eastwood, J. (2010), “Karşılaştırmalı Bakış Açısıyla Milliyetçilik”, Çev. C. Kuşçuoğlu, (İç.) *Siyaset Sosyolojisi*, Ed. T. Janoski, R. Alford, A. Hicks ve M. Schwartz, Ankara: Phoenix Yayınları, ss. 261-279.
- Guibernau, M. (1997), *Milliyetçilikler: 20. Yüzyılda Ulusal Devlet ve Milliyetçilikler*, Çev. N. N. Domaniç, İstanbul: Sarmal Yayınevi.
- Habermas, J. (2001), “Avrupalı Ulus-Devlet”, (İç.) *Değişen Milliyetçilik*, Ed. M. Armağan, Çev. İ. Türkmen, İstanbul: Şehir Yayınları, ss. 79-96.
- Habermas, J. (2018), *Küreselleşme ve Milli Devletlerin Geleceği*, Çev. M. Beyaztaş, İstanbul: Yarı Yayınları.
- Hayes, C. J. (2010), *Milliyetçilik: Bir Din*, Çev. M. Çiftkaya, İstanbul: İz Yayıncılık.
- Heywood, A. (2007), *Siyasi İdeolojiler*, Çev. Ş. Akın, Ankara: Adres Yayınları.
- Hobsbawm, E. (2013), “Giriş: Gelenekleri İcat Etmek”, (İç.) *Geleneğin İcadı*, Ed. E. Hobsbawm ve T. Ranger, Çev. M. M. Şahin, İstanbul: Agora Kitaplığı, ss. 1-18.
- Hobsbawm, E. (2014), *Milletler ve Milliyetçilik*, Çev. O. Akınhay, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Hobsbawm, E. (2017a), *İmparatorluk Çağı*, Çev. V. Aslan, Ankara: Dost Yayınevi.
- Hobsbawm, E. (2017b), *Sermaye Çağı 1848-1875*, Çev. M. S. Şener, Ankara: Dost Yayınevi.
- Hof, U. I. (1995), *Avrupa'da Aydınlanma*, Çev. Ş. Sunar, İstanbul: Afa Yayıncılık.
- Hroch, M. (2011), *Avrupa'da Milli Uyanış*, Çev. A. Özdemir, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Huber, E. ve Stephens, J. (2010), “Küresel Kapitalizmde Devletin Ekonomik ve Sosyal Politikası”, Çev. O. Sevimli; S. Torlak, (İç.) *Siyaset Sosyolojisi*, Ed. T. Janoski, R. Alford, A. Hicks ve M. Schwartz, Ankara: Phoenix Yayınevi, ss. 663-686.
- Huntington , S. P. (2004), *Biz Kimiz: Amerika'nın Ulusal Kimlik Arayışı*, Çev. A. Özer, İstanbul: CSA Global Yayın Ajansı.
- Jeanniere, A. (2011), “Modernite Nedir?”, (İç.) *Modernite Versus Postmodernite*, Ed. M. Küçük, Çev. N. Tural, İstanbul: Say Yayınları, ss. 111-124.
- Jellinek, G. (2017), *İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi Üzerine: Modern Anayasa Tarihine Bir Katkı*, Çev. R. İtişgen Dülger; M. Dülger, İstanbul: Pinhan Yayıncılık.

- Köroğlu, S. A. (2015), “Literatür Taraması Üzerine Notlar ve Bir Tarama Tekniği”, *GİDB Dergi*, Sayı 1, ss. 61-69.
- Kılıç, Ü. (2018), “Rönesans ve Avrupa'nın Uyanışı”, (İç.) *Yeni Çağ ve Yakın Çağ Tarihi*, Ed. S. H. Özkan, İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık, ss. 79-104.
- Kılıç, Y. (2015), “Hobbes, Locke ve Rousseau'da "Doğa Durumu" Düşüncesi”, *Temaşa Erciyes Üniversitesi Felsefe Bölümü Dergisi*, Sayı 2, ss. 97-117.
- Kadioğlu, A. (2008), “Vatandaşlık: Kavramın Farklı Anlamları”, (İç.) *Vatandaşlığın Dönüşümü: Üyelikten Haklara*, Ed. A. Kadioğlu, Çev. C. Cemgil, İstanbul: Metis Yayınları, ss. 21-30.
- Kant, I. (2005), “Aydınlanma Nedir?”, *Liberal Düşünce*, Cilt 10, Sayı 38-39, ss. 225-230.
- Kapani, M. (2014), *Politika Bilimine Giriş*, Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Kaya, A. (2016), *Avrupa'da Popülist Sağın Yükselişi: Karşılaştırmalı Analiz İçin Teorik Araçlar*. İstanbul Bilgi University European İnstitute: https://eu.bilgi.edu.tr/media/files/Avrupada_Sa%C4%9F_Pop%C3%BClizm_Tart%C4%B1%C5%9Fmalar%C4%B1_1.pdf
- Kaya, A. (2019), Protestoların Son 10 Yılı: Ekonomik Kriz Sonrası Kitlemel Eylemler Dünyayı Nasıl Etkiledi?, BBC Türkçe, Röportaj Yapan Ö. Özdemir, Temmuz 14, 2019 tarihinde <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-46686118>.
- Kazgan, G. (2000), *Küreselleşme ve Ulus Devlet*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Kearny, H. (2015), *Britanya Adaları Tarihi*, Çev. Ö. U. Hoşafçı, İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Kedourie, E. (2017), *Avrupa'da Milliyetçilik*, Çev. H. Timurtaş, İstanbul: Köprü Kitapları Yayınevi.
- Keyder, Ç. (1993), *Ulusal Kalkınmacılığın İflası*, İstanbul: Mestis Yayınları.
- Kirman, M. A. (2008), “Sekülerleşme Perspektifinden Dinî ve Seküler Fundamentalizmler”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt 1, Sayı 2, ss. 274-291.
- Koçak, M. (2018), “Self Determinasyon Hakkı ve Self Determinasyon Hakkı Teorileri”, *Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 23, Sayı 38, ss. 85-148.

- Kohn, H. (2007), *Panslavizm ve Rus Milliyetçiliği*, Çev. A. O. Güner, İstanbul: İlgü Kültür Sanat Yayıncılık.
- Krulic, J. (1998), “Hırvatlar, Bosnaslı "Müslümanlar" ve Sırlar'ın Ulus Devlet Kavrayışı”, (İç.) *Uluslar ve Milliyetçilikler*, Ed. J. Leca, Çev. S. Edemen, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, ss. 89-94.
- Kymlicka, W. (1998), *Çokkültürlü Yurttaşlık*, Çev. A. Yılmaz, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Lee, S. J. (2002), *Avrupa Tarihinden Kesitler 1789-1980*, Çev. S. Aktur, Ankara: Dost Yayınevi.
- Llobera, J. R. (2007), *Modernliğin Tanrısı: Batı Avrupa'da Milliyetçiliğin Gelişimi*, Çev. Akman; E. Akman, Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Locke, J. (2004), *Hükümet Üzerine İkinci İnceleme*, Çev. F. Bakırcı, Ankara: Babil Yayıncılık.
- Malasevic, S. (2019), *Etnik Sosyoloji*, Çev. T. P. Tacoğlu, Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Mann, M. (2012), *İktidarın Tarihi: Sınıfların ve Ulus-Devletlerin Yükselişi 1760-1914*, Çev. A. R. Güngen; G. Şaş; E. D. Ela; H. A. Sözen; S. Torlak; B. Savcı ve M. S. Türk, Ankara: Phoenix Yayınları.
- McMichael, P. (2010), “Küreselleşme”, (İç.) *Siyaset Sosyolojisi*, ed. T. Janoski, R. Alford, A. Hicks, M. Schwartz, Çev. G. Küçükören, Ankara: Phoenix Yayınları, ss. 641-662.
- McNeill, W. H. (2007), *Dünya Tarihi*, Çev. A. Şenel, Ankara: İmge Kitabevi.
- Merriman, J. (2018), *Rönesanstan Bugüne Modern Avrupa Tarihi*, Çev. Ş. Alpagut, İstanbul: Say Yayınları.
- Mirsky, G. I. (1997), *On Ruins of Empire*, London: Greenwood Press.
- Modood, T. (2014), *Çokkültürcülük*, Çev. İ. Yılmaz, Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Moore, B. J. (2003), *Diktatörlüğün ve Demokrasinin Toplumsal Kökenleri*, Çev. Ş. Tekeli; A. Şenel, Ankara: İmge Kitabevi.
- Nash, K. (2016), *Çağdaş Siyaset Sosyolojisi*, Çev. H. Özler, Ankara: Orion Kitabevi.

- Özcan, A. (2001), *İttihad'ı İslâm*. TDV İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/ittihad-i-islam>
- Özkırımlı, U. (2017), *Milliyetçilik Kuramları*, Ankara : Doğu Batı Yayınları.
- Özsuca, Ş. (2003), “Küreselleşme ve Sosyal Güvenlik Krizi”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt 58, Sayı 2, ss. 133-152.
- Özyurt, C. (2014), “Dilde ve Edebiyatta Uluslaşma: Genç Kalemler ve Yeni Lisan Hareketi”, , (İç.) *Modern Türk Düşüncesinin Sosyolojisi*, Haz. C. Özyurt, Ankara: Kadim Yayınları, ss. 243-274.
- Özyurt, C. (2015), “Gökalp Milliyetçiliğinde Kurucu Unsur Olarak Din”, (İç.) *Ziya Gökalp Kitabı*, Ed. C. Özyurt ve A. Tak, Ankara: Hece Yayınları, ss. 207-234.
- Özyurt, C. (2017), *Küreselleşme Sürecinde Kimlik ve Farklılaşma*, İstanbul: Açılım Kitap.
- Özyurt, C. (2019), *Sosyolojinin Üç Meselesi: Kimlik, Demokrasi, Sekülerleşme*. Ankara: Liberte Yayınları.
- Pank, Ç. (2016), “Egemenlik Yetkisinin Sınırının Düşünürler Bağlamında Değerlendirilmesi”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt 9, Sayı 46. http://www.sosyalarastirmalar.com/cilt9/sayi46_pdf/2tarih_siyaset_uluslararasiiliskiler/pank_cigdem.pdf
- Pelz, W. A. (2017), *Modern Avrupa Halkları Tarihi*, Çev. N. Tuna, İstanbul: Kolektif Kitap.
- Pierson, C. (2015), *Modern Devlet*, Çev. N. Kutluğ; B. Erdoğan, İstanbul: Chiviyazıları Yayınevi.
- Poggi, G. (2009), *Modern Devletin Gelişimi*, Çev. Ş. Kut; B. Toprak, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Poole, R. (1993), *Ahlak ve Modernlik*, Çev. M. Küçük, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Renan, E. (2016), *Ulus Nedir*, Çev. G. Yavaş, İstanbul: Pinhan Yayıncılık.
- Ritzer, G. (2011), *Küresel Dünya*, Çev. M. Pekdemir, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Robins, K. (2014), “Küreselleşme Karşılaşmaları”, Çev. B. Özçelik, (İç.) *Küresel Dönüşümler*, Ed. D. Held ve A. McGrew, Ankara: Phoenix Yayınevi. ss. 287-294

- Rodrik, D. (2014), "Küreselleşme Çok mu İleri Gitti?", Çev. A. S. Mercan, (İç.) *Küresel Dönüşümler*, Ed. D. Held ve A. Mcgrew, Ankara: Phoenix Yayınevi, ss. 448-453
- Rousseau, J. J. (2009), *Toplum Sözleşmesi*, Çev. V. Günyol, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Sadoğlu, H. (2016), "Balkanlarda Milliyetçilik ve Din", *Uluslararası Politik Araştırmalar Dergisi*, Cilt 2, Sayı 1, ss. 1-10.
- Sancaktar, C. (2009), "1980 Sonrası Yugoslavya'da Sırp ve Hırvat Milliyetçiliği", *1. Uluslararası Balkan Kongresi: Balkan Milletleri Arasında Etkileşim*, Tekirdağ: TASAM, ss. 89-121.
- Santamaria, Y. (1998), "Ulus-Devlet: Bir Modelin Tarihi", (İç.) *Uluslar ve Milliyetçilikler*, Ed. J. Leca, Çev. S. İdemen, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, ss. 20.
- Saraçoğlu, C. (2011), *Şehir, Orta Sınıf ve Kürtler: İnkâr'dan "Tanıyarak Dışlama"ya*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Say, Ö. (2013), *21. Yüzyılda Çokkültürlülük ve Etnisite*, İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Saygılı, A. (2014), "Jean Bodin'in Egemenlik Anlayışı Çerçevesinde Kralın İki Bedeni Kuramına Kısa Bir Bakış", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 63, Sayı 1, ss. 185-198, <http://dergipark.gov.tr/auhfd/issue/42418/510817>.
- Schnapper, D. (1995), *Yurttaşlar Cemaati*, Çev. Ö. Okur, İstanbul: Kesit Yayıncılık.
- Schulze, H. (2005), *Avrupa'da Ulus ve Devlet*, Çev. T. Binder, İstanbul: Literatür Yayınları.
- Selçuk, S. S. (2012), "Dünden Bugüne Milliyetçilik: Küresel Dünyada Yükselen Sesler", *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 12, Sayı 3, ss. 117-136.
- Sever, D. Ç. (2015), "Türkiye'de Düzenleyici Kurumların Yapısı, İşlevi ve Dönüşümü". *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 64, Sayı 1, ss. 195-236.
- Smith, A. D. (2013). *Milliyetçilik*, Çev. Ü. H. Yolsal, Ankara: Atıf Yayınları.
- Smith, A. D. (2016), *Milli Kimlik*, Çev. B. S. Şener, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Smith, A. D. (2017), *Etno-Sembolizm ve Milliyetçilik*, Çev. B. F. Çallı, İstanbul: Alfa Yayınları.

- Somersan, S. (2004), *Sosyal Bilimlerde Etnisite ve Irk*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Steger, M. D. (2004), *Küreselleşme*, Çev. A. Ersoy, Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Şöhret, M. (2013), “Etno-Dinsel Milliyetçilik Bağlamında İrlanda Sorunu”, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, Cilt 2, Sayı 4, ss. 39-76.
- Şahin, K. (2009), *Küreselleşme Tartışmaları Işığında Ulus Devlet*, İstanbul: YeniYüzyıl Yayınları.
- Şan, M. K. ve Haşlak, İ. (2012), “Asimilasyon ile Çokkültürlülük Arasında Amerikan Anaakımını Yeniden Düşünmek”, *Akademik İncelemeler Dergisi*, Cilt 7, Sayı 1, ss. 29-53.
- Tatlısu, İ. M. (2017), “Amerikan Milliyetçiliği ile Irkçılık Arasındaki İlişki: Etnik Ayrımcılığın Irkçı Boyutları”. *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 5, Sayı 12, ss. 34-41.
- Thiesse, A. M. (2010), “Ulusal Kimlikler Ulusaşırı Bir Paradigma”, (İç.) *Milliyetçiliği Yeniden Düşünmek: Kuramlar ve Uygulamalar*, Ed. A. Dieckhoff ve C. Jaffrelot, Çev. D. Çetinkasap, İstanbul: İletişim Yayınları, ss. 151-178.
- Timur, T. (2017), *Mutlak Monarşi ve Fransız Devrimi*, İstanbul: Yordam Kitap.
- Tocqueville, A. D. (2016), *Amerika'da Demokrasi*, Çev. S. Sertdemir Özdemir, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Tomlinson, J. (1999), *Kültürel Emperyalizm*, Çev. E. Zeybekoğlu, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Tomlinson, J. (2017), *Küreselleşme ve Kültür*, Çev. A. Eker, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Toulmin, S. (2002), *Kozmopolis*, Çev. H. Arslan, İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Touraine, A. (2010), *Modernliğin Eleştirisi*, Çev. H. Tufan, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Touraine, A. (2017), *Eşitliklerimiz ve Farklılıklarımızla Birlikte Yaşayabilecek miyiz?*, Çev. O. Kunal, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Tunçer Kılavuz, İ. (2019), “Gorbaçov'dan Putin'e Rus Milliyetçiliğinin Gelişimi”, *Uluslararası Siyaset Bilimi ve Kentsel Araştırmalar Dergisi*, Cilt 7 Sayı 1, ss. 90-114.

- Turner, B. S. (2003), *Oryantalizm, Postmodernizm ve Globalizm*, Çev. İ. Kapaklıkaya, İstanbul: Anka Yayınları.
- Vatandaş, C. (2010), *Ulusal Kimlik: Türk Ulusçuluğunun Doğuşu*, İstanbul: Açılım Kitap.
- Vergin, N. (2008), *Siyasetin Sosyolojisi*, İstanbul: Doğan Kitap.
- Waardenburg, J. (2007), “Reform”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/reform#1>.
- Weber, E. (2017), *Köylülerden Fransızlara*, Çev. Ç. Sümer, Ankara: Heretik Yayınları.
- Weber, M. (2004), *Sosyoloji Yazıları*, Çev. T. Parla, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2011), *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yıldırım, S. (2010), “2008 Yılı Küresel Ekonomi Krizinin Dünya ve Türkiye Ekonomisine Etkileri”, *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, Cilt 12, Sayı 18, ss. 47-55.
- Yıldız, M. C. (1999), “Osmanlı'nın Son Dönemindeki Üç Düşünce Akımının Sosyolojik Analizi: Batılılaşma, İslamcılık ve Milliyetçilik”, *SDÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 4, ss. 279-301.
- Yalçınkaya, A. (2013), “Sorgulanan Dinsel İktidar ve Prens”, (İç.) *Siyasal Düşünceler Tarihi*, Ed. M. A. Ağaoğulları, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, ss. 68-98.
- Yalçınkaya, A. (2018), “Orta Çağ ve Feodalite: Bitmeyen Tartışma ve Siyasal Düşünce”, (İç.) *Batı'da Siyasal Düşünceler*, Ed. M. A. Ağaoğulları, İstanbul: İletişim Yayınları, ss. 237-262.
- Yalçınkaya, A. (2018), “Reform ve Rönesans”, (İç.) *Batı'da Siyasal Düşünceler*, Ed. M. A. Ağaoğulları, İstanbul : İletişim Yayınları, ss. 289-318.
- Yumuşak, İ. G., Erarslan, C. ve Bayraktar, Y. (2009), *Küreselleşme Sürecinde Yeni Ekonomi ve İktisat Politikaları*, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Zabcı, F. (2018). “Spinoza ve Locke: Siyasal Özgürleşmeden Bireysel Özgürlüğe”, (İç.) *Batıda Siyasal Düşünceler*, Ed. M. A. Ağaoğulları, İstanbul: İletişim Yayınları, ss. 457-506).

7. EKLER

EK-1. Özgeçmiş

KİŞSEL BİLGİLER	
Adı Soyadı	: MESUT ARSLAN
Doğum tarihi	: 16/07/1988
Doğum yeri	: TRABZON
Medeni hali	: EVLİ
Uyruğu	: T.C.
Adres	: Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Sosyoloji Anabilim Dalı, Çubuk, Ankara
Tel	: 0312 906 1471
E-mail	: arslanmesut@hotmail.com
EĞİTİM	
Lise	: Trabzon Kanuni Anadolu Lisesi / 2006
Lisans	: İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi / 2011
Yabancı Dil	: İngilizce